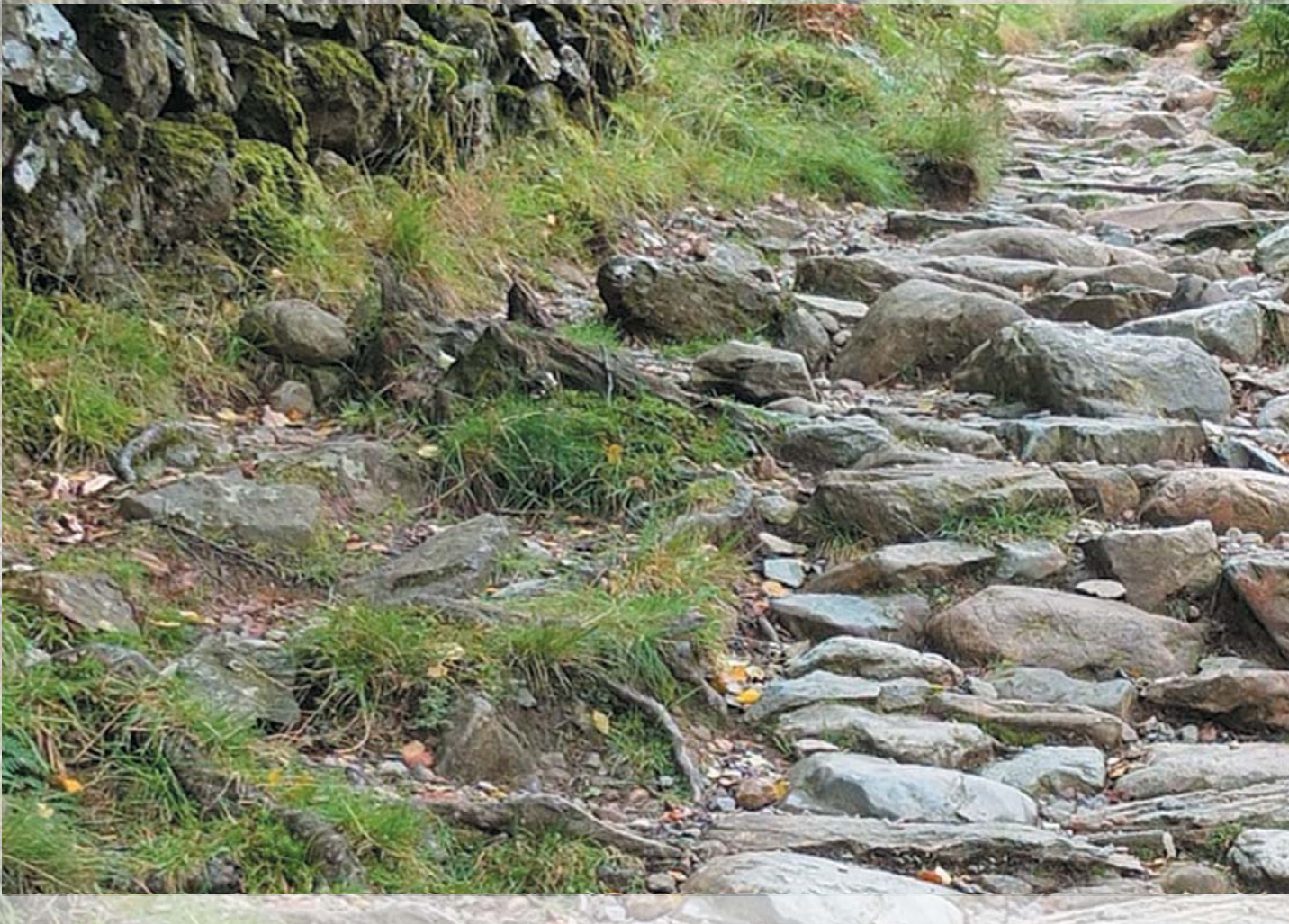

συνδοσιποροι

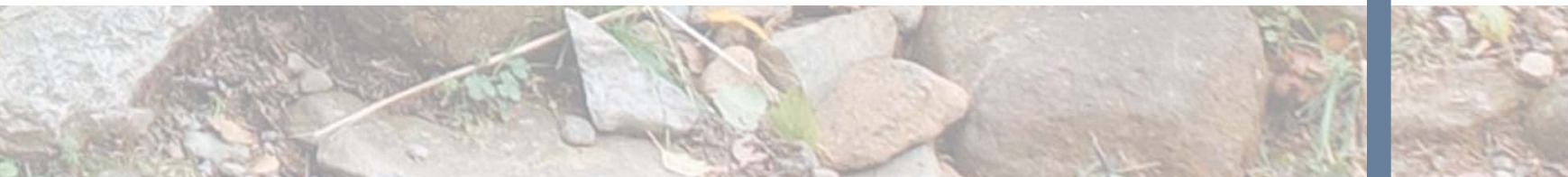
Ο Κοσμήτορας της Σχολής Καθηγητής Νίκος Γελαδάς απέστειλε προσκλητήρια επιστολή σε συναδέλφους, συνεργάτες και φίλους του τιμώμενου Καθηγητή, οι οποίοι συμπορεύτηκαν μαζί του, και ζήτησε να γράψουν ένα βραχύ κείμενο, που να αναδεικνύει πτυχές αξιομνημόνευτες, κατά την κρίση τους, για τον ερευνητή, τον συγγραφέα, τον δάσκαλο, τον άνθρωπο, που αφιέρωσε τη ζωή του με λόγο και πράξη στην υπηρεσία της Επιστήμης.

συνοδοιοποροι

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Επεσήμανε δε, ότι «φιλοδοξούμε ο τιμητικός Τόμος που θα γραφτεί να αποτελέσει ένα ιστορικό ντοκουμέντο μιας εποχής, που η Αθλητική Επιστήμη στη χώρα μας πέρασε το πανεπιστημιακό κατώφλι συμπορευόμενη με τις παραδοσιακές επιστήμες και όπου ο τιμώμενος Καθηγητής έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο, εκφράζοντας ένα κοινό όραμα».

Τα αετώματα επέστρεψαν στη θέση τους απαστράπτοντα

Με ιδιαίτερη χαρά, τιμή και συγκίνηση βρίσκομαι ανάμεσα σε εκείνους που κλήθηκαν να βρουν τις λέξεις να εκφράσουν μέσα σε τόσο λίγο “χώρο” την πολυσχιδή προσωπικότητα του τιμώμενου αγαπημένου μας καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα, του ακαδημαϊκού δάσκαλου που εδραίωσε την Εργοφυσιολογία και έγραψε Ιστορία στην Αθλητική επιστήμη στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, του επιστήμονα που μπορεί να είναι υπερήφανος ότι το όραμα του, να επιστρέψουν απαστράπτοντα τα αετώματα της Αθλητικής επιστήμης στην θέση τους επιτεύχθηκε, του ανθρώπου που ακτινοβολεί, ενθαρρύνει και στηρίζει τις προσπάθειες των νέων.

Με τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα μας συνδέει μια σχεδόν 20χρονη γνωριμία. Ήταν θυμάμαι νεοσύστατο το Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Βιολογίας της Άσκησης, τέλη Αυγούστου 1999 όταν συναντηθήκαμε ενώ περίμενα να πάρω πληροφορίες για το Πρόγραμμα από την Γραμματεία της Σχολής. Είδα έναν άνθρωπο που ακτινοβολούσε, που εξέπεμπε μια ενέργεια που την ένιωθες, σχεδόν την έβλεπες. Περιπατούσε πάνω κάτω και κάτι υπαγόρευε. Γυρίζοντας σε εμένα είπε: “μη φεύγετε έχει γίνει εξαιρετική δουλειά!”

Είχα την τύχη να εισαχθώ στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών και αγαθότερη τύχη να συμπορευτώ με έναν άνθρωπο που στήριζε αφάνταστα όλους τους διψασμένους για την αναζήτηση της αλήθειας και της γνώσης. Μου έδειξε τη γοητεία της Φυσιολογίας, ενθαρρύνοντάς με ακράδαντα σε κάθε μου προσπάθεια. Θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα που υπήρξε πραγματικός δάσκαλος, με την έννοια που κατέγραψε ο φιλόσοφος Χαλίλ Γκιλμπράν, ο δάσκαλος δηλαδή, που δεν σε σπρώχνει απλά στον οίκο της σοφίας, αλλά σε οδηγεί στο κατώφλι του μυαλού σου. Θέλω να ευχαριστήσω τον ακαδημαϊκό αυτόν δάσκαλο που καθ’ όλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών με καθοδήγησε με σύνεση και φαντασία με μύησε στον δρόμο της επιστημονικής έρευνας και επηρέασε βαθιά την επιστημονική μου σκέψη. Οι παραινέσεις του για συνεχή αναζήτηση και αφοσίωση στο έργο μου και η μετάδοση του πάθους του και της αισιοδοξίας του πηγής έμπνευσης για κάθε φοιτητή του, μου έδωσαν τα φτερά και τον άνεμο μαζί. Η συμβολή του καταλυτική τόσο στο επιστημονικό και στο οργανωτικό κομμάτι της συνεργασίας μας, όσο και στην αντιμετώπιση οποιονδήποτε δυσκολιών παρουσιάστηκαν.

Με το πέρασμα του χρόνου η συνεργασία μας εξελίχθηκε σε ιδιαίτερα αγαστή και καρποφόρα. Καρποί ερευνητικοί και συγγραφικοί, με μια σειρά πολυάριθμων ανακοινώσεων σε διεθνή συνέδρια του εξωτερικού και δημοσιεύσεις σε έγκριτα περιοδικά Φυσιολογίας και Αθλητιατρικής. Η πρώτη δημοσίευσή μας, με τη συνεργασία του εξαίρετου καθηγητή κ Νίκου Γελαδά, πραγματοποιήθηκε το 2004

και είχε τίτλο “Heritability in Neuromuscular Coordination. Implication for motor control strategies”.

Πέρα από το ερευνητικό έργο για το οποίο θα αναφερθούν και άλλοι συνάδελφοι και φίλοι θα ήθελα να εκφέρω λίγα λόγια μέσα από προσωπικά βιώματα που είχα κατά τη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων. Η πορεία του καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα συνάδει με τις αρετές των κλασικών ιδεωδών, που άλλωστε μνημόνευε με κάθε ευκαιρία. Η αγάπη του για τη δημοκρατία, την ευνομία, την αρετή, την ελευθερία, την αναζήτηση της αλήθειας, την φροντίδα του κάλλους είναι έκδηλη στην ύπαρξή του. Ο Βασίλης Κλεισούρας αποπνέει μια αρχοντιά, μια ευαισθησία που συνοδεύεται από καλαισθησία. Τούτο αναδύεται από παντού γύρω του, τόσο στο περιβάλλον που ο ίδιος δημιουργεί για να εργάζεται ακαταπόνητα ατελείωτες ώρες, όσο στα περίτεχνα γραπτά του κείμενα και την ευγενή συμπεριφορά του, υπηρετώντας το κάλλος σε όλες του τις εκφάνσεις.

Ο καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας πιστεύει στον άνθρωπο και στην ελευθερία του. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την παρουσία του σε εξεταζόμενο μάθημα όπου εμφανίστηκε και μας είπε εδώ που φτάσατε λίγο δεν είναι, πιστεύω σε εσάς θα εξεταστείτε χωρίς επιτήρηση, δεν σας χρειάζεται. Κανείς δεν μίλησε για δυο ώρες. Πρόκειται για μια κατ’ ουσία συνέπεια σεβασμού λόγων και έργων του, όπου η ελευθερία έτσι ποτέ δεν θα καταστεί ανεξέλεγκτη, ουδέποτε δεν θα ταυτιστεί με το να κάνει κανείς άναρχα ό,τι επιθυμεί, αλλά πάντα θα εκφράζεται με τον σεβασμό, με τον άγραφο νόμο, αναδεικνύοντας την ελευθερία σε ζήτημα ηθικής βάσης. Αξίες που ο ίδιος πρόβαλλε, αξίες ανεκτίμητες στην εποχή που ζούμε!

Βαθμιαία αντιλήφθηκα ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούσαν και τα στοιχεία εκείνα που τον έκαναν τόσο αγαπητό και αποτελεσματικό δάσκαλο, σε φοιτητές και συνεργάτες. Ο δάσκαλος που εμπνέει, που δεν χαρίζει μόνο τις γνώσεις που μπορεί σε βάθος χρόνου να ξεχαστούν, αλλά κυρίως αξίες που ποτέ δεν λησμονούνται, ο δάσκαλος που με την αισιοδοξία του επηρεάζει θετικά τους γύρω του. Είναι άλλωστε φανερό ότι με τα χρόνια έχει δημιουργηθεί ένα δέος γύρω από το όνομα του. Επιστημονικοί κύκλοι μιλώντας για τον καθηγητή Κλεισούρα, μαθητές του από όλες τις εποχές, αλλά και άνθρωποι που απλά έχουν ακούσει για αυτόν φαίνεται να αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο, με θαυμασμό, θεωρώντας τον ως ζωντανή πηγή έμπνευσης για τις δραστηριότητες του νου.

Ο Βασίλης Κλεισούρας είναι τελειομανής. Αυτό προκύπτει από την σχολαστική και άρτια επιμέλεια των συγγραφικών του δοκιμίων. Χωρίς ίχνος δυσφορίας, αλλά με υποχρέωση στην ευγενή του προσφορά, θα θυμάμαι πάντα τις ατελείωτες διορθώσεις των χειρόγραφων κειμένων πριν την δημοσίευσή τους. Και ενώ είχε γίνει η πολλοστή φοράς διόρθωση το κείμενο γινόταν κόκκινο, είτε από την αναζήτηση της βέλτιστης λέξης, είτε από σημεία στίξης, είτε από οτιδήποτε θα μπορούσε να χαλάσει την αισθητική στο έμπειρο μάτι του καθηγητή. Η αγάπη του για την ελληνική γλώσσα και ο αγώνας του για πυκνότητα, ακριβολογία και αρτιότητα της έκφρασης αποτυπώνεται άλλωστε στα βιβλία του αλλά και στα δημοσιευμένα άρθρα του.

Η φιλομάθειά του πάντοτε μου έκανε εντύπωση, κρατώντας συστηματικά σημειώσεις σε συνέδρια, πηγαίνοντας πάντα ένα βήμα μπροστά, ευρυμαθής, πολυσχιδής, τεκμηριώνει με άριστο τρόπο τα κείμενά του με εμβρίθεια. Εξαιρετικά επίσης σημαντικό το διεθνές έργο που παρουσιάζει. Σε όλα τα διεθνή συνέδρια αλλά και τα μεταπτυχιακά σεμινάρια όπου έτυχε να συνευρεθούμε η δημοφιλία του ήταν αισθητή. Η αλήθεια είναι ότι τη διεθνικότητα αυτή πολλοί την επιθυμούν, λίγοι όμως την επιτυγχάνουν, κι αυτό αφενός μεν γιατί το έργο του και η προσωπικότητά του χαίρει ανάλογου σεβασμού στη διεθνή επιστημονική κοινότητα, αφετέρου γιατί συνήθως υπάρχει μία εγγενής δυσκολία και ταυτόχρονα πρόκληση, η γλωσσομάθεια.

Ο καθηγητής Κλεισούρας διακηρύττει ότι εκείνο που κάνει τον άνθρωπο της Επιστήμης δεν είναι η κατοχή της αλήθειας, αλλά η επίμονη αναζήτησή της. Θέλω να τον ευχαριστήσω από καρδιάς για αυτό που πρεσβεύει. Ένα μεγάλο κομμάτι της διδακτορικής μου διατριβής έγινε πάνω στην Πλαστικότητα του κινητικού φλοιού του εγκεφάλου, επειδή όμως στην χώρα μας δεν υπήρχε τότε ο απαραίτητος εξοπλισμός και η ανάλογη ερευνητική εμπειρία, πρότεινα στον καθηγητή να μεταβούμε στην Γερμανία σε εξειδικευμένο Εργαστήριο Διερεύνησης του Εγκεφάλου και να οργανώσουμε τη μετάβαση διδύμων δοκιμαζόμενων από την Ελλάδα στη Γερμανία, όπως και έγινε! Ο καθηγητής όχι απλά με στήριξε και προέτρεψε να μην εγκαταλείψω τον υψηλό στόχο αλλά μου έμαθε την Πυθαγόρεια αρχή ότι δεν υπάρχει τίποτα κρυμμένο που να μην μπορεί να ανακαλυφθεί αν η καρδιά επιθυμεί και η θέληση επιμένει. Και εάν ο ερευνητής είναι ακούραστος και θαρραλέος. Από την ενέργεια αυτή και τα αποτελέσματά της σηματοδοτήθηκε μια νέα κατεύθυνση στην Εργοφυσιολογία δεδομένου ότι διεισδήσαμε στο εσωτερικό του εγκεφάλου και στο πώς συμπεριφέρεται και προσαρμόζεται ο κεντρικός κυβερνήτης του σώματος. Τα αποτελέσματα των ερευνών μας παρουσιάστηκαν σε Παγκόσμιο Συνέδριο Νευρολογίας στο οποίο και κερδίσαμε το πρώτο βραβείο καλύτερης έρευνας και δημοσιεύτηκαν στο περιώνυμο περιοδικό *Journal of Physiology*.

Ο καθηγητής ως ελεύθερο πνεύμα δε σταματά εδώ, παρότι τον έχει κερδίσει εν μέρει το νησί της Άνδρου, όπου συγγράφει και ιστιοπλοεί, κάνει συνεργασίες και βαδίζει σε καινούργια μονοπάτια, όπως αυτά της Επιγενετικής, που φαίνεται να οδηγούν πιο κοντά στην αλήθεια. Οι ευχές μου προς τον αγαπημένο μας καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα είναι υγεία και δύναμη - έμπνευση και δημιουργικότητα πάντοτε του περίσσειαν. Οι ευχαριστίες μου πολλές και θερμές, κοινές πιστεύω από όλους τους φοιτητές, φίλους και συνεργάτες του, για το σπουδαίο έργο της ζωής του, συνοδεύονται από τη σιγουριά ότι θα συνεχίσει να μας δίνει τα φώτα του και να μας εμπνέει με την προσωπικότητα και τα έργα του.

ΔΡ ΤΖΟΥΛΙΑ ΜΙΣΙΤΖΗ MSc PhD

Εργοφυσιολόγος- Φυσικοθεραπεύτρια

Φύτεψε στη σκέψη μας τον σπόρο της Επιστήμης

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είναι η Αθλητική Επιστήμη στην Ελλάδα. Είναι ο άνθρωπος που με το επιστημονικό και διδακτικό του έργο θεμελίωσε την Αθλητική Επιστήμη στη χώρα μας και εκείνος που καθιέρωσε τον όρο Εργοφυσιολογία ακόμα και στα λεξικά της ελληνικής γλώσσας.

Είναι ο καθηγητής που ακόμα και μέχρι σήμερα γεμίζει τα αμφιθέατρα και προκαλεί την σκέψη των ακροατών που περιμένουν με αγωνία την επόμενη λέξη του. Είναι ο επιστήμονας που έσπασε τα μίζερα όρια της Σωματικής Αγωγής αναδεικνύοντας τον ρόλο της σωματικής άσκησης στην κοινωνία, τόσο ως μέσο βελτίωσης της υγείας και της ευρωστίας του λαού, όσο και ως μέσο πρόληψης και αποκατάστασης ασθενειών. Είναι επίσης εκείνος ο επιστήμονας που κατάφερε να φύτεψει στην σκέψη εκατοντάδων νέων επιστημόνων τον σπόρο της επιστημονικής βάσης της αθλητικής επίδοσης υψηλού επιπέδου.

Είναι ο ακαδημαϊκός δάσκαλος που επέβαλε την ισότιμη αντιμετώπιση της αθλητικής επιστήμης στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, πλάι στις κλασικές επιστήμες όπως η Ιατρική και η Βιολογία. Διαδίδοντας την ιδέα της αξίας της φυσικής δραστηριότητας για την καθημερινή λειτουργική ικανότητα και ευρωστία των ανθρώπων, κατάφερε να εισάγει στο Πανεπιστήμιο την σωματική άσκηση ως ισότιμο γνωστικό αντικείμενο. Πολλά έχουν ειπωθεί για το διδακτικό και επιστημονικό του έργο καθώς και για το πάθος του για την αναζήτηση της επιστημονικής αλήθειας. Δεκάδες επιστημονικές δημοσιεύσεις του καθηγητή Κλεισούρα σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά υψηλότετα κύρους, αποτελούν την παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές αθλητικών επιστημόνων. Οι μελέτες του για τον ρόλο της κληρονομικότητας στην σωματική απόδοση είναι κλασικές και αποτελούν θεμελιώδη γνώση για κάθε νέο Εργοφυσιολόγο, με επιστημονική αξία που παραμένει αναλλοίωτη μέχρι σήμερα. Ωστόσο, δεν είναι μόνο οι επιστημονικές δημοσιεύσεις και η νέα γνώση που πρόσφερε με τον πνευματικό του μόχθο.

Η σημαντικότερη αξία του Βασίλη είναι το φως που εκπέμπει. Ο Βασίλης είναι μια αστείρευτη πηγή έμπνευσης. Η χειμαρρώδης σκέψη του παρασύρει τον νου σε νέα ανεξερεύνητα μονοπάτια.

Έχει την έμφυτη ικανότητα να γκρεμίζει τα εμπόδια και να αλλάζει την πραγματικότητα δημιουργώντας μια νέα, καλύτερη. Δείχνει στον συνομιλητή του, τον τρόπο με τον οποίο το άπιαστο όνειρο μπορεί να μετουσιωθεί σε απτή πραγματικότητα. Ακόμα όμως και στην καθημερινή ζωή στο εργαστήριο, ο καθηγητής Κλεισούρας αποτελεί ένα πρότυπο αποτελεσματικής λειτουργίας. Δεν διστάζει να σβήσει ένα κείμενο που με προσωπικό μόχθο κατάφερε να συντάξει την προηγούμενη

νύχτα, προκειμένου να το βελτιώσει ακόμα περισσότερο. Το εκπληκτικό είναι ότι αυτή τη διαδικασία μπορεί να την ξανακάνει πολλές φορές μέχρι το κείμενο να αντικατοπτρίζει ακριβώς την σκέψη του. Οι συνεργάτες του συχνά νιώθουν ότι δεν έχουν αρκετά μάτια και αυτιά ώστε να μαθαίνουν από εκείνον όσο περισσότερο μπορούν.

Ο Βασίλης Κλεισούρας αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους κρίκους μιας αλυσίδας επιστημόνων με πρωτεργάτη τον νομπελίστα καθηγητή Ivan P. Pavlov, ο οποίος με τις κλασικές μελέτες του στο τέλος του 19ου αιώνα σχετικά με τα εξαρτημένα αντανακλαστικά, αποκάλυψε θεμελιώδεις έννοιες της Φυσιολογίας και της Ψυχολογίας. Η επιστημονική σκέψη του καθηγητή Pavlov μεταλαμπαδεύτηκε στον μαθητή του, τον καθηγητή Peter V. Karrovich πρωτεργάτη της Εργοφυσιολογίας, ο οποίος με τις μελέτες του στο εργαστήριο του στο Springfield της Μασαχουσέτης, έθεσε τις βάσεις της αθλητικής επιστήμης. Στο εργαστήριο αυτό μαθήτευσε ο Βασίλης, ο οποίος ποτίστηκε από την επιστημονική ηθική και το επιστημονικό πάθος του καθηγητή Karrovich.

Είναι αυτό ακριβώς το πάθος που ενώθηκε με τις ελληνικές αξίες και την ορμητική προσωπικότητα του Βασίλη και μεταδόθηκε σε δεκάδες νέους αθλητικούς επιστήμονες, που με την σειρά τους έχουν γεμίσει τα επιστημονικά εργαστήρια τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλά Πανεπιστήμια σε όλο τον κόσμο.

Ως μαθητής και εγώ του Βασίλη, νιώθω βαριά την ευθύνη να συνεχίσω το έργο του και να διαδώσω τις επιστημονικές αξίες που με δίδαξε. Ο Βασίλης με έμαθε να αποκαλύπτω τα αίτια που βρίσκονται πίσω από τις επιστημονικές παρατηρήσεις. Με έμαθε ότι τίποτα δεν είναι αδύνατο, ειδικά όταν αναγνώρισε την διάθεσή μου να «κάνω βουτιά στο μυϊκό κύτταρο», όπως χαρακτηριστικά έλεγε και με έστειλε σε ένα από τα καλύτερα εργαστήρια του κόσμου προκειμένου να μυηθώ στην Μυϊκή Φυσιολογία. Τώρα, ως απόγονος αυτής της επιστημονικής αλυσίδας, προσπαθώ να εμφυσήσω στους νέους μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές που έρχονται στο εργαστήριο, τις ίδιες επιστημονικές αξίες, την επιστημονική ηθική, τον τρόπο διατύπωσης του ερευνητικού ερωτήματος, την ανάγκη για συλλογή αξιόπιστων δεδομένων και την αντικειμενική ανάλυσή τους για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Το πρώτο πράγμα που μαθαίνουν αυτοί οι νέοι επιστήμονες είναι η ισχυρή επιστημονική κληρονομιά που κρατούν στα χέρια τους. Το δεύτερο είναι να προσπαθούν να αλλάξουν την πραγματικότητα, να την κάνουν καλύτερη. Και τα δύο έχουν την σφραγίδα του καθηγητή Κλεισούρα.

Βασίλη, αποτελεί την μέγιστη τιμή για μένα η μαθητεία δίπλα σου. Το 1987, όταν ήμουν ακόμα μαθητής Λυκείου, έβαλες μέσα στην καρδιά μου την φλόγα της διερεύνησης της επιστημονικής βάσης της αθλητικής επίδοσης, όταν πρωτοδιάβασα το κλασικό σου σύγγραμμα της Εργοφυσιολογίας.

Αργότερα, ως μέλος του φημισμένου Εργαστήριου Εργοφυσιολογίας που ίδρυσες στην Σχολή μας, έκανα τα πρώτα βήματα στην έρευνα και ολοκλήρωσα υπό την επίβλεψή σου την διδακτορική μου διατριβή. Από τότε μέχρι σήμερα εφαρμόζω αυτές τις βασικές αρχές, προσπαθώντας να συνεχίσω την πορεία που μου δίδαξες.

Είσαι πάντα στα μάτια και στο μυαλό μου. Σε κάθε δυσκολία στην επιστήμη, η σκέψη έρχεται σε σένα και στον τρόπο με τον οποίο θα την αντιμετωπίζεις. Βασίλη, αγαπημένε μου δάσκαλε, μακάρι να είχαμε όλοι μας περισσότερες ζωές ώστε να σε απολαύσουμε και να εμπνευστούμε ακόμα περισσότερο από το έργο και την σκέψη σου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΤΕΡΖΗΣ

*Εργοφυσιολόγος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Διευθυντής του Τομέα Κλασικού Αθλητισμού και λοιπών Αθλημάτων
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

... και υπερήφανος μαθητής του Βασίλη Κλεισούρα

«Ανάβλεμμα»

Συμμετέχω σε αυτόν τον ξεχωριστό γιορταστικό χαιρετισμό προς τιμήν του καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα με δέος αλλά και με μεγάλη χαρά και πολλή αγάπη!

Με τον Βασίλη Κλεισούρα συναντηθήκαμε για πρώτη φορά στις αρχές τις δεκαετίας του 1960 στο προαύλιο της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής στην Αθήνα. Λίγο πριν, μού είχε τραβήξει την προσοχή ένα μικρό βιβλίο που είχε γράψει με τίτλο «Το ανέβασμα». Ένας τίτλος που μου θύμισε τη λέξη «ανάβλεμμα» του Κωστή Παλαμά, που σημαίνει κοίταγμα ψηλά, κοίταγμα με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση. Τώρα που γράφω τούτο το σημείωμα το βλέπω ως μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία για όσα ακολούθησαν.

Το όνομα του Βασίλη Κλεισούρα ξεχώριζε ανάμεσα στους σπουδαστές της εποχής εκείνης, προφανώς λόγω των έντονων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του, τα οποία δεν περνούσαν απαρατήρητα. Ακόμα και τώρα οι συμφοιτητές του σε κάθε συζήτηση αναφέρονται στο όνομά του.

Ακολούθησε η στρατιωτική μας θητεία και χαθήκαμε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Κάποια στιγμή έμαθα ότι έφυγε με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών για σπουδές στην Αμερική. Όχι για μια απλή μετεκπαίδευση, όπως συνηθιζόταν, αλλά για πραγματικές, ουσιαστικές μεταπτυχιακές σπουδές, κάτι που δεν το είχε κάνει κανείς άλλος έως τότε. Επέλεξε ένα πανεπιστήμιο πρωτοπόρο στην αθλητική επιστήμη, όπως το Springfield College της Μασαχουσέτης, με ιστορία από το 1924 στην επιστημονική έρευνα. Αυτό δεν ήταν τυχαίο, αλλά μια προσεγμένη επιλογή, αφού εκεί ήταν καθηγητής ο Peter Karponich, ένα μεγάλο όνομα στον χώρο της Φυσιολογίας, ρωσικής καταγωγής και μαθητής του Ivan Pavnov. Ήταν μια τολμηρή απόφαση για όσο το δυνατόν καλύτερες σπουδές. Μια απόφαση που στην πραγματικότητα άνοιξε το δρόμο για τη σύγχρονη αθλητική επιστήμη στη χώρα μας. Πέρασε χρόνια δύσκολα, αλλά δεν άργησε να διακριθεί.

Όταν στις αρχές τού 1970 βρέθηκα στη Σουηδία στην Ανώτατη Σχολή Γυμναστικής και Αθλητισμού της Στοκχόλμης (GIH) ένοιωσα μεγάλη έκπληξη και ιδιαίτερη χαρά, όταν στα μαθήματα της Φυσιολογίας, το 1972, οι διεθνώς γνωστοί και καταξιωμένοι νέοι τότε επιστήμονες Björn Ekblom και Bengt Saltin με ρώτησαν αν γνωρίζω τον Βασίλη Κλεισούρα. Και από εκεί που ένοιωθα ξένος και αρκετά «μετανάστης» (με όχι και τόσο ευχάριστα συναισθήματα μερικές φορές) αισθάνθηκα εθνική υπερηφάνεια. Ήταν τα πρώτα χρόνια που ο Βασίλης Κλεισούρας είχε δημοσιεύσει τις εντυπωσιακές και πρωτοπόρες μελέτες με τους διδύμους, διερευνώντας τη γενετική βάση των βιολογικών λειτουργιών, προσαρμογών και ικανοτήτων. Μελέτες που είχαν εξαιρετικές κριτικές και πληθώρα citations.

Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκανε το γεγονός ότι το όνομα Κλεισούρας έγινε γνωστό και σε επιστήμονες άλλων κλάδων, όπως για παράδειγμα της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής, της βιομηχανικής αλλά και της Ιατρικής. Δεν πάνε πολλά χρόνια που ένας έλληνας καθηγητής της Ιατρικής, μέλος και Governor του American College of Surgeons και πρόεδρος πολλών εθνικών και διεθνών επιστημονικών εταιριών, με ρώτησε «τι κάνει ο Βασίλης Κλεισούρας»; Οι δυο τους είχαν συνεργασθεί σε ένα διεθνές φόρουμ στο εξωτερικό εκπροσωπώντας την Ελλάδα. Με τη συζήτηση και τα κολακευτικά λόγια που άκουσα για τον Βασίλη Κλεισούρα ένοιωσα μεγάλη τιμή για ολόκληρο τον κλάδο μας.

Επιστρέψαμε στην Ελλάδα και αρχίσαμε μια θαυμάσια συνεργασία. Από τις ατέλειωτες συζητήσεις που κάναμε, πήρα και ο ίδιος την απόφαση να φύγω πάλι στο εξωτερικό για διδακτορικές σπουδές, όμως αυτή τη φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στο δρόμο που εκείνος είχε χαράξει 15 χρόνια πριν. Η συστατική του επιστολή έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εγγραφή μου στο School of Education του Πανεπιστημίου της Βοστώνης. Μεταξύ άλλων έγραφε ότι στην Ελλάδα βρισκόμαστε σε μια φάση αναδημιουργίας και αναθεώρησης της αθλητικής επιστήμης και θέλουμε ανθρώπους με καλές μεταπτυχιακές σπουδές, όπως αυτές διαγράφονται στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Όταν επέστρεψα συνεχίσαμε τη συνεργασία μας σε πολλά επίπεδα, όπως διδακτικό, ερευνητικό, διοικητικό, με συμμετοχές σε διεθνή συνέδρια, συμμετοχές σε επιστημονικές επιτροπές κ.λπ. Ταξιδέψαμε μαζί σε πολλές χώρες αλλά και σε πολλά μέρη της πατρίδας μας κάνοντας ομιλίες και εκπαιδευτικά σεμινάρια. Ο εμπειρίες μας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη χάραξη πολιτικής και τη σύνταξη ενός πιο λειτουργικού προγράμματος σπουδών του Τμήματός μας.

Η ερευνητική δραστηριότητα του Βασίλη Κλεισούρα και η γνώση που είχε για τη διεθνή έρευνα και βιβλιογραφία, σε συνδυασμό με το διδακτικό του ταλέντο, τον έκαναν ένα χαρισματικό επιστήμονα και δάσκαλο. Είχε, δε, φτάσει σε ένα τέτοιο σημείο επιστημονικής επάρκειας και ωριμότητας που δεν δίσταζε, πολλές φορές, να λέει «δεν γνωρίζουμε», προσδιορίζοντας συγχρόνως και το τεράστιο ανοιχτό πεδίο για νέα έρευνα και προσκαλώντας -έμμεσα ή άμεσα- τους νεότερους να εμπλακούν σε αντίστοιχες επιστημονικές αναζητήσεις.

Η παρουσία του στα διεθνή δρώμενα (συνέδρια, συναντήσεις, σεμινάρια, επιτροπές) ήταν πάντα εντυπωσιακή. Ήταν η πιο προβεβλημένη προσωπικότητα. Το ευχάριστο είναι ότι και σήμερα δεν έχει χάσει τίποτε από τη φρεσκάδα των χρόνων εκείνων και παραμένει πάντα ακμαίος και γοητευτικός.

Εμπνευστής και δημιουργός των σεμιναρίων εξομοίωσης των πτυχίων φυσικής αγωγής στην Ελλάδα, τη Ρώμη και την Κύπρο. Χάρη στην ακαδημαϊκή του πληρότητα και τη διεθνή αναγνώριση, η σχολή φυσικής αγωγής της Ρώμης τού ανέθεσε την οργάνωση μαθημάτων για την ισοτιμία και αντιστοιχία των τίτλων σπουδών με εκείνα των πανεπιστημιακών σχολών. Ήταν μια διαδικασία που οδήγησε στην

τυπική και ουσιαστική ανωτατοποίηση των σχολών φυσικής αγωγής και την ένταξή τους στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Πρωτεργάτης από τα πρώτα διακρατικά προγράμματα επιμόρφωσης και μεταπτυχιακών σπουδών σε συνεργασία με κορυφαία πανεπιστημιακά ιδρύματα της Ευρώπης και με εξαιρετους επιστήμονες. Η σχέση και αλληλεπίδραση με ξένα ιδρύματα συνέβαλαν στον εμπλουτισμό των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών του Τμήματός μας.

Ο Βασίλης Κλεισούρας επιδιώκει πάντα την τελειότητα. Δεν συμβιβάζεται με μετριότητες. Τα βιβλία του είναι έργα υψηλού επιπέδου που ξεχωρίζουν τόσο για την επιστημονική τους αρτιότητα όσο και για την αισθητική τους εμφάνιση. Πρόκειται για έργα τέχνης, έργα που τιμούν το ελληνικό πανεπιστήμιο. Ο πρώτος Οδηγός Μεταπτυχιακών Σπουδών (1999) του Τμήματός μας είναι ένα κόσμημα σε ολόκληρο τον ακαδημαϊκό χώρο.

Αναμφισβήτητα του οφείλουμε πολλά. Έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς ανθρώπους να ανοίξουν τα φτερά τους, δείχνοντάς τους το δρόμο προς την επιστημονική μέθοδο και έρευνα αλλά και για ακαδημαϊκή καριέρα. Όσοι τον άκουσαν και ενστερνίστηκαν τις γνώσεις και τις εμπειρίες του κέρδισαν πάρα πολλά. Από την άλλη μεριά, πληγώθηκε σκληρά! Εδώ υπάρχει πάντα ένα «γιατί» και μια πικρή, πολύ πικρή ανάμνηση! Ωστόσο, και στο θέμα αυτό έδειξε τις αρετές του, ψυχραιμία, τόλμη, ανθεκτικότητα και μεγαλοψυχία!

Ο Βασίλης Κλεισούρας κατέκτησε μεγάλα ακαδημαϊκά αξιώματα και έχει τιμηθεί με τις μεγαλύτερες τιμητικές διακρίσεις, δοξάζοντας την Ελλάδα στο εξωτερικό. Είμαι βέβαιος ότι αυτά θα καταγραφούν από κάποιους άλλους που συμμετέχουν στη γιορτή αυτή.

Οι κοινωνικές και φιλικές μας σχέσεις ήσαν άψογες. Οι διαχρονικές του προσφωνήσεις, όπως «αδελφέ», «συνοδοιπόρε», «συν-ποντοπόρε», «φίλε αγαπημένε» κ.ά. με τιμούν ιδιαίτερα. Παράλληλα μου έδιναν κουράγιο και δύναμη για να συνεχίσουμε τον σκληρό μας αγώνα.

Φίλε Βασίλη, φίλε αγαπημένε, σου εύχομαι υγεία και μακροήμερευση, ευτυχία, γαλήνη και χαρά οικογενειακή, ακαδημαϊκή και κοινωνική. Είναι μεγάλη τύχη και τιμή για εμένα που σε είχα συνάδελφο, συνεργάτη και φίλο! Να είσαι πάντα καλά!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΕΡΒΑΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Αθλητικής Ψυχολογίας
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Στον ασύννορο ορίζοντα της Αθλητικής Επιστήμης

Τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα τον συνάντησα για πρώτη φορά τον Μάρτιο του 1993. Ήταν τότε Πρόεδρος του ΤΕΦΑΑ και πρόεδρος του εκλεκτορικού μου σώματος στη βαθμίδα του Λέκτορα. Θυμάμαι τότε ότι η διαδικασία αναβλήθηκε για άλλη ημερομηνία γιατί την ίδια ημέρα είχαν προηγηθεί εννέα ή δέκα εκλογικές διαδικασίες και κόντευε μεσάνυχτα!! Το αναφέρω αυτό για να σας μεταφέρω μια από τις πολλές αρετές του καθηγητή Κλεισούρα, την αισιοδοξία ότι όλα μπορεί να γίνουν! Χωρίς να θέλω να υπερβάλω, δεν νομίζω ότι υπήρξε έστω και μια μέρα έως σήμερα, που ο καθηγητής Κλεισούρας δεν μου μεταφέρει το αίσθημα της αισιοδοξίας σε κάθε συνάντηση που έχουμε είτε σε συλλογικό είτε σε ατομικό επίπεδο.

Σύμφωνα τον μεγάλο Φιλόσοφο της Επιστήμης, Carl Popper, «στη ζωή υπάρχουν δύο είδη ανθρώπων: οι αισιόδοξοι και οι απαισιόδοξοι. Οι απαισιόδοξοι έχουν συνήθως δίκιο. Αν όμως η ανθρωπότητα έφτασε ως εδώ, αυτό το χρωστάει στους αισιόδοξους». Θεωρώ ότι ο Καθηγητής Κλεισούρας ανήκει στην κατηγορία των υπέρμετρα αισιόδοξων ανθρώπων, και χωρίς αυτό να αμφισβητείται από κανέναν, η αθλητική επιστήμη στην Ελλάδα εδραιώθηκε και αναπτύχθηκε όχι μόνο από τους αγώνες, το διεθνές έργο και την τεράστια προσωπικότητά του, αλλά κυρίως από το χάρισμα της αισιοδοξίας που τον διακατέχει, ακόμα έως και σήμερα.

Άλλα χαρακτηριστικά του καθηγητή Κλεισούρα που θα έλθουν στον νου όσων τον γνωρίζουμε είναι η μαχητικότητά του, η αποφασιστικότητά του και το «όραμα», που ακόμα έχει, όχι μόνο για το Τμήμα μας, αλλά και γενικότερα για την Αθλητική Επιστήμη. Ο καθηγητής Κλεισούρας διαθέτει υψηλό δείκτη ευφυΐας και πολύ ισχυρή προσωπικότητα που σε συνδυασμό με την εργατικότητα, τη συνέπεια και την εμμονή στην επίτευξη των στόχων οδήγησαν το επαρχιόπαιδο από τη Δημητσάνα, που έκανε ακόμα και τον μικροπωλητή στην οδό Αθηνάς, να εξελιχθεί σε έναν επιστήμονα διεθνούς βεληνεκούς και πρότυπο για όλους εμάς που εντρυφούμε στην Αθλητική Επιστήμη. Όσο λίγοι στον χώρο μας, ο καθηγητής Κλεισούρας μπορεί να καυχηθεί ότι με την πολυσχιδή ερευνητική και συγγραφική δραστηριότητά του άνοιξε νέους δρόμους στη Φυσική Αγωγή και στην Αθλητική Επιστήμη.

Το χαρακτηριστικό όμως στην προσωπικότητά του καθηγητή Κλεισούρα που εντυπωσιάζει όλους εμάς που τον γνωρίζουμε είναι η αυθεντικότητά του. Από την αρχή της καριέρας του είναι ασυμβίβαστος απέναντι σε πράξεις και επιδιώξεις ατόμων που θα έθιγαν τον πυρήνα των βασικών του αξιών. Είναι γνωστό σ' όλους μας πως εάν το επιθυμούσε θα είχε αποκτήσει κατά καιρούς διάφορες κυ-

βερνητικές θέσεις. Αντί αυτών όμως όλα τα χρόνια που υπηρέτησε το Πανεπιστήμιο έδωσε απaráμιλλες μάχες για την επιστήμη, τη διδασκαλία και την ακαδημαϊκή δεοντολογία. Ο καθηγητής Κλεισούρας κάνει μόνο εκείνα που με πάθος πιστεύει ότι ταιριάζουν σε έναν πανεπιστημιακό δάσκαλο και ουδέποτε συνεργάστηκε με ανθρώπους, οργανισμούς ή επιχειρήσεις που θα του επέφεραν κάποια υλικά αγαθά.

Παράλληλα όμως κατά τη διάρκεια της θητείας του στο πανεπιστήμιο έχει δείξει μια αποφασιστικότητα, μια επιμονή και μια σιγουριά που πολλές φορές έφτανε στα όρια της τραχύτητας. Μπορούσε να μιλήσει κατά πρόσωπο σε οιονδήποτε, είτε αυτός ήταν ο Πρύτανης είτε ο Υπουργός Παιδείας, και να πει τα πλέον απίθανα πράγματα, αφενός χωρίς να φοβηθεί και αφετέρου χωρίς να παραλείπει να ελέγχει τον εαυτόν του και τη θέση του ως προς τους άλλους. Εάν η αταλάντευτη, δίχως παρεκκλίσεις συνέπεια της σκέψης είναι μια αρετή, ο καθηγητής Κλεισούρας την κατέχει σε μεγάλο βαθμό και σ' αυτήν κατά τη γνώμη μου οφείλει τόσο την αυθεντικότητά του όσο και την πνευματική του ανεξαρτησία και αυτονομία.

Δεν μου είναι εύκολο να δώσω μια εικόνα του καθηγητή Κλεισούρα ως πανεπιστημιακού δασκάλου. Ο καθηγητής Κλεισούρας έχει κάτι το μοναδικό και απροσπέλαστο. Την παρουσία του χαρακτηρίζει μια λαμπρή γοητεία που μεμιάς σε κερδίζει. Όποιος παρακολουθεί τα μαθήματα και τις διαλέξεις του γνωρίζει πολύ καλά πως και μόνο η παρουσία του στο βήμα προκαλεί ενδιαφέρον στους ακροατές του. Ο λόγος του είναι εντυπωσιακός και δεν διατυπώνει σκέψεις *ex cathedra*: δεν είναι ο συμβατικός και συνηθισμένος λόγος. Έχεις την εντύπωση πως η διδασκαλία του είναι μια θεατρική παράσταση, είτε αυτή αποδίδει μια σκηνή από τον Μπρεχτ, ή από ένα έργο του Σαίξπηρ. Στην αρχή οι λέξεις βγαίνουν αργά από το στόμα του και κάνει συχνά παύσεις, αλλά στη συνέχεια τα λόγια του αρχίζουν να σε μαγεύουν. Την ίδια εικόνα φέρνω κι εγώ στο μυαλό μου ανατρέχοντας στις προσωπικές μου αναμνήσεις απ' αυτόν.

Είναι πολύ πιθανόν, και ειδικά για τους νεότερους, να αποτελεί έκπληξη ότι ο καθηγητής Κλεισούρας θα γιορτάσει αυτόν τον μήνα τα ογδοηκοστά γενέθλιά του διότι τις τελευταίες πέντε δεκαετίες η παρουσία του παραμένει αδιαμφισβήτητη στους κόλπους της Αθλητικής Επιστήμης πέρα από τις αλλαγές των εποχών και πάνω από τις μεταβολές των συγκυριών. Ύστερα από μόλις λίγα χρόνια, κατά τα οποία ο καθηγητής Κλεισούρας δίδαξε στο McGill University στον Καναδά, τη δεκαετία του εβδομήντα ήλθε η κατακόρυφη άνοδος της επίδρασής του στην Αθλητική Επιστήμη με τη δημοσίευση επιστημονικών άρθρων σχετικά με τον καθορισμό της γενετικής βάσης της ανθρώπινης απόδοσης μέσω του μοντέλου των διδύμων το οποίο ανέπτυξε. Με τις δημοσιεύσεις αυτές απέκτησε μεμιάς παγκόσμια φήμη.

Στη συνέχεια επέστρεψε στην Ελλάδα ως διευθυντής του πρώτου Εργομετρι-

κού Κέντρου Αθλητικών Ερευνών, ενώ από το 1984 έως το 2004 υπηρέτησε το Πανεπιστήμιο από τη θέση του Διευθυντή Τομέα, Διευθυντή Μεταπτυχιακών Σπουδών και Προέδρου. Ο καθηγητής Κλεισούρας εκπροσωπεί έως και σήμερα το Πανεπιστήμιο σε διεθνή και εγχώρια επιστημονικά συνέδρια και επιστημονικές επιτροπές, δημοσιεύει άρθρα σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά και συγγράφει διδακτικά εγχειρίδια. Το όνομά του είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την εδραίωση της αθλητικής επιστήμης τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς.

Τα τελευταία τέσσερα-πέντε χρόνια έχω τύχη να έρθω λίγο πιο κοντά με τον Καθηγητή Κλεισούρα. Κατεβαίνω στο γραφείο του πολύ συχνά και συζητάμε. Συζητάμε τα προβλήματά μας, πίνουμε καφέ, κάποιες φορές κρασί, λέμε αστεία πράγματα για να γελάσουμε, μιλάμε για την Αθλητική Επιστήμη και το μέλλον της. Σε μια από τις συναντήσεις αυτές μου εκμυστηρεύτηκε ότι λίγες μέρες πριν από την εκλογή μου στη βαθμίδα του Λέκτορα, του τηλεφώνησε η αδελφή του, η Μαριγώ, και τον παρακάλεσε να με κάνει απ' ευθείας «Καθηγητή»... Με τη αδελφή του καθηγητή Κλεισούρα ήμασταν γείτονες στα παιδικά μου χρόνια. Μια γυναίκα αξιαγάπητη και πολύ ευαίσθητη που δεν γνώριζα ότι θα μπορούσε να είχε συγγένεια με τον καθηγητή Κλεισούρα που θα συναντούσα αργότερα στο Πανεπιστήμιο. Παρόμοια ευαισθησία με την αδελφή του διαθέτει και ο καθηγητής Κλεισούρας την οποία πιθανώς να αγνοούν όσοι δεν έχουν συναναστραφεί για πολύ χρόνο μαζί του.

Μπορεί να φαίνεται αυστηρός και απρόσιτος σαν χαρακτήρας, αυτό όμως που στο βάθος τον διακρίνει είναι μια ζεστή ψυχή, μια ζεστή αγκαλιά, ένα θερμό φιλί και ένα πλατύ χαμόγελο που πάντοτε εκπέμπει θετική ενέργεια.

Χαίρομαι πολύ να πηγαίνω στο γραφείο του και να συνομιλώ μαζί του. Σε κάθε συνάντησή μας ακούω με προσοχή τα λόγια και τα επιχειρήματά του που με αφθονία ρέουν από το μυαλό και το στόμα του και πάντοτε αποχωρώ μαθαίνοντας κάτι καινούργιο. Κώστα, πάντα μου λέει: «Να ονειρεύεσαι. Δε γίνεται να ζεις χωρίς να ονειρεύεσαι. Δεν έχει νόημα. Δεν έχει καμιά ουσία». Χαίρομαι επίσης που κάποιες φορές μου εμπιστεύεται τα προβλήματά του, ενώ κάποιες άλλες περιμένει τις συμβουλές μου, όσο αδύναμος κι αν είμαι για κάτι τέτοιο. Μπορεί να είμαστε διαφορετικοί σε πολλά, αλλά αυτό δεν μας εμποδίζει να νιώθουμε και να περνάμε καλά.

Όλοι μας γνωρίζουμε και προσδοκούμε, ότι αν και δεν είναι τώρα μαζί μας στο Τμήμα, εάν και σχεδόν σε καθημερινή βάση βρίσκεται στο πολυαγαπημένο γραφείο του, χρειαζόμαστε από αυτόν να μας δώσει πολλά ακόμα. Τον χρειαζόμαστε περισσότερο τώρα για τη σοφία και την τέχνη του να μας καθοδηγεί και να μας εμπνέει. Γνωρίζουμε πολύ καλά όμως για την αγάπη του για τα ταξίδια και ιδιαίτερα για τις περιπλανήσεις του στο Αιγαίο με την αγαπημένου του «Ηλιόχαρη» και νομίζω ότι όταν ταξιδεύει θα αισθάνεται κι αυτός σαν τον Νίκο Καζαντζάκη που έγραψε στο βιβλίο του «Αναφορά στον Γκρέκο»:

*«...Το είπα, το ξαναλέω: μια από τις πιο μεγάλες χαρές που μπορεί ν' αξιωθεί ο άνθρωπος στον κόσμο τούτον είναι να' ναι άνοιξη, να φυσάει αλαφρό αγεράκι και ν' αρμενίζεις στο Αιγαίο.
Δε μπόρεσα ποτέ να φανταστώ πως γίνεται να' ναι αλλιώς ο Παράδεισος.
Ποια άλλη χαρά, στο ουρανό και στη γης,
μπορεί να' ναι καλύτερα
αρμονισμένη με το κορμί και με την ψυχή του ανθρώπου;
Φτάνει η χαρά ετούτη έως την έξαρση, μα,
δόξα σοι ο Θεός, δεν πάει παραπέρα,
κι έτσι ο αγαπημένος ορατός κόσμος
δεν αφανίζεται,
κάθε άλλο, ο αόρατος γίνεται ορατός,
κι ότι λέμε: Θεός κι αιώνια ζωή και μακαριότητα
μπαίνουν στο καΐκι μας κι αρμενίζουν μαζί μας.»*

Αγαπητέ κύριε καθηγητά. Φίλε Βασίλη. Σε χρειαζόμαστε ακόμα κοντά μας να μας βοηθάς να ονειρευόμαστε. Συνέχισε να μας παίρνεις μαζί σου στα ταξίδια σου. Σε χρειαζόμαστε να μας ταξιδέψεις ακόμα πιο μακριά: στον ασύννορο ορίζοντα της Αθλητικής Επιστήμης.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΤΕΡΟΛΙΩΤΗΣ

*Καθηγητής Μεθοδολογίας Αθλητικής Έρευνας
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

«Το παν στο Πανεπιστήμιο είναι η έρευνα»

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70, άλλαξαν πολλά στην πολιτική και κοινωνική ζωή της γηραιάς, πολύπαθης και ένδοξης χώρας μας. Η δικτατορία αφού έπαιξε το ρόλο της έχει καταρρεύσει και η Μεταπολίτευση αρχίζει, όπου οι πολιτικές δυνάμεις ανασυγκροτούνται και ένα διευρυμένο κομματικό φάσμα δημιουργείται. Το Κομμουνιστικό Κόμμα νομιμοποιείται και αξιώνει την ψήφο του ελληνικού λαού, όπως και άλλα μαρξιστικά κόμματα. Οι περισσότερες δυνάμεις της Ένωσης Κέντρου «μετανάστευσαν» προς το πολλά υποσχόμενο νεοσυσταθέν Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα και μερικές δυνάμεις του κινήθηκαν προς τα δεξιά. Εκεί, ξεκαθάρισε το πολιτικό τοπίο και σχηματίστηκε η κεντροδεξιά Νέα Δημοκρατία, που είχε ως βάση την ΕΡΕ, ενώ οι βασιλοχουντικές δυνάμεις, που φιλοξενούσε και τη δυσφήμιζαν, αποσπάρθηκαν και σχημάτισαν την ακροδεξιά με διάφορες ονομασίες.

Στην πλειοψηφία των πολιτών υπήρξε έντονος αντιαμερικανισμός λόγω των παρεμβάσεων στα εσωτερικά της χώρας μας και δίψα για περισσότερη δημοκρατία, η οποία είχε πληγεί από τον ανελέητο αντικομμουνισμό και αντιαριστερισμό και το σχετικό φακέλωμα, που συντηρούσε το εμφυλιακό κλίμα. Ο λαός πίστευε ότι ήρθε το πλήρωμα του χρόνου για αυτή τη δημοκρατία και επιτέλους απαλλαγί από την κηδεμονία των δυτικών συμμάχων μας. Οι φάκελοι των κοινωνικών φρονημάτων καταργήθηκαν, συνθήματα προοδευτικά σε όλους τους τομείς της ζωής κυριάρχησαν και ένα κύμα αισιοδοξίας για ανάπτυξη και δικαιοσύνη δημιουργήθηκε. Στο μυαλό των πολιτών γεννήθηκε το όραμα μιας αναγεννημένης Ελλάδας αντάξιας της μακραίωνης ιστορίας της.

Στο χώρο της παιδείας, τον κύριο πυλώνα της Δημοκρατίας, οι φοιτητές που πρωτοστάτησαν στην ανατροπή της χούντας, ζητούσαν κατάργηση του καθηγητικού κατεστημένου, όπου οι αφυπηρετούντες καθηγητές έδιναν το «δαχτυλίδι» στον ευνοούμενο ή στο συγγενή τους «διάδοχο», τη συμμετοχή τους στα διοικητικά και επιστημονικά πανεπιστημιακά όργανα και γενικά απαιτούσαν δημοκρατικά πανεπιστήμια. Τελικά το φοιτητικό κίνημα, οι προοδευτικές δυνάμεις της εκπαίδευσης και της πολιτικής πέτυχαν να ψηφιστεί ο πολυπόθητος νόμος πλαίσιο και έτσι η δημοκρατία έγινε η βάση της λειτουργίας των πανεπιστημίων. Παράλληλα, μπήκε στο πρόγραμμα η ανωτατοποίηση των παιδαγωγικών ακαδημιών και μεταξύ αυτών και η προσφιλής μας ΕΑΣΑ, που έγινε Τμήμα του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου.

Σε αυτή την προσπάθεια ένα ελληνόπουλο από την ιστορική Γόρτυνα, συνδυάζοντας αντιφατικά χαρακτηριστικά: αιματώδης αλλά και φλεγματικός, λάτρης του «μουσική τε και γυμναστική», περνώντας διαδοχικά από την ΕΑΣΑ ως προπτυχιακός και στην συνέχεια μεταπτυχιακός φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Sprigfield των ΗΠΑ έγινε διάσημος ερευνητής, Καθηγητής Εργοφυσιολογίας του Πανεπιστημίου McGill του Καναδά και οραματιστής της επιστημονικής υπόστασης της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού στην Ελλάδα.

Ήταν ο Βασίλης Κλεισούρας, που μεταξύ των πρώτων οραματίστηκε την ανωτατοποίηση της ΕΑΣΑ, ένα ίδρυμα που η προσφορά της στην εκπαίδευση ήταν σημαντική γιατί μόρφωνε γυμναστές που διοχετεύονταν στα σχολεία και θεράπευαν τη σωματική αγωγή των ελληνοπαίδων. Την δεκαετία του '60 και στις αρχές του '70, όταν εξάιρετοι συνάδελφοι απόφοιτοι ΕΑΣΑ έσπευδαν για μετεκπαίδευση στη Σουηδία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και αλλού, ο Βασίλης τόλμησε το υπερατλαντικό ταξίδι για μεταπτυχιακές σπουδές σε χώρα του «νέου κόσμου» και πήγε στις ΗΠΑ. Εκεί, ο Βασίλης ως γνήσιο ελληνόπουλο και άτυπος εκπρόσωπός μας διέπρεψε, ολοκλήρωσε με επιτυχία τις μεταπτυχιακές του σπουδές και απέκτησε το διδακτορικό του δίπλωμα. Στη συνέχεια στο McGill ως Καθηγητής πλέον του Πανεπιστημίου αναπτύσσοντας έντονη ερευνητική δραστηριότητα σύντομα αναδεικνύεται ερευνητής ολκής και γίνεται διάσημος στην επιστημονική κοινότητα. Το πεδίο της ερευνητικής δραστηριότητάς του είχε ως αποτέλεσμα τις εξαιρετες και πρωτότυπες δημοσιεύσεις του σχετικά με τους διδύμους αποδεικνύοντας ότι η απόδοση ενός αθλητή δεν μπορεί να ξεπεράσει τις προδιαγραφές και τα όρια που του δίνει η φύση. Στο παρασκήνιο της ακαδημαϊκής ζωής όταν του απευθυνθήκαμε χαριτολογώντας: -Βασίλη επιβεβαίωσε τον ισχυρισμό του Σωκράτη, ότι ο άνθρωπος γεννιέται και γίνεται. Απάντηση: ναι αλλά η απόδειξη ήρθε τώρα και το γίνεται δεν μπορεί να ξεπεράσει το γεννιέται!

Στο δεύτερο ήμισυ της 10ετίας του '70 ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας, αφού είχε επιστρέψει στην Ελλάδα ίδρυσε και διεύθυνε το Εργομετρικό Κέντρο του ΟΑΚΑ και παράλληλα δίδασκε Εργοφυσιολογία στην ακόμη ανωτέρα ΕΑΣΑ. Παράλληλα οι κινητοποιήσεις για ανωτατοποίηση της ΕΑΣΑ κλιμακώνονταν με μία φυσιολογική ανιούσα ένταση, γιατί μία νέα ιδέα για να εφαρμοστεί πρέπει να ξεπεράσει το εμπόδιο του κατεστημένου. Και η ΕΑΣΑ δεν αποτέλεσε εξαίρεση, όπου καταξιωμένοι συνάδελφοι που τη διεύθυναν και δίδασκαν εκεί υπεραμύνονταν για να διατηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση. Η διαμάχη είχε δύο συνεχόμενες παραμέτρους: την άρνηση της ανωτατοποίησης από την μια, και αν γινόταν αυτό, η ΕΑΣΑ να είχε την αυτονομία της ως Σχολή και όχι να αποτελούσε Τμήμα του Πανεπιστημίου.

Είναι αναρίθμητες οι τοποθετήσεις του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα για το ζήτημα της ανωτατοποίησης και είναι βαθεία χαραγμένη στη μνήμη μας ο πύρινος λόγος του όταν στο μεγάλο αμφιθέατρο της Σχολής, εκεί όπου συχνά δίδονταν οι

«μάχες» για αποφάσεις σε ετερόκλητες θέσεις, κάπου το 1978-79 όταν όρθιος στα έδρανα μεταξύ άλλων είπε: Η ΕΑΣΑ πρέπει να γίνει Τμήμα του Πανεπιστημίου για να αποκτήσει πανεπιστημιακή υπόσταση, οι σπουδές να αναχθούν σε επιστήμη για να γίνει σεβαστή προς όλους. Και όταν κόπασαν οι δια βοής αντιδράσεις των αντιφρονούντων συνέχισε αποδεικνύοντας την πίστη του σε αυτό που είχε οραματιστεί: Η ΕΑΣΑ θα γίνει Τμήμα του Πανεπιστημίου και θα είναι μέρα μεσημέρι!!!

Στο λυκαυγές της δεκαετίας του '80 η ΕΑΣΑ πέρασε το κατώφλι του Καποδιστριακού και μετονομάστηκε σε Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΤΕΦΑΑ). Η υλοποίηση της ανωτατοποίησης είχε αρχίσει από το ακαδημαϊκό έτος 1978-79, όταν προστέθηκε στο πρόγραμμα σπουδών το απαραίτητο για την ανωτατοποίηση 4ο έτος, το οποίο αποτελείτο από τα μαθήματα ειδικότητας, που ως γνωστικά αντικείμενα αντιστοιχούσαν στα ολυμπιακά αθλήματα. Έτσι το 1981 ο γυμναστικός και αθλητικός κόσμος θα έπρεπε να πανηγυρίζει την αναβάθμιση αυτή και ο Βασίλης Κλεισούρας, που είχε αγωνιστεί για αυτό, ένοιωθε υπερήφανος και χαρά που το όραμά του άρχισε να γίνεται πραγματικότητα. Αλλά ο οραματιστής Καθηγητής ήταν ανήσυχος γιατί ήξερε ότι το Τμήμα για να ανωτατοποιηθεί ουσιαστικά είχε πολύ δρόμο μπροστά του. Όμως η ανησυχία του δεν μείωνε την από τη φύση του αισιοδοξία του.

Ακολούθησε η διαδικασία της εκλογής μελών ΔΕΠ από ένα εκλεκτορικό σώμα που όρισε η Σύγκλητος του ΕΚΠΑ και εξελέγησαν συνάδελφοι να καταλάβουν τις θέσεις στα γνωστικά αντικείμενα που όριζε το πρόγραμμα σπουδών σε διάφορες βαθμίδες ανάλογα με τα βιογραφικά τους. Ο Βασίλης Κλεισούρας κατέλαβε τη θέση του Αναπληρωτή Καθηγητή Εργοφυσιολογίας και στη συνέχεια όταν συγκροτήθηκε το σώμα εξελέγη και Πρόεδρος του Τμήματος.

Η εκκίνηση είχε δοθεί και η πρώτη σκέψη του πρώτου Προέδρου ήταν ότι το Τμήμα έπρεπε να στελεχωθεί από τους ελάχιστους που είχαν αποκτήσει Διδακτορικά στην αλλοδαπή, στους καταξιωμένους γυμναστές-προπονητές που ήδη το υπηρετούσαν, και ταυτόχρονα να δημιουργηθούν νέοι επιστήμονες για το μέλλον του Τμήματος. Για το πρώτο σκέλος και ελλείψει μεταπτυχιακών σπουδών στα ελληνικά ΑΕΙ πρωτοστάτησε στη θέσπιση των τριμελών συμβουλευτικών επιτροπών με τον εκάστοτε επιβλέποντα να ανήκει τουλάχιστον στη βαθμίδα του Αναπληρωτή Καθηγητή. Έτσι, οι διδάσκοντες θα αποκτούσαν Διδακτορικά διπλώματα, που θα ήταν και το «διαβατήριό» για την εξέλιξή τους στις βαθμίδες όπως όριζε ο νόμος. Αλλά πίσω από την τυπική πράξη ο Καθηγητής Κλεισούρας πίστευε ότι οι έμπειροι συνάδελφοι θα αναβαθμιζόνταν ουσιαστικά όταν θα γίνονταν και ερευνητές. Αυτή η ενέργεια είναι και δηλωτική του σεβασμού που είχε ο Καθηγητής Κλεισούρας προς τους καταξιωμένους στις εφαρμογές συναδέλφους του. Προϋπόθεση για όλα αυτά ήταν ότι οι διδάσκοντες έπρεπε να αποκτήσουν γραφεία ώστε μέσα στην πανεπιστημιακή κοινότητα να μπορούν να εργαστούν πνευματικά και συνεργατικά με συναδέλφους και φοιτητές. Για το δεύτερο σκέλος παρό-

τρυνε πολλούς συναδέλφους αλλά και φοιτητές να πάνε στα πανεπιστήμια της αλλοδαπής που διέθεταν προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών για να αποκτήσουν διδακτορικά διπλώματα.

Ο Βασίλης Κλεισούρας ήταν λάτρης της επιστημονικής έρευνα και για αυτόν το Πανεπιστήμιο ισούται με παραγωγή νέας γνώσης: -«Φίλοι μου το παν στο Πανεπιστήμιο είναι η έρευνα». Έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην έρευνα γιατί ήταν αυτό που έλλειπε από τον ελληνικό γυμναστικό χώρο και έπρεπε να γίνει κατανοητό ότι το αιτιατό που είναι το αποτέλεσμα πρέπει να εξηγείται από το αίτιο που το στηρίζει και ότι αυτή η αμφίδρομη σχέση δεν αρκεί να ερμηνεύεται μόνο φιλοσοφικά ή με απλή πίστη. Όταν του λέγαμε ότι το ουσιαστικό επιστήμη προκύπτει από το ρήμα ίσταμαι που σημαίνει γνωρίζω καλώς, ο Καθηγητής απαντούσε ότι το καλώς δεν υπάρχει χωρίς την απόδειξη της αμφίδρομης σχέσης.

Το ευρύ πνεύμα του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα τον ανέδειξε σε πολυσχιδή προσωπικότητα. Είναι λάτρης της ελληνικής ιστορίας και ιδιαίτερα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και φίλος της τέχνης σε όλες τις εκφάνσεις της. Είναι αναμενόμενο να τον συναντάς στις κερκίδες του θεάτρου της Επιδαύρου ή του Ηρώδειου στα καλοκαιρινά φεστιβάλ ή στο θέατρο πρόζας στις χειμωνιάτικες παραστάσεις και φυσικά στα θεωρία του μεγάρου μουσικής παρακολουθώντας μια συναυλία ή στη λυρική σκηνή μια όπερα. Στο γραφείο του εργάζεται ακούγοντας κυρίως Μότσαρτ και δεν κρύβει από τον επισκέπτη ότι τον εμπνέει και του ενισχύει το όραμα. Το ακαδημαϊκό, το ερευνητικό και το συγγραφικό του έργο είναι τεράστιο. Οι πρωτότυπες δημοσιεύσεις του στα πιο έγκυρα επιστημονικά περιοδικά του κόσμου είναι γνωστά. Παράλληλα η συγγραφική του δραστηριότητα κάλυψε τις ελλείψεις στο χώρο της εργοφυσιολογίας, αλλά και σε άλλους τομείς. Ενδεικτικά, το σύγγραμμα Εργοφυσιολογία που εκδόθηκε το 1980, αλλά και τις διαδοχικές βελτιωμένες επανεκδόσεις που ακολούθησαν, καθώς και το σύγγραμμα Εργομετρία που εξέδωσε το 1991 και κάλυψαν πλήρως το κενό που υπήρχε στο χώρο αυτό. Παράλληλα πρέπει να αναφερθεί μεταφορά του συγγράμματος του K.Cooper από την αγγλική Aerobics στην ελληνική γλώσσα Αεροβίωση, καθώς και την επιμέλεια της μεταφοράς του συγγράμματος του γερμανού προπονησιολόγου Dietrich Harre Trainingslehre μέσω της αγγλικής έκδοσης και γλώσσας στην ελληνική με την ονομασία Προπονητική.

Η αναγνώριση και η ευγνωμοσύνη που μπορούν να εκφραστούν με ένα μεγάλο ευχαριστώ προς το Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα για την προσφορά του στην Επιστήμη της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού είναι η ελάχιστη προσήκουσα τιμή που μπορεί να του αποδοθεί.

ΝΙΚΟΣ ΜΠΕΡΓΕΛΕΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Αθλοπαιδιών
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Η διαλεκτική ανατομία της διαπροσωπικής σχέσης σε μία αμφίδρομη και διαδραστική βιωματική πραγματικότητα

*«...Οι μαχητές δε μπορούν και δεν πρέπει να ελεεινολογούν
τη μοίρα τους, επειδή πάλεψαν όχι γιατί τους
εξανάγκασε κανείς αλλά γιατί το θέλησαν
οι ίδιοι συνειδητά»*

Αντόνιο Γκράμσι

Αισθάνομαι ανεπαρκής να αναφερθώ στο πασίγνωστο και διεθνώς αναγνωρισμένο επιστημονικό έργο σε έρευνα και διδασκαλία του Καθηγητή Β. Κλεισούρα. Υπάρχουν άλλοι αρμοδιότεροι να το κάνουν. Επιλέγω να αναφερθώ, στο ακαδημαϊκό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιήθηκε ως Καθηγητής στο ΤΕΦΑΑ του ΕΚΠΑ, σημειώνοντας τις πιο σημαντικές στιγμές από την πολύχρονη συναναστροφή μου μαζί του, κατά τη διάρκεια της οποίας με περιέβαλλε και εξακολουθεί να με περιβάλλει με τη φιλία του.

Αρχές της 10ετίας του '80 και σχεδόν ο μισός πληθυσμός της Ελλάδας, με έντονη την επιθυμία απαλλαγής από κάθε μορφής ξένων παρεμβάσεων στα εσωτερικά της χώρας και ταλαιπωρημένος από τις αντιλαϊκές πολιτικές και το φακέλωμα, έκανε μια ουσιαστική στροφή στις επιλογές του. Ανέδειξε στην Κυβερνητική εξουσία μια πολιτική δύναμη, που με βασικό σύνθημα την «αλλαγή» και έντονη αριστερή φρασεολογία, γέμιζε με ελπίδα για ανατροπή των στρεβλώσεων του παρελθόντος και δημιουργία συνθηκών ελευθερίας και δικαιοσύνης.

Στην ελληνική κοινωνία καλλιεργήθηκε μια έντονη αντιπαράθεση μεταξύ των υποστηρικτών της νέας κατάστασης και αυτών του παλαιοκομματικού κατεστημένου που έχαναν τα ερείσματα στη νομή της εξουσίας. Σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής επεκράτησε μια έντονη πολιτική αντιπαράθεση που ενισχύθηκε από την επιδίωξη της νέας κατάστασης να θέσει υπό απόλυτο έλεγχο κάθε πτυχή του κρατικού μηχανισμού. Το κλίμα αυτό δεν ήταν δυνατό να μην επηρεάσει και την εκπαιδευτική κοινότητα σε όλο της το εύρος και ιδιαίτερα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου το φοιτητικό κίνημα ενεργά εμπλεκόμενο στις διεκδικήσεις για ένα καλύτερο αύριο, είχε πρωταγωνιστικό ρόλο.

Μία από τις πρώτες επιλογές της νέας κατάστασης ήταν η παρέμβαση στα θέματα παιδείας και η δημιουργία ενός νέου νόμου πλαισίου για τα ΑΕΙ, που καταρ-

γούσε το καθηγητικό κατεστημένο, θεμελίωσε δημοκρατικές διαδικασίες στην εκλογή των καθηγητών και καθιέρωσε τη συμμετοχή των φοιτητών στη διοίκηση των Πανεπιστημίων. Με αυτό το νομοθέτημα ικανοποιείται και το πάγιο αίτημα για ανωτατοποίηση της ΕΑΣΑ με την ένταξή της στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ως Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΤΕΦΑΑ).

Σ' αυτό το περιβάλλον, ο καθηγητής Β. Κλεισούρας που λίγα χρόνια πριν είχε αφήσει τη θέση του Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο McGill του Καναδά για να έλθει στην Ελλάδα για να διδάξει στην ΕΑΣΑ και να οργανώσει το Εργομετρικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών στο ΟΑΚΑ, βρέθηκε εν τω μέσω μιας διαμάχης και έντονων αντιπαραθέσεων μεταξύ του παραδοσιακού διδακτικού προσωπικού της ΕΑΣΑ, φοιτητών και άλλων στελεχών του γυμναστικού κλάδου για το είδος της ανωτατοποίησης της ΕΑΣΑ. Ορισμένοι επιθυμούσαν τη διατήρηση της αυτονομίας της ως Ανωτάτη Σχολή Φυσικής Αγωγής και άλλοι, μεταξύ των οποίων ένθερμος υποστηρικτής ήταν ο Καθηγητής κ. Κλεισούρας, την ένταξη της ΕΑΣΑ ως Τμήμα του Πανεπιστημίου. Αργότερα, η επιλογή αυτή αποδείχθηκε κρίσιμη για την επιβίωση του ΤΕΦΑΑ και ο γυμναστικός κλάδος θα πρέπει να αισθάνεται ικανοποίηση και ευγνωμοσύνη σ' αυτούς που υποστήριζαν αυτή την εξέλιξη.

Η γνωριμία μου με τον Καθηγητή κ. Κλεισούρα έγινε το 1984 όταν αυτός είχε εκλεγεί αναπληρωτής Καθηγητής και πρώτος Πρόεδρος του ΤΕΦΑΑ και σύντομα εξελίχθηκε σε στενή σχέση φιλίας και αλληλοσεβασμού. Ως πρόεδρος του συλλόγου διδασκόντων συνεργάστηκα άριστα με τον Πρόεδρο Β. Κλεισούρα, στην προσπάθεια να αντιμετωπιστούν προβλήματα και εκκρεμότητες που θα διευκόλυναν την μετεξέλιξη της ΕΑΣΑ σε ουσιαστικό πανεπιστημιακό Τμήμα. Θέματα ισοτιμίας των πτυχίων του υπάρχοντος διδακτικού προσωπικού, έναρξης μεταπτυχιακών σπουδών, οργάνωσης ερευνητικών εργαστηρίων, δημιουργίας γραφείων, βιβλιοθήκης και προκήρυξης νέων θέσεων μελών ΔΕΠ και ΕΕΠ ήταν στις προτεραιότητές του.

Στο χρονικό διάστημα της στενής συνεργασίας μας είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω την ιδιαίτερα χαρισματική προσωπικότητά του. Λάτρης της ελληνικής ιστορίας και των παραδόσεων, ιδιαίτερα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, άριστος γνώστης της ελληνικής γλώσσας και μοναδικός γλωσσοπλάστης (χαρακτηριστικό παράδειγμα η θεμελίωση του όρου «*Εργοφυσιολογία*» απέναντι στον όρο «*exercise physiology*»), φίλος της τέχνης και της μουσικής, διαποτισμένος από δημοκρατικό ήθος, με έντονη την αριστερή προοδευτική ιδεολογία και πάνω απόλα ταγμένος ολόψυχα και ασυμβίβαστα στην έρευνα και διδασκαλία.

Διέθεται μια εκπληκτική ικανότητα να αναγνωρίζει άμεσα το χαρακτήρα και τις δυνατότητες του ατόμου στην επιστήμη και την έρευνα και ταυτόχρονα να εμπλουτίζει και να μεταφέρει το πάθος του για την πρόοδο σε όσους συναναστρέφονταν και ιδιαίτερα στους νέους. Εξέφραζε σεβασμό για τη συμβολή του υπάρ-

χοντος διδακτικού προσωπικού στην εξέλιξη της ΕΑΣΑ και γνώριζε ότι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα η λειτουργία του Πανεπιστημιακού πλέον Τμήματος (ΤΕΦΑΑ) θα έπρεπε να στηρίζεται σ' αυτούς. *«Το μέλλον Γιώργο (όπως μου έλεγε) η επιβίωση και καταξίωση του Τμήματος βρίσκεται στην ανάπτυξη της έρευνας και των μεταπτυχιακών σπουδών. Όσοι καταφέρουν να προσαρμοστούν σε αυτό το δεδομένο θα έχουν μέλλον στο Πανεπιστήμιο όσοι δεν τα καταφέρουν θα μείνουν στο περιθώριο και θα ξεχαστούν».*

Έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην ανίχνευση νεαρών φοιτητών με έντονο ενδιαφέρον στην έρευνα, τους οποίους παρότρυνε να ακολουθήσουν μεταπτυχιακές σπουδές σε αναγνωρισμένα πανεπιστήμια του εξωτερικού, προσφέροντας αβίαστα κάθε μορφής βοήθεια με τις επαφές και τις γνωριμίες που διατηρούσε λόγω της διεθνούς αναγνώρισής του. Για να βοηθήσει όλους όσους από το υπάρχον διδακτικό προσωπικό ήταν υποψήφιοι διδάκτορες και θέλησαν να εξελιχθούν ακαδημαϊκά, οργάνωσε και έθεσε σε λειτουργία, σε πρώτη φάση, ειδικά σεμινάρια επιμόρφωσης στα γνωστικά πεδία της μεθοδολογίας της έρευνας και της στατιστικής.

Υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής κάθε προσπάθειας που κατεβλήθηκε στο θέμα της ισοτιμίας των πτυχίων της ΕΑΣΑ που κατείχαν η πλειοψηφία του διδακτικού προσωπικού με αυτά του ΤΕΦΑΑ, καθώς και στη διαμόρφωση του πλαισίου λειτουργίας της διαδικασίας μεταπτυχιακών σπουδών για την απόκτηση διδακτορικού διπλώματος, που ήταν απαραίτητο για την μετεξέλιξή τους σε πανεπιστημιακούς δασκάλους. Στα δύο αυτά θέματα, που κυριαρχούσαν τότε στις προτεραιότητες των διδασκόντων, ο Κλεισούρας στάθηκε αρωγός με το χαρακτηριστικό ύφος του και το ασυμβίβαστο στην επιστημονική διάσταση των απόψεών του, χωρίς, ούτε μία στιγμή να προσπαθήσει να ξεγελάσει όσους θεωρούσαν ότι η απόκτηση του διδακτορικού διπλώματος θα ήταν για το παραδοσιακό διδακτικό προσωπικό μια τυπική και σύντομη διαδικασία.

Δεν υποχώρησε ούτε στιγμή από τις θέσεις του, εισπράτοντας με τόλμη το κόστος δυσaráεσκειας που προκαλούσαν και παρέμεινε, με ισχυρά ακαδημαϊκά επιχειρήματα, υποστηρικτής της άποψης ότι η διαδικασία απόκτησης διδακτορικού δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται πρόχειρα και με όρους απαξίωσης και εκπτώσεων στη λειτουργία στο πλαίσιο των διεθνώς επικρατούντων στο θέμα αυτό. Χαρακτηριστική είναι η συνομιλία που διεξήχθη μια μέρα στο γραφείο της Προεδρίας.

Βασίλη, του έλεγε ένας από τα μέλη ΔΕΠ θέλοντας να χαϊδέψει τα αυτιά κάποιων αποσπασμένων συναδέλφων. *«Θα αρχίσουμε την προσπάθεια αξιοποιώντας την πρόβλεψη του Νόμου για δημιουργία τριμελών επιτροπών και σε ένα ενάμιση χρόνο με τη βοήθεια τη δική μας θα τους δώσουμε(!) τα διδακτορικά».* Τι λέτε κ. συνάδελφε ήταν η απάντηση. *«Δεν υπάρχει περίπτωση να ολοκληρωθεί μία διδακτορική διατριβή σε λιγότερο από τρία-τέσσερα χρόνια. Δεν μπορούμε να κοροϊδύουμε τους συναδέλφους. Υπάρχουν ελλείψεις που πρέπει πρώτα να καλυφθούν*

και γνωρίζουμε όλοι ότι η απόκτηση ενός διδακτορικού διπλώματος πρέπει να αντιπροσωπεύει την επιστημονική αξία και τις δυνατότητες του νέου ερευνητή να καταστεί αυτοδύναμος στην καθοδήγηση νεότερων ερευνητών. Μην κοροϊδεύετε τους συναδέλφους».

Στο χαρακτήρα του Καθηγητή υπήρχαν όρια που σε καμία περίπτωση δεν ήταν διατεθημένος να υπερβεί. Μπορούσε να συμβιβαστεί σε πολλά τρέχοντα θέματα καθημερινότητας αλλά σε ό,τι αφορά την έρευνα και την επιστήμη ήταν ασυμβίβαστος αδιαφορώντας για το ενδεχόμενο κόστος που θα προκαλούσε στον ίδιο η άποψη που εξέφραζε. *Χωρίς την συμβολή του η προσδοκόμενη ουσιαστική ανωτατοποίηση της ΕΑΣΑ ήταν αδύνατη.*

Αυτό βέβαια ήταν ένα θέμα που δημιούργησε έντονη δυσαρέσκεια, οδήγησε σε αντιπαραθέσεις και, σε συνδυασμό με τον χαρακτηρισμό του ως αντικυβερνητικό, ενίσχυσε την εχθρότητα μιας ομάδας των συναδέλφων, που πίστευαν ότι όλα μπορούν να γίνουν με πολιτικές παρεμβάσεις, οι οποίοι άρχισαν να συσπειρώνονται και ομαδοποιούνται εναντίον του και εναντίον όσων τον υποστήριζαν και είχαν τις ίδιες απόψεις.

Για την υλοποίηση της ανάγκης θεμελίωσης των βάσεων για την εξέλιξη του ΤΕΦΑΑ στο πανεπιστημονικό τμήμα που οραματίζονταν, έπερνε αποφάσεις που δυσαρέστησαν πολλούς. Διέθεσε τα πρώτα χρήματα της επιχορήγησης του Τμήματος στην δημιουργία και εξοπλισμό των πρώτων εργαστηρίων του Τμήματος, έθεσε τα θεμέλια για τη δημιουργία βιβλιοθήκης και επέμενε στη διαμόρφωση χώρων προσωπικών γραφείων για τη στέγαση των μελών ΔΕΠ, ΕΕΠ και του υπόλοιπου διδακτικού προσωπικού. Διεκδίκησε και πέτυχε τη ίδρυση πολλών θέσεων μελών ΔΕΠ και ΕΕΠ τις οποίες θα μπορούσαμε να προκηρύξουμε και να καλύψουμε όποτε ήταν δυνατό. Διεκδίκησε επίσης την έκτακτη χρηματοδότηση του ΤΕΦΑΑ από το ΥΠΕΠΘ και την κατ' εξαίρεση προκήρυξη 15 νέων θέσεων μελών ΔΕΠ για την κάλυψη των γνωστικών αντικειμένων του προγράμματος σπουδών που δεν καλύπτονταν, ως τότε, από μέλη ΔΕΠ.

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία στη διαμόρφωση της σχέσης μου με τον Καθηγητή Κλεισούρα και της μετέπειτα πορείας μου στο Πανεπιστήμιο ήταν όταν, το 1986 στη διαδικασία πλήρωσης 12 θέσεων ΕΕΠ, επέμενε, μαζί με άλλους, να υποβάλω αίτηση για κατάληψη μιας εξ αυτών. Από σεβασμό και αγάπη στον άνθρωπο το έκανα αλλά τότε η πρόθεσή και το ενδιαφέρον μου δεν ήταν να ενταχθώ στο πανεπιστήμιο και γι' αυτό δεν παραβρέθηκα στη διαδικασία της κρίσης. Η έκπληξή μου ήταν τεράστια όταν την επόμενη ημέρα πληροφορήθηκα ότι είχα εκλεγεί σε μια από αυτές και ότι για την κατάληξη αυτή πρωτεύοντα ρόλο έπαιξε η επίμονη υποστήριξή του. Η απόφαση αυτή έπεξε καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα εξέλιξή μου, που οδήγησε, μετά από λίγο, να αποδεχθώ τις παροτρύνσεις του να ακολουθήσω ακαδημαϊκή καριέρα. *«Φτάνει πια Γιωργο να ασχολείσαι με τα σίδερα (υπονοώντας την ενασχόληση και το πάθος μου για την προπονητική των αθλη-*

τικών ρίψεων). Αυτό μπορούν να το κάνουν πολλοί. Αδικείς τον εαυτό σου γιατί έχεις τη δυνατότητα να συμβάλλεις ως πανεπιστημιακός δάσκαλος στην ανάπτυξη της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα».

Σε μία από τις πολύωρες και πάντα γεμάτες σεβασμό, αλληλοεκτίμηση και θαυμασμό από μέρους μου συναντήσεις με τον Καθηγητή, μου πρότεινε να προσανατολιστώ στις μεταπτυχιακές σπουδές μου σε μια κατεύθυνση που αφορούσε την αξιολόγηση της φυσικής κατάστασης των παιδιών και νέων σχολικής ηλικίας. Ένα πρόγραμμα που το Συμβούλιο της Ευρώπης είχε αρχίσει να επεξεργάζεται σε μια ειδική επιτροπή με τους κορυφαίους αθλητικούς επιστήμονες του κόσμου μεταξύ των οποίων ο Καθηγητής Κλεισούρας κατείχε εξέχουσα θέση. Στόχος της επιτροπής ήταν η δημιουργία μιας ενιαίας, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δέσμης υπαίθριων κυρίως δοκιμασιών με την επωνυμία Eurofit, που θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρώπης.

Σε μια από τις τακτικές συναντήσεις μας, μεταξύ των αναλύσεων της πολιτικής κατάστασης, της προοπτικής εξέλιξης του ΤΕΦΑΑ, της κριτικής των πολιτικών παρεμβάσεων για κατάλυση της αυτοδυναμίας του, των δυνατοτήτων του υπάρχοντος διδακτικού προσωπικού, πάντοτε υπό τον ήχο απαλής κλασικής μουσικής, μου εξέφρασε την επιθυμία του να αναλάβω, στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών μου, την ευθύνη της πραγματοποίησης της πανελλήνιας έρευνας αξιολόγησης της φυσικής κατάστασης των ελληνοπαίδων με το Eurofit. Γιώργο, μου έλεγε, «ξέρεις ότι ένα από τα όνειρα μου είναι να βρώ έναν άξιο επιστήμονα να πραγματοποιήσει την έρευνα αυτή και θεωρώ ότι ο πιο κατάλληλος γι' αυτό είσαι εσύ». Εκείνη τη στιγμή συνειδητοποίησα ότι η εκτίμηση του Καθηγητή στο πρόσωπό μου ήταν απόλυτα ειλικρινής και απεριόριστη, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε επιστημονικό επίπεδο.

Όταν αποδέχθηκα την προτροπή του, είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω άμεσα τη τεράστια επιστημονική και ερευνητική του αξία. Βαθύς γνώστης του επιστημονικού πεδίου, απόλυτα σαφής και πειθήνιος στις επισημάνσεις του, τέλειος καθηγητής, μεστός και ταυτόχρονα λεπτομερής στο λόγο του, αποστομοτικός στα επιχειρήματά του, παρέμενα άφωνος και με δέος μπροστά στο μεγαλείο της επιστημονικής του ιδιότητας.

Από τη πρώτη στιγμή με φόρτωσε με πληθώρα άρθρων, εγχειριδίων και συγγραμμάτων. Αφιέρωσε αμέτρητες ώρες μαζί μου για τη σύνταξη και έλεγχο των κειμένων που αφορούσε πρωτίστως στη διαμόρφωση της ερευνητικής πρότασης με έμφαση στη μεθοδολογία πραγματοποίησης της πληθυσμιακής αυτής έρευνας, σβήνοντας και γράφοντας ξανά και ξανά ολόκληρες παραγράφους, μέχρι να βγει το αποτέλεσμα που θα τον ικανοποιούσε.

Σε κάποιο από τα διαλλείματα, μου εκμυστηρεύτηκε ότι το βασικό ερέθισμα για τις μεταπτυχιακές του σπουδές το πήρε μελετώντας τα έργα των μεγάλων δασκάλων Χρυσάφη, Παυλίνη, Καρατασάκη που τον συγκλόνισαν και απετέλεσαν

την αφορμή για προσανατολισμό σε ουσιαστικές μεταπτυχιακές σπουδές. Ανιχνεύοντας κάθε μορφής πληροφορία σχετικά με αντίστοιχα προγράμματα σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, διεκδίκησε με πάθος και πέτυχε να του δοθεί υποτροφία του ΙΚΥ για πανεπιστήμιο των ΗΠΑ (Springfield), σε αντίθεση με ότι συνέβαινε μέχρι τότε, όπου οι περισσότεροι πτυχιούχοι της ΕΑΣΑ επέλεγαν πρόσθετες σπουδές σε πανεπιστήμια της Ευρώπης και κυρίως της Σουηδίας, για να μνηθούν στα μυστικά της φημισμένης τότε «Σουηδικής γυμναστικής».

Όμως ο Καθηγητής Κλεισούρας δεν αρκείτο να γίνει ένας καλύτερος γυμναστής. Ήθελε να μνηθεί στα μυστικά της έρευνας, να επιδιώξει να δώσει απαντήσεις σε καίρια ερωτήματα που τον απασχολούσαν και να συμβάλει στη παραγωγή νέας γνώσης και στο άνοιγμα νέων οριζόντων για το γυμναστικό κλάδο. Μετά την απόκτηση του διδακτορικού του διπλώματος δίδαξε σε διάφορα πανεπιστήμια, με τελευταίο σταθμό, πριν έλθει στην Ελλάδα, το Πανεπιστήμιο McGill στο Μόντρεαλ του Καναδά ως τακτικός Καθηγητής, όπου ανέπτυξε έντονη ερευνητική δραστηριότητα που τον καταξίωσε σε ολόκληρο τον κόσμο.

Μια από τις πλέον κρίσιμες περιόδους στη θητεία του στο ΤΕΦΑΑ του ΕΚΠΑ ήταν τότε που στη προσπάθεια της κρατικής εξουσίας να αλλώσει και να θέσει υπο έλεγχο Πανεπιστήμια και Τμήματα έθεσε σε διαθεσιμότητα τον Καθηγητή και απέλυσε άλλα πέντε μέλη ΔΕΠ από τις θέσεις τους, με γελοίες και ανυπόστατες κατηγορίες σε βάρος τους. Στην κρίσιμη εκείνη περίοδο, που διαταράχθηκε συνθέμελα η ομαλή λειτουργία του Τμήματος, η συντριπτική πλειοψηφία του διδακτικού προσωπικού του ΤΕΦΑΑ αντέδρασε και πάλαιψε σθεναρά για την αποκατάσταση της ομαλότητας. Η αντίδραση αυτή οδήγησε σε παραίτηση τον τότε φιλοκυβερνητικό πρόεδρο του ΤΕΦΑΑ και το διορισμό από τη Σύγκλητο του ΕΚΠΑ στη θέση της προεδρίας καθηγητών από άλλα Τμήματα για διάστημα αρκετών ετών, μέχρι να αποκατασταθεί η ομαλότητα με την επανεκλογή του Καθηγητή Κλεισούρα στη θέση του Προέδρου. Τότε, έγινε φανερό ότι εάν η το ΤΕΦΑΑ δεν είχε ενταχθεί στο Πανεπιστήμιο, οι απροκάλυπτες κυβερνητικές παρεμβάσεις κατάλυσης της αυτονομίας του ΤΕΦΑΑ θα είχαν επιτύχει.

Αξίζει, ακόμη, να σημειωθεί ότι στο κρίσιμο αυτό διάστημα, ενώ οι περισσότεροι από τα μέλη ΔΕΠ δεν βρίσκαμε τη δύναμη να εργαστούμε σε ερευνητικό πεδίο, ο Καθηγητής Κλεισούρας παρέμενε, ή έδειχνε πως παρέμενε, νηφάλιος και μόνιμα προσανατολισμένος σε ό,τι αγαπούσε. Ασχολήθηκε περισσότερο ενεργά με τη συγγραφή άρθρων, τη συμμετοχή σε διεθνείς επιτροπές, τη διδασκαλία σε σεμινάρια και συμμετοχή σε συνέδρια του εξωτερικού, στα οποία καλείτο ανελλιπώς ως βασικός ομιλητής, καθώς και με την συγγραφή ή βελτίωση διδακτικών συγγραμμάτων στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα. Η περίοδος αυτή ανέδειξε και μια ακόμη άγνωστη σε εμένα πτυχή της προσωπικότητάς του. Σε σχετική ερώτησή μου έλεγε: «Γιώργο ζω και ενεργώ με τη σιγουριά του προφήτη ότι στο τέλος η αλήθεια θα λάμψει και όλα θα επανέλθουν στη φυσιολογική ροή. Το ψέμα και η αδικία

έχουν κοντά ποδάρια. Σ' όλη μου τη ζωή στα δύσκολα έβρισκα καταφύγιο στη μελέτη και στην έρευνα. Αυτά με δυναμώνουν και μου δίνουν κουράγιο και σιγουριά για τις μελλοντικές εξελίξεις. Καθαρός ουρανός αστραπές δεν φοβάται!».

Σήμερα, 10 χρόνια μετά την αφυπηρέτησή του παραμένει ο ίδιος, ταγμένος σ' αυτό που τον χαρακτηρίζει σε όλη του τη ζωή. Συνεχίζει να γράφει, να συμμετέχει σε συνέδρια, να συμβουλεύει όσους του το ζητούν και να παραμένει φίλος. Βασίλη σε ευχαριστούμε για όσα έχει προσφέρει στην εξέλιξη της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα και στον κόσμο. Παρά τις διαφωνίες και τις αντιπαράθεσεις μας ορισμένες φορές (χαρακτηριστικά ζωντανών ανθρώπων), παραμένεις πάντοτε στη σκέψη μου και την καρδιά μου ως το άτομο που σημάδευσε και τη δική μου πορεία στο Πανεπιστήμιο. Άλλωστε, φιλόσοφοι, όπως ο Σέξτος ο Εμπειρικός, ο Hume, ο Wittgenstein, ο Popper, ο Bachtin, έδειξαν ότι η διαφωνία, η αμφιβολία ή η αμφισβήτηση δεν είναι ανθρώπινες ιδιοτροπίες, αλλά εκδηλώσεις διανοητικής ωριμότητας και αντανάκλαση της λογικής συμπεριφοράς των ανθρώπων.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

*Καθηγητής Κλασικού Αθλητισμού
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Έσπειρε σε δύσκολους καιρούς

Κανένας δεν θα μπορούσε να υποψιαστεί πως για να προσφέρεις στον τόπο σου και μάλιστα με πάθος, πρέπει υποχρεωτικά να πληρώσεις ακριβά αυτή την επιλογή σου. Κάπως έτσι εξελίχθηκαν τα «πράγματα» για τον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα, ο οποίος μετά τις σπουδές του στη Σχολή μας εδώ στην πατρίδα, αποφάσισε να ξενιτευτεί για να αναζητήσει την κατάκτηση της επιστημονικής γνώσης στη Βόρεια Αμερική. Κι' αυτό γιατί η ανάγκη ήταν για εκείνο τον καιρό να φεύγεις μακριά για να μάθεις. Έτσι σε λίγα χρόνια ο Β. Κλεισούρας εδραιώνεται ως ερευνητής της Αθλητικής Επιστήμης και καθιερώνεται διεθνώς ανάμεσα στους πρωτοπόρους Φυσιολόγους της Άσκησης σε μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδο να παραχθεί ερευνητικό έργο.

Γιατί πλήρωσε όμως ακριβά αυτή την επιλογή του να προσφέρει στην εδραίωση της επιστημονικής σκέψης στα αθλητικά δρώμενα στον τόπο μας;

Το φοιτητικό κίνημα της Σχολής μας στα μέσα της δεκαετίας του '70 παλεύει για την ουσιαστική ανωτατοποίηση της με κυρίαρχα ζητήματα όχι μόνον την έκδοση Π.Δ αλλά και με την επιλογή των πρώτων καθηγητών, σύγχρονες εγκαταστάσεις, συγγράμματα, μεταπτυχιακά, γενναία επιχορήγηση κ.α. Ο Β. Κλεισούρας δηλώνει παρών για να προσφέρει διοικητικά, οργανωτικά, επιστημονικά σ' αυτή την ιστορική στιγμή, ενώ θα μπορούσε να επιλέξει αποκλειστικά την έρευνα και τη διδασκαλία σε ξένα Πανεπιστήμια. Το κριτήριο των φοιτητών εκείνης της εποχής για την επιλογή των πρώτων πανεπιστημιακών δασκάλων ήταν η άρτια επιστημονική κατάρτιση, η καλή συνεργασία και το δημοκρατικό ήθος, καθώς και η συμπεριφορά. Για την περίοδο αυτή φαίνεται, από τη μια πλευρά η θετική ανταπόκριση στο πρόσωπο του Β. Κλεισούρα και απ' άλλην η ασύλληπτη γραφειοκρατία, η υπονόμευση μιας προσπάθειας να βγει ο επιστημονικός κλάδος του Αθλητισμού στο ξέφωτο.

Ο Β. Κλεισούρας πορεύεται στο μέσο της δεκαετίας του '80 και αρχές του '90 μέσα σε αντιξοότητες, όπου πρέπει να συνδυάσει τη συνεισφορά του στην οργάνωση των πανεπιστημιακών σπουδών, στην ενίσχυση της έρευνας, στη στελέχωση της Σχολής και φυσικά στη δημιουργία προϋποθέσεων να υπάρξει καταξίωση της Σχολής μέσα στο Πανεπιστήμιό μας. Ήταν και η εποχή που έπρεπε ο κλάδος να επιμορφωθεί πάνω στο αντικείμενο της αθλητικής επιστήμης, αλλά και να παρακινηθεί στην αναζήτηση έγκυρων πληροφοριών, που θα οδηγούσε χιλιάδες απόφοιτους του κλάδου στην κατάκτηση της απαραίτητης γνώσης για να ανταπεξέλθουν στις νέες απαιτήσεις.

Τα σπέρματα της πρώτης σποράς για την εκπόνηση των διδακτορικών δίνονται από τον Β. Κλεισούρα σε οργανωμένο εργαστήριο, αλλά και στο αθλητικό πεδίο. Είναι δύσκολοι οι καιροί, πρωτόγνωρες οι συνθήκες για ορισμένους συναδέλφους αν δοκιμάζονται σ' αυτή την προσπάθεια, αλλά πάντα είχαν τη σωστή καθοδήγησή του.

Στη δεκαετία του '90 οι απαιτήσεις αυξάνονται, ο αριθμός των φοιτητών επίσης μεγαλώνει με γεωμετρική πρόοδο και αρχίζουν οι πρώτες υπόγειες επιθέσεις στο

προσφερόμενο έργο του Τμήματος. Διαδρομιστές των υπουργείων, με ισχυρές προ-σβάσεις σε κυβερνητικούς επώνυμους εκείνης της εποχής, προσπαθούν να βάλουν στο «γύψο» το Τμήμα και φυσικά σε ένα βαθμό και για ένα διάστημα το πετυχαίνουν. Είναι τότε που ένας «πανεπιστημιακός» και για ένα βραχύβιο διάστημα «υπουργός» σε μονοσέλιδη εφημερίδα της κυβέρνησης ακυρώνει ανθρώπους από την ακαδημαϊκή τους θέση, θέτει σε πειθαρχική διαδικασία και χρησιμοποιεί με τον πιο απαράδεκτο τρόπο την εξουσία του. Άξια η προσφορά του να «σταματήσει» την πορεία των Τμημάτων Φ.Α στο Ε.Κ.Π.Α και στο Α.Π.Θ, προκειμένου να ικανοποιήσει «κομματικούς» εγκάθετους. Στα μέσα της δεκαετίας του '90 το Τμήμα μπαίνει σε περιπέτειες και φυσικά αυτό έχει αντίκτυπο και στον Β. Κλεισούρα, ο οποίος αλλιώς οραματιζόταν τα πράγματα για την Αθλητική Επιστήμη στον τόπο μας. Η «κηδεμονία» του Τμήματος στην ουσία αποτέλεσε τροχοπέδη στην ανάπτυξή του, αλλά από την άλλη φάνηκε που στόχευαν οι κυβερνητικές παρεμβάσεις ισοπέδωσης του Τμήματος.

Μετά την δύσκολη περίοδο μέσα στην οποία αφιερώθηκε αρκετός και πολύτιμος χρόνος στις δικαστικές αίθουσες για να αποδεχτεί περίτρανα η αθώωση και το δίκαιο, ήρθαν και πάλι η αναγνώριση και μια περίοδος όπου μπορούσε να «στηθεί» το πρώτο οργανωμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών. Αυτό της Βιολογίας της Άσκησης, το οποίο είχε πνευματικό πατέρα τον Β. Κλεισούρα και το οποίο συνεχίζει και σήμερα – κοντά στην 20/ετία – να προσφέρει στην Σχολή μας νέους επιστήμονες-ερευνητές, τελικώς στην Κοινωνία.

Η προσπάθεια του Β. Κλεισούρα να αγκαλιαστεί η Σχολή μας μέσα στην Πανεπιστημιούπολη με τις νέες σύγχρονες εγκαταστάσεις είχε ως αποτέλεσμα να ληφθούν ιστορικές αποφάσεις από τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου μας, αλλά και να δημιουργηθούν τα σχέδια αυτών. Ένα όραμα που δυστυχώς διακόπηκε με ανεξήγητο τρόπο, αφού η σχεδόν εγκεκριμένη χρηματοδότηση από το 3' ΚΠΣ μετατράπηκε σε απένταξη του έργου και σε ένταξη και τελικώς υλοποίηση άλλων έργων.

Η διοργάνωση επιστημονικών συναντήσεων, όπως το 3ο συνέδριο του ECSS στην Αθήνα, έχουν την οργανωτική και επιστημονική σφραγίδα του Β. Κλεισούρα, ο οποίος έδωσε τον καλύτερο του εαυτό και συνεχίζει ακόμη και σήμερα να δίνει όποτε του ζητηθεί στην διοργάνωση ανάλογων εκδηλώσεων.

Όλοι εμείς που συνεχίζουμε την προσπάθεια να κρατηθεί, σε εξαιρετικά δύσκολους καιρούς, η αθλητική επιστήμη στο ύψος της, είμαστε χαρούμενοι που έχουμε ανάμεσά μας τον Β. Κλεισούρα, ακμαίο, δημιουργικότατο, πολυγραφότατο και πάνω απ' όλα συμπαραστάτη σ' αυτές τις ακραίες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που έτυχε να ζούμε. Είμαστε διπλά χαρούμενοι που είχαμε την τύχη να συνεργαστούμε και να πορευτούμε μαζί του, και να του ευχηθούμε υγεία, και να χαιρέται την κάθε στιγμή όπως αυτός κρίνει και ονειρεύεται.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΜΠΟΥΝΤΟΛΟΣ

*Καθηγητής Αθλητικής Βιο-Μηχανικής
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Μια ηλιαχτίδα πρόβαλε, ευτυχώς την «οίδα» ...

Πρωτάκουσα για τον καθηγητή Κλεισούρα το 1975, όντας φοιτητής στη Σχολή. «Κάποιος Κλεισούρας, καθηγητής στον Καναδά έχει κάνει έρευνα στους διδύμους», έλεγαν οι «ενημερωμένοι» καθηγητές. Οι πληροφορίες λίγες (τότε δεν υπήρχε διαδίκτυο), το ενδιαφέρον μεγάλο, το κέντρισμα «ακανθώδες». Έτος 1976, στη Σχολή. Το μεγάλο αμφιθέατρο «τίγκα», οι περισσότεροι όρθιοι έδινε την πρώτη του διάλεξη σε Ελληνικό έδαφος. Η ομιλία του συνεκτική, τα ευρήματά του «λαμπερά», οι ερμηνείες του «ευτυχώς» δυσνόητες. «Δεν το γνωρίζω, δεν είμαι βέβαιος, η έρευνα δεν έχει απαντήσεις ακόμα γι' αυτό το θέμα», αποκρίθηκε σε κάποιες ευφυείς ερωτήσεις των φοιτητών! Αυτή η «εικόνα» με σημάδεψε μόνιμα την «ανέσυρα» στη μνήμη μου αρκετά αργότερα, όταν έτυχε να διαβάσω λίγο Δαρβίνο με το περίφημο «ignorance more frequently begets confidence than does knowledge» στο σύγγραμμά του «The Descent of Man» και επειδή ο Κλεισούρας ασχολήθηκε με έρευνα σχετική με την εξέλιξη της ανθρώπινης απόδοσης. Το εκκωφαντικό χειροκρότημα στο τέλος της ομιλίας του «ασυντόνιστο» η ομιλία του προκάλεσε «άναρχες» επιδοκιμασίες. Μια ηλιαχτίδα πρόβαλε, ευτυχώς την «οίδα»...

Ένα χρόνο αργότερα, κάποιο απόγευμα, έφευγα από τη Σχολή. Τον βλέπω κάτω από τις μουριές με μακριά μαύρα (τότε) μαλλιά και γένια να μεταφέρει βιβλία από μια Alfa Romeo. Κοντοστέκομαι, με βλέπει, τον πλησιάζω, συστήνομαι. Του λέω «σκέφτομαι να πάω Καναδά για σπουδές». Αυθόρμητα μου λέει «πάμε στο γραφείο μου να σου πω για τον Καναδά και το McGill». Η κουβέντα κράτησε κάνα μισάωρο. Σύντομος, άμεσος, μεστός στις παροτρύνσεις του. Χωρίς περιστροφές μου λέει «.. Γιώργο πήγαινε, σπούδασε τα μεταπτυχιακά σου στο McGill και μέχρι να επιστρέψεις η Σχολή θα έχει μπει στο Πανεπιστήμιο».

Η πρώτη μου «μετανάστευση» στον Καναδά το τέλος του '77 ήταν απλά μια γνωριμία με τη χώρα. Επέστρεψα για οικογενειακούς λόγους στην Ελλάδα το καλοκαίρι του '78. Ξαναγύρισα Καναδά τέλος του '79. Τότε γνώρισα εκεί τον Γιάννη Μουρατίδη και τον Σάββα Τοκμακίδη (μεταπτυχιακό φοιτητή του Βασίλη).

Αρχές του '80 ξεκίνησα στο McGill τα πρώτα μου μαθήματα. Σε ένα περιβάλλον «γεμάτο» Vassili Klissoura είχε ήδη εγκατασταθεί στην Ελλάδα και «πάλευε» για τη Σχολή, αλλά ήταν «παρών». Στο διάδρομο του πρώτου ορόφου του τμήματος Φυσικής Αγωγής του McGill (475 Pine Avenue, Montreal, PQ) φωτογραφίες από όλες τις convocation. Καθηγητές και πτυχιούχοι κάθε έτους σε διαδοχικές κορνίζες. Σε όλες ο Βασίλης παρών με το οραματικό ύφος και το διαπεραστικό βλέμμα... και δίπλα ο φίλος του Dan Marissi, ο Graham Neil, ο David Montgomery, ο νεότερος τότε Greg Reid και άλλοι...

Προσαρμόστηκα σχετικά εύκολα στο McGill, ένα από την «αγία τριάδα» των πανεπιστημίων της Βόρειας Αμερικής: McGill, Yale, Harvard. Σταδιακά άρχισα να παραδίδω tutorial σε θέματα ανάλυσης και κινησιολογίας. Στη συνέχεια teaching assistant και lecturer στα «εργαστήρια» λειτουργικής ανατομικής και κινησιολογίας.

Βάση μου το εργαστήριο του 2ου ορόφου στο Currie Gym. Εκεί, στο βάθος του εργαστηρίου, μια ανοξείδωτη δεξαμενή είχε πάνω της σε μαύρο χρώμα σε δύο σημεία γραμμένο το «Vassilis Klissouras». Την είχε παραγγείλει, την εγκατέστησε, αλλά δεν είμαι σίγουρος αν πρόλαβε να την χρησιμοποιήσει σε πειράματα «υπολογισμού της σύστασης της σωματικής μάζας μέσω βύθισης στο νερό». Τα μεταπτυχιακά και διδακτορικά μου χρόνια πέρασαν εντατικά, εργώδη, επιτυχή. Εργάστηκα και στα Ελληνικά Σχολεία για πάνω από εννιά χρόνια. Λήψη μεταπτυχιακού το '84 και αποκορύφωμα το Διδακτορικό, το 1989. Χωρίς πολλή σκέψη δεν έμεινα στο McGill, παρά τις άριστες προοπτικές για έρευνα. Είχα ένα όραμα να υπηρετήσω την πανεπιστημιακή Αθλητική Επιστήμη της Πατρίδας. Επέστρεψα στην Ελλάδα και εργάστηκα στη Σχολή Ικάρων μέχρι το 1993. Το 1992 εκλέχτηκα επίκουρος καθηγητής στη Σχολή με πρόεδρο τον καθηγητή Κλεισούρα.

Από τότε είχα την τύχη να συνεργαστώ μαζί του σε πολλές δράσεις. Τέσσερις ήταν οι κυριότερες: ανανέωση του προπτυχιακού προγράμματος, ίδρυση-καθιέρωση της συνόδου Πρόεδρων – Αναπληρωτών Προέδρων των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας Αθλητικής Επιστήμης (ΕΛΛΕΑΘΛΕ) και δημιουργία του πρώτου μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών της Σχολής μας. Το πάθος του για ανανέωση σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία ήταν παροιμιώδες. Βαθύς γνώστης των πανεπιστημιακών πραγμάτων, πάντα έτοιμος σε προτάσεις και λύσεις, ρηξικέλευθος, ευρηματικός· ακόμα και όταν «ανέθετε» εισηγήσεις, σπανίως άφηνε περιθώριο για «άλλες λύσεις», εκτός αν αυτές ήταν τεκμηριωμένες και ελπιδοφόρες· απλά είχε σχεδόν πάντα τις βέλτιστες έτοιμες! Οι πρώτες μου επαφές με τον καθηγητή Κλεισούρα στη Σχολή μας δεν ήταν και τόσο «ειρηνικές». Ισχυρή προσωπικότητα αυτός, αγέρωχος Λευκαδίτης εγώ ... και η ζωή στη Σχολή κυλούσε μια στο καρφί και μια στο πέταλο. Οι Γενικές Συνελεύσεις σχεδόν σε όλα τα πανεπιστημιακά τμήματα ήταν τότε αναπόφευκτα δυναμικές και ενίοτε συγκρουσιακές. Οι Σχολές άλλαζαν, οι σπουδές ανανεώνονταν, νέοι διδάσκοντες σπουδασμένοι στο εξωτερικό έμπαιναν στο πανεπιστήμιο· όλα αυτά προκαλούσαν τριγμούς στις παραδοσιακές διαδικασίες. Στη Σχολή μας ιδιαίτερα ταραχώδεις. Ο Βασίλης «αυταρχικός», «επέβαλε» στα συλλογικά όργανα το «ρυθμό» του· ήθελε άμεσες ποιοτικές αποφάσεις με το «βλέμμα στραμμένο στο μέλλον»· αντιπαθούσε τις κωλυσιεργίες και τις μετριότητες· δεν άφηνε χώρο για πολλά-πολλά! Η ισχύς της γνώσης γαρ.

Με μπροστάρη τον Κλεισούρα η Σχολή απέκτησε νέο πρόγραμμα προπτυχιακών σπουδών, ίδρυσε και λειτούργησε σύγχρονο μεταπτυχιακό πρόγραμμα, οργάνωσε τα πρώτα επιστημονικά συνέδρια. Σε όλη αυτήν την πορεία ο Βασίλης είχε ένα «ελάττωμα»: την προσήλωση στην ποιότητα. Το «ελάττωμα» αυτό «χαράκωσε» βαθιά όλες του τις μεγάλες δραστηριότητες και εν μέρει ήταν η αιτία της δυναμικής του στάσης στα μείζονα ζητήματα της Σχολής μας. Στα διοικητικά του ήταν δουλενταράς, ακάματος, οργανωτικός, «πεισματάρης», αλλά και πολύ ευρηματικός. Στα επιστημονικά του ήταν ήδη καθιερωμένος διεθνώς, μεθοδολογικά άριστος, ακριβής, έγκυρος, αυθεντικά ερμηνευτικός, πολύπλευρος, αλλά και κατανοητός. Δεν έχω τις γνώ-

σεις για να αναφερθώ στο επιστημονικό του έργο· αυτό είναι άλλων αρμοδιότητα. Δυο λόγια μόνο μπορώ να πω με «βεβαιότητα»: οι έρευνες του Βασίλη ήταν και είναι υψηλής διανόησης, ρηξικέλευθες, πρωτοποριακές. Σήμερα οι νέοι επιστήμονες πασχίζουν να «μαζέψουν» δεκάδες δημοσιεύσεις συνήθως πάνω στους ίδιους «δρόμους» έρευνας. Ο Βασίλης δημοσίευσε ποιοτικές, υψηλά επιστημονικές εργασίες, ανοίγοντας νέους «δρόμους» σε μείζονα ζητήματα της επιστήμης μας· αναζήτησε πάντα τις «πηγές» της αθλητικής απόδοσης και υγείας· τις ρίζες των αιτίων της αθλητικής μεταβλητότητας και όχι μόνο. Για το λόγο αυτό η αναγνώρισή του από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, όχι μόνο στο χώρο του αθλητισμού, ήταν συνεχής και αθροιστική. Παράδειγμα ο μεγάλος Claude Bouchard, που, σε ομιλία του πριν μερικά χρόνια στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, αναγνώρισε ότι το έργο του Βασίλη αποτέλεσε βάση και απαρχή για τη δική του ογκώδη επιστημονική έρευνα. Αναμφισβήτητα, αυτή η ξεχωριστή επιστημονική του διαδρομή, που συνεχίζει αδιαλείπτως, ήταν εν μέρει αποτέλεσμα ενός διττού προτερήματός του: την αγάπη του για την επιστήμη μας και το πάθος του για την επιστημονική αλήθεια.

Τα τελευταία χρόνια, ειδικότερα από τη συνταξιοδότησή του και μετά, δεν τον συναντώ συχνά. Ξέρω ότι έρχεται τακτικά στη Σχολή. Στις σποραδικές, όμως, συναντήσεις μας είναι πάντα ο αυθεντικός Βασίλης Κλεισούρας, με το χιούμορ του, την ενεργητικότητά του, την ενασχόλησή του με τα μείζονα, την απέχθειά του στα μέτρια. Η απουσία του από τα διοικητικά δρώμενα είναι εμφανής, απλά γιατί η οργάνωση, το όραμα και η ποιότητα είναι ακόμα ζητούμενα. Η «απουσία» του, όμως, από τα μεταπτυχιακά δεν είναι τόσο εμφανής, καθότι συνεχίζει να προσφέρει τις πολύτιμες γνώσεις και εμπειρίες του αφειδώς σε μεταπτυχιακούς και νέους ερευνητές.

Ο Βασίλης πάσχισε για πολλά χρόνια να αναβαθμίσει τις σπουδές και τη Σχολή σε όλα τα επίπεδα· να καθιερώσει τη σύγχρονη Αθλητική Επιστήμη στην Ελλάδα. Και τα κατάφερε, με συνεργάτες τον Καθηγητή Γιάννη Ζέρβα και τον Καθηγητή Γιάννη Μουρατίδη από τη Σχολή της Θεσσαλονίκης. Σ' αυτόν τον αγώνα ευθυγραμμίστηκα χωρίς περιστροφές και δισταγμούς από τότε, το 1993. Αυτή η συμπαράταξη αναμφισβήτητα με ωφέλησε πολύ. Ένας διαρκής αγώνας για αναβάθμιση της Σχολής. Ο Βασίλης είχε το όραμα και τη δύναμη να πρωτοστατήσει και να φέρει σε πέρας αυτήν την «αποστολή». Έπρεπε να φτιάξουμε τα σπίτια μας, τις Σχολές μας. Και σ' αυτόν τον αγώνα βρήκε αντιστάσεις από το παλιό. Το παλιό ήταν τότε σε αποδρομή· το νέο, το σύγχρονο, ανέτειλε και επικράτησε τελικά... Σε όλα αυτά «ψυχή και σώμα» ο Βασίλης. Του εύχομαι ολόψυχα να είναι πάντα υγιής και δημιουργικός, με πολλούς ακόμα νέους ορίζοντες μπροστά του..!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ

*Καθηγητής Αθλητικής Στατιστικής, Κινησιολόγος
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Συνοδοιπόρος & Συμποντοπόρος

Αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά και τιμή, που μου δίδεται η ευκαιρία να αναφερθώ στο έργο και την προσωπικότητα του Βασίλη Κλεισούρα. Ζήσαμε μαζί περιόδους κομβικές για την ίδρυση και εδραίωση της Σχολής μας, αλλά και προσωπικές στιγμές που αναδείκνυαν τον ΑΝΘΡΩΠΟ Κλεισούρα.

Θυμάμαι, πήγα με μερικούς παίκτες μου στο ΕΡΓΟΜΕΤΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ, που μόλις είχε αρχίσει να λειτουργεί. Καλά καλά δεν είχαν διαμορφωθεί οι χώροι. Μας υποδέχτηκε ο Κλεισούρας, που ήταν όχι μόνο ο εμπνευστής, αλλά και «ὁ πανταχοῦ παρών καί τά πάντα πληρῶν» του Κέντρου!. Τότε για πρώτη φορά μου μίλησε για το μεγάλο του όνειρο, «[...] πρέπει να αναβαθμίσουμε την ΕΑΣΑ σε Ανώτατη Σχολή [...] η αθλητική επιστήμη μόνο έτσι μπορεί να θεμελιωθεί στη χώρα μας [...] και να εκφραστεί στην πράξη [...] στον αγωνιστικό αθλητισμό, αλλά και στη καθημερινή ζωή [...]». Μιλούσε με μεγάλο πάθος, κυριολεκτικά χείμαρρος!. Ήταν τόσο πειστικός, που ενστερνίστηκα αμέσως τα λεγόμενα του. Όπως φάνηκε και από τις μετέπειτα εξελίξεις, είμαι πεπεισμένος ότι τότε, ο Κλεισούρας μεθοδικά και επιλεκτικά «στρατολογούσε» ΣΥΝΟΔΟΙΠΟΡΟΥΣ στην προσπάθεια αυτή. Ήταν μία από τις προϋποθέσεις για την επίτευξη του μεγάλου στόχου, που πιστεύω ότι είχε σχεδιάσει πολύ πιο πριν στο μυαλό του. Ειδάλλως, πως εξηγείται, που παράτησε τη σίγουρη λαμπρή καριέρα του στον Καναδά και επέστρεψε με τη Σοφία και τα τρία τους παιδιά στην Αθήνα, με «βάρκα» μόνο το όραμα του. Ίσως γι αυτό και κάποιοι τον χαρακτήριζαν «ΑΙΘΕΡΟΒΑΜΩΝΑ»!.

Το μέλλον όμως απέδειξε ότι κάθε άλλο παρά αιθεροβάμων ήταν ο Βασίλης, αφού το όραμα του πραγματοποιήθηκε. Κι αυτό όχι τυχαία, αλλά μεθοδικά, βήμα προς βήμα, ξεπερνώντας κάθε φορά μεγάλα εμπόδια, προκαταλήψεις, σύγκρουση συμφερόντων και κατεστημένων καταστάσεων. Αγώνες που δεν σταμάτησαν ακόμη και μετά την ίδρυση του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αντιμετωπίστηκαν ακόμη και δόλιες προσπάθειες «άλωσης» του νεοσύστατου Τμήματος με «φιλική» προς τους κρατούντες στελέχωση.

Αισθάνθηκα ιδιαίτερη υπερηφάνεια, όταν αρνήθηκε να «συμμορφωθεί» στις μεθοδεύσεις της τότε ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας. Αντιστάθηκε, συγκρούστηκε από τη θεσμική πλέον θέση του Προέδρου του Τμήματος, στηριζόμενος από μια σχετικά μικρή ομάδα συνοδοιπόρων, που αντιμετώπιζαν με θάρρος ακόμη και τις απολύσεις. Αλλά ούτε την «στοργή», που περιμέναμε, βρήκαμε στις Πανεπιστημιακές αρχές. Θυμάμαι σε μια Σύγκλητο, που συμμετείχα ως αιρετός εκπρόσωπος ΔΕΠ του Τμήματος μας, όπου, μεταξύ «ιερών τεράτων» της τότε ακαδη-

μαϊκής κοινότητας, σηκώθηκε αγέρωχα ο Βασίλης Κλεισούρας και ανέπτυξε με πάθος και επιχειρήματα τα αιτήματα του νεοσύστατου Τμήματος μας. Σ' ένα το τραχύ, αβέβαιο περιβάλλον λειτούργησε ως αλύγιστος ΜΠΡΟΣΤΑΡΗΣ. Ήταν αυτός, που ως καταλύτης διέλυε τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς, ενέπνεε και κρατούσε στις «γραμμές» τους συνοδοιπόρους του, που είχαν επιλέξει να αγωνιστούν για το μεγάλο σκοπό.

Ο Κλεισούρας τον αγώνα του για την εδραίωση της αθλητικής επιστήμης τον χαρακτήριζε ως «πεδίο μάχης της επιστημονικής σκέψης κατά του εμπειρισμού». Κατά τη διάρκεια της «κοσμογονίας», όπως εύστοχα χαρακτήριζε τα πρώτα ιδρυτικά χρόνια του Τμήματος, είχα την τύχη να βιώσω τη σημαντικότερη ίσως τετραετία της κατά τα άλλα πλούσιας από διδακτική και προπονητική δράση ζωής μου. Ανέκαθεν η βασική μου έγνοια ήταν η βέλτιστη δυνατή αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της επιστημονικής έρευνας στην προπονητική μου παρέμβαση αλλά και στη διδασκαλία μου. Κι αυτό όχι μόνο στο πεδίο του υψηλού αγωνιστικού αθλητισμού, αλλά και στη βάση, εκεί όπου κτίζεται ο αθλητισμός, εκεί όπου το παιδί, ο έφηβος παράλληλα με τη φυσική και ψυχολογική του ανάπτυξη αποκτούσε και αθλητικά βιώματα. Σ' αυτήν τη συνεχή «αναζήτηση» μου ο Βασίλης έπαιξε καθοριστικό ρόλο. «Είχα βρει τον άνθρωπο μου». Οι κουβέντες μας πάντα ήταν μακρές, όποτε και αν βρισκόμασταν, ακόμη και όταν περιστρεφόταν επί παντός επιστητού. Κυριολεκτικά το απολάμβανα, σε αντιδιαστολή με άλλους, που τον αντιμετώπιζαν με σκεπτικισμό, με καχυποψία, πιθανώς λόγω της ανασφάλειας που τους δημιουργούσε ο πληθωρικός και ακραίος πολλές φορές λόγος και ενέργειες του.

Σ' αυτό λοιπόν το υπέροχο κλίμα της ελεύθερης σκέψης και έκφρασης, ήρθε και η μεγάλη πρόκληση της εκπόνησης του διδακτορικού μου. «[...] Αν δεν πάρετε διδακτορικά εσείς, οι γνωστοί διδάσκοντες και προπονητές, αν δεν γίνετε εσείς το παράδειγμα, οι μπροστάρηδες, πως θα ακολουθήσουν οι άλλοι, οι νεότεροι [...]». Για να ακολουθήσει και το ...ωφελιμιστικό, «[...] άλλωστε το χρειάζεσαι για την εξέλιξη σου! [...]». Ομολογώ ότι γρήγορα, χωρίς να το πολυσκεφτώ, αποδέχτηκα την πρόκληση αυτή, παρά την ηλικία μου και το μεγάλο φόρτο από τις επαγγελματικές μου υποχρεώσεις. Ίσως επειδή πάντα με απασχολούσε αυτό το έλλειμμα. Πριν φύγω από το γραφείο του, κάπως ζαλισμένος από τη γρήγορη αυτή εξέλιξη, μου πέταξε, «σε περιμένω για να μου πεις το θέμα σου». Κοντοστάθηκα και τον ρώτησα, «εσύ δεν θα μου το πεις;». Και μου απαντάει με σοβαρότητα, «Όχι βέβαια, δική σου είναι η διατριβή!», ξεκαθαρίζοντας το ρόλο του ως ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ καθηγητής, θέτοντας από την αρχή τα όρια της φιλίας με την υπευθυνότητα. Η σχέση αυτή μέχρι και την ολοκλήρωση της διατριβής ήταν διακριτή και σαφής.

Η επιλογή του θέματος τελικά δεν με δυσκόλεψε πολύ. Κυριάρχησε γρήγορα η σκέψη να είναι σχετικό με την προπονητική μου εξειδίκευση. Και αμέσως σχεδόν αναδείχτηκε στο μυαλό μου η ιδέα να ερευνήσω την επίδραση της εξειδικευμένης προπόνησης της καλαθοσφαίρισης, στην τεχνική και τακτική, που χαρακτήριζε

την αγωνιστική μου φιλοσοφία. Σε λίγες μέρες, μετά το μάθημα μου στο μικρό αμφιθέατρο, κατέβηκα στο γραφείο του. Δεν αιφνιδιάστηκε καθόλου, σαν να με περίμενε. Όταν του ανέπτυξα τις σκέψεις μου, με ενθουσιασμό, αλλά και αγωνία νεαρού φοιτητή, μου απάντησε, «[...] είναι πολύ ενδιαφέρον θέμα, αλλά θα χρειασθούν κάποια πράγματα [...] τρεις καλές ομάδες, ισοδύναμες, με δεκαπέντε τουλάχιστον παίκτες η κάθε μία [...] θα γίνουν ειδικές μετρήσεις, ατομικές και ομαδικές [...] θα εφαρμόσουν δύο διαφορετικά προπονητικά προγράμματα [...] καθημερινά επί έξι τουλάχιστον εβδομάδες [...]. Επιπλέον [...]». Όσο μίλαγε εκείνος, έντρομος σκεφτόμουν, που θα βρω και θα δεσμεύσω επί τόσο καιρό όλους αυτούς. Ωστόσο, τα έλεγε με τόση άνεση, που δεν τολμούσα να εκφράσω τις επιφυλάξεις μου, «Για να το λέει ο Βασίλης κάτι ξέρει...». Γρήγορα όμως προσγειώθηκα στην πραγματικότητα, όταν μου τα ανέθεσε όλα σε μένα, με το αφοπλιστικό εκείνο, που δεν παρέλειπε να μου το υπενθυμίσει, «η διατριβή είναι δική σου υπόθεση!». Τον τίτλο ωστόσο, τον καθόρισε ο ίδιος!. Ξεκίνησε με το «Μεγιστοποίηση της απόδοσης καλαθοσφαιριστών» και όταν του περιέγραψα τις δύο προπονητικές μεθόδους, έβαλε δύο τελίτσες και πρόσθεσε «μεθοδολογική προσέγγιση».

Η συνέχεια ήταν πολύ δύσκολη, αλλά και κυριολεκτικά συναρπαστική. Γρήγορα συνειδητοποίησα ότι έπρεπε να αποκτήσω πρόσθετες επιστημονικές γνώσεις, που θα στήριζαν την ερευνητική μου προσπάθεια και έτσι είκοσι περίπου χρόνια μετά ξαναβρέθηκα στα θρανία!. Ποτέ ο Βασίλης δεν μου είχε αναφέρει για τη διάσταση αυτή. Πιθανότατα θα σκέφτηκε «[...] Αν του τα πω όλα, ίσως δεν τολμήσει να ξεκινήσει [...]». Αυτή ήταν και η μεγάλη «τέχνη» του, χαρισματική μπορώ να πω. Έφερνε τα θέματα στον καιρό τους και με τρόπο που να αποτελούν προϋπόθεση για το επόμενο βήμα, αφού όμως εξαντλούσα όλες τις δυνατότητες μου και βρισκόμουν μπροστά σε αδιέξοδο. Με την πρόοδο της ερευνητικής προσπάθειας και κυρίως στο στάδιο της επεξεργασίας των δεδομένων και ανάλυσης των αποτελεσμάτων ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Κλεισούρας με καθοδήγησε αριστοτεχνικά μέσα στον λαβύρινθο της επιστημονικής γνώσης. Η συμβολή του έφτασε στο αποκορύφωμα της κατά την τελική φάση της συζήτησης, όπου ο καθηγητής ξεπέρασε το ρόλο του επιβλέποντα συμβούλου και λειτούργησε ως ΦΙΛΟΣ, που μου συμπαραστάθηκε στις δύσκολες στιγμές προβληματισμών και αδυναμιών με τη απaráμιλλη εφευρετικότητα, αλλά και θυμοσοφία του.

Στις ατέλειωτες ώρες που περνούσαμε στο «υπερώο» του σπιτιού του στην Κάντζα, μοιράστηκα μαζί του συναισθήματα, που δύσκολα περιγράφονται, όταν μάλιστα τα ευρήματα επιβεβαίωναν την προπονητική μου διαίσθηση. Και κάθε φορά, που του ερμήνευα την πρακτική εφαρμογή των δεδομένων, εκδηλωνόταν με ανείπωτη χαρά, «[...] τι λες ρε Λάκη». Κατά τις γόνιμες αυτές συζητήσεις, βρήκα απαντήσεις σε τεχνικές επιδόσεις των παικτών μου, αλλά και τακτικές εφαρμογές των ομάδων που καθοδήγησα ως προπονητής. Και τις μοιραζόμουν αυτές με τον Βασίλη, για να μου ανοίξει νέους δρόμους και αναζητήσεις στον υπέροχο κόσμο

του αγωνιστικού αθλητισμού. Τότε ήταν που άρχισα να συνειδητοποιώ τη μεγάλη συμβολή του Βασίλη Κλεισούρα στην εφαρμοσμένη προπονητική. Μια διάσταση, που το βάθος και το πλάτος της, ίσως να μην είχε αντιληφθεί, από το θεωρητικό βάθρο που δρούσε. Μπορεί να έλεγε για το «συνταίριασμα της θεωρίας με την πράξη», για «πρακτικές εφαρμογές, που απορρέουν από τη θεωρητική διερεύνηση». Πιστεύω ότι την περίοδο εκείνη ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ Κλεισούρας «έμπαινε» στην πραγματικότητα του αγωνιστικού αθλητισμού μέσω της εφαρμοσμένης προπονητικής. Ένοιωθα ότι ζούσε το «εργαστήριο» του προπονητή, όπου καθημερινά στις προπονήσεις υλοποιεί, προσαρμόζει, δοκιμάζει τη θεωρία, με επιστέγασμα την επιβεβαίωση της αποτελεσματικότητας της σε ακραίες αγωνιστικές καταστάσεις. Έβλεπε τη διδαχή του να μετουσιώνεται σε πράξη. Αναφέρει στον πρόλογο της ΕΡΓΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ (1989), που παρεμπιπτόντως εκδόθηκε αμέσως μετά την ολοκλήρωση της διατριβής αυτής, «[...] βασικό πρόβλημα παραμένει [...] πως να εφαρμοστούν και να επαληθευτούν στην πράξη τα νέα ευρήματα της επιστημονικής έρευνας, μια και η πρακτική εφαρμογή είναι το καμίνι, όπου σφυρηλατούνται και ατσαλώνονται τα πορίσματα της ερευνητικής προσπάθειας [...] Η θεωρία φωτίζει και οδηγεί την πράξη, ενώ η πράξη δοκιμάζει και διορθώνει τη θεωρία [...]». Υπό το πρίσμα αυτό, θα ήθελα να ερμηνεύσω και την αφιέρωση του στο αντίτυπο που μου δώρισε, «Στο φίλο και συνάδελφο Λάκη Αναστασιάδη, σπορέα της εργοφυσιολογίας στο πεδίο της προπονητικής».

Η διατριβή μου αισίως ολοκληρώθηκε. Παραδόξως όμως άργησε πολύ η διαδικαστική, γραφειοκρατική της πλευρά, σε βαθμό να παραπονεθώ στο Βασίλη. «[...] κοντά στα τέσσερα χρόνια παράτησα τα πάντα για να αφοσιωθώ στην έρευνα αυτή [...] και ακόμα δεν ήπια νερό από την πηγή [...]». Μου απαντάει, «[...] έχεις δίκιο, αλλά όλα πρέπει να γίνουν σωστά και παραδειγματικά [...] μην ξεχνάς ότι θα είναι το 1ο διδακτορικό που θα βγει από τη Σχολή μας!». Μέχρι και την ποιότητα του χαρτιού έλεγξε, πριν εγκρίνει την εκτύπωση και βιβλιοδεσία του στον κοινό μας φίλο Μπάμπη Χρονόπουλο!. Πολύ αργότερα, όταν σχολιάζαμε τα της διατριβής, τον ρώτησα, «τελικά, πόσο δύσκολο ήταν το θέμα που επέλεξα;». Μου απάντησε με ιδιαίτερη σοβαρότητα, «[...] Ήταν ένα θέμα που σου ταίριαζε [...] αλλά πολύ δύσκολο στην εφαρμογή [...] ησύχασα όταν ολοκληρώθηκαν οι προπονήσεις [...] Άξιζε όμως το ρίσκο [...] θα ήταν το 1ο διδακτορικό [...]». Και για πρώτη φορά, στο ιστιοπλοϊκό μου «ΤΑΤΙΑΝΑ», αρμενίζοντας οι δυο μας προς τις Φλέβες, μου εξομολογήθηκε ότι...ρискάραμε (!), όταν ξεκινούσα το μεγάλο ταξίδι της ερευνητικής μου προσπάθειας!.

Η φορτισμένη με απερίγραπτα συναισθήματα περιπλάνηση μου στο χρόνο, σε μια προσπάθεια ανάδειξης και του ΑΝΘΡΩΠΟΥ Κλεισούρα, δεν θα μπορούσε να μην καταλήξει με την «ΗΛΙΟΧΑΡΗ!». Ο Βασίλης έγινε κάτοχος του ιστιοπλοϊκού μου ΤΑΤΙΑΝΑ που μετονομάστηκε σε ΗΛΙΟΧΑΡΗ. Τα λευκά πανιά άλλαξαν σε καφέ, το κατάστρωμα από πλαστικό έγινε ξύλινο, το εσωτερικό της καμπίνας δια-

μορφώθηκε έτσι ώστε να γίνει γραφείο εργασίας. Και ο Βασίλης πήγε σε σχολή ιστιοπλοΐας και απέκτησε ΔΙΠΛΩΜΑ ΙΣΤΙΟΠΛΟΥΥ !. Και το πρώτο του «αναγνωριστικό» ταξίδι με τον φίλο μας Χριστόφορο Κατέκο, ναυπηγό της Ηλιόχαρης και μέντορα του στα ναυτικά, έγινε, που αλλού, στην ΕΠΙΔΑΥΡΟ !. Όλα με το συμβολισμό τους. Διέλευση Σαρωνικού, Αίγινα, Αγκίστρι, αρόδο στον όρμο της Επιδαύρου, προσκύνημα στο Αρχαίο Θέατρο! Ο Βασίλης κυριολεκτικά έπλεε σε πελάγη ευτυχίας!.

Και η ήρθε η μεγάλη στιγμή η θεωρία να γίνει πράξη! Αποφασίζει μια μέρα να βγάλει την ΗΛΙΟΧΑΡΗ από τη μαρίνα της Βούλας και να την πάει στο Λαύριο. Και το επιχειρεί ΜΟΝΟΣ του. Ξεδένει και βγαίνει έξω. Έφτασε στο Λαύριο με περιπέτειες που δεν λέγονται. Και κάποτε αποφασίζει και πάλι μόνος του από τις κοντινές του εξορμήσεις μέχρι το Σούνιο, να κάνει το μεγάλο βήμα, να βγει στο Αιγαίο και να πάει στην Ιθάκη του, την ΑΝΔΡΟ! Κι εγώ από συνοδοιπόρος, έγινα συμποντοπόρος, ελέω του ευρηματικού ΓΛΩΣΣΟΠΛΑΣΤΗ Κλεισούρα, για να ...επισημοποιηθώ στην 10η αναδομημένη έκδοση της ΕΡΓΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ (2004), «Στον Λάκη, συμποντοπόρο και στην επιστήμη, με αγάπη».

Ο Βασίλης έγινε άλλος άνθρωπος με την ΗΛΙΟΧΑΡΗ. Εκεί μέσα ονειροπόλησε, εμπνεύστηκε, δημιούργησε, αλλά και απόλαυσε μαγευτικά ηλιοβασιλέματα. «Λάκη, μου άλλαξες τη ζωή !». Αυτό μου το είπε πολλές φορές, λάμποντας από χαρά και είμαι σίγουρος ότι το εννοούσε. Κι εγώ αισθάνθηκα τότε, ότι ανταπέδωσα μέρος από την ευγνωμοσύνη μου, για τη δυνατότητα που μου έδωσε να ταξιδεύω με ούριο άνεμο στο συναρπαστικό πέλαγος της εφαρμοσμένης προπονητικής. Να είσαι πάντα καλά ΣΥΜΠΟΝΤΟΠΟΡΕ φίλε μου Βασίλη.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Αθλοπαιδιών
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Μας μπόλιασε με τον σπόρο της επιστημονικής αμφιβολίας

Εάν κάποιος αναζητήσει συνώνυμο της έννοιας «αθλητική επιστήμη» στην Ελλάδα συνειρμικά βρίσκει το όνομα «Βασίλης Κλεισούρας». Είναι ο άνθρωπος που θεμελίωσε και έδωσε επιστημονική ταυτότητα στο χώρο της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού. Που μύησε στην επιστημονική έρευνα προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές μεταλαμπαδεύοντας σε αυτούς τη φλόγα αμφισβήτησης και αναζήτησης νέων και πρωτοπόρων μεθόδων έρευνας υψηλού επιπέδου. Που πρωτοστάτησε στην ιδέα ενός σύγχρονου Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Φυσικής Αγωγής προκειμένου να απλωθεί η έρευνα στη Φυσική Αγωγή στα πέρατα του κόσμου. Που στάθηκε με το παράδειγμά του και τις γνώσεις του αρωγός στην προσπάθεια για την ποιοτική αναβάθμιση των προγραμμάτων σπουδών όλων των Τμημάτων Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Που συμμετείχε ενεργά στη διαμόρφωση και την προβολή του επιστημονικού έργου των Πανεπιστημίων ανά τον κόσμο αναδεικνύοντας και προβάλλοντας την Ελλάδα. Που οραματίστηκε και εργάστηκε όσο κανένας άλλος για την υλοποίηση των νέων εγκαταστάσεων του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Πού έδωσε νέα διάσταση με τις πρωτοπόρες και διαχρονικές μελέτες του απαντώντας ουσιαστικά στο μεγάλο ερώτημα εάν το ταλέντο γεννιέται ή γίνεται. Που μπόλιασε με το σπόρο της επιστημονικής αμφιβολίας μια ολόκληρη γενεά νέων επιστημόνων τους οποίους οδήγησε στην αναζήτηση της τεκμηριωμένης αλήθειας μέσα από σύγχρονα μεθοδολογικά μοντέλα.

Ο Βασίλης Κλεισούρας ως πανεπιστημιακός δάσκαλος υπηρέτησε τη Φυσική Αγωγή όσο κανένας άλλος και αφοσιώθηκε τόσο στη διδασκαλία του γνωστικού αντικειμένου της Εργοφυσιολογίας όσο και στην έρευνα την οποία και ανέβασε σε πολύ υψηλά επίπεδα. Έσπρωξε τους φοιτητές να κολυπήσουν στα βαθιά νερά της γνώσης και πολλοί από αυτούς διέπρεψαν με τις σύγχρονες μελέτες τους σε παγκόσμιο επίπεδο. Έδωσε απλόχερα τις γνώσεις του σε όλους όσους είχαν δίψα για μάθηση, επηρέασε το φοιτητικό και μεταπτυχιακό ακροατήριο με το φλογερό του πάθος να θέτει αμείλικτα ερωτήματα για το μέλλον της ανθρώπινης απόδοσης και αναδείχτηκε κορυφαίος προσκεκλημένος ομιλητής στα μεγαλύτερα συνέδρια της αθλητικής επιστήμης του κόσμου.

Η ήρεμη αρχαιοελληνική φυσιογνωμία του και ταυτόχρονα η αστείρευτη πηγή πνευματικής ενέργειας που εξέπεμπε αποτελούσαν στοιχεία της έντονης και χαρισματικής προσωπικότητας την οποία διέθετε ο καθηγητής Κλεισούρας. Τον θυμάμαι να διδάσκει στο μεγάλο αμφιθέατρο της σχολής μας και η ατμόσφαιρα να

είναι καταλυτική. Όλοι να παρακολουθούν με δέος την παρουσίαση των μελετών τις οποίες ο ίδιος είχε εκπονήσει και να θέτει αναπάντητα ερωτήματα για το μέλλον της αθλητικής επιστήμης. Για όλους μας ήταν ο οδηγός ενός ονείρου που είχαμε και θέλαμε να εκπληρώσουμε στο μέλλον. Αποτελούσε το δυναμικό παράδειγμα θέλησης, προσπάθειας, εφευρετικότητας, σύνθεσης, αλλά και πίστης στην ολοκλήρωση του επιστημονικού του έργου. Για τον καθηγητή Κλεισούρα δεν υπήρχε εμπόδιο που να ήταν ανυπέρβλητο. Χρησιμοποιώντας τη λογική, τη φαντασία αλλά και την επιστημονική γνώση, έφτανε στο τέλος των ερευνητικών του ερωτημάτων.

Το φλογερό του πάθος για την αθλητική επιστήμη, η μεστή και ουσιαστική επιστημονική του σκέψη προσδιόριζαν την πολυτάλαντη προσωπικότητά του. Έδωσε απλόχερα τις γνώσεις του και καθιερώθηκε ως ο πατέρας της αθλητικής επιστήμης όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και έξω από αυτήν. Στάθηκε φωτεινό παράδειγμα με το έργο του σε όλους τους νεότερους επιστήμονες και καταξιώθηκε στη συνείδηση των αθλητικών επιστημόνων ως σύμβολο αναζήτησης της επιστημονικής αλήθειας. Το συγγραφικό και ερευνητικό του έργο θα μείνει να φωτίζει τα μονοπάτια της γνώσης των επόμενων γενεών.

Να είσαι πάντα καλά και να μας εμπνέεις.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΜΠΑΓΙΟΣ

*Καθηγητής Εδικής Προπονησιολογίας Χειροσφαίρισης
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Πρωτοπόρος, οραματιστής, ονειροπόλος, δεινός ρήτορας!

Ο άνθρωπος που συνέβαλε τα μέγιστα για το πέρασμα της Φυσικής Αγωγής – Αθλητισμού στην «επιστημονική εποχή»! Πρωτοπόρος, στην ίδρυση του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής – Αθλητισμού του Πανεπιστημίου μας, της επιστημονικής Ένωσης ΕΛΕΑΘΛΕ, του περιοδικού «Κινησιολογία», του European College of Sport Science κ.α.

Αμέσως μετά την έλευση του Καθηγητή στην Ελλάδα διαδόθηκε ταχύτατα η φήμη του και στην ιδιαίτερη πατρίδα μου, τη Θεσσαλονίκη, όπου ως προπτυχιακοί φοιτητές τότε ακούσαμε για ένα σπουδαίο Αθλητικό επιστήμονα που ήρθε από τον Καναδά ονόματι Κλεισούρας και έφερε «νέα πνοή» στην Αθλητική Επιστήμη, προσφέροντας τότε τις γνώσεις του στο Εργομετρικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών, στο ΟΑΚΑ! ....Λίγα χρόνια αργότερα, αρχές της δεκαετίας του '80, όταν πήγα στη Σχολή Φυσικής Αγωγής - Αθλητισμού της Βαρσοβίας για μεταπτυχιακές σπουδές, μου έκανε μεγάλη εντύπωση ότι ο Καθηγητής Κλεισούρας και οι έρευνές του για τους διδύμους ήταν πολύ γνωστές στους ακαδημαϊκούς δασκάλους. Ωστόσο ήταν γνωστός εκεί ως Καναδός επιστήμονας!

Από κοντά γνώρισα τον Καθηγητή Κλεισούρα στα τέλη της δεκαετίας του '80, ως Πρόεδρο του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού! Με εντυπωσίασε κατ' αρχάς η ρητορική του δεινότητα και η προσήλωσή του στην επιστημονική αναβάθμιση του κλάδου μας! Η χειμαρρώδης ευγλωττία του και η θεατρικότητά του κατά τη διδασκαλία έκανε πολύ ελκυστικό το «δύσκολο» κατά γενική ομολογία μάθημα της Εργοφυσιολογίας και στις διαλέξεις του το αμφιθέατρο ήταν κατάμεστο!

Άνθρωπος φύσει αισιόδοξος και πολύ κοινωνικός! Δεν θα ξεχάσω το πόσο δημοφιλής και αγαπητός ήταν όταν βρεθήκαμε σε επιστημονικό Συνέδριο στη Jyväskylä της Φιλανδίας! Ήταν σε όλους γνωστός με το όνομα Vassilis και ήταν περιζήτητος σε όλες τις φάσεις των συνεδριακών εργασιών.

Μια άλλη πλευρά της προσωπικότητάς του Καθηγητή Κλεισούρα που χρήζει ιδιαίτερης μνείας είναι το δημοκρατικό του ήθος σε δύσκολες στιγμές της πορείας του Τμήματος!

Αεικίνητος και δημιουργικός έδινε και δίνει το παρόν όχι μόνο στα διεθνή επιστημονικά fora αλλά και στους κοινωνικούς αγώνες για την πρόοδο και αναβάθμιση του κλάδου και της Παιδείας γενικότερα.

Εν κατακλείδι ....ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είναι πρότυπο ακαδημαϊκού δασκάλου και ερευνητή που άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στην Αθλητική Επιστήμη! Ενέπνευσε με την προσωπικότητά του πολλούς νέους να ακολουθήσουν τα βήματά του και να δώσουν νέα ώθηση στον κλάδο της Εργοφυσιολογίας.

Εύχομαι από καρδιάς να έχετε πάντα υγεία και να προσφέρετε για πολλά χρόνια ακόμη τις γνώσεις και τα οράματά σας για το καλό της Αθλητικής Επιστήμης και της Κοινωνίας γενικότερα.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΖΟΥΝΧΙΑ

*Καθηγήτρια Αθλητικής Παιδαγωγικής
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Ένας επιστήμονας ποιητής

Όταν ήμουν μικρό κοριτσάκι καθόμουν πλάι τον παππού μου Δημήτρη, για να ακούω με ενδιαφέρον τα όσα μου διηγιόταν. Κάποια μέρα εκείνος με ρώτησε: «Για πες μου, ποιό είναι το γρηγορότερο πράγμα στον κόσμο;». «Το φως», του απάντησα. «Όχι» είπε εκείνος. «Τότε είναι η βροντή ή η αστραπή» είπα. «Όχι» μου απάντησε πάλι. «Ε, τότε ποιό είναι» τον ρώτησα με περιέργεια! «Είναι η σκέψη κοριτσάκι μου. Η σκέψη, που τόσο γρήγορα μας πηγαίνει πίσω στη ζωή μας, σε αυτά του γευτήκαμε και βιώσαμε, σε όλα αυτά που μάθαμε, στις επιλογές μας και στους ανθρώπους που στιγμάτισαν με τον τρόπο τους την πορεία της ζωής και της εξέλιξής μας. Είναι η μνήμη μας που ακολουθεί εκ διαμέτρου αντίθετη πορεία από το χρόνο. Ο χρόνος τραβάει γρήγορα μπροστά, η μνήμη μας γυρίζει γρήγορα προς τα πίσω». «Παππού, δεν καταλαβαίνω τίποτα από ότι μου λες», του απάντησα. Και εκείνος αρκέστηκε να κλείσει την κουβέντα λέγοντας: «Όταν μεγαλώσεις, θα καταλάβεις...».

Από τότε πέρασαν εξήντα τρία χρόνια, στο διάβα των οποίων κατάλαβα πολύ καλά τα λόγια που μου είχε πει τότε ο παππούς μου. Σήμερα, συνταξιούχος πλέον, γυρνώντας πίσω τις μνήμες και αναπολώντας τα χρόνια της επαγγελματικής και ακαδημαϊκής μου πορείας αναπόφευκτα θα σταθώ στον Βασίλη Κλεισούρα και στον καθοριστικό ρόλο που είχε η παρουσία και η φωτεινότητα της ύπαρξής του στην εξέλιξη της προσωπικότητάς καθώς και της ακαδημαϊκής μου σταδιοδρομίας. Κάποιος ενδεχομένως θα αναρωτηθεί γιατί. Η απάντηση είναι πολύ απλή και η παραδοχή αφοπλιστική. Γιατί ήταν αυτός στον οποίο ειλικρινά οφείλω την ανακάλυψη των πολλών προσώπων και σημασιών της «αλήθειας», της επιστημονικής, της φιλοσοφικής, της ποιητικής, της λογοτεχνικής, της δημιουργικής διάνοιξης ή της κατανόησης του κόσμου, της ποιητικής ή δραματικής πράξης, της ανακάλυψης και διαπίστωσης των γεγονότων και της πραγματικότητας. Ένα εγχείρημα που δεν θα μπορούσα να το χαρακτηρίσω ως εύκολο. Ωστόσο, στο ξεκίνημα της ανιχνευτικής μου διαδρομής, είχα εξασφαλισμένη την ουσιαστική συμβολή και συμπαράσταση τόσο από το «μυθικό» όσο και το «ρεαλιστικό» του κόσμο, που συμπυκνώνονταν στο χώρο του γραφείου του στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Αθηνών.

Εάν το γραφείο ενός πανεπιστημιακού δασκάλου είναι ο χώρος που ο δάσκαλος μεταπλάθει δημιουργικά τη φύση και εξανθρωπίζει το περιβάλλον του, διαδικασία δημιουργίας πολιτισμού, τότε η ίδια η υλικότητα του χώρου συνιστά ατομική ποιητική παρέμβαση, η μόνη σύμφωνα με τον Heidegger που «κάνει το κατοικείν του ανθρώπου να είναι κατοικείν». Και εάν κατά τον Hölderlin, «εντελώς επάξια, αλλά ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος πάνω σε αυτήν τη γη» και εάν ο κατοικούμενος χώρος αναγνωρίζεται ως το φυσικό και ψυχολογικό καταφύγιο της ανθρώπινης ύπαρξης, τότε η ύπαρξή του αποτελούσε πάντα, και αποτελεί, αισθητική και πνευ-

ματική παιδεία, συνειδητή αναδιαμόρφωση του υλικού κόσμου αναγνωριστική της επιρροής που αυτός ασκεί επάνω μας. Τέτοιος ήταν ο χώρος του γραφείου του Βασίλη Κλεισούρα για πολλούς από εμάς. Χώρος συνεύρεσης, ανταλλαγής απόψεων, εύρεσης στρατηγικών για την ανάπτυξη της επιστήμης και του Τμήματος, αλλά και χώρος μνητικής διαδικασίας, μήησης στα αγαθά της γνώσης, της έρευνας και της επιστήμης, μήησης στα φιλοσοφικά ιδεώδη της κλασσικής -και όχι μόνο- αρχαιότητας, μήησης στις ανθρώπινες αξίες και στις αξίες του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.

Θα μπορούσα να χαρακτηρίσω τον Βασίλη Κλεισούρα ως «ιεροφάντη» της σταδιακής διαδικασίας με την οποία οδηγήθηκα στη γνώση και την αυτογνωσία μακριά από αυταπάτες, έπαρση και αλαζονεία. Μολονότι δεν είχε ασχοληθεί με τον ελληνικό παραδοσιακό χορό, εντούτοις, η πολυδιάστατη πνευματική του καλλιέργεια, η οξύτατη όσφρηση του λαγωνικού και το αξιοσημείωτο ενδιαφέρον ενός μελετητή που σταχυολογεί με επιδεξιότητα ό,τι καλύτερο έχει να επιδείξει ο ελληνικός πολιτισμός, έγινε για μένα η πρόκληση και η πρόσκληση στο κοίταγμα, εκ νέου, του επιχώριου λαϊκού πολιτισμού που, αν και τον κουβαλούσα μέσα μου και τον υπηρετούσα, τον αντιμετώπιζα μέχρι τότε αστόχαστα και επιφανειακά. Λάτρης της αισθητικής και της ηθικής θεώρησης των καταστάσεων, που ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες προς κάθε έννοια πρακτικής/«συμφεροντολογικής» αντιμετώπισης, μου δίδαξε να ιεραρχώ τα ιδεώδη που υπαγορεύουν την οργάνωση της ζωής τόσο στην καθημερινότητα όσο και στο χώρο της πανεπιστημιακής έρευνας, αναζητώντας οπτικές γωνίες και στρατηγικές για την εναρμόνιση της «χαμένης αφετηριακής ενότητας» -όπως έλεγε ο ίδιος- και τα σημεία συνάντησης και συγκρασμού των διαφερόντων που τονίζονται από φαινομενικά αντιτιθέμενες σκοπιές. Για τον ίδιο, το κοινό αυτό σημείο εντοπιζόνταν μέσα από την αναγωγή στο πρωταρχικό μέλημα διερεύνησης της ζωής και, γενικότερα, από την αναγνώριση της βαθύτερης «ανθρώπινης» σημασίας της ηθικής πράξης -σε όλο της το εύρος- και της αισθητικής εμπειρίας.

Συχνά μου έλεγε, προσδιορίζοντας την ταυτότητα της επιστήμης, ότι η επιστήμη και τα επιτεύγματά της είναι σαν την τέχνη και σαν τα έργα τέχνης που βρίσκονται σε στενή σχέση με την ηθική και την αισθητική. Σχέση που έγκειται στην έκφραση της δυνατότητας του νου και της βούλησης για μία συνολική αποτίμηση του κόσμου και των όσων περιέχει. Εάν για τον Wittgenstein «το έργο τέχνης είναι το αντικείμενο θεωρούμενο υπό το πρίσμα της αιωνιότητας και η καλή ζωή είναι ο κόσμος θεωρούμενος υπό το πρίσμα της αιωνιότητας, ως δεσμός ανάμεσα σε τέχνη και ηθική», τότε για τον Βασίλη Κλεισούρα η ερμηνεία της αναφοράς στο πρίσμα της αιωνιότητας, ως ανταπόκριση στο καίριο αίτημα της ανθρώπινης νοηματοδότησης των πραγμάτων, ήταν η κατανόηση του γιατί κάθε προσπάθεια αυτονόμησης του επιστημονικού, του ηθικού και του αισθητικού είναι καταδικασμένη να οδηγήσει στην απώλεια της ουσιώδους σημασίας τους.

Αυτή η σημασία για τον ίδιο ήταν κατά βάση ηθική, όχι με την έννοια της συμβατικής ηθικής, αλλά με την ευρύτερη έννοια της υπέρβασης των ορίων και του εαυτού και της απόδοσης του νοήματος της ζωής, δηλαδή της αποτύπωσης του ανθρώπινου χαρακτήρα στην οργάνωση του κόσμου. Και αυτός ο ανθρώπινος χαρακτήρας, η ανίχνευση του οποίου συνιστά σταθερά της σκέψης του Wittgenstein, συνιστούσε το κύριο μέλημά του στη συνεχώς επιδιωκόμενη συμφιλίωση των συχνά αντιμαχόμενων προοπτικών επιστήμης, ηθικής και αισθητικής. Έτσι, μολονότι στην αρχή δεν μπορούσα να κατανοήσω την ερμηνεία της αναφοράς στο πρίσμα της αιωνιότητας, εντούτοις, στα χρόνια της επιστημονικής μου ωριμότητας κατανόησα ότι επιστήμη, ηθική και αισθητική συνυφαίνονται στο ανώτερο επίπεδο της νοηματοδότησης, ως διαφορετικές όψεις του ίδιου υπαρξιακού ενεργήματος.

Από την άποψη αυτή μακαρίζω τον δάσκαλο, συνάδελφο και φίλο μου, γιατί προσέφερε απλόχερα σε μένα αλλά και σε πολλούς από εμάς την προοπτική αντιμετώπισης των σχέσεων επιστήμης, ηθικής και αισθητικής που βρίσκεται σε στοχαστική ισορροπία με τις ενοράσεις μας σχετικά με τις τρεις αυτές εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής. Τον μακαρίζω γιατί μας δίδαξε την ηπιότητα στη συμπεριφορά μας, παρά τις τρικυμίες της ψυχής μας. Γιατί μας δίδαξε την προαγωγή των ιδανικών δικαιοσύνης και ελευθερίας και την αποφυγή του αναίτιου πόνου. Τον μακαρίζω για την νιτσεική του βούληση για δύναμη, δηλαδή την απόκτηση κυριαρχίας πάνω στον εαυτό και το πεπρωμένο του, που τον ωθούσε στη συνεχόμενη επιζήτηση νέων εμπειριών, επιτυγχάνοντας με αυτό τον τρόπο την ανακάλυψη και την εκδήλωση του πλήρους δυναμικού του, ζώντας ανεξάρτητη, αυτοκαθοριζόμενη και δημιουργική ζωή.

Αλλά τον μακαρίζω και για έναν επί πλέον λόγο. Γιατί πρόφτασε και βίωσε -πρακτικά και θεωρητικά- το ζωντανό, υποσχετικό και δημιουργικό μεταίχμιο μεταξύ της ανανέωσης και της συντήρησης, όταν η ανανέωση, όπως επισημαίνει ο Μερακλής, «ήταν η κάλυψη μιας οργανικής ανάγκης και όχι η νεύρωση του νεοτερισμού των ημερών μας». Αυτή την ανανέωση πρόφθασε και σε αυτήν την ανανέωση συνέβαλε καθοριστικά σε εκείνα τα χρόνια της ανησυχίας, των ρήξεων και των ανατροπών, όταν η αλλαγή και η ελευθερία ήταν δικαιωμένα αιτήματα. Άλλωστε, δεν θα μπορούσε να συμβεί διαφορετικά, εφόσον επέλεξε σε δύσκολες συνθήκες να μετεκπαιδευθεί στη Βόρεια Αμερική, έχοντας ήδη ακούσει μέσα του τα μηνύματα για τις ουσιαστικές αλλαγές που έπρεπε να γίνουν στο χώρο της Φυσικής Αγωγής και της Αθλητικής Επιστήμης. Συνεπώς, δεν πήγε εκεί τυχαία, αλλά από την έμφυτη προοδευτική του διάθεση, γνωρίζοντας ήδη ότι τα πράγματα έπρεπε να ανανεωθούν, να αλλάξουν. Και αυτό επιδίωξε και έπραξε με όλες του τις δυνάμεις και προς κάθε κατεύθυνση όταν γύρισε στην Ελλάδα.

Σήμερα, κρίνοντας με αναστοχαστική διάθεση αυτές τις επιδιώξεις και πράξεις του, διαπιστώνω ότι στο επίκεντρό τους κυριαρχούν οι έννοιες της 'αμφιλογίας' και του 'διφορούμενου', έννοιες που βρίσκονται στα ενδόμυχα της τραγικής γλώσ-

σας. Πρόκειται για ένα 'αμφίσημο λόγο' όπου οι ίδιες λέξεις επιδέχονται πολλαπλές ερμηνείες στο παιχνίδι που στήνουν οι ποιητές ανάμεσα στους ήρωες και στο χορό, στους ηθοποιούς και στους θεατές, τους θεούς και τους ανθρώπους. Υπό αυτήν την έννοια, θεωρώ ότι οι επιδιώξεις και οι πράξεις του εμπεριέχουν το διαφορούμενο των εννοιών 'ποιητής', 'ποιητική τέχνη' και 'ποιεῖν'. Όχι του ποιητή που απλώς γράφει ένα ποίημα, αλλά της αριστοτέλειας έννοιας του «ποιητή», δηλαδή του δημιουργού, του κατασκευαστή και πλάστη. Της αριστοτέλειας «ποιητικής τέχνης», όχι ως εμπειρικό υλικό γενικά και αφηρημένα, αλλά ειδικά και συγκεκριμένα, ως πράξη δημιουργίας. Και του αριστοτέλειου «ποιεῖν», όχι ως δημιουργία φυσική ή ιστορική, αλλά ως δημιουργικότητα, δηλαδή ως ενέργεια που κινητοποιεί ολόκληρο το άτομο, είναι εμφανής στις καθημερινές του ενέργειες και απορρέει κατευθείαν από την ικανότητα και την προσωπικότητά του.

Κοινωνικός, αλλά και μοναχικός οδοιπόρος όπως σκληρά απαιτεί η επιστήμη, συμπεριφέρθηκε με σεμνότητα που δεν συναντάμε συχνά στον κόσμο της δημιουργίας, ο οποίος βρίθει ματαιοδοξίας, έπαρσης και αλαζονείας. Αυτοί που προσπάθησαν να τον μειώσουν, προφανώς αγνοούσαν ότι δεν μπορεί ποτέ να ταπεινωθεί ένας -επί της ουσίας- άξιος και μενεδίης άνθρωπος, ένας άνθρωπος που ιστοπέδωνε ο ίδιος ενσυνείδητα το εγώ του. Ένας άνθρωπος που μπορούσε να κάνει την υπέρβαση βίωμα, παραμένοντας ταυτόχρονα λάτρης και υμνητής της ζωής. Μετρημένος, αλλά πλήρως συνειδητοποιημένος ως επιστήμονας και άνθρωπος, γνώριζε τη σημαντικότητα του έργου του, αλλά παράλληλα είχε πλήρη συνείδηση της ανθρώπινης μοίρας και δεν ξεχνούσε το φθαρτό και τη θνητότητά μας. Πράγματα που εξαφάνιζαν κάθε αλαζονικό στοιχείο και στήριζαν μια σπάνια ευγένεια συμπεριφοράς και ψυχής. Όταν γυρνώ πίσω στις φορτισμένες περιόδους των πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων στο χώρο του Τ.Ε.Φ.Α.Α., αλλά και των στοχευόμενων διώξεων στο πρόσωπό του, αναπόφευκτα ανακαλούνται στη μνήμη μου τα λόγια του Τάσου Λειβαδίτη, του ποιητή της ουτοπίας:

*«...Κι όταν πεθάνω και δε θα'μαι ούτε
λίγη σκόνη πια μέσα στους δρόμους σας,
τα βιβλία μου, στέρεα και απλά,
θα βρίσκουν πάντοτε μια θέση πάνω
στα ξύλινα τραπέζια, ανάμεσα στο ψωμί
και τα εργαλεία του λαού...».*

Τον Βασίλη Κλεισούρα θα τον θυμάμαι πάντα για πολλούς λόγους και πολλά πράγματα. Ένα από αυτά, είναι αυτό που με δίδαξε από πολύ νωρίς, από τις πρώτες ημέρες της γνωριμίας μας, όταν με βοήθησε να συνειδητοποιήσω ότι, «...δεν υπάρχει βασιλική οδός για την επιστήμη. Και είναι τυχεροί αυτοί που μπόρεσαν να ανέβουν αργά και σταθερά τα δύσκολα σκαλοπάτια της...». Θα τον θυμάμαι, γιατί σαν

τραγικός «ποιητής» με βοήθησε να κατανοήσω την «τραγική» στιγμή που βρίσκεται ανάμεσα στο δίκαιο που γεννιέται από τις επιλογές και τις πράξεις μας και στο ήδη θεσμοθετημένο δίκαιο που ερχόμαστε σε συνεχή σύγκρουση μαζί του. Θα τον θυμάμαι γιατί σαν τον Υπεράνθρωπο του Νίτσε, εντελώς αποστασιοποιημένος από διάφορες φιλοσοφικές αντιλήψεις που διδάσκουν οίκτο, αυτοπεριφρόνηση, ενοχή ή υποτακτικότητα, με βοήθησε να συνειδητοποιήσω ότι το «ευ ζην» δεν είναι τίποτα άλλο παρά η βούληση για δύναμη, η συνεχής αλλαγή, η πρόκληση, η ένταση, η δημιουργικότητα και η διακινδύνευση, η συνεχής υπέρβαση του εαυτού για ελευθερία και αυτοκαθορισμό.

Αλλά, κυρίως, θα τον θυμάμαι γιατί ήταν αυτός που με μύησε σε ένα ταξίδι μαγείας, σε ένα ταξίδι ρεαλισμού και ουτοπίας, αντικειμενικότητας και υπερβατικότητας, επιστημονικής πειθαρχίας και ατομικής ελευθερίας, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα...

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΥΡΟΒΟΛΑ

*Καθηγήτρια Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Μέγας πνευματικός ευεργέτης

Με ιδιαίτερη χαρά αποδέχθηκα την πρόσκληση να αποδώσω φόρο τιμής στο Δάσκαλο μας. Έχω επιστρατεύσει τη μνήμη μου ώστε να αποτυπώσω με σαφήνεια τις σκέψεις και τις αναμνήσεις που απορρέουν από την πολυετή σχέση μου με τον Καθηγητή Κλεισούρα.

Η πρώτη γνωριμία. Έχουν περάσει ακριβώς τριάντα χρόνια από εκείνο το απόγευμα που τον επισκέφτηκα στο γραφείο του εκπροσωπώντας τους πρωτοετείς συμφοιτητές μου για να ζητήσω από τον Πρόεδρο της Σχολής εκείνη την εποχή, να μεριμνήσει ώστε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που αντιμετωπίζαμε στις εγκαταστάσεις του ΟΑΚΑ στην Καλογρέζα. Μου έκανε εντύπωση η κλασσική μουσική που άκουγε δυνατά ενώ εργαζόταν ‘χειρωνακτικά’, τοποθετώντας προσεκτικά με κόλλα τα κομμάτια χαρτί που απεικόνιζαν γραφήματα και πίνακες δίπλα στο χειρόγραφο κείμενο που στη συνέχεια εκδόθηκε ως ο Τόμος της Εργοφυσιολογίας, το μπλε βιβλίο. Κατάλαβα ότι απολάμβανε πολύ τη δημιουργική του απασχόληση, ώστε μετά από την αρχική του διαβεβαίωση ότι θα μεριμνήσει για τα ζητήματα μας αποφάσισα να μην αποσπάσω περαιτέρω την προσοχή του και αποχώρησα.

Οι επόμενες συναντήσεις μου μαζί του ήταν και αυτές που επηρέασαν τόσο αποφασιστικά τη ζωή μου. Ήταν οι διαλέξεις Εργοφυσιολογίας, κάθε Τρίτη και Πέμπτη το πρωί στο Μεγάλο Αμφιθέατρο. Ο Δάσκαλος ήταν τόσο παραστατικός, τόσο ‘θεατρικός’ που περίμενα με αγωνία την κάθε του διάλεξη. Επειδή το βιβλίο της Εργοφυσιολογίας δεν ήταν ακόμα διαθέσιμο στους φοιτητές, και καθώς πάντα μας ανακοίνωνε την ύλη του επόμενου μαθήματος, έβρισκα την ευκαιρία να βγάλω φωτοτυπίες του βιβλίου στη βιβλιοθήκη της Σχολής, να προετοιμαστώ ώστε να απολαύσω το μάθημα του περισσότερο.

Ήμουνα 20 ετών, στο τρίτο έτος, όταν συνειδητοποίησα, ότι ήθελα και εγώ να γίνω Εργοφυσιολόγος. Και δεν ήμουνα ο μόνος!! Οι περισσότεροι από εμάς είχαμε εμπνευστεί από εκείνες τις διαλέξεις. Τι δύναμη, τι χάρισμα που είχε ο Βασίλης να εμπνεύσει τόσους νέους ανθρώπους!!! Η τεράστια όμως απήχηση που είχε ο Βασίλης ήταν στους εκατοντάδες αποφοίτους των ΤΕΦΑΑ που απέκτησαν πολύτιμες γνώσεις αναφορικά με τις βιολογικές απαιτήσεις τους σώματος στην άσκηση. Γνώσεις που στην συνέχεια εφήρμοσαν στα γυμναστήρια, στους χώρους προπόνησης και στα σχολεία. Αυτή είναι η μεγάλη παρακαταθήκη του Βασίλη: έθεσε τις βάσεις για την επιστημονική προσέγγιση της σωματικής δραστηριότητας και της προπόνησης στον απόφοιτο γυμναστή.

Υλοποίηση του οράματος. Ο Βασίλης όμως δεν υπήρξε απλά ένας εμπνευστής. Ήταν ταυτόχρονα και οραματιστής. Έσπειρε το καρπό, άναψε τη φλόγα μέσα μας,

αλλά και συνάμα πάλεψε, ώστε να εξασφαλίσουμε τα οικονομικά μέσα να μετεκπαιδευτούμε στο εξωτερικό με υποτροφίες που προκήρυσσε εκείνη την εποχή το Ι.Κ.Υ., συμπεριλαμβάνοντας μετά από πολυετείς προσπάθειες του Βασίλη, την Εργοφυσιολογία, την Προπονητική και την Ψυχολογία. Τότε δεν υπήρχαν μεταπτυχιακά προγράμματα στο ΤΕΦΑΑ και η επικρατέστερη προοπτική συνέχισης των σπουδών μας ήταν στο εξωτερικό. Οι περισσότεροι από εμάς δεν θα συνεχίζαμε τις σπουδές μας στο εξωτερικό αν δεν υπήρχαν αυτές οι υποτροφίες. Μετά βέβαια από πολλά έτη προσπαθειών κατάφερε ο Βασίλης να θεσμοθετήσει με πολύ μεγάλη επιτυχία και σε σύμπραξη με συναδέλφους στο ΤΕΦΑΑ, ένα εξαιρετικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στη Βιολογία της Άσκησης.

Κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους των προπτυχιακών σπουδών όπου παρακολούθησα την ειδικότητα της ιστιοπλοΐας, έμαθα από τον ίδιο τον Καθηγητή για την αγάπη του για την ιστιοπλοΐα, αφού μου εκμυστηρεύθηκε ότι έκανε μαθήματα για να αποκτήσει δίπλωμα κυβερνήτη σκάφους ανοικτής θαλάσσης. Το όνειρο του ήταν να αγοράσει ένα ιστιοφόρο σκάφος και να ταξιδεύει στα πέλαγα. Ο Βασίλης είναι πολύ τυχερός άνθρωπος αφού και αυτό το όνειρο του πραγματοποιήθηκε. Κατάλαβα λοιπόν ότι μοιραζόμασταν με το Βασίλη κοινές αγάπες: την εργοφυσιολογία και την ιστιοπλοΐα. Πιθανότατα αυτή η αγάπη του για την ιστιοπλοΐα τον έκανε να αγωνιστεί με επιχειρήματα στη Γενική Συνέλευση της Σχολής που προέδρευε ώστε να δημιουργηθεί μια θέση μέλους ΔΕΠ στον Τομέα του Υγρού Στίβου για την ιστιοπλοΐα. Ήταν η εποχή που υπήρχαν αρκετοί πολλοί καλοί ιστιοπλόοι με διεθνείς επιτυχίες που ζητούσαν επίμονα την καθιέρωση του μαθήματος της ιστιοπλοΐας ώστε να εξειδικευτούν σε αυτό το άθλημα. Η συγκυρία ήταν ιδανική καθώς επιστρέφοντας στην Ελλάδα μετά την ολοκλήρωση του διδακτορικού μου, το οποίο πραγματευόταν τις φυσιολογικές απαιτήσεις των ιστιοπλόων, μου δόθηκε η δυνατότητα να επιστρέψω στη Σχολή, αυτή τη φορά ως συνάδελφος του Βασίλη. Σύντομα μετά την ορκωμοσία μου ο Βασίλης με δέχθηκε με μεγάλο ενθουσιασμό στο εργαστήριο Εργοφυσιολογίας όπου έκανα και της πρώτες μου μελέτες σε έναν ιστιοπλοϊκό προσομοιωτή που μετέφερα από την Αγγλία.

Παράλληλα εκείνη την εποχή συνεργάστηκα με τον Βασίλη για την διοργάνωση του ετήσιου συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Αθλητικής Επιστήμης το οποίο είχε καταφέρει να φέρει στην Ελλάδα και να προσελκύσει ως ομιλητές δεινούς επιστήμονες από όλο τον κόσμο. Ήταν μια ακόμα εξαιρετική ευκαιρία για όλους εμάς τους νέους επιστήμονες να παρουσιάσουμε τη δουλειά μας σε ένα ακρωτήριο υψηλού επιπέδου, εκπροσωπώντας το ΤΕΦΑΑ Αθηνών σε διεθνή επίπεδο.

Διαχρονικά σύγχρονος. Σύντομα μετά το συνέδριο ο Βασίλης συνταξιοδοτήθηκε αλλά παρέμεινε σε καθημερινή βάση στο ΤΕΦΑΑ έχοντας πάντα την πόρτα του γραφείου του ανοιχτή για να ακούει τις ανησυχίες μας, να αφογκράζεται τα όνειρα μας, να μας συμβουλεύει, να μας θαυμάζει και να μας καθοδηγεί με την διορατικότητα που τον χαρακτηρίζει. Δεν ήταν λίγες οι φορές που μας έλεγε ότι απολαμβάνει την επιβράβευση των προσπαθειών του μέσω των επιτυχιών μας. Ο Βασίλης παραμένει πάντα στο γραφείο του, παραγωγικός, συνδεδεμένος με την πραγματικότητα αναμένοντας την κάθε ευκαιρία που θα προάγει την επιστήμη μας. Συνεχίζει να έχει διεθνή παρουσία προσκεκλημένος από διεθνείς επιστημονικές εταιρείες για να μιλήσει για τις επιστημονικές του θεωρίες που σήμερα μετά από 50 χρόνια είναι περισσότερο επίκαιρες από ποτέ.

Ο Βασίλης υπήρξε μέγας πνευματικός ευεργέτης για αυτούς που διψούσαν για γνώση, για έρευνα και πρόοδο της επιστήμης. Θεωρώ τον εαυτό μου πολύ τυχερό που βρέθηκα στον μονοπάτι που χάραξε για όλους εμάς. Αν κοιτάξεις γύρω σου θα διαπιστώσεις ότι η Εργοφυσιολογία αποτελεί σήμερα τον ακρογωνιαίο λίθο στην προπτυχιακή και μεταπτυχιακή εκπαίδευση των επιστημόνων της άσκησης σε όλα τα ΤΕΦΑΑ της χώρας. Τα ερευνητικά δεδομένα που παράγονται από τα πολυάριθμα εργαστήρια εργοφυσιολογίας ανά την επικράτεια ανταγωνίζονται αυτά της υπόλοιπης Ευρώπης και Βορείου Αμερικής σε ποιότητα και καινοτομία. Η εργοφυσιολογική -επιστημονική υποστήριξη των αθλητών θεωρείται πλέον στη χώρα μας απαραίτητο συστατικό επιτυχίας. Η εφαρμογή της εργοφυσιολογίας στην κλινική άσκηση είναι μια πραγματικότητα.

Όταν ξεκίνησε ο Βασίλης το ταξίδι προς την 'Ιθάκη' επιστρέφοντας από τον Καναδά, ίσως να μην είχε φανταστεί ποτέ την επίδραση που θα είχε στον τόπο μας. Σε ευχαριστούμε Βασίλη για την προσφορά σου και την φροντίδα σου σε όλους μας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

*Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστιοπλοΐας, Εργοφυσιολόγος
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Άλλαξε πορεία στη ζωή μου

Με χαρά και συγκίνηση δέχθηκα να συμμετέχω στη δημιουργία της προσπάθειας Τιμητικού Τόμου για την προσωπικότητα και το έργο του Ομότιμου Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα. Θα εστιάσω σε προσωπικά βιώματα και όχι στα βιογραφικά στοιχεία ή ενδελεχώς στην εργογραφία του Καθηγητή Κλεισούρα, αφού υπάρχουν συνάδελφοι πολύ καλοί γνώστες του επιστημονικού χώρου του τιμώμενου και θα αναφερθούν εκτενώς σ' αυτό.

Δεκαέξι χρόνια στα θρανία, δύο άνθρωποι άλλαξαν πορεία στη ζωή μου: Ο δάσκαλος της πρώτης δημοτικού που με έμαθε να αγαπάω το σχολείο και ο Καθηγητής Κλεισούρας, ο οποίος μου εμφύσησε την επιστημονική σκέψη και την αγάπη για τη μελέτη. Με ενέπνευσε να μην σταματήσω στο πρώτο πτυχίο και με οδήγησε να αναζητώ την εξέλιξη και την πρόοδο.

Πρωτοπόρος, άνοιξε τον δρόμο για τις μεταπτυχιακές σπουδές στο επιστημονικό πεδίο της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού και τράβηξε πολλούς από τους σημερινούς συναδέλφους κοντά του. Επέστρεψε στην πατρίδα και άνοιξε τον δρόμο για την «ανωτατοποίηση» (αυτό ήταν το κύριο σύνθημά μας) της ΕΑΣΑ και την εξέλιξη του αντικειμένου μας σε πανεπιστημιακό επίπεδο.

Στον χώρο που σήμερα είναι το γραφείο μου, ο καθηγητής Κλεισούρας -αρκετά χρόνια πριν, κάπου το 1982- μάζεψε μια μικρή ομάδα φοιτητών, μας μίλησε για μεταπτυχιακές σπουδές και μας ενθάρρυνε να μην σταματήσουμε και να συνεχίσουμε να αναζητούμε το υψηλότερο επίπεδο, μας ζήτησε να προχωρήσουμε στον χώρο της επιστήμης. Θυμάμαι, θύμωσε μαζί μου όταν του είπα ότι θα συνεχίσω στον χώρο της ψυχολογίας, αλλά, ταυτόχρονα, με αγάπη μου είπε: «απλώς, μην σταματάς, συνέχισε μ' αυτό που αγαπάς».

Φιλομαθής ο ίδιος ενέπνεε στους φοιτητές του την αγάπη για τη μάθηση, ξέρει να δημιουργεί μαθητές. Σχολαστικός, ακριβής και ευρηματικός. Για να δώσει τον ίδιο ρυθμό άσκησης στους συμμετέχοντες σε μία έρευνά του, χρησιμοποίησε το φλας του αυτοκινήτου αφού δεν είχε κοντά μετρονόμο!!... «μη σταματάς, σκέψου, η λύση είναι κάπου εκεί, βρες την», ήταν το νόημα της λεκτικής και μη λεκτικής συμπεριφοράς του την ώρα της διδασκαλίας. Κάθε διάλεξή του ήταν μια μικρή παράσταση πάθους για την επιστήμη.

Ο τιμώμενος δάσκαλός μου, Ομότιμος Καθηγητής Β. Κλεισούρας, συνεχίζει με την παρουσία και τη στάση ζωής του να παρακινεί και να εμπνέει όχι μόνο τους μαθητές, αλλά και τους συναδέλφους και τους συνεργάτες του. Δίνει θάρρος και δύναμη να διαβούμε στους «κακοτράχαλους» (δική του έκφραση) δρόμους της επιστήμης. Τα κάνει όλα να φαίνονται εύκολα γιατί τα ντύνει με πάθος και αφοσίωση. Ακόμα ονειρεύεται και πρωτοπορεί. Αφυπηρέτησε, αλλά παραμένει ενεργός ερευνητής, αφοσιωμένος σκαπανέας του επιστημονικού κλάδου της Εργοφυ-

σιολογίας. Έντονη προσωπικότητα, ευρυμαθής και πολυπράγμων, γεμάτος ενδιαφέροντα, ακούραστος, γεμάτος ζωντάνια, πάντα έτοιμος να ξεκινήσει καινούργια προγράμματα και νέες προκλήσεις. Συντονίζει διεθνή προγράμματα και προτείνει τη συνεξέταση πολλών διαφορετικών παραμέτρων στις μελέτες του. Αναζητώντας το προφίλ του πρωταθλητή, συνδύασε φυσιολογικές και ψυχολογικές παραμέτρους. Μου ζήτησε έγκυρα, αξιόπιστα και αντικειμενικά όργανα αξιολόγησης των ψυχολογικών παραμέτρων που τον ενδιέφεραν.

Το επιστημονικό έργο του Καθηγητή Κλεισούρα αποτελεί ένα πολύτιμο διδακτικό και ερευνητικό εργαλείο για όλους τους επιστήμονες στον χώρο της φυσιολογίας του ασκούμενου οργανισμού. Οι έρευνές του με δίδυμους συμμετέχοντες αποτέλεσαν τη βάση για τη διεύρυνση φυσιολογικών παραμέτρων στην απόδοση του ανθρώπου. Έκτοτε, όλες οι έρευνες στον χώρο αυτό έχουν την αναφορά Κλεισούρας.

Έρθε η ώρα, μαθητές και συνεργάτες του, σε έναν Τιμητικό Τόμο να συγκεντρώσουν και να παρουσιάσουν όλη αυτή την πλούσια επιστημονική δραστηριότητα, τη σπουδαία επιστημονική παραγωγή, τη διεθνώς αναγνωρισμένη ακαδημαϊκή πορεία του. Η συγκέντρωση όλης της επιστημονικής παραγωγής του φαντάζομαι δεν θα ήταν εύκολο έργο για τους υπευθύνους του Τόμου αυτού. Αποστολή δύσκολη, αν όχι ανέφικτη η συγκέντρωση ενός έργου με την απήχηση του έργου του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα. Τί άραγε μπορεί να χωρέσει σε μια τέτοια - από τη φύση της- περιορισμένη προσπάθεια;

Αξέχαστα θα μου μείνουν ο τρόπος με τον οποίο μας έβαζε στο κλίμα του μαθήματος, περιγράφοντας τις πρωτοποριακές έρευνές του, η αγάπη και το πάθος του για την επιστήμη. Τον ευχαριστώ από βάθους καρδιάς για την έμπνευση και την ενθάρρυνσή του να συνεχίσω.

Εύχομαι ολόψυχα στον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα καλή συνέχεια σε ό,τι κάνει: Επιστήμη, Φιλοσοφία, Ποίηση ή Ιστιοπλοΐα!

MARIA ΨΥΧΟΥΝΤΑΚΗ

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας-Αθλητικής ψυχολογίας
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Ένας διανοούμενος Ρομαντικός & Επαναστάτης!

Σε αναγνώριση της πολύτιμης επιστημονικής του προσφοράς και, ειδικότερα, της πνευματικής θεμελίωσης σε Πανεπιστημιακό Τμήμα της άλλοτε ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ, που ανεπιφύλακτα ήταν μια αδιάκοπη προσπάθεια – έργο του Βασίλη Κλεισούρα, η Πανεπιστημιακή Κοινότητα, αντί +δώρου, εκδίδει και του αφιερώνει τον τιμητικό αυτόν τόμο!

Η αγάπη «του Ωραίου και η αγάπη της Ελευθερίας» είναι τα θεμελιώδη γνωρίσματα του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής ψυχής, και του διπλού αυτού έρωτα ένας ο κραταιός παραστάτης: ο Αγών!

Το Ελληνικό Λεξικό της Αθάνατης Κλασικής Γραμματείας βρίθει λέξεων οι οποίες εκφράζουν έννοιες αγωνιστικού περιεχομένου. Πόνοι, κόποι, μόχθοι, αγωνίες, αγώνες, αποδίδουν τον τεράστιο αγωνιστικό πληθωρισμό της Ελληνικής Ζωής! Αυτή είναι η τραγική ιστορική μοίρα του Έλληνα, να αγωνίζεται και «θεόθεν» την εντολή «εν ιδρώτι του προσώπου σου φαγείν τον άρτον σου». Όπως υπογραμμίζει και ο Ευριπίδης στις Ικέτιδες «εν τοις πόνοισιν αύξεται η Ελλάς» (στ.323). Ένα από τα στερεότερα ερείσματα της ηθικής ενότητας και της εθνικής συνείδησης του Ελληνισμού αποτέλεσε το πανελλήνιο κέντρο συνάθροισης της Ολυμπίας, όπου η κορυφαία αγωνιστική πανήγυρις των Ελλήνων, τα Ολύμπια, γέννησαν έργα σωματικής και πνευματικής αρετής. Το κοινωνεί ο μέγας Φιλέλλην, Γάλλος λογοτέχνης Βίκτωρ Ουγκώ: «όλος ο πολιτισμένος κόσμος έχει μια κοινή πατρίδα, την Ελλάδα, την Ολυμπία». Μας έλεγε τακτικά ο δάσκαλός μας, πλέον μακαριστός Τριαντάφυλλος Καρατασάκης, λόγια σοφά: «Τύχη είναι ο Θεός, αλλά αγώνας είναι ο άνθρωπος!».

Στη σύγχρονη Ελλάδα σπανίζουν εκείνες οι αυθεντικές, διανοητικά πρωτοπόρες προσωπικότητες που έχουν να επιδείξουν ένα σύνθετο ερευνητικό, επαναστατικό έργο, κατορθώνοντας να συνδυάσουν μια σειρά επιστημονικών γνώσεων και αντιλήψεων ώστε να θεμελιωθεί ένα νέο υγιές πνευματικό οικοδόμημα! Προσωπικότητα τέτοιου κύρους και βεληνεκούς είναι και ο καινοτόμος διανοούμενος – ερευνητής Βασίλης Κλεισούρας. Διαθέτει τη σφραγίδα της θείας δωρεάς όπου, κατά Αριστοτέλη, «... και την ουσίαν είναι θείαν, έργον δε του θειοτάτου νοείν και φρονείν» (Περί Ζώων 4, 10.686).

Ο ακαδημαϊκός του αγώνας υπήρξε μία ακάματη πορεία, «ανεβαίνοντας» στο ερωτικό, θυσιαστικό και αναστάσιμο κακοτράχαλο της έρευνάς του, μέσω της οποίας και αφιερώθηκε δια βίου στο πολυσήμαντο γίγνεσθαι «του θεού Αγώνος». Τον διέκριναν οι ειλικρινείς σκέψεις του, η δε ευγενική καρδιά του ακτινοβολούσε ρυθμό και φως, φως διάχυτο. Ασυμβίβαστος, πολέμιος με την περιρρέουσα εμπει-

ρική γνώση, ήλθε αντιμέτωπος, «κονταροχτυπήθηκε»• άλλωστε, κατά τον Οράτιο, [... τα ψηλά τα πεύκα είναι εκείνα που χτυπούνται από τον άνεμο και τις κορφές των βουνών που υπερέχουν τις κτυπά ο κεραυνός (Carmina 2,10)] αλλά κάποτε ο άνθρωπος δικαιώνεται.

Δια των συγγραφών του και των ακαδημαϊκών του διδαχών έθραυσε όλες τις αντιδράσεις θέτοντας κατά μέρος τις οπισθοδρομικές τάσεις της μετριότητας, δημιουργώντας το μεγαλοπρεπές εκείνο έργο στο Πανεπιστημιακό Τμήμα!

Όταν ανέβαινε στο βήμα, καθήλωνε τους πάντες, άστραφτε, γοήτευε το ακροατήριό του με την άψογη στάση του, τη χαρισματική του ορθοφωνία, τον μεστό και διαπρύσιο λόγο του, τον πολυσήμαντο της καινούριας γνώσεως. Ποιητικός, ανθρωποκεντρικός, ορθοτόμος, με αναφορές στον Αριστοτέλη «μόνον γαρ ορθόν εστί των ζώων ο άνθρωπος» (περί Ζώων 2,10.656), ο μελίχιος μα συναρπαστικός λόγος του. Από το στόμα του μεταδιδόταν η σοφία που είχαν διατυπώσει χιλιάδες χρόνια πριν σε παπύρους οι Αρχαίοι Έλληνες διανοούμενοι.

Πίστευε, πιστεύει και υπογραμμίζει ότι η Ελληνική Σκέψη έθεσε τις βάσεις στη θεμελίωση και ανάπτυξη της σύγχρονης Επιστήμης και η ελληνική γλώσσα καθόρισε την ορολογία σε όλες τις επιστήμες και σε όλες τις γλώσσες του κόσμου• αποδείχθηκε, δε, συμπαντική όπως την χαρακτηρίζει ο Δημόκριτος (Αποσπ. Β.34 Dielskranz). Προβάλλει με ιερότητα τη γλώσσα των γλωσσών, το ανέσπερο φως με το οποίο φωτίστηκε η ανθρωπότητα.

Η έρευνα του ξεκινάει, πολύ ορθά, από τις κρυστάλλινες, καθάρεις και αστείρευτες πηγές της σοφίας που εμπεριέχονται στην Ελληνική Κλασική Γραμματεία, ξετυλίγοντας τον μίτο της γνώσεως, όπως πρέπει να διαρθρώνεται μια σοβαρή διατριβή. Πρέσβευε ότι η σωμασκία, ως μέσο υγείας, ευεξίας και κάλλους της ανθρώπινης τελείωσης, καλλιεργήθηκε πρώτιστα στον «κάλλιστον τόπον της Ελλάδος» δια της πολυεπιπέδου κινήσεως: «πάντα τα έκγονα ροής και κινήσεως» (Πλάτ. Κριτ. 1120). Αντλεί τις πολύτιμες επιστημονικές πληροφορίες από τους μύστες και θεμελιωτές της ανθρώπινης κινησιολογίας, όπως τον Ιπποκράτη, πατέρα της Ιατρικής Επιστήμης, τον Αριστοτέλη, έναν από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους όλων των εποχών και κορυφαίο κινησιολόγο, και τον Γαληνό, που έχει ενστερνιστεί και μελετά τις ιπποκρατικές και αριστοτελικές αντιλήψεις «περί κινήσεως»!

Επηρεασμένος από την αρχαιοπρεπή αντίληψη σύμφωνα με την οποία το επιτήδευμα ήταν δηλωτικό του δούλου, δεν υπήρξε ποτέ επαγγελματίας – υλιστής αλλά ένας αυθεντικός ιδεαλιστής. Οι αποφάσεις του διακρίνονταν από σύνεση που, κατά «τον ρήτορα των ρητόρων», αποτελεί την αφετηρία όλων των αρετών (Δημ. Επιταφ. § 17). Το έργο του επίσης χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο αρετών όπως αφηγηματική αγχίνια, διεισδυτικότητα, τολμηρές γνώσεις, εφευρετική φαντασία και πάντα ασυμβίβαστο με την μετριότητα αλλά ρομαντικό στο συνάισθημα. Υπήρξε πρότυπο φωτισμένου παιδαγωγού ομηρικού κάλλους: «ρητήρα τε

λόγων, πρηκτῆρα τε ἔργω» (Ιλ. Α. 511) και προσωπικότητα ηρωική και πνευματική που κατανίκησε το ρεύμα των αντιθέσεων• το πέτυχε χάρη στην πίστη, την ορμή και το πείσμα του να ξεπεράσει τα εμπόδια της εποχής. Όντας διορατικός και προφητικός, δια της επιστημονικής του πορείας, πραγμάτωσε το όραμά του και, ως άλλος Προμηθέας, μετέδωσε το γνωσιακό Φως στον άνθρωπο! Ο γραπτός επιστημονικός του λόγος αποτελεί μνημείο διαχρονικής παρακαταθήκης!

Και κλείνοντας το αφιέρωμά μας, τού απευθύνουμε το Ολυμπιακό δοξαστικό επιφώνημα του ποιητή Αρχίλοχου, του Πάριου, προς τον Ολυμπιονίκη αθλητή:

«Τήνελλα Καλλίνικε χαίρε» Βασίλη Κλεισούρα!

ΘΩΜΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

*Καθηγητής Ιστορίας Φυσικής Αγωγής
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Παράδειγμα ζωής

Το έργο μου δεν είναι καθόλου εύκολο. Η δράση του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα είναι πολυσχιδής και ευρύτατη με διεθνή ακτινοβολία, ώστε να είναι πρακτικά αδύνατο να την παρουσιάσω με κάποια στοιχειώδη αξίωση πληρότητας, έξαλλου, φρονώ ότι υπάρχουν άλλοι συνάδελφοι ειδικότεροι εμού να το παρουσιάσουν και είμαι βέβαιος ότι θα το έχουν πράξει. Γι' αυτό το λόγο, θα επιχειρήσω να δώσω στοιχεία της ξεχωριστής Ακαδημαϊκής διαδρομής του Καθηγητή Κλεισούρα έτσι ώστε η όποια παράλειψη (που σίγουρα θα γίνει) να μην έχει ιδιαίτερη σημαντικότητα. Με δεδομένη τη συνύπαρξή μας για πολλά χρόνια στην ίδια Σχολή και στον ίδιο Τομέα, θα προσπαθήσω πέρα από το να εκθέσω τα γεγονότα που σηματοδοτούν την πορεία του, να σκιαγραφήσω όχι το άτομο ως απρόσωπη αριθμητική μονάδα ενός ομοειδούς συνόλου, αλλά να μεταδώσω την αίσθηση μιας σχέσης που είχα μαζί του, ούτως ώστε να νιώσετε πως τον γνωρίζετε όσοι δεν είχατε την τύχη να τον γνωρίσετε προσωπικά.

Θα προσπαθήσω να εξιστορήσω μικρές ανθρώπινες στιγμές και γεγονότα που βίωσα κατά το διάστημα της συνεργασίας που είχα μαζί του. Ο ίδιος άλλωστε σε ένα χειρόγραφο κείμενο που το είχε κορνιζαρισμένο στο γραφείο του έγραφε: **μικρά πράγματα που δεν είπα ποτέ αυτά είναι η ουσία.....**

Πληροφορήθηκα την ύπαρξη του Καθηγητή Κλεισούρα από τον αδερφό του μακαρίτη Κώστα ο οποίος μου μίλησε με πολύ θερμά λόγια για τον Βασίλη, ήταν περήφανος για την Ακαδημαϊκή διαδρομή που έκανε, αλλά και τους αγώνες επιβίωσης που έκανε ως φοιτητής στην ΕΑΣΑ. Μου έλεγε ότι πάλεψε τη ζωή από μικρός και συγκεκριμένα ότι πούλαγε μπλουζάκια στην οδό Ηφαίστου στο Μοναστηράκι. Έτσι λοιπόν, πριν ακόμα τον γνωρίσω προσωπικά, κατάλαβα ότι ήταν μεγάλος αγωνιστής που κατάφερε από τη βιοπάλη στο χωνευτήρι της οδού Ηφαίστου να σπουδάσει στην Αμερική, να κάνει μια καταπληκτική πορεία και να γίνει Καθηγητής στο McGill. . .

Η πρώτη συνάντησή που είχα μαζί του ήταν στο νοσοκομείο ΚΑΤ που είχε έρθει για να συνδράμει σε πρόβλημα που είχε ο γιος ενός φίλου του Καθηγητή ο οποίος είχε ένα μεγάλο ατύχημα. Είδα στα μάτια του τη συγκίνηση και την αγωνιώδη προσπάθεια να βοηθήσει με οποιονδήποτε τρόπο αυτό το παιδί και τους γονείς του στις δύσκολες στιγμές που περνούσαν. Αυτή η πρώτη επαφή ήταν μία στιγμή μεγάλης ευαισθησίας. Στη συνέχεια ερχόταν πολύ συχνά στο νοσοκομείο παρακολουθώντας την πορεία της υγείας του νεαρού τραυματία κουβεντιάζαμε διάφορα θέματα και ήταν εκείνος που μου είπε να έρθεις στο Τμήμα να κάνεις ισοτιμία πτυχίου σου της ΕΑΣΑ με αυτό του ΤΕΦΑΑ.

Στη συνέχεια πήγα στο ταχύρρυθμο πρόγραμμα εξομοίωσης που έκανε το Τμήμα όπου είδα έναν καταπληκτικό ομιλητή που μας έχει καθηλώσει, μιλούσε με πάθος ήξερε να γοητεύει το ακροατήριο. Υπήρχαν φορές που οι φοιτητές καθόντουσαν ακόμη στο διάλειμμα για να τον ακούσουν. Βέβαια κάποιες φορές σε συνέδρια όπου είχε περιορισμένο χρόνο ομιλίας, μιλούσε με πάθος παρασυρόταν και συνήθως ήταν

εκτός χρόνου και έβαζε σε δύσκολη θέση τον πρόεδρο της συνεδρίας που έπρεπε να τον παροτρύνει να τελειώσει;!!! . **Ήταν και είναι μοναδικός !!!**

Στο χρονικό διάστημα που εκπονούσα τη διδακτορική μου διατριβή όσες φορές χρειάστηκα τη βοήθεια του την είχα απεριόριστη, με συμβούλευε, αλλά δεν ξεχνώ ότι την πρώτη φορά που ζήτησα βοήθεια μου έδωσε να διαβάσω πρώτα ένα φυλλάδιο με οδηγίες προς νέους ερευνητές .... . Τα κράτησα το τήρησα και το μεταλαμπάδευσά στους δικούς μου μεταπτυχιακούς φοιτητές. **Η βοήθειά του ήταν πολύτιμη και τον ευχαριστώ θερμά για αυτό..!**

Η εκλογή μου ως μέλος ΔΕΠ συνέπεσε με την μεγάλη αναταραχή που υπήρχε στο Τμήμα με απολύσεις, και διωγμούς συναδέλφων και του ίδιου του Καθηγητή Κλεισούρα. Σίγουρα στον Ακαδημαϊκό χώρο μερικές φορές πλεονάζουν οι σκόπιμες συμμαχίες και οι συμφεροντολογικές συμπορεύσεις. Σε εκείνο το διάστημα θαύμασα τον τρόπο που σκεφτόταν που ενεργούσε να συντονίζει τους συναδέλφους που έπασχαν μαζί του. Ήταν αισιόδοξος και έλεγε: όλα θα πάνε καλά έχει εμπιστοσύνη στην Ακαδημαϊκή κοινότητα, στη Σύγκλητο, στην Ελληνική δικαιοσύνη και πίστευε ότι στη διαπάλη ανάμεσα στο φως και το σκότος υπερέχει το φως όπως και ανάμεσα στο καλό και στο κακό στο τέλος νικάει πάντα το καλό.

Υπήρχαν φορές που αντιμετώπισα και εγώ προβλήματα Ακαδημαϊκής φύσεως και ένα μεσημέρι που τα συζητούσαμε στο γραφείο του και του έλεγα πόσο κουρασμένος ήμουν με όσα συνέβαιναν, με ενθάρρυνε απαγγέλλοντας τους στίχους του Μπέρτλοτ Μπρεχτ:

Κουράστηκες; Λες: πολύν καιρό ήλπιζες, δεν μπορείς άλλο

πια να ελπίσεις. Ήλπιζες τι;

Πώς ο αγώνας θαν' εύκολος;

Δεν είν' έτσι. Η θέση μας είναι χειρότερη απ' όσο νόμιζες.

Είναι τέτοια που: αν δεν καταφέρουμε το αδύνατο δεν έχουμε ελπίδα.

Αν δεν κάνουμε αυτό που κανείς δεν μπορεί να μας ζητήσει θα χαθούμε.

Οι εχθροί μας περιμένουν να κουραστούμε.

Όταν ο αγώνας είναι στην πιο σκληρή καμπή του, οι αγωνιστές

έχουν την πιο μεγάλη κούραση.

Οι κουρασμένοι, χάνουν τη μάχη

Στη συνέχεια μου το έδωσε όλο το έργο τυπωμένο. Ήταν τρόπος και στάση ζωής του Καθηγητή μέχρι σήμερα. Το έχω φυλαγμένο και το διαβάζω αρκετές φορές στα δύσκολα. Τελικά δεν είναι μόνο καλός Ακαδημαϊκός δάσκαλος είναι και δάσκαλος της ζωής. Μοναδική εμπειρία για μένα ήταν και η συνεργασία που είχα μαζί του όταν υλοποιούσαμε τη μεγαλειώδη έμπνευσή του να δημιουργηθεί το πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Βιολογία της Άσκησης. Έπρεπε να φτιάξουμε τα μαθήματα, το αναλυτικό πρόγραμμα Σπουδών. Δουλέψαμε ατελείωτες ώρες μαζί του με συναδέλφους τους πρωτεργάτες σε αυτό το πρόγραμμα, όπου ήταν ο ηγέτης, πρόσεχε και την παραμικρή λεπτομέρεια, έβαζε την τελευταία πινελιά. Τα πρόγραμμα είναι από τα καλύτερα της Ελλάδας έφτιαξε ένα έργο τέχνης που είναι δείγμα της μεγάλης ποιότητας την οποία έχει ο επινοητής του.

Σήμερα όλοι μας αλλά κυρίως οι νεώτεροι συνάδελφοι και οι μεταπτυχιακοί φοιτητές μας που αποτελούν τους δυνητικούς αυριανούς μελλοντικούς στυλοβάτες του κλάδου μας παίρνουν ένα διαχρονικό παράδειγμα ζωής από τον Καθηγητή Κλεισούρα σε μια εποχή βαθιάς κρίσης στη χώρα μας και μέσω αυτού η μεταλαμπάδευση της πίστης της αισιοδοξίας αλλά και της εμπιστοσύνης που τόσο έχουμε ανάγκη σήμερα να νιώσουμε όλοι μας.

Διετέλεσε για πολλά χρόνια Πρόεδρος στο Τμήμα και ήταν εκείνος που παρέλαβε μία Σχολή τριετούς φοιτήσεως, την ΕΑΣΑ, κατάφερε με δικούς του αγώνες στη Σύγκλητο να την κάνει Ακαδημαϊκό Τμήμα στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, να την κάνει ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Τις προηγούμενες εξελίξεις του Τμήματος που προκάλεσε δεν τις έζησα από κοντά γιατί τότε δεν ήμουν μέλος ΔΕΠ, όμως την τελευταία μετεξέλιξη του Τμήματος σε Σχολή όπου συμμετείχε στην πενταμελή επιτροπή που συνέστησα ως Πρόεδρος και θυμάμαι πως δούλεψε με τρομακτικό ζήλο, με σημασία στη λεπτομέρεια, με πάθος και προσοχή για το τι να εισηγηθούμε στη Σύγκλητο και το Υπουργείο για τον μετασχηματισμό και την αναβάθμιση του Τμήματος σε Σχολή. Κατά τη διάρκεια της θητείας μου ως Πρόεδρος του Τμήματος σε δύσκολες αποφάσεις που έπρεπε να πάρω πάντα προσέτρεχα σε εκείνον για να ακούσω την άποψή του και πάντα με συμβούλευε σωστά, με σοφία τολμώ να πω, βάζοντας σε πρώτη σκέψη το συμφέρον και το καλό του Τμήματος.

Ο Καθηγητής Κλεισούρας έχει τα χαρακτηριστικά του χαρισματικού ηγέτη, πάντα είχε όραμα, μπορούσε να επικοινωνήσει το όραμά του ώστε να είναι πλήρως κατανοητό και να το μεταλαμπαδεύει στους συνεργάτες του. Όμως και οι χαρισματικοί ηγέτες κάνουν κάποιες φορές επιλογές που δευτερογενώς αποδεικνύονται λανθασμένες. Αυτό συνέβη και σε αυτόν μερικές φορές, ποτέ όμως δεν αναίρεσε την όποια λαθεμένη απόφασή του.

Πιστεύει ότι **κανένας αγώνας δεν πάει χαμένος** και ότι το σημαντικό **δεν είναι πού στεκόμαστε αλλά προς ποια κατεύθυνση κινούμαστε. Ως ιστιοπλόος γνωρίζει ότι για να φτάσουμε στον προορισμό μας πρέπει καμιά φορά να πλέουμε με ευνοϊκό άνεμο και κάποτε ενάντια στο ρεύμα. Δεν πρέπει όμως να μας παρασύρει το ρεύμα ούτε να μας κρατάει η άγκυρα. Η ισχυρή θέληση, η πειθαρχία και η προσπάθεια αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ του στόχου και της επίτευξής του. Η επιτυχία παίρνεται, διεκδικείται και είναι άμεσα συνυφασμένη με την προσπάθεια.**

Αγαπητέ μου Βασίλη συνέχισε να κάνεις τα πράγματα να γίνονται με την ποιότητα που πάντα είχες σε όλες τις ενέργειές σου.

Έρρωσο Πατριάρχη . . .

ΣΠΥΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ομότιμος Καθηγητής Φυσικοθεραπείας
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Άνοιξε νέους ορίζοντες

Φοιτητής στο εξωτερικό άκουγα τους καθηγητές μου να αναφέρουν το όνομα Κλεισούρας. Η προφορά τους ήταν τέτοια που δεν καταλάβαινα αν ήταν Έλληνας. Αργότερα αναζητώντας στην διεθνή βιβλιογραφία αντιλήφθηκα ότι οι πρωτοποριακές αυτές επιστημονικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν σε εργαστήρια του εξωτερικού και ότι το όνομα του γραφόταν με δυο σίγμα. Οι έρευνες του αναφερόταν στην έρευνα των διδύμων δηλαδή σ' ένα αντικείμενο που στις αρχές της δεκαετίας του 70 ήταν πρωτοπόρες. Ακόμα και οι πιο μεγάλοι καθηγητές της αθλητικής επιστήμης δεν είχαν προλάβει να τα διδάξουν στους φοιτητές στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 70. Εκείνα τα χρόνια οι έρευνες στην Εργοφυσιολογία διακρίνονταν για την επαναληπτικότητα τους. Οι έρευνες του Βασίλη Κλεισούρα άνοιξαν νέους ορίζοντες στην Αθλητική Επιστήμη.

Η αρχική μου γνωριμία με τον Βασίλη Κλεισούρα έγινε στην Αθήνα. Επισκέφθηκα τον αγαπητό μου συμφοιτητή και φίλο Γιάννη Ζέρβα και μαζί επισκεφθήκαμε τον Βασίλη στο Εργομετρικό Κέντρο. Ο Γιάννης Ζέρβας γνωρίζοντας τη Σουηδική γλώσσα εκτελούσε για μένα χρέη ερμηνευτή (διερμηνέα) κατά κάποιο τρόπο. Παρέδωσα στον Β. Κλεισούρα δυο δικά μου δημοσιευμένα άρθρα γραμμένα στη Σουηδική γλώσσα. Στο χρονικό αυτό διάστημα ο Β. Κλεισούρας παρατηρούσε τα σχήματα και σαν να διάβαζε το κείμενο. Σκέφτηκα, έχει γούστο να γνωρίζει τη Σουηδική γλώσσα ή μήπως ψάχνει να βρει κάτι παράξενο; Ανήσυχο πνεύμα. Στο τέλος αποφάνθηκε ότι οι εργασίες είχαν ενδιαφέρον.

Στα πολλά γένια, το μουστάκι και τα μαλλιά που τον περιβάλανε ακτινοβολούσαν τα μάτια του, που σκόρπαγαν σιγουριά και βεβαιότητα. Ο λόγος του ήταν ορμητικός και τα μάτια άστραφταν όταν μιλούσε για έρευνα. Με ενθουσιασμό και πάθος μιλούσε για την έρευνα στο Εργομετρικό Κέντρο. Μιλούσε για κάτι σημαντικό που ξεκινάει, μία αφετηρία για κάτι καινούριο, κάτι νέο με ελπίδες στην Έρευνα της Αθλητικής Επιστήμης, στην Ελλάδα. Στο μικρό αυτό χρόνο που καθίσαμε στο Εργομετρικό Κέντρο κατά διαστήματα σηκωνόταν στο άκουσμα για κάποια βοήθεια, από το προσωπικό. Ο βηματισμός του ήταν τέτοιος που νόμιζες ότι ήθελε να πετάξει. Με την σταθερή, αποφασιστική και εύγλωττη φωνή, το ζεστό και διεισδυτικό βλέμμα πέταγε σε πελάγη ευτυχίας. Ήρθε στην Ελλάδα που άφησε και ήρθε μετά από πολλά χρόνια για να μεταδώσει τις πολύτιμες γνώσεις που απέκτησε στα Πανεπιστήμια της Αμερικής και του Καναδά. Ο δρόμος που συνάντησε ήταν ανηφορικός και λασπωμένος. Αλλά αυτός αισιόδοξος όπως πάντα είναι προχώρησε μπροστά έδωσε μάχες και πέτυχε στο τέλος. Πέτυχε γιατί είχε όραμα, επιστημονική και αληθινή γνώση, σιγουριά, αρετή και τόλμη.

Η ακαδημαϊκή καριέρα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στην αρχή ως Αναπληρωτής και μετέπειτα ως Καθηγητής οδήγησαν στην δημιουργία του Εργαστηρίου Εργο-

φυσιολογίας. Στο διάστημα αυτό ο Β. Κλεισούρας επέλεξε φοιτητές και τους καθοδήγησε για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό. Σήμερα, είναι άξιοι συνεχιστές του έργου του. Είναι Καθηγητές που διακρίνονται για το ήθος, την εργατικότητα και την γνώση.

Το σύγγραμμα του με τίτλο "Εργοφυσιολογία" είναι ένα έργο ζωής. Εκεί νιώθει ευτυχισμένος όταν διεισδύει σε κάτι που αγάπησε. Το πρώτο βιβλίο Εργοφυσιολογίας γραμμένο στην Ελληνική γλώσσα με το όνομα Κλεισούρας, με ένα σίγμα. Βίβλο ονόμαζε το δικό του βιβλίο ο αείμνηστος καθηγητής Per Olof Åstrand, και μάλιστα μαύρη Βίβλο, λόγω του μαύρου εξωφύλλου του. Πολύχρωμη Βίβλος είναι το βιβλίο του Β. Κλεισούρα. Το σύγγραμμα αυτό ώθησε την άγνοια και την ημιμάθεια στο περιθώριο γιατί έδωσε γραπτές επιστημονικές αποδείξεις ότι ο αθλητισμός πρέπει να βασίζεται στις αρχές της επιστημονικής έρευνας.

Στην τελευταία έκδοση το βαρύ αυτό σύγγραμμα με τις πολλές σελίδες, που δεν κουβαλιέται με ένα χέρι, ο ακαταπόνητος Β. Κλεισούρας στόλισε το απόκτημά του με ό,τι πιο νέα γνώση έχει κυκλοφορήσει. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι στρωτή, κατανοητή και τραβάει τον αναγνώστη ακόμα και αν δεν καταλαβαίνει πλήρως το περιεχόμενο του. Δεν του ξεφεύγει τίποτα. Αντικατέστησε μάλιστα και τη λέξη αγύμναστος σε ανάσκητος. Τι τον πείραζε; Έτσι όμως έπρεπε να γίνει. Στο πλούσιο αυτό σύγγραμμα περιλαμβάνονται ενότητες που αναφέρονται σε διάφορες επιστήμες που βρίσκονται και συγγενεύουν με την Αθλητική Επιστήμη.

Ως δάσκαλος ήταν και είναι πηγή έμπνευσης και κίνητρο στην έρευνα της Αθλητικής Επιστήμης. Ακαταπόνητος, Ομότιμος σήμερα Καθηγητής είχε και ακόμα έχει τη Χάρη να μαγνητίζει και να ενθουσιάζει το ακροατήριο μιλώντας για διάφορα θέματα της Αθλητικής Επιστήμης. Έχει όμως και το πάθος στα διάφορα συνέδρια του εσωτερικού και του εξωτερικού να μη τελειώνει στον χρόνο που είναι καθορισμένος. Και εδώ είναι γνωστό ότι στον Βασίλη Κλεισούρα πάντα δινόταν ο μεγαλύτερος σε διάρκεια χρόνος ομιλίας. Αγώνα δίνει ο εκάστοτε πρόεδρος της τράπεζας να τον πείσει ώστε να κρατήσει τον καθορισμένο χρόνο. Και εκεί που ο πρόεδρος παρατηρεί ότι ο χρόνος τελειώσε, ο Βασίλης Κλεισούρας απαντά: Και μ' αυτό τελειώνω κύριε Πρόεδρε. Παρ' όλα αυτά, συνέχιζε και επαναλάμβανε: Και μ' αυτό τελειώνω κύριε Πρόεδρε. Συνέχιζε, μέχρι να έρθει το μεγάλο διάλειμμα με το ακροατήριο να κάθεται στη θέση του.

Οι πρωτοποριακές έρευνες του Βασίλη Κλεισούρα που επικεντρώθηκαν κυρίως στο ρόλο του γονότυπου καθιερώθηκαν και αυτό προκύπτει από τις συχνές αναφορές που γίνονται από άλλους ερευνητές. Ένα εμπνευσμένο έργο που αναγνωρίστηκε στη δεκαετία του 70 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Εμπνευσμένος ο Β. Κλεισούρας από τα παλιά, ακούραστος και αναζωογονημένος με το πέρασμα των χρόνων, με φλόγα στα μάτια και στη γλώσσα ομιλεί για την έρευνα στην Αθλητική Επιστήμη που τόσο πολύ αγάπησε. Αγάπησε και αγαπήθηκε γιατί θεωρήθηκε διε-

Ενότητα 2: Συνοδοιπόροι

θνώς ένας από τους σημαντικότερους της Αθλητικής Επιστήμης και ο σκαπανέας στην έρευνα του γονότυπου στην αθλητική απόδοση.

Για την αναγνώριση του ερευνητικού του έργου θα αναφέρω ένα περιστατικό όπου με αφορμή ενός συνεδρίου συναντήθηκαν δύο Σουηδοί Καθηγητές: ο Per-Olof Åstrand, ο Bengt Saltin και ο γράφων. Οι δύο Καθηγητές υπήρξαν καθηγητές μου και στη συνέχεια συνάδελφοι. Αναπτύχθηκε μεταξύ μας μία αληθινή φιλία που κράτησε πολλά χρόνια. Αυτός ο αλληλοσεβασμός οδήγησε στο να με ανέχονται στη συζήτηση που περιείχε χιούμορ και σοβαρά θέματα. Ανέφερα στους δύο Καθηγητές ότι εσείς αποκτήσατε μεγάλη φήμη, γιατί συνεχίσατε την πατροπαράδοτη Σκανδιναβική σχολή Έρευνας, σπείρατε σε έτοιμα (χωράφια) εδάφη παράγοντας έτσι και νέες σοδειές. Τους ρώτησα: Ποιος όμως είχε την εξυπνάδα, την επινόηση και την πρωτοπόρο ιδέα να σκάψει, να σπείρει και να καλλιεργήσει την έρευνα του γονότυπου στην Αθλητική Επιστήμη; Και οι δύο χωρίς δισταγμό απάντησαν: ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας.

Και τώρα αγαπητέ μου Αδελφέ ζεις στο όνειρο που επιθυμούσες. Να βρίσκεσαι σε ένα εργασιακό περιβάλλον που δημιουργήσες με συνεργάτες που διαθέτουν

Συνοδοιπόροι και αδελφικοί φίλοι (Κωνσταντινούπολη 2008)

ήθος και εργατικότητα. Τι πιο μεγάλη ευτυχία για κάθε Καθηγητή να βλέπει το επιστημονικό και ερευνητικό του έργο να συνεχίζεται; Τυχεροί οι άνθρωποι που από τα φοιτητικά τους χρόνια καθοδηγήθηκαν σωστά από εσένα, αλλά τυχερός και εσύ που ζεις ανάμεσα τους καθημερινά και απολαμβάνεις την φιλία τους και προπαντός αυτό που έχει ανάγκη ο κάθε άνθρωπος, δηλαδή, τον σεβασμό και την αγάπη.

Ο θεός να σε έχει καλά αγαπητέ μου Αδελφέ, όπως πάντα σε είχε και σε περιφρούρησε σε χρόνια δύσκολα. Αυτά τα χρόνια δεν θα τα περιγράψω. Θα τα συζητώ μαζί σου, θα αναπολούμε και θα γελάμε μαζί.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΝΔΡΟΥΚΑΣ

Καθηγητής Εργοφυσιολογίας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ο Επαναστάτης της Εργοφυσιολογίας

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είναι αναμφισβήτητα ο θεμελιωτής της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα και εμπνευστής του διεθνούς όρου «Εργοφυσιολογία», ο επιστήμονας που ενέπνευσε με την δράση του, τη μεγαλύτερη μάζα των σημερινών ακαδημαϊκών δασκάλων της Αθλητικής Επιστήμης. Είναι λοιπόν αντικειμενικά δύσκολο να περιγράψει κανείς με λίγα λόγια τη συμβολή του στην Αθλητική Επιστήμη διότι ολόκληρος ο βίος του είναι συνυφασμένος με αυτή.

Θα χαρακτήριζα τον Βασίλη ως τον «Τσε Γκεβέρα» της Αθλητικής επιστήμης της χώρας αλλά και της Εργοφυσιολογίας στο παγκόσμιο στερέωμα. Ανήσυχο πνεύμα ξεκίνησε την επανάστασή του πολύ νωρίς, επιδιώκοντας μεταπτυχιακές σπουδές στις ΗΠΑ, σε εποχές που ήταν δύσκολο ακόμη και να το φανταστείς. Κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών του άριστευσε και διακρίθηκε.

Ως νέος επιστήμονας στον Καναδά συνέχισε την επανάστασή του στις αρχές της δεκαετίας του 70 δημοσιεύοντας την πρωτοποριακή μελέτη με τίτλο «Κληρονομησιμότητα της προσαρμοστικής ποικιλότητας» στο έγκριτο περιοδικό *Journal of Applied Physiology*, ορίζοντας έτσι την αφετηρία στο χώρο της γενετικής ρύθμισης της λειτουργικής προσαρμοστικότητας του οργανισμού, κάτι που όλοι οι επιστήμονες του χώρου σήμερα αναγνωρίζουν διεθνώς.

Επαναστάτησε και πάλι όταν ως διεθνώς αναγνωρισμένος Καθηγητής Εργοφυσιολογίας του Πανεπιστημίου McGill επέστρεψε στην Ελλάδα σε μια εποχή που η Αθλητική Επιστήμη δεν υφίστατο και δημιούργησε το 1980 το *Εργομετρικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών* που αποτέλεσε τον πρόδρομο της εισαγωγής της Αθλητικής Επιστήμης στη χώρα μας. Η συμβολή του στην ανωτατοποίηση της τότε ΕΑΣΑ και στην ένταξη της Φυσικής Αγωγής ως αυτοτελούς επιστήμης στο Πανεπιστήμιο είναι ουσιαστική.

Η πορεία του ως μέλος ΔΕΠ του ΤΕΦΑΑ του ΕΚΠΑ είναι άλλη μια επανάσταση. Ιδρυτής και Διευθυντής του εργαστηρίου Εργοφυσιολογίας, Τομεάρχης, Πρόεδρος, Μέλος της Συγκλήτου. Αξιοθαύμαστη πορεία. Συνεχής αγώνας για την πρόοδο της επιστήμης και την αριστεία. Για την καθιέρωση της επιστήμης της άσκησης ως ισότιμης με τις παραδοσιακές επιστήμες. Απέναντι του σταθερά, σκληρό και αδυσώπητο, το κατεστημένο της πράξης και της μετριότητας. Ως γνήσιος Επαναστάτης ο Βασίλης δεν διαπραγματεύτηκε ποτέ τις αρχές και τις αξίες του. Δεν πτοήθηκε ούτε στιγμή. Αντιμετωπίζοντας το με γενναιότητα και με περισσό ήθος, νίκησε και πέτυχε το σκοπό του!

Προσωπικά, τον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα τον γνώρισα ως συγγραφέα της «βίβλου» της Εργοφυσιολογίας, του βιβλίου που διάβαζα με λαχτάρα ως προπτυχιακός φοιτητής του ΑΠΘ, η ύλη του οποίου στην ουσία καθόρισε την επιστημονικότητα των προγραμμάτων σπουδών όλων των ΤΕΦΑΑ της χώρας.

Στο Ετήσιο Συνέδριο του American College of Sports Medicine (Indianapolis, 1994) με Έλληνες Μεταπτυχιακούς φοιτητές τότε, διακεκριμένοι Καθηγητές Πανεπιστημίου σήμερα. Διακρίνονται από αριστερά ο τιμώμενος, Κανέλα Διακουμή, Γιάννης Βράμπας, Σταύρος Κάβουρας, Παντελής Εκκεκάκης, Μένια Καζάκη, Κώστας Τσίντζας

Τον Βασίλη κατ' ιδίαν τον γνώρισα στην Αμερική όντας μεταπτυχιακός φοιτητής σε ένα συνέδριο του Αμερικανικού

Κολλεγίου Αθλητιατρικής, όπου σε ένα μεσημεριανό διάλειμμα κάθισε με χαρά μαζί μας, μία ομάδα λιγοστών Ελλήνων φοιτητών, για φαγητό. Το καθάριο και σπιρτόζικο βλέμμα του και η ξεχωριστή του προσωπικότητα με άγγιξαν αμέσως. Ο χειμαρρώδης και παθιασμένος για την επιστήμη λόγος του μου μεταλαμπάδευσε τη φλόγα που καίει δυνατά μέσα του. Η γνωριμία μας και η μετέπειτα επαφή μας μου έδωσε δύναμη να συνεχίσω το δύσκολο δρόμο των σπουδών στο εξωτερικό.

Όταν επέστρεψα στην Ελλάδα για να υπηρετήσω τη θητεία μου στο Πολεμικό Ναυτικό, τον αναζήτησα στο Γραφείο του στο ΤΕΦΑΑ όπου με δέχτηκε με χαρά και με εμψύχωσε και πάλι, δίνοντας μου κουράγιο και προοπτική για το μέλλον.

Η συναναστροφή μας πάντα με γεμίζει χαρά, ικανοποίηση, ενέργεια και αποτελεί έναυσμα για νέες επιστημονικές αναζητήσεις.

Με την πάροδο του χρόνου γίναμε καλοί φίλοι. Η διαφορά ηλικίας είναι μόνο αριθμητική αφού ο Βασίλης παραμένει πάντα νέος στην καρδιά και το μυαλό. Διψά για τη ζωή και τη χαίρεται σε όλες της τις εκφάνσεις.

Η φλόγα που καίει άσβεστη μέσα του έγινε πιο δυνατή μετά την αφυπηρέτηση του. Γράφει ασταμάτητα, συνεργάζεται ερευνητικά με επιφανείς συναδέλφους του εξωτερικού, ταξιδεύει για να δίνει ομιλίες σε όλο τον κόσμο, γίνεται πιο νέος μέρα με τη μέρα αρμενίζοντας την «Ηλιόχαρη» σε νέα πελάγη γνώσης και αναζήτησης.

Σε ευχαριστώ Βασίλη για όλα όσα έκανες για μας τους νεότερους ερευνητές (πυρφόρους της επιστήμης μας αποκαλείς).

Σου είμαστε βαθιά υποχρεωμένοι. Μας δίδαξες, μας ενέπνευσες, μας οδήγησες, αγωνίστηκες για εμάς, άνοιξες νέους δρόμους, μας ενθάρρυνες, πίστεψες σε εμάς...

Βασίλη σε ευχαριστώ που με ενέπνευσες με το έργο σου με τις νουθεσίες σου και τα καλά σου λόγια. Σε ευγνωμονώ για τη φιλία σου....

Είμαι πραγματικά υπερήφανος που ο άνθρωπος που άλλαξε τον ρου της ιστορίας της Αθλητικής Επιστήμης είναι φίλος μου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΡΑΜΠΙΑΣ

Καθηγητής Εργοφυσιολογίας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Κανένας άλλος ούτε πριν ούτε μετά από αυτόν

Οι λίγες αυτές γραμμές είναι εκδήλωση εκτίμησης και ευγνωμοσύνης, σεβασμού και αναγνώρισης αρετής. Τονίζεται τούτο διότι προϋπόθεση της εκδήλωσης εκτίμησης είναι κυρίως η αρετή του ανδρός και τα άλλα του προτερήματα όπως η σύνεση, η οξύνοια, η ταπεινοφροσύνη, η φιλομάθεια, η πνευματική ισχύς, η δεξιότητα εις το έργον του και η γενικότερη συνεισφορά του εις την επιστήμη. Το καθηγητή κ. Βασίλειο Κλεισούρα τον κοσμούν όλες οι παραπάνω αρετές. Όσον αφορά την τεράστια συνεισφορά του στην επιστήμη, αυτή αναγνωρίζεται διεθνώς όχι μόνο από τους ερευνητές της Φυσικής Αγωγής αλλά κι από επιστήμονες ειδικοτήτων ξένων προς την αθλητική επιστήμη.

Εις την σκέψη του καθηγητή κ. Κλεισούρα κυριαρχεί η ηθική του αρχαίου κόσμου, εκτιμά δε όσο ελάχιστοι την ηθική επιρροή των αρχαίων Ελλήνων στις γενιές που ακολούθησαν και συνεχίζουν να έρχονται μετά από αυτούς. Με βάση την παραπάνω παρατήρηση γίνεται φανερό ότι πολύ λίγα γεγονότα του έχουν προκαλέσει μια τόσο βαθιά και διαρκή εντύπωση όσο η αγωνιστική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων, μια φιλοσοφία η οποία συμβάλλει αποφασιστικά στην υπέρτατη προσπάθεια των ανθρώπων να συναγωνισθούν φιλικά μ' αυτούς που τους χωρίζουν πολλά.

Ποιον δεν εντυπωσιάζει το μεγάλο επιστημονικό έργο και η οξύτητα της επιστημονικής του σκέψης; Είναι ακριβώς ο αρμονικός συνδυασμός της επιστημονικής σκέψης με την ερευνητική του τόλμη, αναμειγμένη με σύνεση που έφερε τον καθηγητή κ. Κλεισούρα μπροστά από την εποχή του.

Ο καθηγητής κ. Κλεισούρας είναι μια διαυγής προσωπικότητα ξένη τελείως προς τις διαμάχες και τις αντιπαλότητες. Όταν σπιθαμιαία πνευματικά και ηθικά αναστήματα με μια απίστευτα αβαθή επιστημονική συγκρότηση του έκαναν γνωστές τις μύχιες σκέψεις και προθέσεις τους, τότε ο καθηγητής κ. Κλεισούρας θεώρησε αντίθετο προς κάθε έννοια λογικής και ηθικής να αντιπαρατεθεί με τους αδυνάτους, απλά τους παρέδωσε στην κρίση και στη χλεύη του άφιλου χρόνου.

Ο καθηγητής κ. Κλεισούρας δίδαξε υπό την ιδιότητα του Καθηγητού (Full Professor) σε δύο Τμήματα του περίφημου πανεπιστημίου McGill: Στο Τμήμα Φυσικής Αγωγής της Παιδαγωγικής Σχολής και στο Τμήμα Φυσιολογίας της Ιατρικής Σχολής. Σημειωτέον ότι η τελευταία καταλαμβάνει κάθε χρόνο, μετά από αξιολόγηση, μια από τις πρώτες θέσεις των Ιατρικών Σχολών της Β. Αμερικής. Κατά τη διάρκεια της συνεργασίας μου με το Τμήμα Φυσικής Αγωγής του πανεπιστημίου McGill διαπίστωσα, συζητώντας με τους συναδέλφους ότι όλοι τους αναφέρονταν με αγάπη

στο πέρασμά του από εκεί. Την άψογη συνεργασία του την ενθυμούνταν πάντοτε με ευγνωμοσύνη και την προέβαλαν ως προσδοκία.

Στο πρόσωπο του κ. Κλεισούρα διακρίνει κανείς τον οραματιστή με το απαράμιλλο ακαδημαϊκό ήθος, τη σπάνια επιστημονική συγκρότηση, έναν εξαιρετο ερευνητή, έναν υποδειγματικό πανεπιστημιακό καθηγητή ιδιαίτερου επιστημονικού κύρους, έναν καθηγητή με σπάνιο ερευνητικό ταλέντο και με μια ιδιαίτερα μεγάλη διεθνή επιστημονική αναγνώριση, έναν άνθρωπο με στόχους και μεθοδικότητα. Είμαι σε θέση να γνωρίζω τις δελεαστικές προτάσεις διαφόρων αμερικανικών πανεπιστημίων προς τον καθηγητή κ. Κλεισούρα για μια σπουδαία πανεπιστημιακή σταδιοδρομία. Ο ίδιος όμως επέλεξε την επιστροφή του στην πατρίδα μας και συγκεκριμένα στο νεοσύστατο Τμήμα της Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού της Αθήνας, του οποίου χρημάτισε με επιτυχία πρόεδρος επί σειρά ετών.

Ο καθηγητής κ. Κλεισούρας παρέμεινε πάντοτε αθεράπευτα προσηλωμένος στην αναγέννηση της αθλητικής επιστήμης στη χώρα μας, πάντα ασυμβίβαστος με σκοπιμότητες, αναξιοκρατίες και αδιαφάνειες. Έχει δημοσιεύσει ερευνητικές εργασίες στα πλέον έγκριτα διεθνή επιστημονικά περιοδικά της Εργοφυσιολογίας και έχει γράψει έναν αριθμό διδακτικών πανεπιστημιακών συγγραμμάτων που κοσμούν τις βιβλιοθήκες των ελληνικών πανεπιστημίων και αυτές πολλών επιστημόνων. Η ερευνητική του πορεία υπήρξε πάντοτε ανεπηρέαστη από καθιερωμένες αλλά ατελέσφορες επιστημονικές αντιλήψεις που φοβούνταν το χρόνο. Όνειρό του ήταν να καινοτομήσει και να δημιουργήσει καινούρια γνώση χάρη στην πολύπλευρη επιστημονική του συγκρότηση.

Με την εμφάνιση του καθηγητή κ. Κλεισούρα στην επιστημονική σκηνή της αθλητικής επιστήμης της χώρας μας μια εποχή είχε τελειώσει και μια άλλη είχε αρχίσει. Πολλοί συνάδελφοι έχοντας ως πρότυπο τον καθηγητή κ. Κλεισούρα πραγματοποίησαν ανώτερες - ανώτατες σπουδές τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Πολλοί από αυτούς τους συναδέλφους προσφέρουν σήμερα τις πολύτιμες υπηρεσίες τους στη χώρα μας προάγοντας την επιστήμη της Φυσικής Αγωγής.

Κανένας άλλος συνάδελφος δε βοήθησε τόσο πολύ την αθλητική επιστήμη της χώρας μας όσο ο καθηγητής κ. Κλεισούρας, κανένας άλλος ούτε πριν ούτε μετά από αυτόν. Ο καθηγητής κ. Βασίλης Κλεισούρας είναι άξιος μεγάλης ακαδημαϊκής τιμής.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Φιλοσοφίας του Αθλητισμού
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Ο Σεμνός επιστήμονας

Όταν με πολύ μεγάλη χαρά ανταποκρίθηκα στην τιμητική πρόσκληση του ΤΕΦΑΑ του Πανεπιστημίου Αθηνών να γράψω ένα δοκίμιο για τον Καθηγητή Κλεισούρα δύο αποφθέγματα με ήρθαν στο μυαλό: *«Πρώτα αξίζει τιμή στις κοινωνίες που ξέρουν να τιμούν τα άξια μέλη τους»* καθώς και ο αφορισμός του Κομφούκιου *«Εκείνος που είναι τολμηρός, γενναίος, σταθερός, απλός, φυσικός και δεν βιάζεται, πλησιάζει την τελειότητα»*.

Το πρώτο αφορά τους συναδέλφους του ομογάλακτου Τμήματος, που πάντα τους διέκρινε το ακαδημαϊκό ήθος και πρακτική, και το δεύτερο την ακαδημαϊκή διαδρομή του Βασίλη Κλεισούρα, που ομολογώ ότι τον ζηλεύω γιατί πέτυχε δύο πράγματα στην επιστημονική μακρόχρονη πορεία του: Την αναγνώριση τόσο στο διεθνές στερέωμα όσο και στη χώρα μας (το τελευταίο πιο δύσκολο με δεδομένο τον χαρακτήρα μας).

Τέλη της 10ετίας του '70, νέος ερευνητής τότε που, παρά την εντριβή μου με την Καρδιολογία, συνέχιζα τη μελέτη στους μηχανισμούς επίδρασης της άσκησης στο μυϊκό σύστημα στο Εργαστήριο της Φυσιολογίας της Ιατρικής Σχολής του ΑΠΘ, θυμάμαι ότι με προβλημάτιζε το γεγονός ότι στο πειραματικό μοντέλο της ατροφίας που προκαλούσα στους γαστροκνημίους μυς επιμύων της ίδιας γενιάς, η ίδια δόση αυξητικής ορμόνης ή/και άσκησης δεν οδηγούσε σε πανομοιότυπα αποτελέσματα στα μορφολογικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τους.

Αυτό με οδήγησε στον κόσμο της γενετικής και συγκεκριμένα στον ρόλο των γονιδίων στην σωματική απόδοση. Αναζήτησα πηγές στη βιβλιογραφία και είδα ένα όνομα να πρωταγωνιστεί σε αυτές: «Vassilis Klissouras» από το McGill University στο Montreal του Καναδά. Οι πρωτοποριακές μελέτες του στο Journal of Applied Physiology καθώς και σε άλλα περιοδικά υψηλού επιπέδου, με βοήθησαν να διευσδύσω στη δομή και λειτουργία του μυϊκού κυττάρου του ανθρώπου και να κατανοήσω τις βιολογικές ορίζουσες της αθλητικής απόδοσης του και ιδιαίτερα τον ρόλο της κληρονομικότητας και της προσαρμοστικότητας. Με τις μελέτες αυτές ο Βασίλης Κλεισούρας προσπάθησε να δώσει απάντηση στα εξής αλληλένδετα ερωτήματα α) σε ποιο βαθμό οι γενετικές διαφορές καθορίζουν τις ατομικές διαφορές στις βιολογικές ορίζουσες της αθλητικής απόδοσης (κληρονομησιμότητα) και β) σε ποιο βαθμό ο γονότυπος επηρεάζει την αποτελεσματικότητα του προπονητικού ερεθίσματος στις ορίζουσες αυτές (προσαρμοστικότητα).

Με πολύ μεγάλη ικανοποίηση διαπίστωσα ότι η επιστημονική αυτή προσωπικότητα επέστρεψε στην Ελλάδα και με την ίδρυση του ΤΕΦΑΑ άρχισε να θεμελιώνει την επιστήμη της Εργοφυσιολογίας στη χώρα μας, οργανώνοντας και το

ομώνυμο Εργαστήριο. Όμως δυστυχώς πέρασαν 10 χρόνια για να τον συναντήσω από κοντά και να συνεργασθώ μαζί του στην αναβάθμιση της Αθλητικής Επιστήμης, καθώς και να συνδεθώ με προσωπική φιλία. Πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε ο Καθηγητής Κώστας Μανδρούκας όταν με συμπεριέλαβε (Αν. Καθηγητής Αθλητιατρικής του ΤΕΦΑΑ ΑΠΘ το 1992) μαζί με τον Βασίλη στην εκπόνηση της διαδακτορικής διατριβής του Θανάση Ζάκα.

Διδάσκαλος πολλών δασκάλων, ο Ομότιμος Καθηγητής Β. Κλεισούρας κατά την πολυετή και πολυσχιδή σταδιοδρομία του αναδείχθηκε μοναδικός Ηγέτης σε όλα τα πεδία της δραστηριότητάς του, κερδίζοντας την απεριόριστη εκτίμηση των συναδέλφων του στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και τον βαθύτατο σεβασμό των μαθητών του. Με τα απaráμιλλα εφόδια του βηματοδότησε πολλαπλώς τη σύγχρονη Εργοφυσιολογία στη χώρα μας και ανέδειξε ευρύτατα την αξία του διεθνώς με το πολυσήμαντο επιστημονικό έργο του.

Ιδιαίτερα το σύγγραμμά του της Εργοφυσιολογίας κατατάσσεται στα συγγράμματα εκείνα που χαρακτηρίζονται ως «ευαγγέλια» στο επιστημονικό πεδίο που διαπραγματεύονται και θα μεταλαμπαδεύει τη γνώση σε πολλές γενιές φοιτητών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο για πολλά ακόμη χρόνια. Στην 30χρονη ακαδημαϊκή μου καριέρα είχα την τύχη να διοργανώσω πάμπολλα Διεθνή Συνέδρια Αθλητιατρικής, αρχικά ως Πρόεδρος της Αθλητιατρικής Εταιρείας Β. Ελλάδος και στη συνέχεια ως Διευθυντής του Τομέα Ιατρικής της Άθλησης του ΤΕΦΑΑ του ΑΠΘ. Εκμυστηρεύομαι ότι σε όλα τα Συνέδρια «εκμεταλλεύθηκα» επιστημονικά τις γνώσεις του Βασίλη γιατί από αυτόν ξεκινούσα ως βασικό ομιλητή όταν κατάρτιζα το πρόγραμμα εργασιών του Συνεδρίου.

Εκτός από την επιστημονική αξία του Βασίλη Κλεισούρα, τρία άλλα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του με έκαναν εντύπωση: Η σταθερότητα των απόψεων του, ίσως γιατί ασχολείται ως καπετάνιος στο ιστιοφόρο του, η ακλόνητη στήριξη που παρέχει στους ανθρώπους που πιστεύει και, ταυτόχρονα, η επιστημονική σεμνότητα του. Για τα δύο πρώτα έχω πολλά παραδείγματα κατά τη μακρόχρονη φιλική διαδρομή μας. Για την τελευταία πτυχή του χαρακτήρα του θα περιγράψω ένα πρόσφατο γεγονός: Στο πρόσφατο συνέδριο Αθλητιατρικής της FIMS στην Λιουμπλιάνα παρακολούθησα την κεντρική ομιλία του διάσημου Καθηγητή Claude Bouchard, παγκόσμια γνωστού για τις μελέτες του στους διδύμους, «περί γονιδίων, περιβάλλοντος και αθλητικής απόδοσης». Ο Βασίλης καθόταν στην πρώτη σειρά κρατώντας σημειώσεις στο tablet του. Στο τέλος της ομιλίας ο Βασίλης χειροκρότησε, δεν απηύθυνε καμία παρατήρηση ή ερώτηση στον ομιλητή, αφού μάλιστα ήταν στο ίδιο επιστημονικό πεδίο, χαιρέτησε τον Bouchard και ήρθε να με συναντήσει. Αμέσως παρατήρησα: «Βασίλη γιατί έμεινες σιωπηλός ενώ μπορούσες να αναδειχθείς στο ακροατήριο;». Ο Βασίλης απάντησε: «Τι μπορούσα να πω μπροστά σε αυτό τι ιερό τέρας της επιστήμης;». Σε μια Ελλάδα της εύκολης καταξίωσης και της ακόμη πιο εύκολης απαξίωσης ακαδη-

μαϊκές αξίες, όπως ο Καθηγητής Κλεισούρας, παραμένουν σταθερές στο επιστημονικό στερέωμα.

Με το Βασίλη Κλεισούρα συνέπεσε να είμαστε Πρόεδροι στα Τμήματα μας. Συνεργασθήκαμε αρκετές φορές και με την υποδειγματική, συνετή και χωρίς έπαρση συμπεριφορά του με επιβεβαίωσε δύο πιστεύω μου: “Ένας άνθρωπος που έχει κακία μέσα του, αυτή γίνεται φανερή όταν αναλαμβάνει θέσεις εξουσίας» και ότι

«η μοναδική δύναμη ενός πανεπιστημιακού δασκάλου είναι η επιστημονική αξία του».

Συνδιαλεγόμενος με τον Καθηγητή Claude Bouchard μετά την κεντρική του ομιλία στο Συνέδριο Αθλητιατρικής της FIMS (Οκτώβρης 2016) στην Λιουμπλιάνα

Για όλα τα παραπάνω που περιληπτικά ανέφερα αποτέλεσε εξαιρετική τιμή για μένα να τον προτείνω στο Τμήμα μου να αναγορευθεί ως Επίτιμος Διδάκτορας του ΑΠΘ μετά την αφυπηρέτηση του από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Όμως, παρόμοια εξαιρετική τιμή αποτέλεσε το γεγονός να γράψω λιγοστές σκέψεις μου στο τιμητικό αυτό Δεύκωμα για τον Βασίλη Κλεισούρα.

ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ

*Καθηγητής Αθλητιατρικής
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Περπατησιές σε κακοτράχαλα μονοπάτια

Είναι εξαιρετικά εύκολο να κρίνεις έναν επιστήμονα καθαρά από το επιστημονικό του έργο. Μπαίνεις σε μία διεθνή λίστα, περιδιαβαίνεις τις δημοσιεύσεις του, τις αναφορές στο έργο του, τα Impact factor, h-index και ξερά αποφαινέσαι. Όταν όμως αυτός ο άνθρωπος αποτέλεσε ένα ερέθισμα για τη δική σου επιστημονική πορεία αλλά και τη διαμόρφωση της αθλητικής επιστήμης στον τόπο σου, τότε τα πράγματα αρχίζουν και αλλάζουν. Γίνονται πιο σύνθετα. Όταν προσθέσεις και ότι το άτομο αυτό δεν είναι ένας στεγνός επιστήμονας αλλά μία πολύπλευρη προσωπικότητα που η κάθε λεπτομέρεια της ζωής του είναι δεμένη με τη φιλοσοφία και την τέχνη, τότε τα πράγματα γίνονται χαώδη και οι χαοτικές καταστάσεις πάντα άρεσαν στον Βασίλη.

Από πού να αρχίσω λοιπόν... Όταν άρχισα να ακούω για τον Βασίλη ήμουν διορισμένος στο 2ο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, απόφοιτος της ΕΑΣΑ Αθηνών. Τα ζητήματα που σχετίζονταν με την βιολογία γενικότερα αλλά και της φυσιολογίας της άσκησης ειδικότερα ως γνώσεις ήταν ελάχιστα. Ένας αποσπασμένος γιατρός και κάποιες στοιχειώδεις σημειώσεις φυσιολογίας ήταν η βάση για την όποια γνώση μου. Θυμάμαι χαρακτηριστικά την πρώτη του διάλεξη σε μία ημερίδα που διοργάνωσε η ΕΓΒΕ και για πρώτη φορά άκουγα για αερόβιο και αναερόβιο σύστημα και την επίδραση της άσκησης στο θέμα αυτό. Ουσιαστικά επιτέλους (!) έμπαινα στα πεδία της Εργοφυσιολογίας. Καθώς μου αρέσει ο ανταγωνισμός, αυτό ξεσήκωσε τα «εγωιστικά» επιστημονικά μου αντανακλαστικά. Και εδώ ας ανοίξω μία μικρή παρένθεση. Αυτά ενισχύθηκαν επίσης όταν ένας άλλος αγαπημένος φίλος - που έφυγε νωρίς - ξεκίνησε τα πειράματα του στο σχολείο μου, ο Δημήτρης Χατζηχαριστός. Εεε, πήγαινε πολύ!!! Τότε άρχισε ο προβληματισμός και η αναζήτηση μου για την επιστημονική μου περιπέτεια.

Στη συνέχεια ήρθαν τα βιβλία του και ανοίχτηκε μπροστά μου ο αθέατος κόσμος του μυός. Ήταν όλα γραμμένα με τρόπο μαγικό. Λόγος απλός, ξεκάθαρος με πλήρη βιβλιογραφική τρέχουσα διεθνή βιβλιογραφία. Μία εξειδικευμένη μικρή εγκυκλοπαίδεια. Με απάλλαξε από τον κόπο να ψάχνω στη διεθνή βιβλιογραφία ενώ παράλληλα με έσπρωχνε στον στόχο μου. Μου δημιούργησε μυριάδες ερωτήματα για το τι γίνεται πέρα από τον μυ, στο ΚΝΣ και με ώθησε να ασχοληθώ μ' αυτό. Δεν μπορείτε να φανταστείτε τι χαρά και τιμή ένιωσα όταν μου έδειχνε διεθνείς μου δημοσιεύσεις που χρησιμοποίησε σαν βιβλιογραφία στα βιβλία του.

Ήταν πάντα απέναντι μου ενθαρρυντικός αλλά και απαιτητικός. Πάντα μου έδειχνε τον δύσκολο δρόμο, εκεί που όλοι, ιδεαλιστές και υλιστές φιλόσοφοι συμφωνούν ότι βρίσκεται η αλήθεια.

Να πω για τον δρόμο που άνοιξε στην αθλητική Γενετική... και τα αισθήματα ζήλειας που ένιωθα όταν στα διεθνή φόρουμ μου ανέφεραν το όνομα του κάθε

φορά που έλεγα ότι κατάγομαι από την Ελλάδα. Το κλασικό ερώτημα ήταν «Do you know Vasilis Klissouras?»

Ανατρέχω στη βιβλιογραφία, από το 1971 αρχίζει η γενετική περιπέτεια του Βασίλη. Σε μια εποχή που εγώ τέλειωνα την ΕΑΣΑ Αθηνών. Η σχολή ήταν ουσιαστικά ένα σπουδαστήριο ανάδειξης καθηγητών Φυσικής Αγωγής και προπονητών. Η αντίληψη της αθλητικής επιστήμης ουσιαστικά ανύπαρκτη. Η επιστροφή του ουσιαστικά αποτέλεσε έναν αφετηριακό σταθμό για την ανάπτυξη της θεωρίας της αθλητικής επιστήμης για την χώρα μας. Και αυτό πιστώνεται αποκλειστικά σε σένα Βασίλη Κλεισούρα.

Θα προσέθετα ακόμη ότι με την εκλογή του στο ΤΕΦΑΑ προσέφερε απλόχερα την δυνατότητα σε πολλούς διακεκριμένους προπονητές, επιλέγοντας τους για μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές να τεκμηριώσουν την συσσωρευμένη εμπειρία τους σε μία νέα επιστημονική βάση. Και αυτό είχε μία σοβαρή επίδραση στη διαμόρφωση της σύγχρονης προπονητικής σκέψης στην χώρα μας. Ανέδειξε ακόμη μέσω της μεταπτυχιακής δραστηριότητας του, σειρά εξαιρετικών ερευνητών που τιμούν την χώρα μας με την επιστημονική τους δραστηριότητα. Τέλος με το ευρύ φάσμα γνωριμιών του συνέβαλε στη θέσπιση του European College of Sport Science, που εξελίχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους διεθνείς επιστημονικούς αθλητικούς θεσμούς.

Θα ήταν όμως παράλειψη μου να μην αναφερθώ και στο πολύπλευρο της προσωπικότητας του. Πάντα ήθελε να συνδυάσει την επιστημονική του δραστηριότητα με το σύνολο της ανθρώπινης οντότητας. Έτσι μοιραία συναντά τη φιλοσοφία και προσπαθεί μέσω της μελέτης της να δώσει μία ευρύτερη εξήγηση στο τι προκαλεί την ανθρώπινη προσαρμογή σε συνδυασμό με τους νόμους της ανθρώπινης εξέλιξης. Η διάδραση του κοινωνικού με το ατομικό γίνεσθαι ήταν ένα αγαπημένο του θέμα συζήτησης. Κοντά η αναζήτηση για την ζωή, τον θάνατο και τον έρωτα της ζωής. Ήταν εκπληκτική η προσέγγιση του στην αρχαιοελληνική γραμματεία.

Όλα αυτά εξηγούν και την αγάπη του για τη θάλασσα. Η απεραντοσύνη της ταιριάζει με το ασίγαστο των αναζητήσεων του. Ανικανοποίητος στην αναζήτηση σαν ένας σύγχρονος Οδυσσέας που παλεύει απεγνωσμένα να βρει τα όρια της ανθρώπινης έκφρασης.

Αν ήμουν ο Καζαντζάκης και έψαχνα έναν σύγχρονο Ζορμπά να περιγράψω, αυτός θα ήσουν εσύ, Βασίλη Κλεισούρα γιατί σου αρέσουν οι φουρτούνες και οι περπατησιές σε κακοτράχαλα μονοπάτια. Η δυσκολία είναι η μούσα σου και δεν σε καταβάλλει καμία δυσκολία η αποτυχία.

Να είσαι καλά Βασίλη! Ήμουν τυχερός που σε συνάντησα στο διάβα μου.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΤΖΑΜΑΝΙΔΗΣ

Ομότιμος Καθηγητής

Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη

«Να Αγλαΐζεις την Επιστήμη»

Τον Βασίλη Κλεισούρα άργησα να τον γνωρίσω προσωπικά. Ωστόσο, παρακολουθούσα το έργο του πολύ προσεκτικά από τα φοιτητικά μου χρόνια ακόμα, παρόλο που έχω διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο από αυτόν. Υπάρχει μια συζήτηση μεταξύ των πανεπιστημιακών ότι για να είναι πιο αποτελεσματικοί, οφείλουν να εστιάζουν την προσοχή τους μόνο σεα γνωστική περιοχή. Διαφωνώ με αυτή τη θέση και, σε κάθε περίπτωση, όποιο και αν είναι το επιμέρους γνωστικό αντικείμενο του καθενός, τον Βασίλη Κλεισούρα οφείλει να τον διαβάξει και να τον μελετά. Γιατί, ο Βασίλης Κλεισούρας λαμπρύνει βεβαίως την επιστήμη της Εργοφυσιολογίας διεθνώς, αλλά θα τον αδικήσουμε αν μείνουμε μόνο σ' αυτό. Θεωρώ ότι πέρα από τη διεθνή του συνεισφορά, είναι πρόσωπο που περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο λάμπρυνε, τίμησε και δόξασε συνολικά την αθλητική επιστήμη στη χώρα μας.

Είχα την τύχη να τον παρακολουθήσω για πρώτη φορά κάπου το 1980 όντας φοιτητής. Εμφανίστηκε στο Παλαί ντε Σπορ της Θεσσαλονίκης, εκπροσωπώντας το Εθνικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών που υπήρχε τότε, για να μας κάνει ένα μοναδικό για την εποχή σεμινάριο. Για πρώτη φορά, βλέπαμε εργομετρικό ποδήλατο και άρχισε να μας εξηγεί πώς να κάνουμε μετρήσεις στους αθλητές, ενώ στη συνέχεια μας μίλησε για αερόβια και αναερόβια ικανότητα, για μέγιστη πρόσληψη οξυγόνου, για ίνες ταχείας και βραδείας συστολής, για γονίδια και κληρονομικότητα, για δεξιότητες και ικανότητες, καθώς και για τις εργασίες του με τους διδύμους. Αν αυτά τα θέματα φαίνονται γνωστά σήμερα στους πτυχιούχους τμημάτων Φυσικής Αγωγής, εκείνη την εποχή αποκαλύπτονταν μπροστά μας, ως η επανάσταση των αθλητικών επιστημών. Όχι μόνο σε ελληνικό επίπεδο, αλλά και σε διεθνές, όλα αυτά τα θέματα βρισκόντουσαν στο ξεκίνημά τους. Ακούγοντάς τον, νιώσαμε ότι το επίπεδο του προσωπικού και των προγραμμάτων των σπουδών μας ήταν πολύ φτωχό και ότι ο δρόμος της επιστήμης μας ήταν αυτός που άνοιγε ο Βασίλης. Στον ευρύτερο ακαδημαϊκό κόσμο εκείνης της εποχής, ο κλάδος μας δεν έχαιρε και της μεγαλύτερης εκτίμησης ή απλά δεν αντιμετωπίζονταν ως επιστήμη. Ο Βασίλης Κλεισούρας, όμως, έθετε τα θεμέλια και συμπύκνωνε όλη αυτή την αύρα και την αυτοπεποίθηση μιας στιβαρής επιστήμης. Αυτό έδωσε φτερά στον φοιτητικό μας ενθουσιασμό και τη δύναμη να διεκδικήσουμε, εκείνα τα χρόνια, την ανωτατοποίηση της σχολής. Είχαμε βγάλει και ένα σύνθημα, που το θυμόμαστε ακόμα όταν συναντιόμαστε με τους συναδέλφους της εποχής εκείνης και αναπολούμε τα παλιά, «ΕΑΣΑ ανώτατη, επιστημονική και δημοκρατική». Κάθε σύνθημα, τα χρόνια εκείνα, έπρεπε να έχει και λίγη δημοκρατία μέσα του.

Έπειτα, ήρθε στα χέρια μου το σπουδαίο βιβλίο του «Εργοφυσιολογία», βιβλίο αξεπέραστο για τα ελληνικά δεδομένα και γραμμένο με εξαιρετικό τρόπο. Σήμερα, έχω μπροστά μου την 11η έκδοση, ενώ η πρώτη έγινε το 1980. Είναι πολύ σημαντικό, ένα βιβλίο να ξαναγράφεται 11 φορές μέσα σε 30 χρόνια, και θεωρώ ότι τα καλά βιβλία έτσι πρέπει να γράφονται. Το βιβλίο αυτό είναι αξιοζήλευτο. Πράγματι, ο Βασίλης είναι από εκείνους που γνωρίζουν πολύ καλά την επιστήμη τους. Είναι από τους θεμελιωτές της αθλητικής φυσιολογίας στη διεθνή επιστημονική κοινότητα, καθώς το 1973 εισήγαγε τον όρο *ergophysiology* στη διεθνή βιβλιογραφία. Οι σπουδαίες εργασίες του γράφτηκαν στις αρχές του 1970, σε πρώτης κατηγορίας περιοδικά, όπως είναι το *Journal of Applied Physiology* και το *European Journal of Applied Physiology*. Με βάση τα σημερινά δεδομένα, στις αρχές της δεκαετίας του '70, η αθλητική επιστήμη διεθνώς ήταν κυριολεκτικά στα σπάργανα, ενώ στη χώρα μας υστερούσε πολύ περισσότερο. Δύσκολα γίνεται κατανοητό αυτό ακόμα στις μέρες μας, καθώς οι ευκαιρίες για έρευνα και διδακτορικές σπουδές προσφέρονται ευρέως. Τη δεκαετία του '70 όμως, έπρεπε να έχει κανείς ιερή τρέλα για να βρεθεί στον Καναδά και να ξεχωρίσει με τις μελέτες του.

Από τα βιβλία του, τα γραπτά του, τις διαλέξεις του, αλλά και τις συζητήσεις μαζί του, αντιλαμβάνεται κανείς ότι πρόκειται για ένα άτομο με κοφτερό μυαλό και ευρυμάθεια. Εξαιρετικός χειριστής της ελληνικής γλώσσας και μελετητής της αρχαίας ελληνικής γραμματείας γενικότερα και όχι μόνο του Γαληνού και του Ιπποκράτη, που βρίσκονται πιο κοντά στα θέματα της φυσιολογίας.

Χωρίς να έχουμε γνωριστεί μέχρι τότε, κάπου το 1999, δέχτηκα τηλεφώνημά του, για να πάω να δώσω κάποιες μεταπτυχιακές διαλέξεις στο σημερινό *Foro Italico University of Rome*, σε ένα από τα αγαπημένα θέματά του «*Limits of Sport Performance*». Δέχτηκα αμέσως μια τέτοια τιμητική πρόταση, αλλά μου προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι με εμπιστεύτηκε χωρίς καλά-καλά να με γνωρίζει. Έμαθα πολύ αργότερα ότι ο Βασίλης πάντα εμπιστεύονταν και παρακινούσε τους νεότερους. Έμαθα, επίσης, ότι πάντα έδινε συστατικές επιστολές και ενθάρρυνε τους νέους να τολμούν στις επιστημονικές τους αναζητήσεις. Ακόμα, έμαθα ότι είχε πάντα καλή σχέση με τους φοιτητές, όχι ως πολιτικάντης, αγαπημένη τακτική πολλών πανεπιστημιακών της προηγούμενης γενιάς, αλλά ως ένα άτομο σεβαστό που τους ενέπνεε. Πράγματι, ο Βασίλης είναι από εκείνους που εμπνέουν τους νεότερους. Στα κείμενά του, παραινεί τους νέους ερευνητές, τους «*πυρφόρους της επιστήμης*», όπως λέει, ως εξής: «*πρώτον, μη βιάζεσαι, δεύτερον, έχε μετριοφροσύνη, τρίτον, έχε πάθος*».

Σε προσωπικό επίπεδο, γνωρίστηκα με τον Βασίλη, όταν ιδρύθηκε η Ελληνική Εταιρία Αθλητικής Επιστήμης, ΕΛΕΑΘΛΕ, γύρω στο 2000. Με συνοπτικές διαδικασίες αποφασίσαμε ότι αυτός θα ήταν ο αδιαφιλονίκητος πρόεδρος. Η εταιρία αυτή ήταν και η πρώτη πετυχημένη προσπάθεια μιας σύγκλησης σε ανώτερο επιστημονικό επίπεδο, όλων των αθλητικών επιστημόνων και όλων των Τμημάτων

Φυσικής Αγωγής της χώρας. Αποτέλεσε μεγάλη επιτυχία, αν σκεφτεί κανείς τον έντονο ανταγωνισμό και τις προσωπικές διαφορές που επικρατούσαν μέχρι τότε στους κόλπους της ελληνικής αθλητικής επιστημονικής κοινότητας. Γενικά, το πνεύμα του ανταγωνισμού που ενυπάρχει στη φύση του αγωνιστικού αθλητισμού, είχε εμποτίσει από την αρνητική του πλευρά και την επιστημονική αθλητική κοινότητα. Με την λειτουργία της ΕΛΕΑΘΛΕ, τα τμήματα Φυσικής Αγωγής ήρθαν πιο κοντά και οι συνεργασίες αυξήθηκαν. Σήμερα, μπορεί η ΕΛΕΑΘΛΕ να μην υπάρχει, ωστόσο, έχουν παγιωθεί μεταξύ των άλλων, οι τακτικές συνεδριάσεις των κοσμητόρων, η επεξεργασία κοινών θέσεων, η οργάνωση επιστημονικών συναντήσεων και συνεδρίων.

Αξίζει να τον επισκεφτεί κανείς στο γραφείο του. Κάτι θα μάθει, κάτι θα κερδίσει, κάτι θα ψυχανεμιστεί, κάτι θα εμπνευστεί. Οι συζητήσεις εκεί γίνονται πάντα με μουσική υπόκρουση, αποκλειστικά κλασική μουσική. Ο λόγος του είναι πάντα βαρύς, προσεκτικός, πλούσιος γλωσσικά, ακριβής, διδακτικός, έτοιμος για μια διάλεξη που δεν θα βαρεθείς να την ακούσεις. Πάνω απ' όλα όμως είναι λόγος παρακινητικός. Αυτό που εγώ κρατάω από τον Βασίλη, είναι η συγκινητική του παρότρυνση, που δεν παραλείπει να μου υπενθυμίζει κάθε φορά που θα μιλήσουμε: «Γιάννη, να αγλαΐζεις την επιστήμη».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

Καθηγητής Αθλητικής Ψυχολογίας

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ο Καθηγητής Κλεισούρας ήταν το Όραμα

Δεν είναι εύκολο να γράψεις, έστω και μερικές γραμμές, για τον άνθρωπο που έβαλε την Ελληνική αθλητική επιστήμη στον παγκόσμιο χάρτη και ενέπνευσε πολλούς νέους επιστήμονες να κάνουν την δική τους υπέρβαση.

Δεν θα ξεχάσω ποτέ το δέος που ένοιωσα όταν είδα για πρώτη φορά, το σωτήριο έτος 1973, ένα Ελληνικό όνομα από τον χώρο της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού να φιγουράρει ως κύριος συγγραφέας σε άρθρο διεθνούς περιοδικού. Ήταν το όνομα του Βασίλη και ήταν μεσημεράκι, δίπλα στην πισίνα των εγκαταστάσεων στην Αρχαία Ολυμπία ... Ανάτυπο του εν λόγω άρθρου (δεν υπήρχαν ακόμα φωτοτυπίες!) κρατούσε στα χέρια του ο ίδιος ο Βασίλης και παρ' ότι τα φτωχά - τότε - αγγλικά μου δεν μου επέτρεψαν να κατανοήσω το περιεχόμενο και την βαρύτητα της δημοσίευσης, εντούτοις ένοιωσα δέος και μία έντονη επιθυμία να προσπαθήσω και εγώ.

Αυτός ήταν ο Ομότιμος Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας. Ήταν το όραμα, το νέο και διαφορετικό, η προσδοκία, η αναζήτηση, αυτός που ανέβασε τον πήχη και αποτέλεσε τον μοχλό σχεδόν όλων των εξελίξεων που ακολούθησαν στην χώρα μας, αναφορικά με την αθλητική επιστήμη.

Ήταν αυτός που διαφήμιζε τον πλούτο της Ελληνικής γλώσσας εντός και εκτός συνόρων, αυτός που δίδαξε ότι η επιστημονική εξέλιξη πραγματοποιείται μόνο μέσω ερωτημάτων και παραγωγής πρωτογενούς γνώσης, αλλά κι αυτός που δεν είδε τη στροφή ....

Με την εισαγωγή του όρου «Εργοφυσιολογία», ο Βασίλης έφερε μία αύρα αισιοδοξίας, διανθισμένη από μηνύματα ότι ο κόσμος των απόφοιτων ΤΕΦΑΑ δεν είναι μόνο γύρω από μία σφυρίχτρα. Έτσι, για πρώτη φορά, οι προπονητές - για παράδειγμα - άρχισαν να μιλάνε για αερόβιο και αναερόβιο μεταβολισμό και να οδηγούν τους αθλητές τους για εργομετρικές αξιολογήσεις και ιατρικές εξετάσεις. Ως συνέπεια αυτών, δεν άργησαν να εμφανιστούν και οι πρώτες μεγάλες διεθνείς αθλητικές διακρίσεις για τη χώρα μας.

Γι' αυτά και για πολλά άλλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον διαχρονικό Βασίλη Κλεισούρα για την ανυπέβλητη συνεισφορά του στην αθλητική επιστήμη και να του ευχηθώ πολλά ακόμα ταξίδια στα ηλιόλουστα πελάγη της γνώσης και της επιστημονικής δημιουργίας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΗΣ

Καθηγητής Εργοφυσιολογίας

Κοσμήτορας

Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Πολίτης του Κόσμου, Πρωτεργάτης Αθλητικής Επιστήμης

*Πολλοί γαρ εισί κλητοί, ολίγοι δε εκλεκτοί
(κβ'14, Ματθαίου)*

Βασίλης Κλεισούρας: Ο δάσκαλος, ο καθηγητής, ο συγγραφέας, ο επιστήμονας, ο ερευνητής, ο εμπνευστής, ο δημιουργός, ο πρωτοπόρος, ο κοσμοπολίτης, ο ομότιμος πλέον καθηγητής, το ανήσυχο και αγέραστο πνεύμα και το ζωντανό σώμα της Αθλητικής Επιστήμης· ο άνθρωπος που όταν βρεθείς μαζί του μια ώρα, είτε στο γραφείο, είτε στο εργαστήριο, είτε στο Μέγαρο Μουσικής ή στην Ακρόπολη, είτε στο αεροδρόμιο ή στο λιμάνι, είτε στ' ακρογιάλι ή στη θάλασσα ν' αρμενίζει μες' τα γαλάζια κύματα· αν βρεθείς μια ώρα μαζί του, μπορείς να γράψεις ένα πολυσέλιδο βιβλίο.

Για το ειδικό αφιέρωμα του ομότιμου καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα ετοιμάζα ένα άρθρο με τίτλο: «Άσκηση και Υγεία: Συμβολή του Προγράμματος Σπουδών των Σχολών Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού». Και αυτό γιατί επί του θέματος το τιμώμενο πρόσωπο, το οποίο γνωρίζω σαράντα χρόνια, έχει τη δική του συμβολή και το δικό του μότο: «άσκηση-υγεία-ευρωστία». Ωστόσο, οι οργανωτές του αφιερώματος επιθυμούσαν να γράψω προσωπικές μου εμπειρίες. Επισημαίνω, λοιπόν, ότι αυτό, είναι πιο δύσκολο. Χρειάζονται εκατοντάδες, ή καλύτερα χιλιάδες, σελίδες και όχι τρεις ή τέσσαρες μόνο όπως ορίζει ο Κοσμήτορας της Σχολής κ. Νίκος Γελαδάς στην προσκλητήριο επιστολή του.

Δυσκολεύτηκα, στ' αλήθεια, να συμμαζέψω τις μνήμες και τις ζωντανές μου ακόμα εμπειρίες και να περιοριστώ στο σκέλος που αφορά τον Πολίτη του Κόσμου (γνώρισα τον καθηγητή εκτός Ελλάδος) σταχυολογώντας μόνο ορισμένα γεγονότα όπως τα έζησα εντός και εκτός Ελληνικών ορίων. Ο Βασίλης Κλεισούρας υπήρξε τακτικός καθηγητής (full professor, McGill University), θέση με απαιτήσεις που, για να την κατακτήσει κάποιος, θέλει προσόντα, διδακτικές και ερευνητικές ικανότητες. Θέση που δύσκολα κατακτάς και ακόμα πιο δύσκολα εγκαταλείπεις ή θυσιάζεις. Το τελευταίο, ωστόσο, δεν ισχύει για αυτούς που έχουν όραμα.

Μόντρεαλ: Όλοι μιλούν για τον Έλληνα καθηγητή του McGill και μολονότι είχα γίνει δεκτός στο Concordia University αποφάσισα να τον συναντήσω. Τον αναζήτησα στο Τμήμα Φυσικής Αγωγής (Department of Physical Education, McGill University), και κατέληξα να βρω τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα στο γραφείο του στην Ιατρική Σχολή (McIntyre Medical Building, McGill University). Ήταν προσιτός, ανθρώπινος, ζεστός, ένοιωθα άνετα, άλλαξα πορεία. Το πρόγραμμα του McGill ήταν καλύτερο από αυτό του Concordia και ταίριαζε απόλυτα με αυτό που ήθελα.

Το επίπεδο διαφορετικό, πήρα μαθήματα Πειραματικής Φυσιολογίας, Εργοφυσιολογίας και τα προαπαιτούμενα του Προγράμματος (Master). Εκτός από την διδασκαλία είχα και την ανθρώπινη παρουσία του Έλληνα καθηγητή, έπνεε για μένα ανοιξιάτικος μαΐστρος με Ελληνικό άρωμα στο Μόντρεαλ. Απολαυστική η παρέα με το Βασίλη Κλεισούρα έφερνε πιο κοντά την Ελλάδα. Είχαμε ατέρμονες συζητήσεις στις ψαροταβέρνες της Prince Arthur (ιδιαίτερα στου Chez Demos) και μια αίσθηση αιγαιοπελαγίτικης αλμύρας, αντάμα με την ποιητική κουλτούρα της Σοφίας. Ωστόσο, όλα αυτά τελείωσαν με την αναχώρηση του καθηγητή Κλεισούρα στην Ελλάδα. Είχε καθήκοντα... Είχε στόχους... Είχε όραμα...

Αθήνα: Το όραμα...!! Το Εργομετρικό Κέντρο με σημερινή ονομασία Εθνικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών (ΕΚΑΕ), η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (ΕΑΣΑ), κατόπιν τα πανεπιστημιακά Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΤΕΦΑΑ) με σημερινή ονομασία Σχολές Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, η Ευρωπαϊκή Εταιρεία Αθλητικής Επιστήμης (European College of Sport Science), η Ελληνική Εταιρεία Αθλητικής Επιστήμης. Χάραζε καινούργια μονοπάτια και ήταν παντού πρώτος σε προγράμματα σπουδών, επιστημονικές συναντήσεις, συνέδρια, συμπόσια, σεμινάρια.

Το όραμα γίνεται πραγματικότητα...!! Η Αθλητική Επιστήμη βρήκε το δρόμο της. Χαράζει πλέον τη δική της πορεία. Ο καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας δεν αναπαύεται στις δάφνες του, ωστόσο. Γίνεται πιο μαχητικός... Συνεχίζει τον αγώνα... Συνάμα και ο μαθητής του ελευθερώνεται από τον κλοιό του Master^{1,2,3}.

Βιέννη: Τριακοστό Δεύτερο Παγκόσμιο Συνέδριο Αθλητιατρικής (XXXII της FIMS). Βρίσκομαι εκεί ως εκπρόσωπος του ΕΚΑΕ για να παρουσιάσω δύο εργασίες του Εργομετρικού Κέντρου. Εκεί, λοιπόν, ήταν και ο διευθυντής του Εργομετρικού, ο καθηγητής Κλεισούρας. Η παρουσία του έδωσε μια άλλη διάσταση στη συμμετοχή μου. Μαζί του είχα την ευκαιρία να γνωρίσω επιστήμονες παγκοσμίου φήμης.

Μόσχα: Το 15ήμερο ταξίδι ήταν ευχάριστο. Πώς μπορείς να πλήξεις όταν ταξιδεύεις με τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα; Πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μορφωτικών ανταλλαγών. Ανταλλάξαμε, απόψεις με ειδικούς επιστήμονες, επισκεφθήκαμε τα απόρρητα έγγραφα της Βιβλιοθήκης του Λένιν και ενημερωθήκαμε για την οργάνωση και λειτουργία του Κέντρου Αθλητικών Ερευνών και της Ανωτάτης Σχολής Φυσικής Αγωγής της Μόσχας. Εμφανής υπήρξε η εκτίμηση και ο σεβασμός στο πρόσωπο του καθηγητή Κλεισούρα, του οποίου, οι στοχαστικές ερωτήσεις παρείχαν αρτιότερη πληροφορία.

Μαδρίτη: Ο καθηγητής Luc Leger του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ, υπεύθυνος για τη διδακτορική μου διατριβή, συναντά τον καθηγητή Κλεισούρα, ο οποίος δεν φείδεται χρόνου, αφιερώνει αρκετή ώρα για εμένα. Και στην ειδική του αναφορά ανεβάζει το πήχη πολύ υψηλά, μ' αναγκάζει να δουλέψω σκληρά. Οφείλω, λοιπόν, να ευχαριστήσω τον δάσκαλο για τη σκέψη και τη φροντίδα του.

Λας Βέγκας: Κόσμος, κίνηση, φώτα επί 24ώρου βάσεως, και μέσα σ' αυτήν τη βοή το Ετήσιο Συνέδριο της Αμερικανικής Αθλητιατρικής Εταιρείας (ACSM), με ανακοινώσεις και επιστημονικά θέματα υψηλού επιπέδου. Μορφές συνυφασμένες με τον παίκτη του Ντοστογιέφσκυ, από την άλλη, προσηλωμένες στο δικό τους πάθος. Περιδιαβαίνοντας με τον καθηγητή Κλεισούρα, δια μέσου του χώρου διαμονής, καζίνο, και συνεδρίου, σχολιάζαμε τη συνύπαρξη του πάθους για τζόγο και επιστήμη, πόσο εύκολα το ένα σε παρασύρει και πόσο δύσκολα το άλλο κατακτάς. Οι εργασίες του συνεδρίου, ωστόσο, υπήρξαν εποικοδομητικές προς όφελος του ανθρώπου, της υγείας, της καλής φυσικής κατάστασης, και του αθλητισμού.

Νίκαια: Το Πρώτο Ετήσιο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Αθλητικής Επιστήμης γίνεται πλέον στη Νίκαια μια πραγματικότητα. Βασικός εμπνευστής και στέλεχος του όλου εγχειρήματος και ο καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας.

Ρώμη: Στο Τέταρτο Ετήσιο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Αθλητικής Επιστήμης έλαβα πρόσκληση και παρουσίασα τις αιτίες και συνέπειες της καμπύλης του γαλακτικού κατά την άσκηση. Κύριος συντελεστής για αυτό η βοήθεια και οι συστάσεις του καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα.

Λευκωσία: Στο συνέδριο «Υγεία-Ευρωστία-Απόδοση» εις την Κύπρο, ο καθηγητής Βασίλειος Κλεισούρας, ξεπερνά τους «Ορίζοντες της Αθλητικής Επιστήμης» και με τη διάλεξη του: «Ανίχνευση της σοφίας σώματος» και επί του λόγου τ' αληθές, μόλις μ' ολίγον απολαυστικόν οινόπνευμα, απελευθερώνει μετά το σούρουπο και την σοφία πνεύματος. Υπήρξεν απολαυστικός, και άκραν δημιουργικός. Ως έφηβος δεκαοκταετής (18ετής) με δύναμη ψυχής και σώματος συνάμα, εκπλήσσει τον προφέσορα Γιάννη Πιτσιλαδή, που έκπληκτος αναζητεί, τη γονιδιακή επί του πνεύματος, παρέμβαση να βρει. Και ω! του θαύματος διαπιστώνει, επιγεννητική μεταγραφή και μεθυλίωση στο DNA. Αγέραςτος, ως εκ τούτου, ο Βασίλειος, Κλεισούριες ιδέες κατεβάζει και όλα τα πνεύματα γενετιστών και μη καλεί, εναερίως ή εν πλω, εις την της Αφροδίτης νήσον. Απάνω εις τα κύματα, πέραν της Σαντορίνης οι σκέψεις θα 'νεμίζουν, ούτως, οι επί της θαλάσσης διασκέψεις, δια των πορισμάτων τους, δρόσον αναγεννητικόν εις πάντας θα προσφέρουν.

Αντί επιλόγου αναφέρω, ότι εκάλυψα μόνο ένα μέρος των πόλεων, που αντάμα με τον δάσκαλο κοινή είχα παρουσία. Για το Λονδίνο, το Μάντσεστερ, το Ελσίνκι, τη Στοκχόλμη δεν ανεφέρθη τίποτα. Και ως εκ τούτου, οφείλω ν' απολογηθώ, καθότι και για Κοπεγχάγη, Βουδαπέστη και Παρίσι ουδέν ανεφέρθη. Τέλος, να γράψω οφείλω και για Κομοτηνή, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Τρίκαλα, Κρήτη, Βόλο, Ναύπλιο, Ολυμπία, και Δελφούς. Σίγουρα μου διέφυγαν πόλεις πολλές, περιορίστηκα εκεί που μόνο και η δική μου παρουσία φτάνει, ούτω πως, αδικώ τον διακτινιζόμενον καθηγητή Βασίλειον Κλεισούρα που ακούραστα απλώνεται εις τους τέσσερις ορίζοντες και ταις πέντε ηπείρους καλύπτει του κόσμου τούτου.

Υγιάς, εύρωστος και ακμαίος του εύχομαι, στο πνεύμα και το σώμα να'ναι (να είναι) για να περιδιαβαίνει πάραυτα τόπους και πολιτείες.

1. Klissouras V., and Tokmakidis S.P. (1983). Evaluation of physical fitness of school children: The Eurofit Test. Proceedings of the International Symposium on Youth and Sports, Magglingen, p. 1-12.
2. Klissouras V. and Tokmakidis S.P. (1982). Methodological problems of the PWC170 test in perspective. Proceedings of the 4th European Research Seminar on Testing Physical fitness, Council of Europe, Committee for the Development of Sport, Strasbourg, p. 5-12.
3. Tokmakidis S.P., Kioussis T., and Klissouras V. (1982). Cardiorespiratory fitness evaluation in school-children using a modified physical work capacity (PWC170) test. Proceedings 4th European Research Seminar on Testing Physical fitness, Council of Europe, Committee for the Development of Sport, Strasbourg, p. 13-34.

Student No 7702382

McGill University, Montreal, December 1979

*Βαρύ 'ναι το φορτίο μου
Σπουδών και εργασίας
Κατάκοποι οι ώμοι μου
γέρνουν απεγνωσμένα,
μου 'λειψε η διαίσθηση
του Έλληνα Δασκάλου
που δεν αναπληρώνεται,
απ' την ωμή τη λογική,
ξένου αντικαταστάτη.
Τα περασμένα αναπολώ...
κάτι μου λείπει...
κάποιος μου λείπει..!
μάτια πια επιζητώ,
κουράγιο για ν' αντλήσω.
Βυθίζομαι και χάνομαι,
στο παγερό σκοτάδι...
Φωτοδότη της Ελλάδος ήλιε,
στρέψε, τις ζωτικές σου
ακτίνες κατά δώθε.*

Σημείωση: το παραπάνω ποίημα στάλθηκε στον Δάσκαλο τα Χριστούγεννα του 1979 όταν αυτός μοχθούσε για την εδραίωση της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα.

ΣΑΒΒΑΣ ΤΟΚΜΑΚΙΔΗΣ

Ομότιμος Καθηγητής Εργοφυσιολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Να μεταφέρουμε τη δάδα λίγο μακρύτερα

Πριν από σαράντα ακριβώς χρόνια, προερχόμενος από την επαρχία, αντίκρυζα την είσοδο της τότε Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (ΕΑΣΑ), της Σχολής που θα αποτελούσε το επόμενο βήμα στις σπουδές μου μετά το Λύκειο. Ανάμεικτα συναισθήματα χαράς αλλά και προβληματισμού. Χαράς γιατί θα βρισκόμουν στο χώρο που αγαπούσα ως αθλητής της Εθνικής Ομάδας Εφήβων Κλασικού Αθλητισμού και προβληματισμού ως προς την ορθότητα της επιλογής της Σχολής. Δύσκολης επιλογής αφού έπρεπε να επιλέξω μεταξύ της ΕΑΣΑ στην οποία είχα επιτύχει βάση των επιδόσεών μου στον αθλητισμό και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στο οποίο είχα επιτύχει μέσω των τότε πανελληνίων εξετάσεων. Τελικά επέλεξα αυτό που έλεγε η καρδιά μου σε αντίθεση με την άποψη των συγγενών και φίλων.

Κάθε ημέρα που περνούσε φαινόταν όλο και περισσότερο ενδιαφέρουσα η γνωστική περιοχή του προγράμματος σπουδών της Σχολής αφού άρχισαν να δίνονται απαντήσεις στα πολλά ερωτηματικά μου τα οποία προέρχονταν από τα χρόνια της ενασχόλησής μου με τη συστηματική αθλητική προπόνηση. Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, η αναζήτηση για περισσότερες απαντήσεις με οδήγησε στο Εργομετρικό Κέντρο Αθλητικών Ερευνών (ΕΚΑΕ) με την προσδοκία να εμβυθύνω στις μεθόδους αξιολόγησης και κατανόησης της λειτουργίας των βιολογικών συστημάτων του οργανισμού.

Και τότε, όλες οι ανησυχίες και οι προβληματισμοί μου για την απόφαση της κατεύθυνσης των σπουδών μου εξαφανίστηκαν. Εκεί συνάντησα για πρώτη φορά τον Βασίλη Κλεισούρα. Τον επιστήμονα για τον οποίο είχα ακούσει τόσα πολλά. Από την πρώτη στιγμή με δέχθηκε με αγάπη και παράλληλα με εντυπωσίασε το γεγονός ότι ξόδευε αρκετό από τον πολύτιμο χρόνο του για να συζητήσουμε τις πολλές απορίες μου. Η γνωριμία μου μαζί του ήταν καταλυτική στη διαμόρφωση της μετέπειτα πορείας μου. Στο πρόσωπό του αναγνώρισα την εικόνα της αθλητικής επιστήμης που αμυδρά είχα στο μυαλό μου όταν επέλεγα την ΕΑΣΑ.

Τα γεγονότα εξελίχθηκαν ραγδαία. Κάθε συνομιλία μαζί του, κάθε διάλεξή του που παρακολουθούσα μου γιγάντωνε την αγάπη για τη γνωστική περιοχή που υπηρετούσε. Απίστευτη η χαρά μου όταν με δέχθηκε στην ομάδα του και μου έδωσε τη δυνατότητα να συμμετέχω στη διδασκαλία εργομετρικών ασκήσεων στους φοιτητές και στις πρώτες ερευνητικές προσπάθειες του εργαστηρίου Εργοφυσιολογίας. Τότε, μέσα από την πρακτική καθημερινή τριβή με τον εργαστηριακό χώρο, μου δίδαξε αρχές που έγιναν οι βάσεις τόσο για την επαγγελματική όσο και την προσωπική μου ενδυνάμωση. Αρχές όπως η επιμονή, η υπομονή, η σημασία στη

λεπτομέρεια, η κριτική σκέψη χωρίς προκαταλήψεις, η γόνιμη αμφισβήτηση και η διερεύνηση πέραν από το προφανές.

Με την αποφοίτησή μου, ήταν εκείνος ο οποίος με παρότρυνε να συνεχίσω τις σπουδές μου. Σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου στη Μεγάλη Βρετανία, ήταν στο πλευρό μου και πάντα πρόθυμος να λύσει απορίες μου αλλά και να με συμβουλεύσει και να με στηρίξει στις δύσκολες στιγμές με πατρική αγάπη. Την ίδια στήριξη από εκείνον είχα και με την επιστροφή μου στην Ελλάδα το 1985 με τη δυνατότητα που είχα τόσο να εργαστώ ως συνεργάτης στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού πλέον του πανεπιστημίου Αθηνών όσο και να με δεχθεί για την εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής.

Όταν το 1989 εκδόθηκε το βιβλίο του "Έργο-Φυσιολογία: Φυσιολογική Βάση της Μυϊκής Προσπάθειας", μου χάρισε ένα από τα πρώτα ανάτυπα του βιβλίου με την ακόλουθη αφιέρωση: "Στο συνεργάτη μου Θράσο Παξινό με την πίστη ότι θα μεταφέρει τη δάδα λίγο μακρύτερα". Θεώρησα την αφιέρωση αυτή ως υποχρέωσή μου προς τον άνθρωπο ο οποίος είχε κάνει τόσα πολλά για μένα. Έτσι λοιπόν, όταν το 2003, δημιουργήθηκε ο Τομέας Φυσικής και Πολιτισμικής Αγωγής στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, όπου και εργάζομαι από το 1988, εισηγήθηκα και καθιερώθηκε ως έμβλημα του Τομέα ο λαμπαδηδρόμος ο οποίος μεταφέρει δάδα. Η Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων είναι το μόνο Ανώτατο Στρατιωτικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα στο οποίο η Φυσική Αγωγή περιλαμβάνεται στο Ακαδημαϊκό Πρόγραμμα Σπουδών, ενώ η γνωστική περιοχή της Αθλητικής Επιστήμης αποτελεί έναν από τους τέσσερεις Τομείς Ακαδημαϊκής Εκπαίδευσης.

Αγαπητέ Δάσκαλε,

Το ήθος και η επιστημοσύνη σου ήταν και είναι φωτεινά παραδείγματα στην επαγγελματική και προσωπική μου ζωή. Οι σοφές παροτρύνσεις και συμβουλές σου, ανεκτίμητης αξίας, καθοδήγησαν τις επιλογές μου στα σταυροδρόμια της ζωής μου. Η μεγαλοψυχία σου ένα από τα πολυτιμότερα μαθήματα ζωής. Είμαι ιδιαίτερα τυχερός που με πήρες από το χέρι και με οδήγησες στα ανηφορικά αλλά εκπληκτικής ομορφιάς μονοπάτια της Αθλητικής Επιστήμης. Ένα μεγάλο ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ στο ΔΑΣΚΑΛΟ Βασίλη Κλεισούρα.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΠΑΞΙΝΟΣ

Καθηγητής

*Διευθυντής Τομέα Φυσικής & Πολιτισμικής Αγωγής
Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων*

Ποιητής με την ευρεία έννοια

Η πρώτη γνωριμία μου με τον Καθηγητή κ. Βασίλη Κλεισούρα έγινε, όταν ένα εαρινό εξάμηνο του 1998-99 το Τμήμα ΜΙΘΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών μου πρότεινε την διδασκαλία του μαθήματος «Θεωρία της Επιστήμης» στο ΠΜΣ του ΤΕΦΑΑ «Βιολογία της Άσκησης» μαζί με τον εκλεκτό συνάδελφο κ. Γ. Γκότση.

Στην αρχή δεν μπορούσα να κρύψω την έκπληξή μου και την απορία μου.. Περιέργο... -σκέφτηκα- το μάθημα αυτό δεν διδάσκεται ούτε στα φιλοσοφικά Τμήματα του Παν/μου Αθηνών και κάποιος από το ΤΕΦΑΑ το θεώρησε τόσο σημαντικό, ώστε μας καλεί να το διδάξουμε σε Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα και μάλιστα ως υποχρεωτικό μάθημα...!!! Ποιος άραγε είναι αυτός ο άνθρωπος αναρωτήθηκα, που επιλέγει τόσο πρωτοπόρα μαθήματα, για να στήσει ένα ΠΜΣ στο ΤΕΦΑΑ...!!!

Την απάντησή μου την πήρα, όταν αντίκρυσα για πρώτη φορά τον Καθηγητή κ. Κλεισούρα και ήταν αποστομωτική. Η προσωπικότητά του, ο λόγος του και το πνεύμα του με εντυπωσίασαν από την πρώτη στιγμή και συνέχισαν να με γοητεύουν σε όλη την σχεδόν δεκαετή συνεργασία μου μαζί του.

Καταρχήν η ιπποτική συμπεριφορά του, η δοτική ζεστή ακτινοβολία του, η λάμψη που είχαν τα μάτια του, όταν μιλούσε για ομορφιά, και το πάθος του για την επιστήμη όχι μόνον επιβεβαιώθηκαν ως τα απόλυτα χαρακτηριστικά του στην πορεία της πολύχρονης γνωριμίας μας, αλλά και αποδείχτηκαν μέσα από το βάθος των συναισθημάτων και την ουσία των πράξεών του με αναμφισβήτητο τρόπο.

Το πρώτο πράγμα, που με έπεισε, ότι η εξέχουσα αυτή προσωπικότητα, που ξεχώριζε στην ακαδημαϊκή μονοτονία και τάραζε τα λιμνάζοντα νερά με το λόγο και το πνεύμα του, ήταν ένα πολύτιμο δώρο για τους φοιτητές, τους συνεργάτες του και το Πανεπιστήμιο, ήταν αρχικά ο τρόπος, που σε ενέπνεε, να βλέπεις τα δικά του οράματα για την γνώση και τη ζωή και να θέλεις να τα πραγματοποιήσεις και εσύ μαζί του.

Αναρωτήθηκα πολλές φορές, από πού πηγάζει άραγε τόσοσ ενθουσιασμός, τόσο πάθος για την ομορφιά και την επιστήμη; πόσο διαφορετικό θα ήταν το ελληνικό πανεπιστήμιο, αν και άλλοι του έδιναν ψυχή με αυτόν τον τρόπο!!!

Η κατάπληξη μου ήταν επίσης μεγάλη, όταν συνειδητοποίησα το επίπεδο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος, στο οποίο με κάλεσαν να διδάξω.. Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας ήξερε όχι μόνον να στήνει Μεταπτυχιακά με διαμάντια φοιτητές και άριστους συνεργάτες, αλλά είχε και πολύ αυστηρά και σοβαρά κριτήρια, σε ό,τι επέλεγε να εκτιμάει και να στηρίζει.

Η ενθουσιώδης αγάπη του για την γνώση και την πρόοδο ήταν επόμενο να επηρεάσει άμεσα και εμένα. Σε εκείνον οφείλω όχι μόνον την πολυετή διδακτική εμ-

πειρία, που απέκτησα στο ΤΕΦΑΑ, μετά από την εκπόνηση της διατριβής μου στο Παν/μιο του Μονάχου στον τομέα «Θεωρία της Επιστήμης-Λογική», αλλά στάθηκε και ο εμπνευστής για δύο επιστημονικά άρθρα, που συνέγραψα σχετικά με την Θεωρία της Αθλητικής Επιστήμης το 2007-2008.

Ο θαυμασμός μου μάλιστα δεν περιγράφεται, όταν για τον σκοπό της συγγραφής των άρθρων αυτών, πήρα στα χέρια μου τον Α΄ τόμο από το μεγάλο του έργο την «Εργοφυσιολογία», ένα βιβλίο σύγγραμμα για τους αγαπημένους του φοιτητές. Το έργο αυτό αντικατοπτρίζει την τελειότητα, που θέλει να έχουν όλα τα δικά του δημιουργήματα... σκέφτηκα. Πόσο καλογραμμένο, πόσο επιστημονικά τεκμηριωμένο και εκδοτικά επιμελημένο σύγγραμμα ήταν αυτό.. πόσο τυχεροί οι φοιτητές του...!!!

Εκεί στη «Εργοφυσιολογία» του Βασίλη Κλεισούρα βρίσκεται, ό,τι έχει κανείς να πει για τον άνθρωπο αυτόν, τον δάσκαλο, τον επιστήμονα, τον δημιουργό αλλά και τον καλλιτέχνη και τον ποιητή με την ευρεία έννοια.

Για όλα αυτά, που μου έδωσε και με ενέπνευσε ως πρότυπο επιστήμονα και δασκάλου, αλλά κυρίως ως άνθρωπος, που παθιάζεται με την γνώση και την ομορφιά, χρωστάω στον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα ένα μεγάλο «ευχαριστώ».

Του εύχομαι ολόψυχα να χαίρεται πάντα, για όσα δημιούργησε, και αυτά έμψυχα και άψυχα να του ανταποδίδουν πηγαία την ευγνωμοσύνη τους....

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ Δ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗ

*Διδάκτωρ Φιλοσοφίας-Λογικής & Επιστημολογίας
Πανεπιστημίου Ludwig Maximilian Μονάχου
Ε.Δι.Π. Τμήμα ΜΙΘΕ Σχολή Θετικών Επιστημών
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Εκπλήρωσε το όνειρο όλων μας

Λαμβάνοντας την πρόσκληση να αποθέσω μερικές μου αναμνήσεις, εντυπώσεις για τον αγαπητό μας Βασίλη, ένοιωσα και το γλυκό και απαλό χαίδεμα που αφήνουν οι αναμνήσεις, αυτές που σηματοδοτούν μια πορεία ζωής, με τους αντίστοιχους αγώνες για την καταξίωση των ιδανικών μας. Μια διαδρομή με το Βασίλη, ακριβώς 40 χρόνια, που ξεκίνησε με το ακαταμάχητο νεανικό σφρίγος της δημιουργίας μέχρι την κατάκτηση και καταξίωση του υπέροχου που αναπόφευκτα φέρνει ο χρόνος, με το σημερινό αργοπερπάτημά μας, διότι ψυχικά το ταξίδι δεν τελειώνει ποτέ.

Κι η εικόνα του ακαταμάχητου φίλου μας Βασίλη γίνεται διαχρονικά και οικουμενικά, φωτοδότης του υπέροχου και ωραίου που κατακτούμε και βιώνουμε στην πολύχρονη διάβα της ζωής. Επιτρέψατε μου ένα χαρακτηριστικό μικρό αλλά σημαντικό περιστατικό που έχει φωλιάσει μέσα μου και έχει μείνει έντονα χαραγμένο στην συνείδηση μου με μεγαλόψυχα συναισθήματα για τον σπουδαίο μας ερευνητή, φίλο Βασίλη. Ήταν περίπου αρχές του 1977, αμέσως με την επιστροφή μου από την Αμερική όπου ολοκλήρωνα τις βασικές και μεταπτυχιακές μου σπουδές, όπου έμελλε στην ιστορική και συμβολική Αρχαία Ολυμπία, «την Δέσποινα της αλήθειας και την μητέρα των χρυσοστέφανων άθλων» όπως την υμνεί ο Πίνδαρος, να γνωρίσω το ασίγαστο πάθος του Βασίλη για την επίτευξη του διακαή πόθου του να αναρριχήσει την Ακαδημία τότε, Φυσικής Αγωγής στην κορφή του Ολύμπου, της Επιστήμης και της έρευνας.

Εκεί τόσο ψηλά, όπου οι μεγάλοι φιλόσοφοι και ερευνητές Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης, οι ανεπανάληπτοι ραψωδοί, Πίνδαρος, Λυσίας και ασύγκριτοι καλλιτέχνες, Μύρων, Πολύκλειτος, Πραξιτέλης και Φειδίας, ύμνησαν και έπλασαν το ιδανικό της ανθρώπινης ολοκλήρωσης, την αρμονική και ισόρροπη τελειοποίηση του σώματος και του πνεύματος. Αυτή την αυτογνωσία και αυτοολοκλήρωση επιδίωκε ο δάσκαλος Βασίλης Κλεισούρας.

Και σαν νέος Ιπποκράτης, πρωτοπόρος και μαχητής διείσδυσε στα άδυτα της επιστήμης για να φωτίσει τα ανήλια μονοπάτια της λειτουργίας του ανθρώπινου οργανισμού. Και έγινε ο επαναστάτης της έρευνας που καθοδηγούσε όλους εμάς γύρω του για να κτίσουμε το ονειρικό οικοδόμημα για την επιστημονική καταξίωση της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού.

Κάπου εκεί ενδιάμεσα, περίπου τον ίδιο ή τον μετέπειτα χρόνο, θυμάμαι αρκετά θυμωμένο τον φίλο μου όταν παρατήρησε ένα συνάδελφο ο οποίος με πίεζε στο Γυμναστήριο, στην τότε Ακαδημία να εκτελέσω την γιγαντιαία άσκηση, προκειμένου να μου χορηγηθεί η ισοτιμία της Γυμναστικής Ακαδημίας. Έντονα και πει-

στικά του ανέφερε: «Εμείς συνάδελφε, προσπαθούμε να προσελκύσουμε επιστήμονες του εξωτερικού με μεταπτυχιακές σπουδές για να αναβαθμίσουμε την Ακαδημία και να την εδραιώσουμε ως Πανεπιστημιακό Τμήμα, και συ ζητάς να σου εκτελέσουν διδακτορούχοι την γιγαντιαία άσκηση»; Τότε ένοιωσα περήφανος και καμάρωνα, που στήριζε ο Βασίλης την φιλία του, ώστε να αποφύγω την ιδιαίτερα δύσκολη εκτέλεση της γιγαντιαίας άσκησης.

Πολύ αργότερα, αρκετά πιο ώριμος, όταν ο καθηγητής Κλεισούρας μετά από ανιστόρητους αγώνες, κατόρθωσε και εκπλήρωσε το όνειρο όλων μας, τότε και μόνο συνειδητοποίησα ότι, δεν ήταν η μεγάλη φιλία του για μένα, η πρώτη αιτία της παρατήρησης στον συνάδελφο της Ακαδημίας, αλλά το ασίγαστο πάθος του για την καταξίωση του στόχου του, να κάνει την Ακαδημία Πανεπιστημιακή Σχολή. Αυτός ήταν ο δάσκαλος Κλεισούρας, ο λάτρης της Επιστήμης της άσκησης. Δεν ευτύχησα να είμαι μαζί του στην μεγάλη ακαδημαϊκή του πορεία, δεν ευτύχησα να ζήσω τις ιδιαίτερες στιγμές του, ευτύχησα όμως να συγκλονίζομαι έστω από την εξ' αποστάσεως επικοινωνία μας με τους φιλοσοφικούς του στοχασμούς, και την αθεράπευτη πελαγίσια λατρεία του.

Πάντα καμάρωνε και με περίσσεια συγκίνηση μου ανέφερε κάθε φορά όταν βλέπομαστε για την θαλασσογραφία που του είχα χαρίσει, αυτός ο παθιασμένος λάτρης του μυροβόλου Αιγαίου. Και μαζί με την θαλασσογραφία του αφιέρωσα και το παρακάτω ποίημα, μια ωδή στην μεγάλη του αγάπη την ιστιοπλοΐα.

Στον «Καπ'τάν Βασίλη»

Ασπρογαλάζια φορεσιά, ντυμένο το σκαρί σου
του κάπτειν Βασίλη η καρδιά ταξίδευε μαζί σου

Τα φινιστρίνια μπρούτζινα, οι δέστρες και τα ξάρτια
σαν Ποσειδώνιος Θεός με κατάσπρα τα άτια

Σημαιοστόλιστη αρμαθιά, με το Μαΐστρο πρίμα
αλάνευες τα πέλαγα στων θαλασσών το ποίημα

Η σκαλιστή πρυμάτσα σου η ακρόπρωρη ματιά σου
η κουπαστή περίτεχνη, έβενος τ'αρωμά σου

Τους κάβους να λευτέρωνα ποθούσε η ψυχή σου
μανούβαρα την άγκυρα και γέμιζε η ζωή σου

Την ομορφιά σου θαύμαζαν αγέρωχη στον ντόκο
και τ' αφροκύμα έσκιζες ντυμένος με τον φλόκο

Απάνεμα η πλώρη σου κράταγε τον καιρό
με δυνατό ορτσάρισμα της θάλασσας θεριό

Αρχοντική η πλεύση σου γλιστρούσε μες στα βάθη
λεύτερη ένοιωθε η καρδιά ξεχνιόντουσαν τα πάθη

Λίκνιζες τρεχαντήρι μου στα πρίμα και στα όρτσα
αντάρες, θύελλες, καιροί, μα σιδερένια κότσια

Γαληνεμένοι ορίζοντες, σεργιάνιζες στη λήθη
στου Οδυσσέα τ' όνειρο, θεριέψανε οι Μύθοι

Οι μνήμες, πρόσωπα, μορφές, μαζί σου μια εικόνα
μου φούντωνες τα όνειρα που νοσταλγώ ακόμα

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΛΛΙΑΣ

*Διδάκτωρ Ψυχολογίας & Φυσικής Αγωγής
τ.Πρόεδρος Επιτροπής Αθλητισμού Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης
Συνιδρυτής της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Πανεπιστημιακού Αθλητισμού
Πρόεδρος Συλλόγου Καλών Τεχνών, «Κωστής Παλαμάς»*

Πρωτοπόρος δάσκαλος & φίλος της Κύπρου

Θα ήθελα αρχικά να συγχαρώ την Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών που αποφάσισε ομόφωνα, καθώς και την Σύγκλητο του Πανεπιστημίου που απεδέχθη, να εκδώσουν και να επιδώσουν αυτό τον τιμητικό Τόμο στον κ. Βασίλειο Κλεισούρα, Ομότιμο Καθηγητή Εργοφυσιολογίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Κοσμήτορα Καθηγητή Ν. Γελαδά που με συμπεριέλαβε στον κατάλογο των ανθρώπων που λαμβάνουν μέρος στον τιμητικό Τόμο διότι θα έχω την ευκαιρία να γράψω λίγα λόγια για τον τιμώμενο Καθηγητή. Νιώθω ιδιαίτερη αυτή την τιμή που μου έχει δοθεί ώστε να εκφράσω τους ακαδημαϊκούς δεσμούς που έχω εδώ και αρκετά χρόνια με τον τιμώμενο Καθηγητή. Πρόκειται για μια εξέχουσα μορφή της Εργοφυσιολογίας στην Ελλάδα και με μεγάλη απήχηση του έργου του διεθνώς. Οι πρωτοποριακές του έρευνες, καθώς και η διεθνής αποδοχή από τους συναδέλφους του, τον καθιστούν μια σημαντική προσωπικότητα διεθνούς κύρους

Ιδιαίτερα θα σταθώ στους ισχυρούς δεσμούς του Καθηγητή Κλεισούρα με την Κύπρο την οποία επισκέφθηκε πολλές φορές και αγάπησε τόσο, ώστε όποτε του είχε ζητηθεί να έρθει στο νησί για να προσφέρει τη γνώση του, να το πράττει χωρίς δεύτερη σκέψη. Τον γνώρισα πρώτα στο 4ο Πανευρωπαϊκό Αθλητιατρικό Συνέδριο στη Λεμεσό το 2005. Θυμάμαι ακόμα, την συνάντηση στο Ετήσιο Συνέδριο Αθλητικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης «Foro Italicco» το 2010, στο οποίο η συμβολή του κ. Κλεισούρα υπήρξε καταλυτική. Έτσι συμβαίνει, πιστεύω, με πληθωρικά άτομα του επιστημονικού ύψους του κ. Κλεισούρα. Ήταν για μένα μεγάλη τιμή που τον γνώρισα και ακόμα πιο μεγάλη η χαρά όποτε συνεργάστηκα μαζί του. Είναι γνωστό ότι η συνάντηση με ανθρώπους τέτοιου ήθους και βεληνεκούς είναι καθοριστικός παράγοντας για τους νέους επιστήμονες. Λειτουργούν ως μέτρο βάσει του οποίου και οι ίδιοι στη συνέχεια θα πρέπει να κινηθούν στο δικό τους επιστημονικό κλάδο.

Δεν είναι εύκολο να γράψει κανείς για τον άνθρωπο – Ιδρυτικό Πρόεδρο της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού και επιστήμονα, που με τις γνώσεις και την προσωπικότητά του έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην εδραίωση της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα και εν συνεχεία και στον Ευρωπαϊκό χώρο. Αυτή η καταξίωση ήρθε, αφού είχε αναλάβει σημαντικότερες πρωτοβουλίες οι οποίες τον καθιέρωσαν ως μία εξέχουσα ακαδημαϊκή προσωπικότητα.

Το έργο του Καθηγητή Κλεισούρα το γνώρισα όταν ήμουν φοιτήτρια στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου η φήμη του τον ακολουθούσε από τα χρόνια που υπηρέτησε

στο Πανεπιστήμιο McGill του Μοντρεάλ στον Καναδά. Το γεγονός ότι τα βιβλία του εκδίδονται και διδάσκονται για δεκαετίες στα πανεπιστήμια της Ελλάδας είναι ενδεικτικό της επιστημονικής τους πληρότητας.

Μελετώντας το βιογραφικό και τη διαδρομή του προικισμένου Καθηγητή Κλεισούρα, βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι, έγραψε, ήδη, με χρυσά γράμματα το όνομα του στην Ιστορία της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού στην Ελλάδα, θεμελιώνοντας και καλλιεργώντας την επιστημονική έρευνα και σκέψη. Διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα και της ισοτιμίας της με τις παραδοσιακές επιστήμες. Αυτό από μόνο του είναι η μεγαλύτερη κληρονομιά που αφήνει σε όλους μας. Η δική του σφραγίδα, με το επιστημονικό του κύρος και το βεληνεκές της προσωπικότητάς του, θα μας οδηγούν πάντα για να στοχεύουμε στο ολυμπιακό πρόσταγμα: «πιο γρήγορα, πιο ψηλά, πιο δυνατά».

Δεν πρόκειται μόνο για μια επιστημονική προσωπικότητα στον χώρο της Εργοφυσιολογίας, που κατά γενική ομολογία, υπήρξε ο πρώτος που εισήγαγε στη δεκαετία του '70 το «μοντέλο διδύμων» (twins heritability) για τη διερεύνηση της γενετικής βάσης της Αθλητικής Απόδοσης. Το ερώτημα που ήθελε να απαντήσει είναι, κατά βάση φιλοσοφικό: «Κατά πόσο ένας αθλητής γεννιέται ή γίνεται;». Το έργο του διακρίνεται για τον βαθύ στοχασμό που εκπέμπει, διότι ανεξάρτητα αν γράφει ένα κείμενο με όλες τις επιστημονικές «αρετές», αυτό διακρίνεται και για το ζωντανό ύφος στο οποίο γράφεται. Κατά γενική ομολογία στα κείμενα του υπάρχει ένας βαθύς προβληματισμός που θέτει σ' αυτά.

Στο πρόσωπο του Καθηγητή Κλεισούρα, εφάπτονται η επιστημονική γνώση, μαζί με το πάθος για το γνωστικό αντικείμενο που θεραπεύει, σε συνδυασμό όμως, με τον «ποιητικό οίστρο» με τον οποίο αναφερόταν στα μαθήματα και στις διαλέξεις του για θέματα που σε άλλους ενδεχομένως να ακούγονταν πολύ πεζά. Ενδεικτικός είναι ο τίτλος που έδωσε σε ομιλία του στην τελετή έναρξης του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή με θέμα: «Ιατρική της Άθλησης στον 21ο Αιώνα» το 2013 στη Θεσσαλονίκη στο οποίο το θέμα του ήταν εξόχως ενδιαφέρον: «Η σοφία του σώματος: Ιστιοπλώντας σε νέες ακτές» ή το 2016 στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου με τον ποιητικότερο τίτλο «Ανιχνεύοντας τη σοφία του σώματος». Αξιοσημείωτος ήταν και ο τίτλος «OLYMPIC PERFORMANCE : THE FARTHER REACHES OF HUMAN MIND» που έδωσε στο 13ο Διεθνές συνέδριο International Society for the Study of European Ideas (ISSEI) όπου έλαβε χώρα στο Πανεπιστήμιο Κύπρου σε στρογγυλό τραπέζι που είχα την τιμή να προεδρεύσω απολαμβάνοντας τον γλαφυρό λόγο του κ. Κλεισούρα.

Δίδαξε πληθώρα φοιτητών που πέρασαν από τα ΤΕΦΑΑ και, έχω την αίσθηση πως θα πρέπει να νιώθουν ευτυχείς - αν όχι και ευλογημένοι - που είχαν την τύχη να τον έχουν πανεπιστημιακό τους δάσκαλο. Μιλούν ακόμα για αυτόν, με μεγάλο θαυμασμό και εκτίμηση για το έργο του, αλλά κυρίως για την ανθρώπινη διάστα-

ση που διέθετε το διδακτικό του έργο. Εκτιμώ πως αυτή η στάση των φοιτητών του και όλων όσοι τον έχουν γνωρίσει, όπως και εγώ, είναι απόλυτα αιτιολογημένη.

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να φέρω στην επιφάνεια ακόμα ένα στοιχείο της προσωπικότητας και της δράσης του Καθηγητή Βασιλείου Κλεισούρα: τη σχέση του με την ιδιαίτερή μου πατρίδα, την Κύπρο. Μια σχέση που σφυρηλατήθηκε εδώ και αρκετά χρόνια. Πάντα φιλικές οι σχέσεις του με την Κύπρο και ανοικτός για ό,τι του ζητούσαμε για συνέδρια, καθώς και για πολλές άλλες επιστημονικές δραστηριότητες που αναλαμβάνονταν από διάφορους φορείς στο νησί. Οι δεσμοί του με την Αθλητιατρική Εταιρεία Κύπρου, καθώς και με πολλούς άλλους οργανισμούς, ήταν πολύ στενοί και οι συχνές προσκλήσεις που λάμβανε από την Κύπρο για συμμετοχή σε συνέδρια, σεμινάρια, συμβουλευτικά σώματα κλπ φανερώνουν του λόγου τω αληθές: ότι η Κύπρος βρήκε στο πρόσωπο του ένα ειλικρινή και σταθερό φίλο. Το γεγονός ότι οι φοιτητές του (και γνωρίζω πολλούς από την Κύπρο) μιλούν για αυτόν με ευγνωμοσύνη οφείλεται ανάμεσα σε πολλά άλλα και στο γεγονός ότι κ. Κλεισούρας υπήρξε ο άνθρωπος-κλειδί που προέβη στις διαδικασίες που προβλέπονταν από τα ελληνικά Πανεπιστήμια ώστε οι συνάδελφοι γυμναστές να λάβουν πιστοποιητικό ισοτιμίας μέσω των μαθημάτων Εξομοίωσης που ο ίδιος φρόντισε να γίνουν στην Κύπρο. Η αναβάθμιση των πτυχίων της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (ΕΑΣΑ), έδωσε την ευκαιρία στους πτυχιούχους πλέον Φυσικής Αγωγής της Κύπρου να διεκδικήσουν τις θέσεις που δικαιούνταν τόσο στην εκπαίδευση όσο και στον αθλητισμό του τόπου γενικότερα και να έχουν το ρόλο που τους αρμόζει. Τον θυμούνται ακόμα ως τον εμπνευσμένο δάσκαλο και ακούραστο ερευνητή.

Νιώθω τυχερή που έζησα σε αρκετές περιπτώσεις, σε Συνέδρια της Διεθνούς Αθλητιατρικής Εταιρείας, στο Πανεπιστήμιο «Foro Italico» της Ρώμης, στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και αλλού, την ασυνήθιστα δυναμική προσωπικότητά του η οποία κατά τη γνώμη μου, εδράζεται στις πιο κάτω βασικές Αρχές:

- Αγάπη του για τον άνθρωπο, τον αθλητισμό και τα ιδεώδη του αθλητισμού και του Ολυμπισμού
- Πάθος για την Επιστήμη της Εργοφυσιολογίας,
- Επιλογή σύγχρονων επιστημονικών μεθόδων μέσω των οποίων οι αθλητές θα είχαν καλύτερα αποτελέσματα
- Ακεραιότητα στη τέλεση των επιστημονικών του καθηκόντων, ιδιαίτερα στη σχέση του με τους νέους επιστήμονες
- Μοναδικότητα, αποδεκτή από όλους, ως προς το αντικείμενο που θεραπεύει επιστημονικά
- Προσεκτική επιλογή των εκάστοτε συνεργατών του

- Η εκτίμηση που παρατήρησα να έχουν μεγάλες προσωπικότητες του χώρου προς το πρόσωπο του εκφραζόταν με τη φράση «Γεια σου Βασίλη!» όποτε ο κ Κλεισούρας εμφανιζόταν σε κάποια επιστημονική σύναξη δείχνοντας το πόσο οικεία ένιωθαν μαζί του.

Του εύχομαι από καρδιάς να συνεχίσει το μαγευτικό του ταξίδι γιομάτο δημιουργία, χαρά και υγεία και να συνεχίσει την αγαστή συνεργασία του με την Κύπρο, που όπως έχουμε ήδη αναφέρει την αγάπησε και τον αγάπησε.

Δρ. ΚΛΕΑ ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΟΥ ΠΑΠΑΕΛΛΗΝΑ

Πανεπιστήμιο Κύπρου

τ. Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κυπριακού Οργανισμού Αθλητισμού

Ξέφυγε από πορείες τετριμμένες

Ανάμεσα στις πιο απρόσμενες εκπλήξεις της ζωής συγκαταλέγεται αναμφισβήτητα η πρόσκληση που έλαβε ο υποφαινόμενος από τη ΣΕΦΑΑ Αθηνών να διατυπώσει την άποψή του για το δάσκαλο, ερευνητή και άνθρωπο Βασίλη Κλεισούρα. Η αποτύπωση σε δυο σελίδες χαρτί του δέους το οποίο προκαλεί το ηχηρό όνομα και η επιστημονική βαρύτητα του ανδρός, σαφώς και δεν αποτελεί το απλούστερο των εγχειρημάτων που κανείς θα μπορούσε να επιλέξει. Το γεγονός καθίσταται εκτενώς δυσκολότερο, ιδιαίτερα όταν μέχρι σχετικά πρόσφατα, η επαφή με τον τιμώμενο ήταν μέσα από τα συγγραφικά του αριστουργήματα στην πορεία κατανόησης και εμβάθυνση στην Εργοφυσιολογία, του όρου που ο ίδιος εισήγαγε διεθνώς καθιστώντας τον ταυτόσημο με το όνομά του.

Ο Βασίλης Κλεισούρας, δικαίως και χωρίς ίχνος υπερβολής θεωρείται ως ένας εκ των βασικών θεμελιωτών της Φυσιολογίας της Άσκησης στο παγκόσμιο γίγνεσθαι και ο πρωτεργάτης της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα. Μέσα σε όχι τόσο ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες και με περιορισμένες πιθανότητες ευόδωσης του οράματός του, ως νεαρός κάποτε πλοηγός και με φάρο το πείσμα και τη δίψα του να ξεφύγει από πορείες τετριμμένες, κατόρθωσε να αφήσει πίσω του στερεότυπες αναζητήσεις και να εμβαθύνει στην αστείρευτη γνώση της Βιολογίας της Άσκησης. Τη γνώση αυτή την κατέκτησε μέσα από αναζητήσεις του σε πληθώρα γεωγραφικών συντεταγμένων και πολιτισμικών κραμάτων και ενώ η πορεία μακριά από τον τόπο του διαγραφόταν λαμπρή και ένδοξη, επέλεξε το δύσκολο δρόμο της μεταλαμπάδευσης της γνώσης και των επιστημονικών του κατακτήσεων στην ιδιαίτερη πατρίδα την Ελλάδα, σε εποχές οι οποίες μόνο ευοίωνες δεν θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν. Το εγχείρημα υπήρξε, ωστόσο, απόλυτα επιτυχές αν κανείς αναλογιστεί την πορεία της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα από το 1980 μέχρι και τις μέρες μας. Με πενιχρά τότε μέσα, έθεσε με τους συνεργάτες του τις βάσεις μετουσίωσης της άσκησης από απλή τέχνη όπου κάποτε θεωρούταν, σε αυτόνομη επιστήμη η οποία υποστηρίζεται πλέον από πλήθος αξιόλογων Ελλήνων ακαδημαϊκών δασκάλων διεθνούς εμβέλειας και εγνωσμένου κύρους, άξιων συνεχιστών του έργου του.

Η συμπόρευση με το δάσκαλο Βασίλη Κλεισούρα οποιουδήποτε επιλέγει να υπηρετήσει την Αθλητική Επιστήμη, είναι σαφώς αναπόφευκτη και αδύνατον να μην επισυμβεί. Η επαφή δε, θα είναι εκτεταμένη και μέσω αυτής θα τεθούν οι πρώτες βάσεις της γνώσης γύρω από τη κατανόηση της Φυσιολογίας της Άσκησης, ειδικότερα σε ότι αφορά στην γένεση, εκτίμηση, αξιολόγηση και ερμηνεία του παραγόμενου από τον άνθρωπο μηχανικού έργου.

Μέσα από μια άρτια και γεμάτη μαεστρία επιστράτευση της μαγείας και του αστείρευτου πλούτου της Ελληνικής Γλώσσας, τη λιτότητα της έκφρασης και με αψεγάδιαστη επιστημονική ακρίβεια, ταξιδεύει αρμονικά και γαλήνια τον αναγνώστη των συγγραμμάτων του στους πολυδαίδαλους λαβυρίνθους της λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος, κατά την προκαλούμενη από την άσκηση διατάραξη της εν γένει εκφυλιστικής ομοιοστασίας της ανασκησίας. Ο απλός και ταυτόχρονα μεστός λόγος του, καθιστά απόλυτα προσβάσιμα ακόμη και τα πιο κακοτράχαλα μονοπάτια χαρτογράφησης του ασκησιογενούς ερεθίσματος και των πιο πολύπλοκων διαδρομών μέσω των οποίων οι προσαρμογές του σώματος επισυμβαίνουν.

Η προσφορά του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα στην αντίληψη της γενετικής οριοθέτησης της ανθρώπινης απόδοσης μέσω του μοντέλου των διδύμων καθώς επίσης και η πρόσφατη αντίληψη και κατανόηση περί της επιγενετικής επίδρασης σε συνεργασία με εγνωσμένους κύρους συνεργάτες και συνεχιστές του έργου του, είναι πραγματικά αξιοθαύμαστη και συνάμα αξιοζήλευτη. Αυτό όμως το οποίο οφείλει οποιοσδήποτε να του αναγνωρίσει, είναι η αδιάκοπη και αστείρευτη του δίψα να εμπνεύσει τους νέους οι οποίοι επιλέγουν να ενταχθούν στον στίβο της Αθλητικής Επιστήμης. Όντας βιολογικά και πνευματικά ακούραστος έφηβος και ο ίδιος, απολαμβάνει να μεταλαμπαδεύει την πολύτιμη και διαχρονική του εμπειρία στους φερέλπιδες επιστήμονες της άθλησης σε ένα εγχείρημα να αντιληφθούν τις προκλήσεις και ταυτόχρονα τις προοπτικές της επιλογής τους.

Εάν αξιωθεί κανείς να γνωρίσει από κοντά και συναναστραφεί με το Βασίλη Κλεισούρα, μπορεί να τον αφουγκραστεί πέραν των στενών χώρο – χρονικών πλαισίων και σε διαστάσεις όπου ο νους ταξιδεύει και συνάμα συνεπαίρνεται. Το πρώτο που σε κατακτά είναι το πάθος και ταυτόχρονα η ταπεινότητα της αφήγησης μιας αξιέπαινης πορείας, εμπνευσμένης από τη δίψα της αναζήτησης. Σε σαγηνεύει και ταυτόχρονα σε εντυπωσιάζει η επιπόνηση και επιστράτευση κάθε μέσου και πιθανής δυνατότητας στην πορεία του για αναζήτηση απαντήσεων σε επιστημονικές ανησυχίες και προβληματισμούς.

Η διεθνής και εγχώρια συνεισφορά λοιπόν του Βασίλη Κλεισούρα στην εδραίωση της Αθλητικής Επιστήμης είναι ανεκτίμητη. Η όποια προσπάθεια και εγχείρημα ανάπτυξης του αντικειμένου στο άκρο αυτό του Ελληνισμού, την Κύπρο, δεν θα μπορούσε να μην θέσει τον ίδιο στο τιμόνι του καθοδηγητή και φωτοδότη. Από την πρώτη κιόλας στιγμή όπου το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου επέλεξε να επενδύσει στην Αθλητική Επιστήμη κρίθηκε ως αδιαπραγμάτευτη και καθ' όλα απαραίτητη η συμπόρευση με τον Βασίλη Κλεισούρα υπό την ιδιότητα του Επισκέπτη Καθηγητή. Η θετική ανταπόκριση του ίδιου στο κάλεσμα μας για επιστράτευση της εμπειρίας του και στρατολόγηση της δημιουργικότητας του υπήρξε άμεση, η δε συνεισφορά της σοφίας του στους σχεδιασμούς και την εδραίωση του πλαισίου σπουδών μας, ανεκτίμητη. Αυτό στοιχειοθετείται και αποδεικνύεται αν κανείς αναλογιστεί τη μεγάλη απήχηση την οποία το ομώνυμο προπτυχιακό και μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του Πανεπιστημίου μας έχει λάβει τόσο εντός Κύπρου όσο και στο εξωτερικό, τόσο σε ότι αφορά σε ενδιαφέρον φοίτησης καθώς επίσης και σε ερευνητικές συμπράξεις και συνεργασίες τις οποίες ο ίδιος εμπνεύστηκε συμπεριλαμβάνοντας μας έτσι στον παγκόσμιο χάρτη της Επιστήμης του Αθλητισμού.

Ως ελάχιστο δείγμα εκτίμησης και σεβασμού προς τον ίδιο, του απευθύνουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ με την προσδοκία αυτό να φανεί αντάξιο της ανεκτίμητής του συνεισφοράς στην επιστήμη την οποία από κοινού υπηρετούμε και υποστηρίζουμε.

Σας ευχαριστούμε και σας ευγνωμονούμε δάσκαλε!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Επίκουρος Καθηγητής Εργοφυσιολογίας
Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

«Τους νέους πρέπει να τους ακούς πάντα»

Με ιδιαίτερη χαρά, θα ήθελα και εγώ με τη σειρά μου να πω μερικά λόγια για το Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα. Παρακάτω, θα προσπαθήσω να μεταφέρω αυτούσιες χωρίς καμία αλλαγή μερικές από τις καθημερινές μας στιγμές και περιστατικά που αποτυπώνουν κάποιο μικρό κομμάτι του χαρακτήρα του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα. Για το επιστημονικό έργο και τη σταδιοδρομία του Καθηγητή είμαι ο τελευταίος που μπορεί να πει κάτι, συνεπώς εγώ θα επικεντρωθώ σε πιο απλά στοιχεία της γνωριμίας μας που νομίζω σκιαγραφούν σε μεγάλο βαθμό το μεγαλείο της προσωπικότητας του.

Τον αγαπητό καθηγητή τον είχα γνωρίσει για πρώτη φορά μέσω του συγγράμματός του «Εργοφυσιολογία» που διδασκόμασταν στο αντίστοιχο μάθημα στο πανεπιστήμιο. Ένα βιβλίο, σήμα κατατεθέν για τον κάθε απόφοιτο στην Αθλητική Επιστήμη, που μπορώ να πω πως η ποιότητα του με προϊδέασε κατάλληλα για τον συγγραφέα του. Δυστυχώς, η κανονική διαζώσης γνωριμία μας καθυστέρησε αρκετά, αφού έμελλε να γίνει αρκετά χρόνια μετά σε μια άλλη φάση της ζωής μου, όντας πλέον συνάδελφος ακαδημαϊκός και όχι φοιτητής. Με το Καθηγητή Κλεισούρα και άλλους συναδέλφους είχαμε οργανώσει την λειτουργία ενός νέου προγράμματος Αθλητικής Επιστήμης και Φυσικής Αγωγής στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Αυτό που χαρακτηριστικά έχει μείνει στη μνήμη μου ως πρώτη εικόνα του καθηγητή στις πρώτες συναντήσεις και συνεδριάσεις, πέραν από την τεράστια ευγένεια του, ήταν η προσοχή με την οποία άκουγε τον κάθε ομιλητή. Άσχετα με το γεγονός ότι αποτελούσε τον ηγέτη και στυλοβάτη αυτής της προσπάθειας, άκουγε και ζητούσε τη άποψη από τον καθένα μας. Πάντα μας έδινε λόγο και ρόλο στην όλη προσπάθεια αφού έπρεπε να δουλέψουμε ως ομάδα.

Στις πρώτες συναντήσεις μας είχα σοβαρό θέμα. Πως να αποκαλέσεις κάποιον που μεγάλωσες επιστημονικά με τα βιβλία του με το μικρό του όνομα; Αφού τις πρώτες φορές τον αποκάλεσα όπως εγώ θεωρούσα σωστό ο Καθηγητής δεν άντεξε και για μια μοναδική φορά μου μίλησε υποτακτικά «Αναστάσιε, εγώ είμαι ο φίλος σου ο Βασίλης, έτσι θα με λες, τα κύριε Καθηγητά δεν είναι για μένα». Δουλέψαμε αρκετά με το Καθηγητή, πλάι πλάι σε ένα υπολογιστή και τι δεν είπαμε, τι δεν σχεδιάσαμε, πόσα από αυτά πραγματοποιήσαμε και πόσα ακόμη θέλαμε αλλά δεν καταφέραμε να πραγματοποιήσουμε (έχουμε καιρό ακόμη). Πολλές φορές όταν η κούραση με έφτανε στα όρια μου, αναρωτιόμουν πως μπορεί ο συγκεκριμένος άνθρωπος να έχει τόση ψυχική και σωματική δύναμη και να δουλεύει τόσο σκληρά στην ηλικία του. Η απάντηση ήταν μπροστά στα μάτια μου, η αγάπη του για τη ζωή και η αστείρευτη δημιουργικότητα του.

Πώς μπορώ να ξεχάσω την πρώτη μας σημαντική διαφωνία σε ένα ζήτημα που είχε προκύψει. Η δικιά μου γνώμη απολύτως αντίθετη με αυτή του καθηγητή. Θυμάμαι ακόμη το χαρακτηριστικό μειδίαμα στο πρόσωπο του μόλις είπα την άποψή μου. Αφού το συζητήσαμε αρκετά και αφού ακούστηκαν και άλλες απόψεις οι οποίες συντριπτικά υποστήριζαν τη δικιά του θέση, ο Καθηγητής Κλεισούρας το πήρε πάνω του και έδωσε τη λύση λέγοντας κατά λέξη «Εσύ είσαι το μέλλον αυτής τη προσπάθειας, εσύ θα είσαι εδώ όταν δεν θα είμαστε εμείς, θα κάνουμε αυτό που προτείνεις εσύ».

Αυτό είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του καθηγητή, μια εγγενής ιδιότητα θα έλεγα να ακούει τους νέους και να τους δίνει ρόλο και ευθύνες, να προετοιμάζει σήμερα το αύριο. Ακόμη, θυμάμαι μια ομιλία του ενώπιον των φοιτητών στην οποία μετά το τέλος της συζητούσε με τους φοιτητές ασταμάτητα για πάνω από μια ώρα. Σε κάποιο σημείο, εγώ που συντόνιζα κατά κάποιο τρόπο την ομιλία, θεώρησα ότι κουράστηκε ο καθηγητής και ήταν σωστό να παρέμβω έτσι ώστε να ολοκληρωθεί η διαδικασία. Με τη δική μου πρωτοβουλία λοιπόν η ομιλία ολοκληρώθηκε και ακολούθως πήγαμε με το καθηγητή για φαγητό. Εκεί μου έγινε η πατρική παρατήρηση «Αναστάσιε, να ξέρεις ότι τους νέους πρέπει να τους ακούς πάντα, δεν τους σταματάμε, άστους να μιλάνε αυτοί ξέρουν καλύτερα, σήμερα μου κάναν ένα ωραίο μάθημα παρόλο που εγώ έκανα την ομιλία».

Πέραν, από τα ακαδημαϊκά μας ζητήματα τον καθηγητή τον έχω ζήσει και ζω ακόμη και σε πιο ανέμελες καθημερινές στιγμές. Αυτές τις στιγμές να μου επιτρέψετε να τις κρατήσω προσωπικές, ίσως να τις μοιραστή με τους φοιτητές μου μετά από πολλά χρόνια από σήμερα όταν το μάθημα μας αναπόφευκτα θα καταλήγει στο «γκρίζο βιβλίο».

Απλά να αναφέρω ένα χαρακτηριστικό για την ιδιομορφία του καθηγητή περιστατικό. Με τον καθηγητή, συνηθίζουμε να κάνουμε ατελείωτες βόλτες με τα πόδια και να συζητάμε αρκετά και για διάφορα θέματα. Σε μια από αυτές τις βόλτες μας στα στενά της παλιάς πόλης της Λεμεσού, τυχαία βρεθήκαμε έξω από μια θεατρική αίθουσα. Το συγκεκριμένο βράδυ, μια πειραματική ομάδα θεάτρου ανέβαζε το έργο «Το πλοίο των τρελών». Μόλις βλέπει ο καθηγητής το τίτλο στην αφίσα γυρνάει και μου λέει «Αναστάσιε, για μας είναι αυτή η παράσταση, δεν την χάνουμε με τίποτα». Όντως, ήταν μια υπέροχη παράσταση που έκλεισε ένα υπέροχο βράδυ.

Αυτά τα λίγα έχω να πω, λόγια καρδιάς από ένα φίλο που έχει την τύχη να δουλεύει και να ζει από κοντά το Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα. Αγαπητέ Βασίλη, σε ευχαριστώ για όλα.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Λέκτορας Εργοφυσιολογίας

Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το έναυσμά του ήταν καθοριστικής σημασίας

Είναι ο διακεκριμένος Καθηγητής, που μου έδωσε την πρώτη απάντηση, στον παιδικό μου προβληματισμό, εάν οι πρωταθλητές γεννιούνται ή γίνονται, με την επιστημονική του ανακοίνωση, η οποία παρουσιάστηκε στη διάρκεια του 5ου επιστημονικού συνεδρίου που οργανώθηκε από το ΤΕΦΑΑ /ΑΠΘ-Σερρών στις 8-9 Δεκεμβρίου του 2000, με θέμα: «Διάγνωση της απόδοσης, Καθοδήγηση της προπόνησης». Ως τριτοετής τότε φοιτητής, παρακολουθώντας την ανακοίνωση του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα «Γονότυπος και προπόνηση: Τι μάθαμε από έρευνες σε διδύμους» εντυπωσιάστηκα στην κυριολεξία, από τα συμπεράσματα που απέρρεαν και έδειχναν τη μεγάλη σημαντικότητα του γενετικού παράγοντα, σε όλες τις μεταβλητές της φυσικής κατάστασης των πρωταθλητών.

Η τιμητική σε μένα, αφιέρωση του άρθρου του, με τίτλο: «Genes and Olympic Performance : a Co-Twin Study», (δημοσιεύθηκε στο διεθνές επιστημονικό περιοδικό *International Journal of Sports Medicine*), ως έπαθλο σε επιτυχή μου ερώτηση, για το οποίο τον ευχαριστώ και από τη θέση αυτή, αποτέλεσε το κύριο έναυσμα, για τη δημιουργία πολλών ερευνητικών μου προβληματισμών. Οι μελέτες, του καθηγητή κυρίου Βασίλη Κλεισούρα, στη διερεύνηση της συμβολής του κληρονομικού παράγοντα στον αθλητισμό, υπήρξαν καθοριστικής σημασίας για τη θεμελίωση της μετέπειτα ενασχόλησής μου, με τα «γονίδια των νικητών».

Έτσι, με χαρά και με μια εσωτερική ικανοποίηση, την πρόσφατη εργασία μου, με τη μεγάλη λίστα συνεργασίας, εκλεκτών πανεπιστημιακών δασκάλων (δημοσιεύθηκε στο διεθνές επιστημονικό περιοδικό *BMC Genomics*, (13/04/2016) 17:285 doi: 10.1186/s12864-016-2462-3 με τίτλο: «*ACTN3 R577X and ACE I/D gene variants influence performance in elite sprinters: a multi-cohort study*»), την αφιέρωσα, σε δυο Έλληνες καθηγητές, υψηλού επιστημονικού κύρους και προσφοράς, εκ των οποίων ο ένας είναι ο καθηγητής κύριος Βασίλης Κλεισούρας, με συσσωρευμένες γνώσεις, όχι μόνο στο πεδίο της αθλητικής επιστήμης αλλά και στα πεδία της αρχαίας ελληνικής Φιλοσοφίας και της Ιστορίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Victoria University, Australia

Πρωτο-πορείες

Πρωτογνώρισα τον Βασίλη Κλεισούρα την εποχή που στο Υπουργείο Παιδείας (1982-83) είχαμε αναλάβει, μαζί με άλλους ‘οραματιστές’ (Διονύση Κλάδη, Δημήτρη Ρόκο κ.ά.), τον εκδημοκρατισμό και τον εκσυγχρονισμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ανάμεσα στα άλλα που είχαμε σχεδιάσει και νομοθετήσαμε ήταν και η αναβάθμιση των Γυμναστικών Ακαδημιών σε Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής (ΤΕΦΑΑ). Επρόκειτο για μία ώριμη και αναγκαία για τη χώρα και αναζωογονητική για την επιστήμη και τους επιστήμονες/ερευνητές μεταρρύθμιση.

Το πρώτο εκλεκτορικό σώμα, που συγκροτήθηκε για να επιλέξει τους πλέον άξιους του κλάδου, οι οποίοι με τη σειρά τους θ’ αναλάμβαναν την ανα-παραγωγή του στελεχικού προσωπικού, την εκκρίζωση πεπαλαιωμένων αντιλήψεων και την αξιοποίηση της νέας γνώσης, αναζήτησε επιστήμονες που είχαν διακριθεί στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Ανάμεσα σ’ αυτούς *primus inter pares* ο Βασίλης Κλεισούρας. Ένας λάτρης της Εργοφυσιολογίας, ένας ερευνητής με έμπνευση και μεράκι, ένας γοητευτικός δάσκαλος. Άνθρωπος με ρηξικέλευθες απόψεις, υπέρμαχος του Πανεπιστημίου της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της αριστείας, προκάλεσε αμέσως κραδασμούς στο Τμήμα, αλλά και στα ομοειδή Τμήματα όλης της χώρας, καθώς ‘δεν έβαζε καθόλου νερό στο κρασί του’ σε ζητήματα αξιοκρατίας και πανεπιστημιακής δεοντολογίας. Δημιούργησε φανατικούς πιστούς φίλους αλλά και ορκισμένους εχθρούς αφού τα Τμήματα δεν ήσαν έτοιμα να απο-δεχτούν τέτοιους νεωτερισμούς, τέτοιες τομές ή και απόλυτες ‘διαχωριστικές γραμμές’. Μ’ αυτά και μ’ αυτά ο Βασίλης Κλεισούρας έβαλε τη σφραγίδα του στη μετέπειτα πορεία του ΤΕΦΑΑ της Αθήνας (και όχι μόνον). Διαμόρφωσε καινούργιες τάσεις και συγκρούστηκε με τις εμμονές του παρελθόντος.

Ένας ακαδημαϊκός ‘ανοικτών οριζόντων’, με το δικό του στυλ (συμπεριλαμβανομένης και της λευκής χαίτης), με κοφτερό μυαλό που διαφοροποιήθηκε από τα βαλτωμένα και τα συνηθισμένα. Τον βαθμό επιρροής του στην επιστήμη και στη διδασκαλία θα την αξιολογήσουν άλλοι (και κυρίως ο ιστορικός του μέλλοντος ο οποίος θέλω να ελπίζω πως δεν θα υποκύψει στις ενδοπανεπιστημιακές διαμάχες της κάθε συγκυρίας).

Εγώ απλώς κρατάω τη γλυκιά εικόνα ενός “ατίθασου δασκάλου” ο οποίος μαζί με μία χούφτα πρωτοπόρων μελών ΔΕΠ της εποχής (τους οποίους χαιρετώ με την ευκαιρία αυτού του σημειώματος), προσπάθησαν να δώσουν μορφή και προοπτική στην ύλη της αθλητικής επιστήμης.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΟΥΣΗΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Εγκληματολογίας
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Καθαρός βουνίσιος αγέρας, καθαρός αιγαιοπελαγίτικος αγέρας

Αρχές της δεκαετίας του 80, νέος καθηγητής στην Πάτρα ερχόμενος από τον Καναδά, γεμάτος ενθουσιασμό να δημιουργήσω το πρώτο Εργαστήριο Εμβιομηχανικής στην Ελλάδα, να προωθήσω στο μέτρο των δυνατοτήτων μου την ιδέα της διεπιστημονικότητας ως μιας ιδιαίτερα σημαντικής παραμέτρου στη γενικότερη εξέλιξη της επιστήμης... Υπήρχε μια αίσθηση κοινωνικής προώθησης, κυβερνητική αλλαγή το 1981, νέος νόμος για την Ανώτατη Εκπαίδευση 1982, πρωτοβουλίες εκσυγχρονισμού στα Πανεπιστήμια.

Η κατάργηση των Πανεπιστημιακών Εδρών, ο απόηχος των μεγάλων απεργιών, όπως των Βοηθών-Επιμελητών το 1978, η θεσμοθέτηση της συμμετοχής φοιτητών σε Διοικητικά Όργανα και στην εκλογική διαδικασία για Πρυτάνεις, η δραστηριότητα του Πανεπιστημιακού Ομίλου (Π.Ο.) των «προοδευτικών καθηγητών» σε αντιδιαστολή με τους αντιμεταρρυθμιστές είχε δημιουργήσει ένα κλίμα ευφορίας για σοβαρές θετικές αλλαγές στα Πανεπιστήμια και κατ' επέκταση στη χώρα. Όταν οι Εθνικές Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής έγιναν Πανεπιστημιακά Τμήματα, αρχικά στο ΕΚΠΑ και στο ΑΠΘ, με εκσυγχρονισμένα περιεχόμενα θέσεων, βρέθηκα να είμαι μέλος των πρώτων εκλεκτορικών σωμάτων, λόγω του αντικειμένου της «Έδρας» μου, αλλά και ίσως γιατί είχα γίνει μέλος του Π.Ο. με παρότρυνση των αείμνηστων συναδέλφων Άλκη Αργυριάδη και Θόδωρου Σκουλικίδη.

Ήταν το 1983. Υποψήφιος στο αντικείμενο «Εργοφυσιολογία» και ο Βασίλης Κλεισούρας. Δεν τον ήξερα, ούτε είχα ακούσει γι' αυτόν. Κοίταξα με προσοχή όλα τα στοιχεία της υποψηφιότητάς του, όπως και συνυποψήφιου του, αλλά και για όλες τις άλλες θέσεις όπου ήμουν εκλέκτορας, και η απόφασή μου ήταν εύκολη και άμεση. Είχε το απόλυτο προβάδισμα. Αυτήν μου την απόφαση την κράτησα για τον εαυτό μου, μέχρις ότου γραφτεί η εισηγητική έκθεση. Ακόμη και όταν κοινός φίλος μου τηλεφώνησε να μάθει σχετικά ήμουν «σφίγγα». Διανέμεται η εισηγητική έκθεση και αρχίζει μια απίστευτη επιχειρηματολογία. Τελικά, υστέρη από διαλλείματα για να «νουθετηθώ» όχι απλά αυτό δεν έγινε αλλά μεταπείστηκαν και άλλοι και έτσι εκλέχτηκε στη θέση αυτή ο Βασίλης.

Παρόμοιες καταστάσεις και στο ΤΕΦΑΑ του ΑΠΘ.

Το ΤΕΦΑΑ στο ΕΚΠΑ προχώρησε, όχι χωρίς εμπόδια (μέχρι και απόλυση καθηγητών είχαμε από «προοδευτικό» Υπουργό Παιδείας), έγινε Σχολή, ο Βασίλης, όπως κι εγώ συνταξιοδοτηθήκαμε, αλλά η αλληλοεκτίμηση, η χαρά της έστω και τηλεφωνικής επαφής από καιρού εις καιρόν, η συγκυρία του να βρεθώ το 1983 εκλέκτορας του Βασίλη έχουν δημιουργήσει δυνατούς δεσμούς φιλίας.

Κάθε φορά που επισκέπτομαι τη Δημητσάνα και το Λούσιο, θυμάμαι τα λόγια ενός ηγουμένου (που με εκτιμούσε παρότι του είχα πει ότι είμαι άθεος) για τον νεαρό Βασίλη που πουλούσε λουκουμάκια: Καθαρός βουνίσιος αγέρας, Καθαρός αιγαιοπελαγίτικος αγέρας.

Να 'σαι πάντα καλά Βασίλη.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΣΙΡΛΗΣ

Καθηγητής Εμβιομηχανικής Πανεπιστήμιο Πατρών

Έκανε το χρέος του στη Δημοκρατία

Με τον Βασίλη Κλεισούρα γνωριστήκαμε το Μάρτιο 1970 σε μια πορεία που έγινε στο Montreal του Καναδά, διότι τότε γινόταν στην Αθήνα η δίκη των 35 της Δημοκρατικής Άμυνας και υπήρχαν φόβοι για βαριές ποινές. Την πορεία είχε οργανώσει ο δημοκρατικός σύλλογος «Μακρυγιάννης» του Montreal με μέλη κυρίως Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει στον Καναδά μετά το 1950 και σκοπός της ήταν να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη, την κυβέρνηση του Καναδά και τις Ελληνικές προξενικές αρχές.

Στη δίκη κύριος κατηγορούμενος ήταν ο οικονομολόγος Σάκης Καράγιωργας, που είχε πάρει διδακτορικό από το London School of Economics και ήταν καθηγητής στην τότε Πάντειο Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Η κατηγορία, εκτός των άλλων, ήταν ότι στο σπίτι του έκρυβε εκρηκτικούς μηχανισμούς, ένας μηχανισμός έσκασε στα χέρια του, μέσα στο σπίτι του, και τραυματίστηκε σοβαρά. Τελικά η ποινή ήταν ισόβια για τον Σ. Καράγιωργα και βαριές ποινές στους άλλους κατηγορούμενους.

Ο Βασίλης ήλθε στον Καναδά από τις ΗΠΑ, όπου έλαβε το διδακτορικό του και εργαζόταν στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου McGill και εγώ εργαζόμουν στο Τμήμα Μαθηματικών του McGill.

Η Δημοκρατική Άμυνα ήταν μια αντιστασιακή οργάνωση, αποτελούμενη κυρίως από διανοούμενους, καλλιτέχνες, δημοσιογράφους και είχε παραρτήματα σε αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες. Στο παράρτημα της Δημοκρατικής Άμυνας στο Montreal, εκτός από τον Βασίλη και εμένα ήταν οργανωμένοι και άλλοι καθηγητές, ο Δημήτρης Γεωργουλής που εργαζόταν στο Πανεπιστήμιο του Toronto, ο Γιώργος Καβαδίας στο McGill, ο Νίκος Οικονομίδης στο Γαλλικό Πανεπιστήμιο του Montreal, ο Τάκης Μερλόπουλος σε Κολλέγιο του Quebec και ο δημοσιογράφος Παντελής Τρωγάδης. Οι τέσσερις τελευταίοι έχουν φύγει από τη ζωή. Τα οικονομικά της οργάνωσης τα αναλάβαμε ο Βασίλης και εγώ και είχαμε ανοίξει λογαριασμό στην εκεί τράπεζα με το όνομα ΚΟΥΚΛΕΙ (Κουνιάς-Κλεισούρας), τις δε συναντήσεις μας τις φιλοξενούσε ο Βασίλης στο Εργαστήριό του στο McIntyre Medical Building. Συνεργάτης και φίλος μας ήταν ο Μιχάλης Παϊδούσης, Έλληνας-Αιγυπτιώτης, καθηγητής στη Σχολή Μηχανικών του McGill. Όταν μάλιστα ο δικτάτορας Γ. Παπαδόπουλος έγινε και πρόεδρος ο Μιχάλης του έστειλε ένα σημείωμα και του ευχήθηκε «Σύντομα και Αρχιεπίσκοπος!».

Με τη γνωριμία μας γίναμε και κουμπάροι διότι η Σοφία και ο Βασίλης αποφάσισαν να βαφτίσουν το 1971 τα παιδιά τους Αιμίλιο και Αχιλλέα, που είχαν γεννηθεί το 1968 και 1969 αντίστοιχα, στην Ελληνική εκκλησία του Montreal, νονοί είμαστε εγώ και ο Τάκης Μερλόπουλος.

Ο Βασίλης είχε αναπτύξει έντονη ερευνητική δραστηριότητα και δεχόταν κατά διαστήματα ως επισκέπτες στο McGill Έλληνες πτυχιούχους της τότε Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής για ενημέρωση και εξειδίκευση, αλλά ο νόστος της επιστροφής ήταν αβάσταχτος και αγωνιούσαμε όλοι μας να πέσει η χούντα για να επιστρέψουμε στην πατρίδα.

Το Montreal είναι μια πολυπολιτισμική πρωτεύουσα, από τις ωραιότερες της Βορείου Αμερικής, με δύο Γαλλόφωνα και δύο Αγγλόφωνα πανεπιστήμια και επίσημες γλώσσες τα Γαλλικά και τα Αγγλικά. Είχε μετανάστες από πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και περί τους 80000 Έλληνες. Οι καιρικές συνθήκες με θερμοκρασίες -20 βαθμούς Κελσίου το χειμώνα και χιόνια που κάλυπταν το έδαφος για 4-5 μήνες το χρόνο δεν ήταν στις δικές μας συνήθειες. Ο Βασίλης είχε προσαρμοστεί σχετικά γιατί έκανε συχνά ski που πολύ του άρεσε.

Τελειώνοντας πρέπει να αναφέρω ότι ο Καναδάς είναι μια υπέροχη χώρα, με ανεκτικότητα, θαυμάσια υγειονομική περίθαλψη και πολύ καλά πανεπιστήμια, η παραμονή μας εκεί είναι μια αξέχαστη εμπειρία.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΚΟΥΝΙΑΣ

*Ομότιμος Καθηγητής Μαθηματικών
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Με τη «σφραγίδα της δωρεάς»

Με τον Βασίλη Κλεισούρα γνωριζόμαστε παιδιόθεν – γεννημένοι αμφότεροι στην ιστορική Δημητσάνα, με μια σχέση αντοχής - φιλική, αδερφική, συντροφική. Έτσι που μπορεί το παρόν κείμενο να εκληφθεί και ως συμβολή στη διαδρομή του, δεδομένου άλλωστε ότι συμβαίνει να συμμετέχω σ' αυτό το τιμητικό αφιέρωμα όχι ως πανεπιστημιακός συνάδελφος, αλλά ως (και) δημοσιογράφος – ρεπόρτερ.

Θα πρέπει ωστόσο να προστεθεί ότι η σχέση μας εδραιώθηκε στην εφηβική ηλικία, όταν πλέον δεν ήταν αισθητή η ηλικιακή διαφορά – καθώς ο Βασίλης είναι κατά δυο χρόνια μεγαλύτερός μου. Πράγμα που μ' έκανε να τον θαυμάζω για τις επιδόσεις του ως αριστούχο, συμπεριλαμβανομένου και του μαθήματος της γυμναστικής, καθώς από τότε διακρινόταν η έφεση και η αγάπη του για τον αθλητισμό.

Θυμάμαι, όντας εκείνος στην τελευταία τάξη του δημοτικού, να τον παρουσιάζει ο δάσκαλός μας, σ' εμάς τους μικρότερους, ως υπόδειγμα, με μια έκθεσή του για την επανάσταση του '21, που διάβασε ο ίδιος ο Βασίλης, με την άνεση που έχει και στον από έδρας λόγο. Διέθετε, θα πρόσθετα γενικώς, αυτό που έλεγε ένας παλιός πολιτικός, ο Γεώργιος Παπανδρέου, που είχε χρηματίσει και υπουργός Παιδείας, αναφερόμενος στους προικισμένους νέους, τη «σφραγίδα της δωρεάς».

Ολοκληρώνοντας με άριστα το γυμνάσιο της Δημητσάνας ήρθε στην Αθήνα, όπου και ξαναβρεθήκαμε, και πέρασε με άνεση στη Γυμναστική Ακαδημία (τρίχρονη, ως ανώτερη σχολή τότε), χωρίς παράλληλα να διστάζει, για επιβίωση, να κάνει οποιαδήποτε εργασία, πράγμα άλλωστε που διέπραττε και στη γενέτειρά μας, προκειμένου να βοηθήσει την οικογένειά του, δοθέντος ότι σε μικρή ηλικία είχε χάσει τον πατέρα του.

Τελειώνοντας την Ακαδημία άρχισε να εργάζεται ως γυμναστής σε ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, ενώ παράλληλα είχε δική του πρωινή αθλητική ραδιοφωνική εκπομπή με τίτλο «Στη χαρά της γυμναστικής με τον Βασίλη Κλεισούρα», που μεταδιδόταν μαγνητοσκοπημένα χρόνια, ακόμα κι όταν είχε φύγει από την Ελλάδα.

Εκτελώντας το στρατιωτικό του καθήκον, και καθώς αναζητούσε ευρύτερο πεδίο σπουδών, πέτυχε επάξια μια ετήσια υποτροφία από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για το πανεπιστήμιο Σπρίνγκφιλντ της Μασαχουσέτης, με τις επιδόσεις του να καταγράφονται στην τακτική επικοινωνία μας. Ο ένας χρόνος έγινε τελικά, με αλληπάλληλες υποτροφίες, ως το ντοκτορά, τέσσερα. Ήδη τον είχε ακολουθήσει εκεί και η σύζυγός του Σοφία.

Ήταν τότε που ξαναχαθήκαμε. Κι ήταν ένα δικό μου κείμενο σε μια ελληνόφωνη εφημερίδα του Τορόντο του Καναδά, όπου βρέθηκα έπειτα από πρόσκληση άλλου αδελφικού φίλου, μετά την αναχώρησή μου από την Ελλάδα, καθώς η εφη-

μερίδα που εργαζόμουν έκλεισε από τη χούντα. Η τοροντιανή εφημερίδα έπεσε στα χέρια του Βασίλη, ο οποίος, έχοντας ολοκληρώσει τις σπουδές του, αντί να επιστρέψει στην Ελλάδα, προτίμησε, λόγω χούντας, να εργαστεί ως καθηγητής στο πανεπιστήμιο Μαγκίλ του Μόντρεαλ όπου εκλέχτηκε Καθηγητής. Ένα αναπάντεχο τηλεφώνημα του και σε λίγο καιρό η μετακίνησή μου στο Μόντρεαλ, ως δημοσιογράφος σε μια άλλη ελληνόφωνη εφημερίδα.

Εκεί, παράλληλα με τις διδακτικές του υποχρεώσεις και τις εργασίες στον κλάδο που ονομάστηκε από τον ίδιο Εργοφυσιολογία (κι έγινε αποδεκτός διεθνώς), συν τα οικογενειακά του καθήκοντα, καθώς είχε προκύψει κι ένας γιός (που αργότερα έγιναν τρεις) και τις κοινωνικές του συναναστροφές, έβρισκε το χρόνο να ασχολείται και με τον αντιδικτατορικό αγώνα, ειδικότερα όταν κινδύνευαν από το δικτατορικό καθεστώς δικαζόμενοι αγωνιστές (όπως ο Σάκης Καραγιωργας).

Με την πτώση της δικτατορίας και την επιστροφή μας στην Ελλάδα, ήταν μεταξύ εκείνων που πρωτοστάτησαν ώστε η Γυμναστική Ακαδημία να αναβαθμιστεί σε πανεπιστημιακό επίπεδο, συχνά κάτω από αντίξοες συνθήκες. Οι συνάδελφοί του, ως αρμοδιότεροι θ' αναφερθούν στα επιστημονικά του επιτεύγματα, που πλέον αναγνωρίζονται διεθνώς. Προσωπικά και μόνο ο όγκος και το φυλλομέτρημα του συγγράμματός του «Εργοφυσιολογία», με γεμίζει δέος («έτσι δε και το εκσφενδονίσεις σε κάποιον μπορεί να τον αφήσεις ξερό!» έγραφε αστεϊζόμενος ο Δημήτρης Ψαθάς εγκωμιάζοντας ένα ογκώδες σύγγραμμα του Ευάγγελου Παπανούτσου). Και η πρόσθετη ικανοποίησή μου, όταν συναντώ πρώην σπουδαστές του ή μελετητές των συγγραμμάτων του, να αναφέρονται με θαυμασμό στην προσωπικότητα και το έργο του, δεδομένου ότι, πέρα από το αντικείμενο του, διακρίνεται για τις πλούσιες πνευματικές και καλλιτεχνικές του γνώσεις.

Θα' λεγα, τελειώνοντας, ότι ο Βασίλης Κλεισούρας αποτελεί υπόδειγμα ενός ανθρώπου ταπεινής καταγωγής, που με το ταλέντο (τη «σφραγίδα της δωρεάς»), την επιμονή, την υπομονή και την ατέρμονη αισιοδοξία του, πέτυχε αυτό που επεδίωκε, τόσο για τον ίδιο όσο και για την επιστήμη που υπηρετεί. Και νομίζω η περίπτωση του ανταποκρίνεται πλήρως σ' αυτό που έχει πει ο συγγραφέας Πάολο Κοέλιο: «Όταν θελήσεις κάτι πάρα πολύ, το σύμπαν θα συνωμοτήσει να γίνει η επιθυμία σου πραγματικότητα».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΙΩΝΗΣ

Δημοσιογράφος

Το έργο του διαπνέεται από το αρχαίο Ελληνικό πνεύμα

Γνώρισα τον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα στις αρχές τις δεκαετίας του '60 όπου και οι δυο μας είχαμε κοινά οράματα. Εκείνος απόφοιτος της Γυμναστικής Ακαδημίας Αθηνών και εγώ πτυχιούχος χημείας του Πανεπιστημίου Αθηνών επιδιώκαμε να προάγουμε ο καθένας στον τομέα του την επιστήμη στην πατρίδα μας. Για να επιτύχουμε αυτό ως πρώτο βήμα αναζητούσαμε την εξασφάλιση υποτροφίας ο Βασίλης μέσω του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ), εγώ μέσω αλληλογραφίας με αμερικανικά πανεπιστήμια.

Τον Αύγουστο του 1963 ο Βασίλης ξεκίνησε για το Springfield College of Massachusetts όπου έγινε δεκτός ως μεταπτυχιακός φοιτητής με υποτροφία του ΙΚΥ και εγώ τον ακολούθησα ένα χρόνο αργότερα ως μεταπτυχιακός στο University of Massachusetts στο Amherst. Η έκπληξη ήταν ότι όταν έφθασα στο Amherst διαπίστωσα ότι το Springfield ήταν μόνο 60 χλμ. από το Amherst. Η φιλία μας συνεχίστηκε εκεί, μαζί με τις αναζητήσεις για νέες εμπειρίες, αναζητήσεις για την πολιτική της υπερδύναμης αλλά και προβληματισμούς για την ταραγμένη πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα που παρακολουθούσαμε με ανησυχία.

Οι μεταπτυχιακοί Έλληνες φοιτητές στο UMass ήταν σχετικά λίγοι αλλά συχνά μοιραζόμασταν μαζί τους την νοσταλγία για την πατρίδα

Ο επιβλέπων καθηγητής του Βασίλη ονομαζόταν Peter Karponich και συχνά μας προσκαλούσε στην εξοχική του κατοικία δίπλα σε μία λίμνη. Εκεί για ώρες ατέλειωτες μας μιλούσε για τις εμπειρίες του στις ΗΠΑ αλλά ήταν και πολύ επικριτικός για το καθεστώς και τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Σοβιετική Ένωση.

Η διδακτορική διατριβή του Βασίλη για τον ενεργειακό μεταβολισμό και την πρόβλεψη της αθλητικής επίδοσης πήγαινε πολύ καλά και όλη την ημέρα βρισκόταν ή στο εργαστήριο ή στην βιβλιοθήκη η όπου αλλού βρισκόταν ή και μαζί όταν είμασταν μιλούσε γι' αυτό. Είμαστε όμως και τυχεροί διότι ένας μεταπτυχιακός συμφοιτητής του από την Ινδονησία που ονομαζόταν Wahono, αν θυμάμαι καλά, μαγείρευε θαυμάσια εδέσματα ινδονησιακής κουζίνας και τα τιμούσαμε δεόντως. Στο Springfield υπήρχε και ένα ελληνικό εστιατόριο, όπου γνωρίσαμε και μερικούς Έλληνες από την ομογένεια που μας διηγούνταν οι παλιότεροι τα πρώτα τους χρόνια στην Αμερική, όπου άλλοι δούλευαν στους σιδηροδρόμους, άλλοι στα εστιατόρια ή στο εμπόριο, αλλά η εργατικότητα και η μεταξύ τους αλληλεγγύη ήταν αυτή που τους έκανε να απολαμβάνουν ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και

κυρίως να σπουδάζουν τα παιδιά τους στο Πανεπιστήμιο. Στην Ορθόδοξη εκκλησία του Springfield δεν πηγαίναμε συχνά, εκτός από Πάσχα και Χριστούγεννα, αποτελούσε όμως η εκκλησία, όχι μόνο τόπο λατρείας αλλά και συνάντησης των ομογενών.

Είχα αγοράσει για 60 δολάρια ένα μεταχειρισμένο αυτοκίνητο, στο οποίο εκπαιδεύτηκε και ο Βασίλης για να πάρει την άδεια οδηγείας και να αποκτήσει και αυτός ένα σαράβαλο για να βοηθούμε ο ένας τον άλλο όταν μέναμε στο δρόμο είτε λόγω χιονοθύελλας, είτε λόγω μηχανικής βλάβης. Τον επόμενο χρόνο ο Βασίλης έφερε την γυναίκα του και σύντροφο του τη Σοφία (Μάνια την αποκαλούσε) και τότε γνώρισα και εγώ την σύντροφο μου και μετέπειτα σύζυγο μου, την Βαρβάρα. Ήταν Κουμπάρος στο γάμο μας που έγινε στην ορθόδοξη εκκλησία του Holyoke, μία πόλη μεταξύ Springfield και Amherst, και οι δύο φορούσαμε σμόκιν (!) κατά την αμερικανική παράδοση, αλλά φυσικά ήταν νοικιασμένα, αφού ο φοιτητικός προϋπολογισμός δεν επέτρεπε πολυτέλειες.

Ο χρόνος πέρασε και ο Βασίλης πήρε το διδακτορικό του με άριστα από το Springfield College το 1967, τη χρονιά που έγινε δικτατορία στην Ελλάδα. Έτσι αποφάσισε ν' αναβάλει την άμεση επιστροφή του στην πατρίδα και εξελέγη Assistant Professor στο διεθνούς φήμης McGill University στο Μόντρεαλ του Καναδά. Οι δρόμοι μας χώρισαν αφού και εγώ εξελέγη πανεπιστημιακός στο University Of Southern Georgia των ΗΠΑ, η φιλία μας όμως συνεχίστηκε το ίδιο έντονη αλλά εξ αποστάσεως.

Η σκληρή δουλειά, οι πρωτοποριακές του εργασίες αλλά και το έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον του McGill University τον ανέδειξαν στην κορυφή των ερευνητών στον τομέα της Εργοφυσιολογίας όπου οι προσκλήσεις ως Κεντρικού Ομιλητή σε Διεθνή Συνέδρια στις ΗΠΑ, Καναδά, Ευρώπη, Ασία και Αυστραλία ακολουθούσαν η μία την άλλη, πέρα από τις διαλέξεις που έδινε σε αναγνωρισμένα Πανεπιστήμια και των πέντε ηπείρων.

Το 1974 βρεθήκαμε στην Ελλάδα, που ήταν και ο αρχικός μας στόχος, ο Βασίλης να αγωνίζεται για την ίδρυση του πρώτου Εργομετρικού Κέντρου Αθλητικών Ερευνών στην Ελλάδα και εγώ ερευνητής στον Δημόκριτο. Ο Βασίλης συνέχισε τον αγώνα και μετά την ίδρυση και λειτουργία του Εργομετρικού Κέντρου για την αναβάθμιση των Σπουδών στη Φυσική Αγωγή σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Όνειρό του ήταν η Αθλητική Επιστήμη να γίνει ισότιμη επιστήμη με τις παραδοσιακές επιστήμες.

Ως πανεπιστημιακός πλέον στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών από την πρώτη στιγμή ξεκίνησε ένα μοναδικό συγγραφικό έργο που συνεχίζει μέχρι και σήμερα όπου τα συγγράμματά του χρησιμοποιούνται από τους φοιτητές όλων των ΤΕΦΑΑ της χώρας. Βέβαια το συγγραφικό έργο του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα επεκτείνεται και σε σειρά συγγραμμάτων στην αγγλική γλώσσα από διεθνώς αναγνωρισμένους εκδοτικούς οίκους.

Ως Καθηγητής αλλά και ως Πρόεδρος και Συγκλητικός πέρα από την αναβάθμιση της Σχολής, συνέβαλε ουσιαστικά στην ίδρυση και λειτουργία Μεταπτυχιακών Σπουδών που αποτελούν προϋπόθεση για τη θεμελίωση και καλλιέργεια της επιστημονικής έρευνας και δίνει τη δυνατότητα επιστημονικής ανάπτυξης και εξέλιξης στους νέους επιστήμονες. Συγχρόνως δε με σκοπό να διαδώσει την επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα και διεθνώς διοργανώνει εθνικά και διεθνή επιστημονικά Συνέδρια και συμμετέχει ενεργά σε διεθνείς επιστημονικές εταιρείες για την προαγωγή της Αθλητικής Επιστήμης.

Εκείνο όμως που ξεχωρίζει τον Καθηγητή Κλεισούρα είναι ότι από την αρχή της καριέρας του ως πρωτοετής φοιτητής μέχρι και σήμερα, το όλο έργο του, διδακτικό, ερευνητικό, συγγραφικό, ομιλίες σε Συνέδρια, Πανεπιστήμια και Συμπόσια, όλα διαπνέονται από το αρχαίο ελληνικό πνεύμα. Ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και οι άλλοι φιλόσοφοι της αρχαιότητας ήταν και είναι οι καθοδηγητές του. Ο Καθηγητής Κλεισούρας, ο δάσκαλος, ο ερευνητής, ο συγγραφέας, ο ακούραστος πανεπιστημιακός συνεχίζει μέχρι σήμερα να προσφέρει στην χώρα του με πολύ ενθουσιασμό αλλά και με μεγάλη διακριτικότητα. Είναι ο κυριότερος συντελεστής της ίδρυσης και αναμόρφωσης της αθλητικής επιστήμης στην Ελλάδα.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

π. Διευθυντής Ερευνών ΕΚΕΦΕ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

Πέτυχε το φαινομενικά ακατόρθωτο

Τον καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα, γνώρισα, και συνδέθηκα μαζί του με μια βαθειά φιλία, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής μας θητείας. Τον χαρακτήρισα σαν άνθρωπο με μεγάλη θέληση, που δεν υποχωρούσε μπροστά σε οποιοδήποτε δύσκολο εμπόδιο. Με τη λήξη της θητείας του ο Βασίλης πήρε υποτροφία από το ΙΚΥ για μεταπτυχιακές σπουδές και έφυγε για την Αμερική, και εν συνεχεία για τον Καναδά, χώρες σε πανεπιστήμια των οποίων απέκτησε διδακτορικό και ακαδημαϊκούς τίτλους, και ανέπτυξε μία πλούσια ακαδημαϊκή δραστηριότητα, συγγραφική και ερευνητική.

Παρακολουθώντας την πορεία του, μέσω της αλληλογραφίας μας, διαπίστωσα τη μεγάλη φλόγα που τον κατέκαιγε να επιστρέψει στην Ελλάδα και να συμβάλει στην αναβάθμιση της Φυσικής Αγωγής σε Επιστήμη, η οποία από απόψεως ακαδημαϊκής οργάνωσης ανήκε τότε στο χώρο της Ανώτερης και όχι της Ανώτατης εκπαίδευσης, με όλες τις συνεπακόλουθες συνέπειες για την παραγωγή επιστημονικού και ερευνητικού έργου, το οποίο θα έπρεπε να είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την εκπαίδευση της νεολαίας και την ανάπτυξη του Ελληνικού Αθλητισμού.

Έχοντας διαγράψει μια λαμπρή ακαδημαϊκή και ερευνητική πορεία στο εξωτερικό και έχοντας επισκεφθεί και εργασθεί σε διάφορα Πανεπιστημιακά και Ερευνητικά Κέντρα άλλων χωρών, επέστρεψε στη χώρα μας διακατεχόμενος από την ιερή μανία να υλοποιήσει τρία εξαιρετικά δύσκολα, έως ακατόρθωτα, σχέδια, κάτω από το πνεύμα που επικρατούσε στη χώρα μας σχετικά με το γενικότερο τομέα της Φυσικής Αγωγής. Συγκεκριμένα τα σχέδιά του ήταν να μετατρέψει τις Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής σε Σχολές της Ανώτατης Παιδείας, να αποκτήσουν οι Έλληνες γυμναστές πανεπιστημιακή μόρφωση και να πραγματοποιήσει την ίδρυση ενός Ερευνητικού Κέντρου για τον Ελληνικό Αθλητισμό.

Ήμουν ένας φίλος που είχε την τιμή να ακούσει την ανάπτυξη αυτών των ονείρων του Βασίλη και ήμουν ο φίλος του που είχε τις πρακτικές γνώσεις για να τον βοηθήσει να προσγειωθεί στις δυσκολίες της Ελληνικής πραγματικότητας. Μπροστά στην ανυποχώρητη επιθυμία του να προχωρήσει αγνοώντας όλες τις δυσκολίες, αποφάσισα να συνεργασθώ μαζί του και να συμβάλλω με τις μικρές μου ικανότητες στην προώθηση των τόσο ευγενών αλλά και τόσο εξαιρετικά δύσκολων στην επίτευξή τους σχεδίων του.

Καταρτίσαμε τα πρώτα σχέδια και προγράμματα ενεργειών του και τον παρακολουθούσα στον Γολγοθά του να υπερβεί τις αλλεπάλληλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε για την επίτευξη των τόσο υψηλών του στόχων. Στην πορεία του αυτή συνάντησε φίλους και βοηθούς στο έργο του και ανθρώπους που για ποικίλους λόγους τον πολέμησαν.

Δεν είναι στους σκοπούς μου να περιγράψω πως ξεπέρασε τους σκοπέλους για να επιτύχει τους στόχους που είχε θέσει, αλλά γεγονός είναι ότι πέτυχε να τους πραγματοποιήσει με αποτέλεσμα, και η Φυσική Αγωγή να ενταχθεί στο Πανεπιστήμιο ισότιμα με τις παραδοσιακές επιστήμες, και η μόρφωση των Ελλήνων γυμναστών να αναβαθμιστεί και το Εργομετρικό Κέντρο που έχει τόσο πολύ συμβάλει στην ανάπτυξη του Ελληνικού Αθλητισμού να ιδρυθεί.

Είμαι περήφανος που είμαι ένας φίλος του Βασίλη και ένας, ίσως, μοναδικός μάρτυρας των ονείρων και των φιλόδοξων σχεδίων του που κατάφερε να υλοποιηθούν σε μία χώρα που δεν φημίζεται ότι στρώνει με τριαντάφυλλα τους δρόμους αυτών που αγωνίζονται για την πρόοδο και την ανάπτυξη.

ΤΑΚΗΣ ΚΑΒΟΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Διευθυντής Τραπέζης

Μέλος του Δ.Σ. της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς (1999-2013)

A poetic drive propels and sustains his work

I have often wondered what it is that makes Professor Klissouras a person that indelibly marks and significantly changes the character of all those who come in close contact with him, be they students, colleagues, friends or enemies.

My impression of him has always been that, in a unique way, he is capable of overcoming the ordinary limitations that burden down, inhibit and restrict the human lot. And I don't mean only the practical day-to-day obstacles that frequently frustrate our plans - small or big. More than that, I am referring to a singular psychic quality that he possesses which bestows on him a sort of super-human dimension, if I may say.

In other words, he seems to be endowed with the distinct capacity of creative madness in the purest Platonic sense. Thus unrestrained by the common human fears and inhibitions, he transposes himself with supreme confidence onto another level, a higher plane where he can break new ground, in science, but also in constructing a different and most fertile dynamic in his relationships with his fellow human beings. It is this that lies behind his remarkable scientific achievements and his invaluable contribution to society.

Surrounded by a certain Olympian aura as it were, Professor Klissouras always seemed larger than life. What makes him quintessentially Greek is that at that very moment, at the peak of an ek-static state, he would break out in a loud laughter, which, to me, always indicated a heroic and tragic realization not of a kernel of nothingness in the All, but, rather, of the volcanic creative All-ness in the heart of Nothing.

Is this what allows him such great flights? This is a state that only some great poets can achieve, some of them at a great price. There is, unquestionably, a poetic drive that propels and sustains his work. In his creative flights Klissouras, floating freely, remains nevertheless steadfast in his aims and unburned by the Sun (By the way, I have not known a person who has spent more time exposed – in a state of trance, I would say - to the sun, yet never being burned!).

He playfully navigates his Ηλιόχαρη – graced by the Sun - over the windy Arkadian peaks of his origins. His deep understanding of the human paradox liberates him and absolves his audacious leaps from the charge of hybris.

None of this can be attempted without a powerful erotic drive. An erotic energy that invests not only the material – the human body in all its states and forms – but also the spiritual. Undoubtedly, the two are inseparable and mutually reinforcing. An erotic engagement with the unknown is not only what fuels scientific search, it is its very precondition.

Without Eros, in fact, no great work - artistic or scientific - can be achieved (Magister dixit!). Professor Klissouras has always been pushed forward, driven, seized by that great force. I have been a witness of this ever since I first met him some fifty years ago. It was in another continent that our paths crossed during those dark years of madness when our country was seized by another force, under the sign of Thanatos this time. He had gathered around him a group of restless minds, bodies that dreamt of the great Moment. His vision, however, went beyond that Moment which was certain to come. It was then that I recognized in him his primordial, bodily and metaphysical at the same time, archaic and pre-symbolic, attachment to the idea of the maternal land. Λένγκω, Λένγκω... He was already dreaming of the seminal plowing he had never stopped planning.

I remember when, one day, he challenged me with one of his dreams. It was his vision – prophetic - of the γραφίς that had already begun to trace in the air the solid characters of what was soon to become his lasting contribution, his εργον that he destined for his country and for the world. It was always the Idea that drove him – immaterial in its strictest materiality, untamed in its most disciplined scientific rigor, erotic and Dionysian in its purest substance. He showed us the spirituality of matter – paradoxical though this might sound when speaking of Klissouras' oeuvre, yet this is the underlying principle that runs through it. And there is a long tradition behind it that points to that direction.

It was certainly a gift for me to have known such a man. I am one of those – and there are many - who have gained profoundly from such an association. I wish to express here my endless gratitude to him.

KONSTANTINOS I. ARVANITAKIS

*Fr. Director, Canadian Institute of Psychoanalysis
McGill University*

His professional legacy is impressive

It is with great pleasure that I join my voice to those of many other esteemed colleagues around the world to recognize the warm humanity and scientific contributions of Professor Vassilis Klissouras.

I met Professor Klissouras for the first time in 1972 after he had joined the faculty of the Department of Physiology and the Department of Physical Education at McGill University in Montreal, Canada. He had published as a single author a paper in the *Journal of Applied Physiology* entitled “Heritability of Adaptive Variation” based on maximal oxygen uptake measurements and the comparison of pairs of monozygotic and dizygotic twins. This paper had an immediate impact on the ongoing debates in the exercise physiology community. It certainly had a profound influence on me as it revealed for the first time that it was possible to investigate the contributions of genetic factors to exercise-related traits. It had a strong and lasting influence on my own career.

As result of my interactions with Professor Klissouras and his 1971 paper, plus a few more that he published in rapid succession, I changed career plan and decided to focus on genetics and human biological variation. It was one the best decisions that I have ever taken and I owe much of it to my friend, Vassilis. The rest is history as they say! So, my deepest gratitude to you, Professor Klissouras.

In a book dealing with the History of Exercise Physiology, edited by Professor Charles Tipton, I had the pleasure to co-author a chapter with Professor Robert Malina on the topic of “Genomics, Genetics, and Exercise Physiology”. In this chapter, we recognized the early contribution of Vassilis Klissouras; here I quote a part of the caption that was published along with his photo:

“Vassilis Klissouras, PhD, FACSM, emeritus professor of ergophysiology, department of sport medicine and biology of physical activity, National and Kapodistrian University of Athens, Greece. Klissouras was nurtured in a culture rich with legends. The story of Diagoras, who on his glorious dying day was carried on the shoulders of his sons around the stadium of Olympia, made a lasting impression on him. Diagoras in his youth was an Olympic champion and all of his sons later on won first place in the Olympic Games. Klissouras wondered if Diagoras’ athletic prowess had been passed on in some way to his offspring. Klissouras completed his doctoral studies at Springfield College in the early 1960s under the supervision of Peter V. Karpovich. Later, as a young professor at McGill University, he began using the twin model to explore the genetic basis of human adaptive variation.... The current focus of his research is the heritability of the plasticity and excitability of the brain and epigenetic influences on performance.”

I am aware of the fact that my friend Vassilis from this great Hellenic university

played a key role in nominating me for a Doctorate Honoris Causa, an honor that was bestowed upon me in 2015 by Professor Melethios-Athanasios Dimopoulos, Rector, National and Kapodistrian University of Athens. We had the opportunity to discuss my nomination during an evening at a restaurant in my home town of Quebec City a year before. Later in the evening, he wrote to my wife and I the following: “What a fascinating atmosphere, what aromas, what tastes, what a company, what nobility!” This captures well the enthusiasm, sincerity and joyfulness with which Professor Klissouras embraces everyone he interacts with and everything he touches.

As we were preparing to travel to Greece in 2015, he wrote to us several touching messages, including the following: “We are all indeed very delighted that soon you and Monique will be with us. I believe that your sojourn will be a memorable experience and hope the light of Greece will have the same effect on you as it had on Henry Miller”. Then, he quoted from the famous American writer the following: “The light of Greece opened my eyes, penetrated my pores, expanded my whole being”. Vassilis could have written the same!

I am pleased to have the opportunity to join colleagues from around the world to honor Professor Vassilis Klissouras, a leader, a scientist, a teacher and a humanist. His professional legacy is impressive. There is no doubt that he will continue to have an impact on the career of many young students and scientists not only in his beloved Greece but also around the world.

CLAUDE BOUCHARD

*LSU System Boyd Professor,
John W. Barton Sr. Chair in Genetics and Nutrition,
Director of Human Genomics Laboratory,
Pennington Biomedical Research Center,
Baton Rouge, Louisiana, USA*

An esteemed mentor and leader

I am delighted to contribute to this volume in celebration of the professional life of Professor Vassilis Klissouras. Indeed, every time I ponder the grand occasion to be held on June 7, 2017 when the Honorary Volume will be presented to Professor Klissouras, I need to remind myself that it is a celebration, not the latest work of a reincarnated Euripides whose play Medea still shakes the world. For very personal and selfish reasons I sincerely hope that Vassilis continues to grace us by occasionally attending European College of Sports Science, and other meetings so that I might see him briefly, even in the throng that typically surrounds him. Otherwise, I might be very sad.

This grand event, this Celebration acknowledges Vassilis Klissouras for his many contributions as researcher, teacher and writer who has worked tirelessly to advance the human condition. In so doing he has also become far more than many of us who simply research, teach and write; Vassilis Klissouras is an esteemed mentor and leader, recognized not necessarily by appointment, but rather by public acclamation of his colleagues and society at large.

I am sure that among the many extraordinary letters that you will receive there will be all sorts of accolades. As someone who has known and admired Professor Klissouras for almost a half century I can attest to the fact that all those accolades will be true. So, what can I add? What I can add that I was there when Vassilis Klissouras stopped time. I had not seen that before, or since. Please let me explain.

The occasion was at the 2016 ECSS meeting in Vienna. I was to give a presentation and Professor Klissouras was the appointed moderator. For me this was a great honor to be introduced by an esteemed colleague and one of the founders and prime movers behind the European College of Sports Science. As typical I had a lot to say and was mentally wrestling with how to get things out in the allocated time even as I was being introduced by Professor Klissouras. His introduction was very kind, but just before I spoke he added one thing. To paraphrase the Professor, he said that 'I had come a long distance and that people in the audience needed to hear from me. "Take as much time as you need" Vassilis said. I acknowledged him with appreciation and forever I will remember his kind acknowledgement that I might have something to say worth hearing. Coming from The Professor that acknowledgement was as grand a compliment as I have ever had; one that I will never forget.

So Professor Vassilis Klissouras, my friend, I wish that all your days are happy and sunny. I hope that you sail only in fair weather and that all your journeys are easy and pleasurable. You have done so very much and now your retirement is very well deserved. Probably we will see you a bit less, so you shall be missed. But, we will miss you in a very happy and grateful way having benefitted from your inspiration, science and leadership in countless ways. Thank you!

Regrettably, we cannot be with you on June 7, 2017. I was so excitedly to receive Nickos Geladas letter that I telephoned my wife Rosemary that I was about to purchase airline tickets. Regrettably, she reminded me that one of our lovely nieces was to be married then. Enjoy your special day and we hope to see you soon.

GEORGE A. BROOKS, PH.D

Professor , Docteur Honoris CausaAde l'Université Montpellier 1

A pioneer and a kindred spirit

I have myself been retired for almost 16 years from active work in Sports Science, so my memory of interactions with Prof Klissouras is by no means up to date! Nevertheless, it is vivid, for Vassilis Klissouras is such a fine and exciting man.

I came late into the field of sports genetics – late, that is, not in recognizing its fascination, but in realizing that serious progress had been made in its scientific study. I then tried to read quite widely, but struggled to make sense of the methodology and its conclusions. However, at a meeting of the European College of Sports Science (ECSS) in the later 1990s, more than one senior figure pointed me towards Vassilis, not only for the importance of his pioneering 1971 paper on the Heritability of Adaptive Variation, and its follow-up a quarter of a century later, but as a guide through the other literature, mainly from less lucid writers. I hope I did not bother him too much – he was so willing to talk – but I profited greatly from his gentle help, and relaxed attitude to obscurities.

My teaching of the subject gained immensely, and in the end I was even able to co-author a book in the field. Without Vassilis, that book would never have appeared; but by the time it did I had retired, and was no longer attending ECSS. It is a pleasure now to thank him for his background input.

Perhaps he realized all this, for I was delighted after a year or so to find myself on his Christmas Card list. From this I learned, for the first time, that he and I share a passion for sailing. I like to think that a Greek and a Briton can each look back on comparably glorious national histories in maritime matters, though I certainly cannot claim to look as much like one of my maritime forebears as he does! Vassilis and I will not meet again, face-to-face, but the opportunity to salute him now, as in some respects a pioneer and father-figure, and in others a kindred spirit, is one that I welcome very, very warmly.

NEIL SPURWAY

*Emeritus Professor
University of Glasgow*

Pioneered & opened the doors to a neglected field

I would like to express my gratitude for the opportunity to share some of the thoughts and feelings which I associate with the personality of Professor Vassilis Klissouras.

On the occasion of such a significant anniversary, it is tradition to stress above all the professional and academic success of the honored, and his contribution to the faculty and others.

Professor Vassilis Klissouras is primarily a man with great personal charisma and an obstinate champion of scientific knowledge. For me personally, he is a long-time friend whom I admire and respect deeply.

The beginnings of our mutual contacts date back roughly to the period of 1971 - 73. At that time, I had joined the PhD studies at Prague's Faculty of Physical Education and Sport at the Charles University. The theme of my work was on the genetic aspects of motor activity in relation to athletic performance. I had discovered and become impressed by the expert articles of Professor Klissouras, which I still to this day remember, such as 'The Limit of Functional adaptability' or 'The Heritability of Adaptive Variation'.

His essays were not only unique and ahead of their time, but pioneered and opened the doors to an otherwise completely neglected field. In addition, during this period, the possibility to obtain and have access to Western literature was also very limited. Fortunately for me, despite having not formally met in person, Professor Klissouras selflessly shared all of his findings, an act which I will always remember and remain grateful for.

Our first meeting occurred on the occasion of the Workshop of Anthropologists, Physiologists and Workers in Physical Education and Sport in Poland, near Warsaw, sometime in the late 90s. Among those invited was also Professor Klissouras, who had already become an acclaimed author and a respected participant in major scientific conferences.

The identical specialization of field, as well as mutual personal sympathies, were the basis for our further cooperation. In 1987 Professor Klissouras visited Prague for the first time, and in the following years, he repeatedly visited our faculty at Charles University. It was my personal joy that he was also one of the award-winning international collaborators on the occasion of celebrations of the 650th anniversary of the Charles University in 1998.

I too visited the university office of Professor Klissouras in Athens during my

study program in 1989 and 1992, and I will never forget our time together nor the fantastic atmosphere of Athens.

During this period, we had made plans for a joint research project, a publication focusing on selection of sport talents, as well as other projects. Regrettably, however, we were unable to realize all of these plans, due to communication difficulties arising from the great distance between our offices, as well as from my knowledge of English.

Fortunately, we were able to meet at various conferences, such as the Olympic Scientific Congress in Seoul in 1988, which thanks to the grace, courtesy, and invitation of Professor Klissouras, I was given the honor to participate as a speaker in the section of Sport and Genetics - a great recognition for me personally.

In recent years, our contact has become limited to occasional e-mails, mostly with wishes of good health and wellbeing, albeit, I often remember with love and appreciation, the many years of our cooperation and meetings. I immensely appreciate and will continue to appreciate Professor Klissouras's friendship, despite the distance separating us today and the limited possibility of meetings, and so it is my pleasure to send New Year's emails with wishes of good health for many years to come.

RUDOLF KOVAR

*Professor of Kinanthropometry
Charles University, Prague*

His research has been of great inspiration

I have had the pleasure knowing and cooperating with Professor Vassilis Klissouras since the beginning of the 1990th. We started our cooperation in the 'European Network of Higher Education'. He was a co-founder of this organization and member of the coordinating group in the first 5 years, where I was also a member. He then was one of the leading founders of the "European College of Sport Science" and secretary general (1995-2000). It was after this period we started working more closely together especially in Erasmus programs related to Children, Physical activity and Health and in the last 10 years in Tempus projects related to the developments of curricula in bachelor and master programs of Sport and Health, Physical Education and Coaching in Egypt and especially in the Balkan countries. Working with professor Klissouras is very inspiring ... and also demanding. Besides being an international very well-known professor in Ergophysiology, he is also a philosopher and equilibrist in talking and putting things in a larger scope than just the specific area of sport science. But doing this takes time, which in between can make people impatient, but not doing it will also be a disappointment to most of us.

Trainability in children. The most important scientific achievements of Professor Klissouras are pioneering tests on twins conducted in the early 1970s, concerning the effect of genetics on sport capabilities in young people. The article, Weber, G., W, Kartodihardjo and V. Klissouras, *Growth and physical training with reference to heredity*; Appl. Physiol. 40(2): 211-215; 1976 (1), has been of great inspiration for me as a scientist dealing with trainability in children and youth. The study was the first, and probably also the last, looking at trainability in identical twins in age groups before, under and after puberty. Identical male twins (four sets aged 10 year, four sets aged 13 year, and four sets aged 16year) were divided so that one twin underwent strenuous endurance training for 10 weeks, while his brother served as a control without training. Intra-pair comparisons of the training-period changes in aerobic, anaerobic, and cardiorespiratory responses to maximum work on a bicycle ergometer disclosed that 1) 10 year-old trained twins improved more than untrained twins did in Vo_2 max, 2) 16-year-old trained twins increased their Vo_2 max, O_2 pulse, blood lactate, ventilation, and respiratory rate and decreased their maximal heart rates more than their untrained counterparts did, and 3) the trained and the untrained 13-year-old twins changed commensurately. Further, inter-age comparisons of the intra-pair differences showed that both the 10- and 16-yr olds improved their Vo_2 max more than did the 13- year olds. In view of this evidence, the old hypothesis that more may be

gained by introducing extra exercise at the time when the rate of growth is greatest is not tenable.

This was quite new knowledge to many scientists at that time. Different results compared to this study have been presented both before and after and probably the differences is mostly based on studies, which are not taking genes or biological age into consideration. In the period late 1970 till mid-1980, our research group followed 24 boys over 6 years with tests every half year (2). They were divided into 3 groups with different weekly physical activity levels. The most active group was active in competitive sport 8 hours per week; the second group was active in 6 hours per week on a lower intensity level and the 3rd group was active around 3 hours per week but not in sport clubs. The development of Vo_2 max and respiratory functions was related to biological age defined as the period of peak height velocity (PHV). In the period 2 years before till 1 year before PHV the group training 8 hours per week had a significantly higher increase in Vo_2 max per body weight than the 2 other groups. In the period 1 year before PHV until PHV the three differently active groups had the same increase in Vo_2 max and the different respiratory function, which suggests that an external stimulus, such as training, could not override the influence of growth during this period of time with increases of body height of 10 centimeters. After PHV there was a greater increase in cardio-respiratory functions in the most active group compared to the less active ones.

Our results were in accordance with the results from Weber, Kartodihardjo and Klissouras, telling us that perhaps it is not right that more may be gained by introducing extra exercise at the time when the rate of growth is greatest. Since then a great amount of research has been done, but specifically in this area of trainability in puberty, not much has been done. In the last issue of Pediatric Exercise Science, Professor Neil Armstrong, University of Exeter (3) concluded that there is a wide range of issues in pediatric aerobic fitness and trainability research which still are needed. One of these is the importance of biological maturity status in the interpretation of physiological variables in youth.

But saying that not more may be gained by introducing extra exercise at the time when the rate of growth is greatest, is not a recommendation for children in the period of puberty not to be physically active.

My research about trainability in children in the 1970th was inspired by the research done by my good friend Professor Vassilis Klissouras. My main research changed in the 1980th into research related to Childhood Health including the implementation of good physical activity practice, and since then I have been in this area. Luckily, I got the possibility to work together with Vassilis Klissouras in many projects, because he also had a great interest in this research area, combined with

a great interest of the implementation of our scientific knowledge into educational programs.

Thank you very much Vassilis Klissouras.

1. Weber G, Kartodihardjo W and Klissouras V. Growth and physical training with reference to heredity. *Appl. Physiol.* 40(2): 211-215; 1976
2. Froberg K, Andersen B, Lammert O. Maximal oxygen uptake and respiratory functions during puberty in boy groups of different physical activity. *Children and Exercise, Pediatric Work Physiology XV, National Institute for Health Promotion, Budapest, 265-280; 1991*
3. Armstrong N. Pediatric aerobic fitness and trainability. *Pediatric Exercise Science.* 29, 8-13; 2017

KARSTEN FROBERG

Associate Professor, Dr.h.c.

Centre of Research in Childhood Health

Department of Sports Science and Clinical Biomechanics

University of Southern Denmark, Odense, Denmark

He belongs to a handful of blessed people

If you like it or not, there is a fact that you cannot change, the one that at a certain time of your life, you have to accept that you have reached the point where your future is ... behind you! This assertion seems cruel at first glance, but it is far as that bad, depending on the way you accept it. This is the crucial point: no doubt that you can regret earlier days, but you can also see the glass half full and consider that youth was certainly a good time, which however came too early because you had no idea of all you could have done in that life phase, due to a significant lack of experience.

Experience is the key-word, and there is no doubt that it is fascinating to go on looking forward even when you have exceeded your zenith, but it is clearly just as interesting occasionally looking back and reflect on all what the many years allowed you to live. One particularly rewarding aspect of this retrospective is to remember all the people you were lucky to meet. When you conducted an active way of professional life, with visits to congresses and participation in committees and working group, you are bound to encounter many sometime important but often interesting people. Sometime, you exchange a few words, sometime more, often you exchange a visit card, and frequently all stops at that point. Rarely, you stay in stealthy contacts, easier today that in the past with the IT opportunities, mostly all this has an end if no new occasion of physically meeting occurs. In a way, it is quite similar to the crossing of sailing ships on the blue Aegean Sea around all the islands, an activity that Vassilis Klissouras masters as well as his scientific one! No wonder, in both, sport and physical activity, combined with brain work, are requested!

My first meet is as old as the early seventies – as I said in introduction, a very long time ago –in Magglingen, the seat of the Swiss Federal School of Sports (that was the denomination in those years). I was a young medical assistant at the Research Institute, conducting preparticipation assessments on athletes from different national team members in various sports, treating illnesses and injuries of course participants and participating in research project of the Institute. At that time, one of the major project was assessing the effects of various training forms (aerobic, anaerobic, power) on twins, one of them being stimulated, the other not. The head of the institute was a recognized expert in muscle biopsy which was largely used in our protocol. As a young professor at McGill University, Vassilis Klissouras had introduced the twin model concerning the effects of genetics on sport capabilities in humans. In this context, he developed an international research program and conducted relevant studies in special populations in Montreal, Jyvaskyla, Liege, Tokyo, and also Bern, very near from Magglingen. As a part of “our” project was re-

alized in our capital (electron microscopy), the contact between the different involved institutions was obvious, and that's how Vassilis was brought in contact with the group I was a very modest part. That's how and why we met for the first time, in the institute I was working at. Given the "hierarchy" of our different positions, our relation was not very intense, but apparently, as the future demonstrates it, very fruitful.

As mentioned initially, each individual's road goes its way, and may cross the one of a previously met person, or not. Personally, I kept up the contact as I could at that time, predominantly by following Professor Klissouras's scientific work through his numerous publications (more than 100 original scientific works within the scope of physiology, especially related to the genetic base of human efficiency, amongst them a milestone paper in sport genetics, "Heritability of Adaptive Variation"), without any direct contacts, except one at a sports medicine congress in his home town Athens (where I nearly was elected as a total nobody and an improvised candidacy in the FIMS Board of Directors!). I also followed with attention his action as Founder of the "European College of Sport Science (ECSS)", in which he acted as secretary general for many years. Despite this "platonic" relation, and despite my great interest for the concurrent organization to the similar ones in Sport Medicine, my field that I didn't want to betray, it lasted until 2008 as our ships again crossed their trajectories. It was in the harbor of Antalya – again with the Mediterranean sea as background! -, at the occasion of a Congress of EFSMA, the European Federation of Sports Medicine Association, where he was already a Board Member as the Representative of ECSS. Vassilis was member of the election bureau, and I happened to be elected as new Board Member. I will always remember his enthusiastic look to make me understand that I had been (brilliantly, this time) elected. This was the beginning of a more intensive cooperation which lasted 4 years with 2 or 3 yearly committee meetings with sufficient time for enriching exchanges.

An absolutely significant event for the continuation of this very positive relation was Vassilis intervention in an intensive discussion about the prescription of exercise for health. To underline his arguments, as usual clear even if hard (doctors have no idea how to do this), he used his book "Fundamentals of Sports Physiology" and showed around to the present people. When my term came, I discovered a unique publication and spontaneously mentioned the necessity for a translation in other languages. As soon said, as soon decided, and since that luminous moment, our paths are going in parallel, until the French edition of this remarkable book arrives on the market, this year still. A great moment we both are waiting for with great impatience.

And what after? Vassilis, let us keep sailing to new shores... There are so many other exciting projects waiting to be realized, and most of the achievements – small

or big – in the history of human mind have happened thanks to You certainly belong to them, and I am doing my best to follow your luminous example. So we should easily be able to achieve more together. But as Hippocrates said “ο βίος βραχύς, η δε τέχνη μακρής», life is short, but art is long. And sciences too. As it is not exaggerated to pretend that we are comrades in Science...which means ισοβίως (for life)! So even if we have our future behind us, we still can look forward on many interesting projects

PETER JENOURE
Doctor of Sports Medicine

Humanity: A neglected part of academic life

I was just a young fellow in residency program in Sports Medicine Department at Aegean University School of Medicine, Izmir, Turkey, when I first read Prof. Klissouras' name in his articles on genetics and sports. It was very clear that he was the pioneer in this subject. This was in 1980s. It took 20 years to meet him in a Balkan Sports Medicine Congress held in Drama, Greece (2004).

From the moment we met, we understood that we share a common interest in life; humanity. This is the neglected part of academic life, I believe and Prof. Klissouras put this in the middle of his endeavour throughout his career.

Prof. Klissouras is, in my eyes, a tireless researcher striving to learn more not only in terms of scientific knowledge but also from each and every single person he meets. His philosophical approach to issues during the meetings always lightened my way of thinking and solving the problems. He is kind and caring others. I friendly wish him all the best in his path from now on and hope to meet in the years to come.

PROF. DR. EMIN ERGEN

Secretary General, EFSMA

Chairman, FIMS Education Commission

He plays a key role in the lives of many

It was in early spring a quarter-century ago, that I met Professor Vassilis Klissouras – then a youthful-looking 55 year gentleman with striking appearance for the first time in person. This was in a very special and memorable meeting organized by Professor Norbert Bachl in Austrians’ best restaurant – a great honor for me to participate in this meeting at the beginning of my academic career.

Even if I did not know Professor Klissouras personally before that legendary meeting, his name as a leading specialist in the scope of exercise physiology was well known to me from literature, specifically due to his pioneering studies on twins concerning the effects of genetics on sport capabilities in people.

However, it was not only his outstanding scientific career which deeply impressed me then (and still does), but his wisdom, his philosophical attitude, his humanistic vision and most importantly his enthusiasm in imparting his experience and knowledge to the younger generation of Sport Scientists.

Vassilis Klissouras has the rare human quality to inspire, to motivate, to foster and to empower young people to be creative in developing their own identity and to think differently about their future and by giving them a vivid insight into the fascinating working lives of scientists. He at the same time understands to turn wide-eyed enthusiasm into a grounded understanding of day-to-day research telling his students how important sound professional development is to achieve their dreams – ensuring that students understand Friedrich Nietzsche’s philosophical statement *“He who would learn to fly one day must first learn to stand and walk and run and climb and dance; one cannot fly into flying”*.

Professor Klissouras devoted much of his career to education and mentorship. Between 1967 and 1982 he lectured at McGill University in Montreal, Canada and from 1982 until 2004 as Professor of Ergo-Physiology at the Faculty of Sports Medicine and Biology of Physical Activity at the National & Kapodistrian University in Athens (and since 2004 as Emeritus Professor). From 1982-2001 he was Dean of the Faculty of “Physical Education and Sport Science” of the University of Athens where he also was member of the Senate. He also performed the function of a Visiting Professor at the University of Liege (Belgium), the University of Jyvaskyla (Finland), the University of Tokyo (Japan), the University of Zagreb (Croatia) and the University of Beijing (China).

Vassilis is the co-founder of the “European Network of Sport Sciences in Higher Education”, the founder of the “European College of Sport Science” and was its Secretary General from 1995-2000. He is Board Member of the “European Federation of Sports Medicine” since 2004; Member of the development commission of the

Restaurant Taubenkobel, Austria, 1994. Left to right Professor Bengt Saltin, Professor Fabio Pigozzi, Professor Vassilis Klissouras, Professor Herald Tschan, and Mrs Ilse Bachl.

"International Federation of Sports Medicine" (since 2010); President Founder of the "Hellenic Society of Sport Science (since 2000).

Since 1996 Vassilis performs the function of a coordinator or member of many expert teams for modernization of European curricula in the field of Sport Science and physical education at many Universities within European Union projects – and let me also say, on a very personal note, how proud I was to accompany him over these years on several occasions when we met with young students, and how impressed I was by the way he handled those situations. In this respect I would like to highlight a particular European Union funded project –in Pristina, Kosovo aiming to organize and deliver a post-graduate Masters level training of trainers program for sport and physical education teachers and teacher trainers in Kosovo.

In this very successful project (2011-2014) which I had the honor to lead, Vassilis and I cooperated very closely with Vassilis combining the roles of advisor, teacher, mentor, textbook author and invaluable support. Many of our former Master graduates currently are PhD students at different highly ranked European universities, others working already as teachers or teacher trainers. One of these grad-

uates, a PhD student at Vienna University and teaching staff member in a University in Kosovo, who already published several papers in peer reviewed journals, recently told me “...you know it was Professor Klissouras who motivated and taught me to fly and to realize my dreams to become a scientist”.

It is a fact that Vassilis Klissouras has been a mentor and friend to many in the scientific community. He has trained many young researchers, who are now occupying leading positions in research institutes or professorships in universities all over the world. However, owing to his charismatic personality Professor Klissouras has inspired future generations on a much broader level, well beyond science. His curiosity, his imagination, his persistence, his availability and his liveliness have made him one of the leading figures in Sport Science of his generation. What is maybe the most prominent characteristic of Vassilis Klissouras, is that he never wanted to follow a pre-defined path through his professional life, never wanted to dissolve in a crowd, or to accept any kind of dogma.

Without any doubt Professor Klissouras one of the greats of his guild, a brilliant professor, a pioneer, a great visionary, one of the scientists who had a sustainable impact onto an entire research field. Vassilis Klissouras has given a great boost to Sport Science and has made it develop into a self-standing research area with many research groups involved all over the World.

I would like to conclude with a big Thank You. Thank you for what you created for our field. Thank you for pushing us to excellence. And most importantly, thank you for your time. Vassilis, you play a key role in the lives of many of us as a colleague, as an encouraging advisor, and as a good friend.

My heartfelt congratulations – and please keep it that way.

HARALD TSCHAN, UNIV.-PROF., PHD, MSCI
Centre for Sport Science and University Sports
Department of Sport Science
University of Vienna, Austria

Had a key role in the development of my scientific “phenotype”

I am very pleased and honored to contribute to the honorary volume for Vassilis Klissouras, Professor Emeritus of Ergophysiology. Although Prof. Vassilis Klissouras has been trained as an exercise physiologist, subsequently becoming fond of genetics, and I was trained as a geneticist, subsequently becoming fond of molecular exercise physiology, we spent most of our collaboration and friendship in a more academics than scientific context. Thus, I will leave to other eminent colleagues the task to comment on scientific achievement of Prof. Klissouras.

Nevertheless, I can not forget to mention that Prof. Klissouras had an accidental, key role also in the development of my current scientific “phenotype”.

I saw him for the first time on 2002 and then once again in 2003, in occasion of two international conferences, the European College of Sport Science and IOC Olympic World Congresses, that he organized in Athens. At that time, I was just shifting my research interests towards redox signaling in skeletal muscle cells, so that Paolo Parisi, very good friend of Vassilis, invited me to present my work in the above mentioned conferences. While I learned about his university career and international recognition, enjoying the new scientific environment, I am pretty sure that Vassilis was absolutely not aware of me. By fortune, in the IOC Olympic World Congress, the Chair of my symposium was Malcolm J. Jackson, from the University of Liverpool, a very well known muscle physiologist and one of the main expert in muscle redox biology. He appreciated my work, and we started a collaboration that, in ten years, lead me in the board of the European Society for Free Radical Research. Thus, although in a very unaware fashion, I, too, benefitted from the influence of Vassilis Klissouras as a mentor.

Vassilis and I started to know each other years later, in 2007, after my moving to the University of Rome Foro Italico (former University Institute of Sport and Movement) and my engagement in the European Tempus projects coordinated by Paolo Parisi and, later on, by myself. Together with Nickos Geladas and, subsequently, Kostantinos Karteroliotis and Maria Koskolou, Vassilis Klissouras collaborated from 2005 to 2016 in four European projects (BOALBA, EGYPTSPORT, BALKANS-PORT and SPEED) carried out in the Western Balkans and Egypt to promote the Bologna Process and upgrade Physical Education curricula into modern Sport Science. The main focus of those projects has been the recognition of sport and physical activity as a powerful tool for socioeconomic development, as well as for personal and collective well-being. In research and higher education this involves the expansion of Physical Education into Sport Science, accounting for much wider

Πραγματοποιώντας ευρωπαϊκό πρόγραμμα αναβάθμισης σπουδών στην Αθλητική Επιστήμη στην Αίγυπτο. Από δεξιά οι Καθηγητές Νίκος Γελαδάς, Βασίλης Κλεισούρας, Harald Tschan, Paolo Parisi, Daniela Caporossi and Karsen Froberg

scope and new science, implications and job market needs: in teaching, training, management, health, social work, and so on. In this context, the personal experience of Paolo Parisi and Vassilis Klissouras, both main actors of the university reform in the sport science area in Italy and Greece, resulted fundamental. Not to forget the efficacy of Vassilis' oratory art that more than one time fascinated the reluctant audience of "old fashion" academics. Among others, I will always remember the following "We are academics. We must give credits to our students because of knowledge and competences, not because of the amount of sweat".

Dear Vassilis, I sincerely respect your great contribution to the sport science as a whole and to the exercise physiology, especially in the field of exercise genetics. We will always be inspired by your passion in research, as well as your outstanding talents as a teacher and mentor.

DANIELA CAPOROSSI

*Laboratory of Biology and Genetics of Movement
Department of Movement, Human and Health Science
University of Rome Foro Italico*

Symbolizing tranquility and scientific approach

It must be more than twenty years since I first met Professor Vassilis Klissouras at an EFSMA meeting. As the acting President of EFSMA, I know that a lot of friends are already writing about his great contribution as a scientific person at the highest level.

I will comment on our association with him in a way we appreciated enormously as a real scientific person with a strong relation to the best psychological behavior to explain the deep meaning of the complicated problems during our many meetings.

We all know him as a friendly man, symbolizing tranquility and scientific approach in each discussion. We learned a lot from his experience and he has shown us a lot of his generosity and support by offering us his exceptional life-book about "Ergophysiology", approving in our scientific basic references to one of EFSMA's actual goals "Exercise Prescription for Health".

To appreciate his unique person from my personal side, I collected a selection of pictures of his long stay with us. They showed us the way a mature professor behaves during our meetings in all the aspects of our association not only in academic seminars and discussions but also in enjoying the fine things of life, gourmet dining, drinking vintage white wines and the smooth pleasure of just being together with colleagues and friends

Nowadays I still have the same feeling as ever, even though our contacts are not as frequent anymore. But when we meet again for another time, it is always immediately a great moment, feeling from the first moment gently together as in a good family.

We, EFSMA Board and Members, hope that he will have the opportunity to continue for many years, his boat life at the Greek sea, try out a new wine in the shadow of his sails and most important of all just talking with his friends!

ANDRE DEBRUYNE M.D.

President

European Federation of Sports Medicine

The Professor who deserves a Frieze

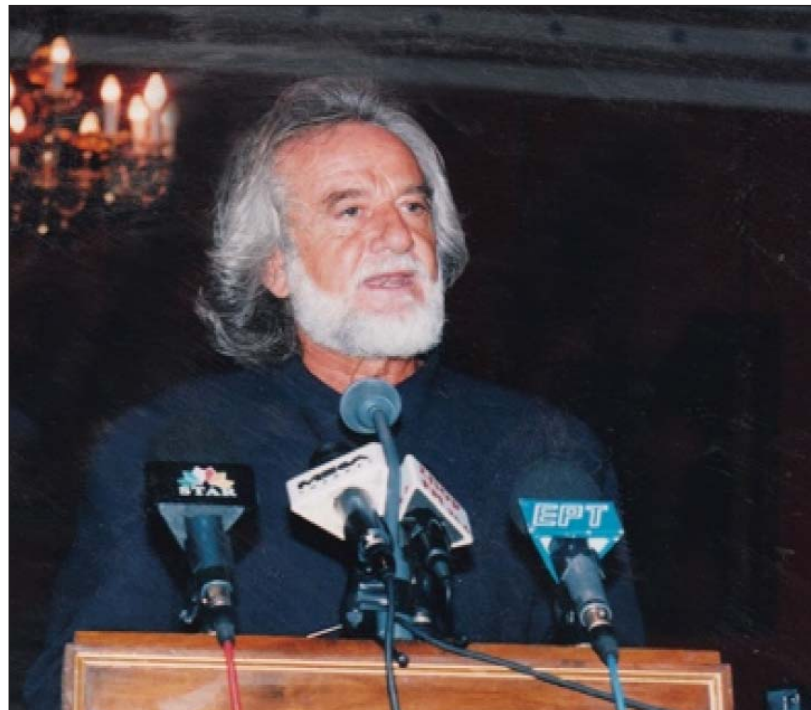

I first met Vassilis in 2002, then as now, the leading sport science geneticist in the world. His pioneering work in genetics has secured his reputation professionally. His generosity in bringing this scientific knowledge to the field of sports science raised the level of discussion on doping in sport from the legal-administrative, through the clinical, the pharmacological and into the scientific arena. It was with great fulfilment that I could be part of those early genetic discussions on doping in sport. He was a scientist one could talk with on genetics.

Now with his colleague and friend Yannis Pitsiladis and others, he has expanded his horizon. The hypothesis that individual differences in elite sport performance and doping can potentially be explained not only by the impact of DNA sequence variation on biology and behaviour, but also by the effects of epigenomic signalling on gene expression.

On first glance, Vassilis looked like one of the characters from a frieze. He looked too much like a movie star version of an academic professor to actually be a successful one. Alas, looks were deceiving. Charming and bohemian in his demeanour, he could pass as a Senator of the first, great modern civilisation of the West, the Greek Empire. His appearance (his dress code was one of a patrician of Ancient Athens), and his manner (always armed with his disarming smile), he was a keen and interested listener. But when he started speaking he was off and there was no telling the finish line. In other words, he was the perfect friend for an Irishman.

He was also able to use less words when that was deemed necessary. For most clinicians he understood the principle that time is of the essence for their learning. He was familiar with the words of Blaise Pascal, "Please forgive this long letter, I did not have time to write short one". He condensed his seminal work of 1,052 pages on Ergophysiology (11th Edition, 2011) into the 126 pages of the Fundamentals of Sports Physiology, (1st edition 2013) with illustrations by his son Odysseus and co-edited by

his son Achilles. They generously donated this condensed textbook free to the European Federation of Sport Medicine Associations (EFSMA) members and medical colleagues for years ahead, on their website.

I have had the pleasure of calling Vassilis a friend, and colleague, for more than 15 years in The International Federation of Sports Medicine (FIMS), the European Federation of Sport Medicine Associations (EFSMA), the European Olympic Committee, Medical Commission, the Concerted Effort in the Fight against Doping in Sport under the tutelage and presidencies of the Prince de Merode (Brussels), Prof Fabio Pigozzi (Italy), Prof Norbert Bachl (Austria) and Dr Andre Debruyne (Belgium). During this time he wrote his next great contribution on "Plasticity of Human Motor Cortex is in Part Genetically Determined"

Our meetings over these years, the work we did and the fun we had, would not look out of place on those great friezes of the Parthenon itself! But I'm sure Vassilis would join me in saying, "we are not ancient artefacts to be excavated and discovered: not yet anyway".

JOSEPH M CUMMISKEY M.D., B.SC., F.R.C.P.I., F.A.C.P.

*Former Dean Faculty Sport and Exercise Medicine RCSI and RCPI
Former President European Federation of Sports Medicine Associations
Dublin, Ireland*

A Lifelong Scientific Career with Optimal Genes for Genetic Research

Sport and Exercise Physiology is privileged because results of a wide range of research can be applied to humans of both sexes, of every age, to trained athletes and untrained individuals, to patients during their rehabilitation and to humans in different environments like in space. The history of Sport - Physiology and Exercise Medicine is very long including one very famous old Greek Physician, Hippocrates, who wrote: "There is perhaps nothing older than motion in nature". With regard to this, empirical evidence, as well as scientific and epidemiologic results, obtained from that time until now are well known and have influenced all areas of human living modalities in the field of prevention, rehabilitation, leisure time and top performance sports. As a consequence of this knowledge, sports medicine and exercise physiology worked out recommendations for physical exercise represented by worldwide accepted Sport medical Federations like FIMS, ACSM and EFSMA, General Surgeon and others.

However, during the last four or five decades, scientists always claimed about the generalization of such recommendations, arguing, that there are a lot of differences between individuals, not only in terms of their genetic predisposition, but also in terms of adaptation, which was derived from a lot of empirical results following special training regimen of top athletes. It was P. O. Astrand during the eighties of the last century, who asked, if it is correct to train a population, following general recommendations if there is evidence, that 10, 20 or 30 percent will not gain any benefits from that. This was a starting point of a new area, including genetic and molecular research into exercise physiology. As a spearhead Prof. Vassilis Klissouras was deeply involved from the very beginning of the worldwide genetic research activities.

Advances in training regimen, the understanding between an optimal relation between training and recovery as well as dietary implications and psychological support have constantly pushed the boundaries of the "Citius - Altius - Fortius". In addition, the knowledge regarding the impact on genetics to human performance has grown markedly during the last years. Top athletes are the best examples of successful interaction of "nature versus nurture", meaning the interaction between genomic and epigenomic traits and the training, dietary and other lifestyle and environmental demands. Beside physical size, metabolic and cardiovascular function, tissue composition, mental conditioning, neuro-control and motor skills one of the most fascinating tissue is the muscle and the muscular adaptation, to get more in-

sight how muscles work in athletes (especially in the endpoints of endurance and strength performance) and in both health and diseased humans or under special environmental conditions like space.

As a consequence, all advances to understand the genetic and molecular basis of human physical performance have important implication for sport on all levels of competition as well as for all preventive and rehabilitative measures and programs. Therefore, it is essential to get more and more insight into the basic science of genomics and genetics and the relation of gene expressions. This concerns contributions of animal research, family and twin studies, genome-wide association studies and ethnic comparisons, developing new diagnostic procedures and statistical analysis.

All these areas were (and are) challenging questions and – to a great extent – “black boxes”, when Prof. Klissouras began with his scientific work in this field. After his education in Greece and his work at the University, Prof. Klissouras spent from 1967 to 1982 at McGill University in Montreal, Canada, initiating and being involved in a lot of cooperations and joint projects with scientists as F. Pirnay, E. Karvinen, P. Komi, Claude Bouchard, J. S. Skinner, Louise Perusse, and later with M. Collins, Y. Pitsiladis,, I. Missitzi, T.R. Rankinen, B. Wohlfarth and others.

After his stay in Canada, he was appointed 1982 as Professor of Ergophysiology at the National & Kapodistrian University in Athens from which he officially retired 2004 - but continuing his research activities in the same way all the following years. He also became Dean of the Faculty of Physical Education and Sports Science, Head of the Department of Sports Medicine and Biology of Exercise, Head of the Ergophysiology and Ergometry Laboratory, chairman of Postgraduate Studies in “Biology of Exercise” and also member of the University Senate at the University of Athens.

Looking back again to the Seventies, genetic research on family and twin studies has developed since this time in an incredible manner. Considering this, the decoding of the human genome in the late 1990s’ caused new knowledge about genetic and epigenetic interactions and genomic and other “omics” based technologies have led to a new understanding of tissue and organ remodeling in exercise. The number of publications in this fields did not rise linear, but rather exponential covering all areas of genetic research, in particular also the mentioned question “nature or nurture” behind the Olympic champions?! What is behind of an ultimate performance regarding different traits and their adaptation in different sports? Which genes and gen-networks are responsible? Which polymorphism are relevant? Which impacts are to expect from epigenetic influences during the way from a kid to an Olympic champion, even co-influenced by the parents. Is it the “human mind which will enable to cross the boundaries in sports performance” (V. Klissouras, 2016).

Since the beginning of his scientific career, Prof. Klissouras had the chance to witness the “tremendous rush” of genetic and molecular research, which one of the geneticists once described in a saying: “Every five years we are confused on a new level!” Superficially, this might sound a little bit cynical, but in fact, it demonstrates only the incredible fast development of diagnostic tools and procedures to understand the last mysteries of the human existence.

The young researcher

After having published studies about the “Energy metabolism in swimming the dolphin stroke” or “Electrogoniometric studies of jumping events” and other topics of Exercise Physiology between the late sixties and eighties, Prof. Klissouras, embedded into national and international scientific groups, started his genetic research and the respective publications in the early seventies. His paper “Heritability of Adaptive Variations” was published 1971 in the Journal of Applied Physiology, a lot of other studies followed, like “Genetic differences in the ventilatory response to inhaled CO₂”, “Adaption to maximal effort: genetics and age”, “Genetic variation in neuromuscular performance” and “Prediction of potential performance with special reference to heredity”. In a publication “Growth and physical training is a reference to heredity”, 1976, Journal of Applied Physiology, he published results of one of his first twin-studies, in which identical male twins (four sets aged 10 yr, four sets aged 13 yr, and four sets aged 16 yr.) were divided so that one twin underwent strenuous endurance training for 10 wk., while his brother served as a control without training. The twins, who trained showed advantages in different cardiorespiratory parameters compared to the sedentary controls. Results demonstrated, that “Further, interage comparisons of the intrapair differences showed, that both the 10- and 16-yr olds improved their VO₂ max more than did the 13-yr olds.” The group of Prof. Klissouras concluded in view of this evidence, “that the old hypothesis that more may be gained by introducing extra exercise at the time when the rate of growth is greatest is not tenable.” In another study with regard to the “Genetic limit of functional adaptability”, he could prove, that although exogenous factors are important, a strong hereditary component sets a limit to functional adaptability. In a project, published in the European Journal of Applied Physiology, 2003, the group of Vassilis Klissouras, tried to evaluate the effect of training in male prepubertal and pubertal monozygotic twins. The authors concluded, that “genetic control seems to have a strong effect on the extent of adaptations, and the genotype-training interaction explains a small, but prominent part of them.” It was not only the body of an athlete with its cardiorespiratory, metabolic and muscular traits, but also neurophysiological and psychological aspects, which came into the focus of Prof. Klissouras’ interest. In a paper together with J. Missitzi and co-authors

“Heritability of motor control and motor learning” the results showed, that “heredity accounts for a major part of existing differences in motor control and motor learning, but uncertainly remains which gene polymorphisms may be responsible.”

Out of the first results of the twin- and family studies, consequently a lot of researchers world-wide tried to find genes associated with human performance and their genes-genes interactions and genes-environment relations. More than 250 genes were discovered, which seem to influence several traits related to sport and also top athletic performance, where out a lot of researchers tried to find the “Optimum genetic profile” for endurance and strength sports as well as for adaptive processes, induced by training. More and more institutions focused also on environmental factors, because they can induce gene expression during critical periods of prenatal and postnatal development and therefore probably may explain, why some individuals reach the elite athlete status and others not. A corresponding research was done also for different molecular pathways, which occur, when mechanical load is applied to a muscle, a signal, which involves the “Up- or Down regulation” of a number of primary and secondary messengers, that initiate a cascade of coordinated events, resulting in the activation and (or) repression of specific signaling pathways regulating exercise induced gene expression and protein synthesis and (or) degradation (genomics, transcriptomics, proteomics, metabolomics).

The senior researcher

A great number of all publications of Vassilis Klissouras (more than 100) were published during the time of this scientific career, documenting the ongoing interest of Prof. Klissouras in this field due to his various functions and research activities as visiting professor at the University of Liege (Belgium) University of Jyväskylä (Finland) University of Tokyo (Japan) University of Zagreb (Croatia) and University of Beijing (China) and the University of Rome (Italy). He never stopped his research and publishing activities – documented by his impressive reference list; and as we all know – he will continue!

Prof. Klissouras received the Honorary Doctor Degree of the Aristotle University in Thessaloniki 2009 and also performed the function of a coordinator or member of many expert teams for the modernization of the European Curricula in the field of Sciences of Physical Culture at many European universities in the frame of Tempus Projects.

He is co-founder of the European College of Sports Science, also serving as Secretary General from 1995 till 2000, and board member of the European Federation of Sports Medicine since 2004, member of the Development Commission of the International Federation of Sports Medicine and President and Founder of the “Hellenic Society of Sports Science”. In all this functions also after his retirement he

Scientific meeting in Vienna, Schützen (1999) with Prof. Saltin, Prof. Pigozzi, Prof. Klissouras, Prof. Tschan

gave important inputs to scientific groups at different universities working on his favorite topic of “Genetic and Sports”. Through his own research and through numerous lectures worldwide, he encouraged a lot of young scientists to continue and to deepen the research in the just mentioned field.

Nothing can better witness his ongoing activities as his involvement and participation in the “Athlome Project Consortium: a concerted effort to discover genomic and other “omics” markers of athletic performance”, which was founded and introduced by Yannis P. Pitsiladis a few years ago. In this project, genomic, epigenomic, transcriptomic, proteomic and metabolomics studies are being conducted by participating centers to address questions in the main research areas: elite performance, training response and injury. The list of the just running projects is impressive as well as from the topics as from the cooperating scientists.

- Athlome Project Consortium (APC)
- Genome-wide Association Study (GWAS)
- Study of replicated single nucleotide Polymorphisms (SNPs)
- Eastern Europe Population Studies

- The Exercise at the Limit – Inherited Traits of Endurance (ELITE)
- Elite East African Athlete Cohort
- GAMES
- GENATHLETE
- GENetics of Elite Status In Sport (GENESIS)
- Skeletal Muscle Adaptive Response to Training study (Gene SMART)
- Genomics Of Injuries consortium (GOING)
- Japanese Human Athlome Project (J_HAP)
- Netherlands Twin Register (NTR)
- POWERGENE consortium
- Super-athletes: Genes and Sweat
- Epigenetics of Elite Athletic Performance
- Rat Models of Exercise and Health (LCR-HCR rat model)
- 1000 Athlomes Project

And – Prof. Vassilis Klissouras is one of the key persons of this group, still being active - for example as co-author in a paper by

G. Wang et al, Med Sport Sci 2016: *“The future of genomic research in athletic performance and adaptation to training”. In addition, during the last years he is focusing on the genetic and epigenomic research, especially under the topic “The power of mind”, which – in his words – “should cross the boarders of the ultimate human performance”.*

Taking together his unique scientific career, his wisdom, his efforts in educating young people, his humanity, which also includes all the enjoyable aspects of life and life quality, it can be stated, that he will for sure find a very special place in the “Olympus of Genetic Research”.

NORBERT BACHL MD, DR. HC PROF., FFIMS, FRCPI, FRCS

Department of Sports and Exercise Physiology Centre for Sports Science and University Sports of the University of Vienna

Director of the Austrian Institute for Sport Medicine

FIMS Secretary General, EFSMA Past and Honorary President

Member of the Medical Commission of IOC, EOC, ÖOC

Member of the European Academy of Sciences and Arts

His return to Athens was timely correct

Dear Vassilis, these are my humble thoughts to try to characterize what you have accomplished in your way to develop sport science in Europe. It is indeed a great pleasure and privilege to write a short note to your book of memoirs. I do this in the form of a letter highlighting those actions, which you had performed well, and in which we were both active. Here *I refer* to the need for standardization of the study curricular in the various Universities of the European Union. You belonged to several of these working groups, and I was happy to be able take part in the group “Study Curriculum of the Biology of Physical Activity”, you were very eager to get this done first so that it would be used as an example for several other master courses. To get things done fast, you invited myself and our common friend Bengt Saltin for four days in early June to Finnish Lapland, to a small community, called Saariselkä which is the northernmost community/tourist resort in Finland, The skiing season was over, and we could work efficiently. For the production of the first draft of our mission in Saariselkä.

Because of the geographical location, the sun did not set at all during our stay, so conditions for work were optimal. This idea to go to the far north with the curriculum material was a typical Vassilis idea, which indeed resulted in providing the draft material for other members of the working group much sooner than expected. Before this SAARISELKÄ intermission, you had returned to Europe from McGill University, and after you had settled well with your efforts to organize the laboratories in Athens for your own research work, you wanted to be involved more actively in All European levels of activities. Surprisingly, however, you realized soon that with a few exceptions, quality and quantity of research in our fields of sport science, especially in its biological areas were in general very low.

Your return to Athens was timely correct and you were needed to help others to critically analyze the situation. No simple and direct plan could be available. Sport Science in European universities was simply lacking correct directions, and leadership and vision. The simple analysis of the research quality and quantity revealed that the academic training of research did not have the needed dynamics. As a consequence, the postdoctoral training was also not well organized.

Your presence in many European level sport science events was a sign of your personal concerns. You have sent a message to emphasize that despite difficulties it is possible with the help of direct long term plans to improve the quality and quantity of research in sport scientific fields.

European friends are now thanking you for your intensive approach to activate

young researchers in the period 1980's and 1990's. I am personally thanking you for your support, when I spoke in the opening of the 1994 in Budapest meeting called WEST meets EAST. In my speech I announced that there is need to found the European College of Sport Science (ECSS). I was then President of the International Council of Sport science. In this capacity I took a calculated risk for calling for this action. You, Vassilis; you were the very first in the audience to congratulate me of this speech and its message.

We had activated many colleagues to come to join us in the new effort to recruit the best available researchers, we thought our efforts were not correctly formulated. It must be admitted that our action was critically objected, and only about half of the audience agreed with our plans. Luckily then we did not loose any friends, thus we could keep our original action very alive and we could call our basic action group of myself, yourself, Joachim Mester, Pierre Marconnet, and Bengt Saltin. We were then lucky to have proposed Bengt Saltin as our first President from the winter of 1996. We could not think any other way of timing the serious plans to announce the founding of the ECSS. It appeared that ECSS was and still is a record breaking society where young investigators are presenting the papers in addition the rest of the participation of the congress has linearly increased in number exceeding currently clearly over 3000. The annual congress of ECSS has become a must to participate.

PAAVO KOMI

*Professor Emeritus of Exercise Physiology & Biomechanics
Jyvaskyla University, Finland*

Vassilis Klissouras – and C.G. Jung

Similar to artists who are being taken care of by the muse of their respective arts, scientists - in contrast to common popular belief, also need inspiration. It is not enough simply to follow numbers, and the dramatic development of science over the last 400 years reflects, among other things, also the creativity and lateral thinking of the leading scientists in their respective fields. I believe that science needs both aspects - creativity, playfulness, and inspiration, but also persistent and disciplined work in the exploration of the specific subject. However, major steps ahead in the development of the field usually require this divine spark to the present day.

In my opinion there are few colleagues who bring these two important aspects of advanced science into balance in a better or more harmonious way both in their scientific work and teaching and in their private lives, than Vassilis Klissouras. It was only through the balance of both aspects that the rapidly developing field of sports medicine, pioneered by Klissouras, became an advanced concept to integrate the rapidly developing relevant biological, physiological, genetic, social, and psychological knowledge not only in medicine, but also in other closely related disciplines. Sports medicine obviously owes much to his successful integration of the two aspects into a coherent and dynamic whole to influence the new field.

One of my most important inspirations since I started working in the field of psychiatry was the Swiss psychoanalyst C.G. Jung (b. 1875, d. 1961). Jung gained important insights when he left his native country and became a co-worker of Sigmund Freud in Vienna. As a close collaborator and editor of the official journal of the psychoanalytic movement for a considerable time he later continued to deepen his own understanding of psychology and psychotherapy that became - as «*Analytical Psychology*» - a major school of psychodynamic psychology, and an inspiration to many in search of a complex understanding of the human mind, culture, and their place in a joint universe. Criticised as being too philosophical by many psychoanalysts, Jung's observations are still highly influential. Many of the key concepts such as that of the archetype, but also the integration of opposites, e.g. as in the interplay of Yin and Yang as necessary and mutually corresponding and interactive forces in Asian philosophy, are still influential topics not only in psychology.

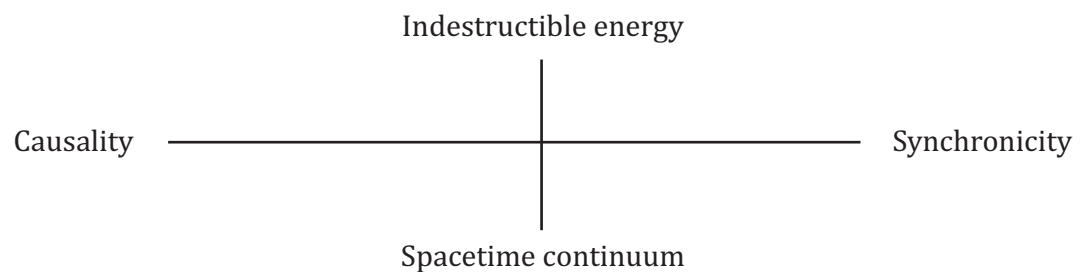
Another concept, synchronicity,¹ was one of the most fascinating concepts I explored in many stimulating discussions over the last decade with Vassilis. Due to our shared interest in this complex concept, I will shortly summarise its meaning. Recently, experts have warned against a too diffuse application of the concept (Giegerich, 2012), but we might in the following paragraphs take the liberty to use the

¹See for example Jung, Carl G. (1993) [1952]. *Synchronicity: An Acausal Connecting Principle*. Bollingen, Switzerland: Bollingen Foundation, also included in the *Collected Works*, Volume 8.

discussion on synchronicity for further reflection. My intention is to first share our fascination with that unique concept as a possible inspiration, or as an invitation to discover new concepts in life, with the readers of this book (Bishop, 2008).

Synchronicity is defined as «*a causal connecting (togetherness) principle*», «*meaningful coincidence*» and «*a causal parallelism*». A typical everyday example would be a situation in which we just think about writing a letter to or calling an old friend whom we have not met in years, and probably prepare for that action, while he reaches out to us by a phone call at the same moment, precluding our own call or mail.

The concept was originally developed by Jung already in the 1920s when new concepts of space-time became prominent in physics. After having taken part in dinner discussions with Albert Einstein that were a source of inspiration for Jung, it later became the special focus and also part of an intense discourse he had after the Second World War with the leading physicist Wolfgang Pauli (Donati, 2004). Jung and Pauli perceived the possibility that there existed an underlying dynamic process or order that was reflected in the universe by phenomena such as synchronicity (Altmanspacher, 2014). An interesting point in the discussion might be whether synchronicity is actually a «metaphysical» or «spiritual» phenomenon that would indicate a process outside the scope of scientific models of nature, or whether it rather is indicative of insufficiently explored aspects of that scientific universe that could perhaps be explained by quantum mechanics. The latter was as assumed by Pauli and Jung. The history of the concept of synchronicity is also interesting because it frequently brought together leading figures of different fields, e.g., psychologists and physicists, in a joint effort to challenge existing concepts of understanding the universe.

Tab. I. Synchronicity²

It has been assumed by Jung that an increase in the number of synchronicities encountered by someone might actually indicate that a person is close to realising his or her «*plan of life*» and attain individuation (another hallmark of Jung's analytical psychology). I frequently had the pleasure to encounter such synchronicities with Vassilis, so maybe there is something to the concept in this regard.

²(Creative commons)

The fruitful discussions between me as a psychiatrist and cultural anthropologist and Vassilis as an expert in physiology, genetics, and the physical sciences carries some similarities to those earlier encounters, although my own ideas are unfortunately - or maybe to the best of mankind - not as influential as those of C.G. Jung. The need of an open interdisciplinary dialogue between different fields is well exemplified by this example and will potentially be of even more importance in the development of the field of sport sciences.

Since Jung's publications the concept of synchronicity has frequently been taken up in the discourse in different fields of science, and it can be seen as an influential point of discussion even after Jung's death. Authors like Arthur Koestler for example took up synchronicity in 1972 as a key concept in his book "The Roots of Coincidence" (Koestler, 1972). Limar took up synchronicity in a discussion on genetics - a field of special interest also for Vassilis Klissouras - and physics (Limar, 2011).

The first time I met Vassilis Klissouras was actually in Vienna, which possibly is in and of itself a synchronicity. He immediately evoked in me the image of the Jungian archetype that is for me - and quite subjectively - most closely associated with him, i.e., that of the «*wise old man*». Please keep in mind that this does not refer to the nominal age of a person as indicated by the time that has passed since the day of birth (Hubback, 1996). The concept of archetypes has recently been under discussion (Merchant, 2009, Goodwyn, 2010). For me the «*wise old man*» is more about a quality of the character, or, in Jung's terms, part of the process of psychological development, of individuation. The image is linked to the developed self, and the encounter with this archetype has been described as follows:

«If an individual has wrestled seriously enough and long enough with the (or animus) problem the unconscious again changes its dominant character and appears in a new symbolic form as a masculine initiator and guardian (an Indian guru), a wise old man, a spirit of nature, and so forth» (von Franz, 1978).

It is charming that the archetypal «*wise old man*» with its shadow of the stifling «*senex*», the astrological Saturn, has as its complementing force the archetypal image of the Eternal Youth (Hillman, 2013; Tacey, 2014), who represents the creative and dynamic, spontaneous (but in its shadowy form irresponsible, cf. the mythological figure of Ikarus) power associated most frequently with young age.

Humans are of course not seen as physical embodiments of an archetype, and lest we become inflated, against which danger Jung always cautioned his readers, we have to be honest as human beings, and accept that we are neither gods nor, most of the time, godly. Still, a specific archetypal quality can be quite prominent in a person's style and action, reflecting its influence. Although we ought not take

these ruminations too far or too seriously I cannot deny that these concepts fit very well to describe some of the most important qualities exemplified by the role that Vassilis Klissouras plays in the field of sports sciences, as well as in his personal style. I can well imagine that many of those colleagues who have worked with him, or learned from his way of teaching by example, would agree with me here.

It might be noted, that Jung's concept of the «shadow», used to describe the neglected or repressed and often negative sides that need to be addressed in individuals, groups, and institutions (turned on Jung by himself and by others, (cf.: Lammers, 2007; Meredith-Owen, 2011) have to be addressed also in the present field of sports medicine, especially in its relationship to narcissism. Doping, and now gene doping, which can be seen as a travesty of the important research done in the field of genetics and sports - again pioneered by Vassilis - are decisive challenges. Consistent effort will be required to avoid losing sports and sport sciences as a positive social symbol in order to retain its established values such as constructive competition, fairness and the search for excellence in a positive way in and as a bridge between cultures.

In conclusion, I would like to recommend his example as an «always young wise old man», hoping for many years to come of our stimulating interaction that has taught me a lot not only about sport sciences, but also about the art of how to live as a philosophically oriented member of the human species.

- Atmanspacher H. Psychophysical correlations, synchronicity and meaning. *J Anal Psychol.* 2014;59(2):181-8.
- Bishop P. The timeliness and timelessness of the 'archaic': analytical psychology, 'primordial' thought, synchronicity. *J Anal Psychol.* 2008;53(4):501-23.
- Donati M. Beyond synchronicity: the worldview of Carl Gustav Jung and Wolfgang Pauli. *J Anal Psychol.* 2004;49(5):707-28.
- Franz von, M.-L. v. The Process of Individuation. In C. G. Jung (Ed.), *Man and his Symbols*, 1987, (pp. 207-220). London: Picador.
- Giegerich W. A serious misunderstanding: synchronicity and the generation of meaning. *J Anal Psychol.* 2012; 57(4):500-11; discussion 12-6.
- Hillman, J. *Senex & Puer*. 2013. Spring Publications (Kindle edition).
- Hubback J. The archetypal senex: an exploration of old age. *J Anal Psychol.* 1996;41(1):3-18.
- Goodwyn E. Approaching archetypes: reconsidering innateness. *J Anal Psychol.* 2010;55(4):502-21.
- Koestler, A. *The Roots of Coincidence*. 1972. London: Hutchinson.
- Lammers AC. Jung and White and the God of terrible double aspect. *J Anal Psychol.* 2007;52(3):253-74.
- Limar, I. V. Carl G. Jung's Synchronicity and Quantum Entanglement: Schrödinger's Cat 'Wanders' Between Chromosomes. *NeuroQuantology Journal*, 2011; 9(2); 313-321.
- Merchant J. A reappraisal of classical archetype theory and its implications for theory and practice. *J Anal Psychol.* 2009;54(3):339-58.
- Meredith-Owen W. Jung's shadow: negation and narcissism of the Self. *J Anal Psychol.* 2011;56(5):674-91.
- Tacey, D. James Hillman: the unmaking of a psychologist. Part one: His legacy. *J Anal Psychol.* 2014; 59(4): 467-485.

I gratefully acknowledge the advice of Dr. Andreas von Heydewolff, Vienna, who is an expert in regard to the teachings of C.G. Jung.

THOMAS WENZEL
Professor of Psychiatry
Medical University of Vienna

Δρομοδείκτης στην Επιστήμη...

Ο Βασίλης Κλεισούρας είναι Ομότιμος Καθηγητής Εργοφυσιολογίας στη Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού του Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε Ιδρυτικός Πρόεδρος του τότε Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού του ίδιου Πανεπιστημίου. Ανακηρύχτηκε Επίτιμος Διδάκτορας της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι ο Επιστήμονας ο οποίος ασχολήθηκε με την Εργοφυσιολογία, την εδραίωσε στην Ελλάδα και την προώθησε στο Εξωτερικό.

Η πρώτη μου επαφή με τον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα ήταν το 1984, ως φοιτητής στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέσω του βιβλίου της Εργοφυσιολογίας. Είχα την τιμή να τον γνωρίσω την δεκαετία του 1990 ως Ιατρός και Γραμματέας της Αθλητιατρικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος. Έκτοτε συναντιόμασταν στα Αθλητιατρικά Συνέδρια και στα Συνέδρια της Αθλητικής Επιστήμης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Αυτό που μου έκανε ιδιαίτερα θετική εντύπωση με τον Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα ήταν το γεγονός ότι ήταν ίσως περισσότερο γνωστός στο Εξωτερικό από ότι στην Ελλάδα, όσον αφορά στην Αθλητική Επιστήμη. Στα επαγγελματικά ταξίδια μου στο Εξωτερικό, λέγοντας ότι είμαι από την Ελλάδα, άκουγα την στερεότυπη απάντηση «εγώ ξέρω τον Καθηγητή Κλεισούρα από την Ελλάδα». Με τον Βασίλη συνεργαστήκαμε ως Οργανωτική Επιτροπή, μαζί με τον Καθηγητή Γιάννη Pitsiladi και τον Καθηγητή Claude Bouchard, στην οργάνωση του προγράμματος του συνεδρίου «Genomics, Genetics, and Exercise Biology: A Celebratory Symposium» τον Μάιο 2015, στη Σαντορίνη, που είχε μεγάλη επιτυχία. Μία μέρα νωρίτερα ο Καθηγητής Claude Bouchard, συνεργάτης και φίλος του Βασίλη, αναγορεύτηκε Επίτιμος Διδάκτορας της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σε αυτό το εξατομικευμένο συνέδριο είδα την παγκόσμια αναγνώριση του Βασίλη από τους ειδικούς επιστήμονες του συνεδρίου.

Ο Βασίλης έγινε παγκόσμια γνωστός από τα πειράματά του με τους διδύμους για να δώσει απαντήσεις στο διαχρονικό ερώτημα που αφορά τα ταλέντα «Γεννιέσαι ή Γίνεσαι;». Τελικά η απάντηση είναι ότι χρειάζονται και τα δύο, δηλαδή, και να το έχεις και να το εξασκήσεις. Εξάλλου ο Albert Einstein είπε «Genius is 1% talent and 99% hard work». Ο Βασίλης Κλεισούρας αυτή την περίοδο ασχολείται με την Επιγενετική.

Αργότερα τον συνάντησα στην Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Αθλητιατρικής (European Federation of Sports Medicine Associations - EFSMA), ως μέλος του ΔΣ,

όπου ο Βασίλης ήταν εκπρόσωπος του Ευρωπαϊκού Κολλεγίου της Αθλητικής Επιστήμης (European College of Sport Science - ECSS), του οποίου ήταν και ιδρυτικό μέλος. Στη συνέχεια τον συνάντησα και πάλι ως μέλος του ΔΣ της Παγκόσμιας Συνομοσπονδίας Αθλητιατρικής (International Federation Sports Medicine - FIMS). Έκτοτε, εκτός από τις επαγγελματικές επαφές, αποκτήσαμε εξαιρετική φιλική σχέση. Έτσι, κάθε μας συνάντηση ήταν μία ευκαιρία για μένα να απολαύσω τις συζητήσεις μας τόσο σε επιστημονικά όσο και σε θέματα της ζωής.

Ο Βασίλης, ως γνήσιος φιλόσοφος της ζωής, μου έδινε μαθήματα περνώντας μου τα μηνύματα που έπρεπε με το δικό του μοναδικό τρόπο. Κυρίως όμως με συμβούλευε για την επίτευξη των στόχων μου. Είναι μειλίχιος, πράος, και φιλοσοφημένος άνθρωπος. Προσπαθούσε πάντα να χαλιναγωγήσει τον αυθορμητισμό μου, δείχνοντας μου διαφορετικά μονοπάτια σκέψης, έτσι ώστε να έχω τη δυνατότητα να κάνω τη σοφότερη επιλογή.

Ο Βασίλης είναι ικανότατος συγγραφέας με τεράστιο συγγραφικό έργο. Έχει μεγάλες ρητορικές και ποιητικές ικανότητες. Απολάμβανα τα μικρά ποιήματα που μου έστελνε με φόντο την «Ηλιόχαρη» το αγαπημένο του ιστιοπλοϊκό σκάφος.

Φίλε Βασίλη θεωρώ τον εαυτό μου τυχερό που σε γνώρισα, σε ευχαριστώ!!!

Βασίλη, σου εύχομαι να απολαμβάνεις ακόμα «το δρόμο» και συνέχισε τα ταξίδια με τη Ηλιόχαρη.

Σου απαντώ με το μήνυμα που μου έστειλες αλλάζοντας τα ονόματα

«Βασίλη πολυαγαπημένε φίλε και συνοδοιπόρε στην Επιστήμη,

Recalling all the joyful and creative times we have had this past year, and ...

Ever yours

Kostas

**ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΕΝΝΙΕΣΑΙ ΔΕΝ ΓΙΝΕΣΑΙ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΔΕΝ ΓΕΝΝΙΕΣΑΙ ΓΙΝΕΣΑΙ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ ΓΕΝΝΙΕΣΑΙ ΚΑΙ ΓΙΝΕΣΑΙ**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΤΣΗΣ, MD, PHD, BSC, FFIMS

Καθηγητής, Ορθοπαιδικός Χειρουργός

Διευθυντής του Τομέα Ανατομικής & Παθολογικής Ανατομικής

Διευθυντής Εργαστηρίου Ανατομίας & Χειρουργικής Ανατομίας

Τμήμα Ιατρικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Α.Π.Θ.

Ε. Πρόεδρος της Αθλητιατρικής Εταιρείας Ελλάδος

Ιθάκη του, το αψεγάδιαστο

Θα ήθελα καταρχήν να ευχαριστήσω τον καθηγητή & δάσκαλο κ. Βασίλη Κλεισούρα για την τιμή που μου έκανε, προσκαλώντας με να συμμετέχω, σε αυτόν τον πολύτιμο και Ιστορικό Τόμο. Γεγονός είναι ότι οι μεγαλύτερες πράξεις αγάπης είναι αυτές που πραγματοποιούνται πολύ δύσκολα. Για αυτό και είμαι σίγουρος ότι οι συνοδοιπόροι του παρόντος Τόμου δυσκολευτήκαμε στο να επιλέξουμε λέξεις κατάλληλες ώστε να μπορέσουμε να αποτυπώσουμε τα πραγματικά συναισθήματά μας για τον καθηγητή, καθώς και το μεγαλείο του χαρακτήρα του.

Γνωριστήκαμε το 1991 στο γραφείο του, οπότε και ξεκίνησε το ταξίδι μας. Οραματιστής, Εύστροφος, Επίμονος, Αισιόδοξος, Τελειομανής, Υπερκινητικός, Ακούραστος και Επαναστατικός είναι ορισμένα χαρακτηριστικά του. *Ιθάκη του, το αψεγάδιαστο...*

Τα απογεύματα που συνήθως βρισκόμασταν στο γραφείο του, θυμάμαι το γοργό του βηματισμό, τις κλεφτές ματιές του στο παραθυράκι ακριβώς πίσω από τη καρέκλα του, όπου κάποιος αθλητής ασκείτο στο Εργομετρικό Κέντρο που είχε ιδρύσει, την επιθυμία του να αγορεύει για οποιοδήποτε λόγο, την ευγένεια με την οποία απευθυνόταν σε όλους μας, τις μεσαιωνικές κούπες από τις οποίες πίναμε εκλεκτό κρασί, τους Γρηγοριανούς μεθυστικούς ύμνους που επέλεγε ως χαλαρωτική αντίδραση στη υπέρ-δράση του (με χαρακτηριστικά κομήτη) καθώς και το αξιοζήλευτο Αρχείο του.

Οι επιθυμίες και συμβουλές του δύο: πρώτον να μην ασχολούμαι με ότι δε μπορώ να αλλάξω και δεύτερον να εκδώσουμε τα καλύτερα συγγράμματα στα Ελληνικά. Πού να φανταστώ τότε ότι ο τρόπος με τον οποίο διάλεγε διεθνή βιβλία για μετάφραση ήταν ο εξής..... *Χρήστο μου, μου έλεγε, υπάρχει ένας επιστήμονας που έχει τις καλύτερες δημοσιεύσεις στη Λειτουργική Ανατομική, Θεμελιωτής της επιστήμης, έζησε στην Ανατολική Γερμανία. Εάν έχει συγγράψει κάποιο βιβλίο θα είναι το καλύτερο. Μετά από ένα μήνα του λέω, ο Titel έχει εκδώσει ένα βιβλίο αλλά τα δικαιώματα τα διαχειρίζεται ο ίδιος. Πολύ ωραία μου απαντάει να πας να τον βρεις στο σπίτι του, είναι 75 χρονών περίπου, και να του ζητήσεις να εκδώσουμε το βιβλίο του στα Ελληνικά.....*

Ταξιδέψαμε μαζί στο εξωτερικό πολλές φορές. Κάθε μας ταξίδι απολαυστικό, έντονο αλλά και κουραστικό. Ένας φίλος μου, ο Gary Zelko, το 2003 διευθυντής της εταιρείας Merck στις ΗΠΑ, μου είπε ότι αυτός ο Καθηγητής είναι σαν τυφώνας κατηγορίας 5. Σε ένα άλλο ταξίδι μας μια πανέμορφη κυρία (καταξιωμένη δημοσιογράφος) με πλησιάζει και με ρωτάει από πού καταγόμαστε, της απαντάω από την Ελλάδα. Χαμογελάει και μου λέει, τώρα μου έλυσες την απορία, κατάλαβα γιατί ο φίλος σου μοιάζει με αρχαίο Έλληνα θεό, βγαλμένο από τη Μυθολογία. Λαμπερός και γοητευτικός, λάτρης του ωραίου με απίστευτη αισθητική, ενδυματολο-

γικά εμπνευσμένος από την κινέζικη ραπτική (μαύρα κοστούμια), κάθε άλλο από απαρατήρητος περνούσε. Όταν τον ρωτούσα πως διαχειρίζεται το γεγονός να τυγχάνει των καλύτερων σχολίων από τόσο όμορφες γυναίκες μου έλεγε απλά ότι διακατέχεται από σοφία..... Μου πήρε 12 χρόνια να καταλάβω ότι η σοφία από την οποία διακατέχεται δεν ήταν άλλη από τη γοητευτική σύζυγο του Σοφία, Μητέρα των φίλων μου Αχιλλέα, Αιμίλιου και Οδυσσέα. Την ευχαριστώ για όλα.

Εάν θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω μια λέξη για να περιγράψω την πολυσχιδή προσωπικότητά του, θα δανειζόμουν μια φράση ενός κοινού μας φίλου, του Ακαδημαϊκού Καθηγητή κ. Χαράλαμπου Ρούσσου, ο οποίος όταν αναφέρεται στον συνάδελφό του Ακαδημαϊκό Καθηγητή κ. Γρηγόριο Σκαλκέα τον αποκαλεί «Δημιουργό».

Στην Ιστορία θα γραφτεί ως θεμελιωτής της Εργοφυσιολογίας καθώς και εμπνευστής του όρου, για έναν απλό λόγο, διότι με ό,τι και εάν ασχολείται καταθέτει λίγη από την αστείρευτη ψυχή του.

Ελπίζω ότι κάποτε θα σταματήσει να διορθώνει τα δοκίμια του πάνω από 20 φορές και ότι θα συνεχίσει να με εμπνέει για πολλά χρόνια.

Αχιλλέα μου, φλυαρώντας με θέα την Ακρόπολη δεν ξέρω τι ζηλεύουμε πιο πολύ...

Τελειώνοντας δεν έχω παρά να ευχαριστήσω τον μέντορα και φίλο μου κ. Βασίλη Κλεισούρα και να του ευχηθώ «πάμπολλες φουρτούνες» γιατί μόνο έτσι το ευχαριστιέται... η Ηλιόχαρη.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ

Εκδότης

Ένα όνομα, μια ... ιστορία

Οι δρόμοι μας διασταυρώθηκαν σε διάφορες χρονικές στιγμές επιτρέποντάς μου να γνωρίσω με αυτό τον τρόπο τον Καθηγητή, τον Πρόεδρο, τον Διευθυντή και τον άνθρωπο Βασίλη Κλεισούρα.

Η πρώτη φορά ήταν στο αμφιθέατρο «Ι. Φωκιανός» του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών. Φοιτήτρια τότε παρακολουθούσα τις διαλέξεις του στο πλαίσιο του μαθήματος «Εργοφυσιολογία». Στριμώχνονταν οι φοιτητές να τον ακούσουν. Γιατί συνέβαινε αυτό σε θεωρητικό μάθημα; Γιατί ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είχε την ικανότητα να μιλάει στην ψυχή μας. Διδάσκοντας, σε παρέσυρε σε ένα μαγικό ταξίδι γνώσης που δεν ήθελες να τελειώσει. Ήταν απλός, κατανοητός, άμεσος, παρακινητικός, χειμαρρώδης και πάνω από όλα δάσκαλος. Ήταν προφανές ότι αγαπούσε την επιστήμη του, όπως ήταν επίσης προφανές ότι επιθυμούσε να μας μεταλαμπαδεύσει αυτό του το πάθος. Και το κατάφερε.

Η προσπάθειά του όμως για την εξέλιξη της αθλητικής επιστήμης στην Ελλάδα δεν σταμάτησε με την αναβάθμιση της Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής σε Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Έπρεπε να κάνει το επόμενο βήμα. Και αυτό ήταν η δημιουργία δομημένων προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών. Μετά από επίπονες προσπάθειες έγινε η αρχή το 1994 με ένα Πρόγραμμα, που δυστυχώς δεν κατάφερε να στεριώσει. Τότε, έχοντας ολοκληρώσει τις προπτυχιακές μου σπουδές, υπέβαλα υποψηφιότητα και μπαίνοντας στην αίθουσα «Ι. Χρυσάφης» για τη συνέντευξη, που αποτελούσε μέρος της διαδικασίας εισαγωγής μας στο Πρόγραμμα, συναντηθήκαμε και πάλι. Καθήμενος στην κορυφή του τραπεζιού δέσποζε της επιτροπής και με στοχευόμενες ερωτήσεις προσπαθούσε να εκμαιεύσει τον λόγο που ήθελα να προχωρήσω σε μεταπτυχιακές σπουδές και αν είχα ήδη επαφή με την έρευνα και τη διεθνή βιβλιογραφία. Ακόμα και σε μια τόσο τυπική διαδικασία είχε τον τρόπο να σε κάνει να αισθανθείς άνετα και να εκφράσεις τη σκέψη σου. Αν και σε αυτή τη χρονική στιγμή δεν γνώριζα ότι θα γινόμουν δεκτή στο πρόγραμμα, τα λόγια του με παρακινούσαν να μη σταματήσω, ανεξάρτητα με το αποτέλεσμα.

Το 1998 το όνειρό του για δομημένες μεταπτυχιακές σπουδές στο Τμήμα έγινε πραγματικότητα και το Πρόγραμμα «Βιολογία της Άσκησης» πήρε σάρκα και οστά. Βρέθηκα λοιπόν στο γραφείο του για άλλη μια συνέντευξη και αυτή τη φορά με επέλεξε για τη γραμματειακή υποστήριξη του Προγράμματος.

Από εκείνη τη στιγμή αναπτύχθηκε μια εξαιρετική σχέση συνεργασίας μεταξύ μας. Τα χρόνια που δουλέψαμε μαζί αποτέλεσαν μεγάλο σχολείο για μένα. Μου μετέδωσε το πάθος του για την επιτυχία του Προγράμματος και μαζί καταβάλαμε κάθε δυνατή προσπάθεια για την εδραίωσή του. Η χαρά μας και η συγκίνησή μας

ήταν μεγάλη όταν φτάσαμε στην πρώτη ορκωμοσία των πυρφόρων της επιστήμης, όπως του αρέσει να αποκαλεί τους μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Όντας αεικίνητος η συνεργασία μας επεκτάθηκε και στις υπόλοιπες δραστηριότητές του για την προώθηση της επιστήμης, όπως η διοργάνωση συνεδρίων, η δημιουργία επιστημονικών εταιρειών και η ανάπτυξη επιστημονικών συνεργασιών με πανεπιστήμια του εξωτερικού. Κοντά του έμαθα ότι τίποτα δεν είναι ανέφικτο αν το επιθυμείς βαθιά. Έμαθα ότι απαιτείται σκληρή δουλειά για να υπάρξει πρόοδος. Έμαθα τη σημασία της σωστής χρήσης της ελληνικής γλώσσας και της καλαίσθητης παρουσίασης των πονημάτων, που αναδείκνυαν το σημαντικό τους περιεχόμενο. Έμαθα ακόμα ότι οι λεπτομέρειες είναι εκείνες που κάνουν τη διαφορά. Μέσα από την καθημερινότητά μας έβρισκε τρόπους για να μου δείξει την πίστη του στις ικανότητές μου και με διακριτικές διορθωτικές παρεμβάσεις με παρακινούσε για να γίνομαι όλο και καλύτερη.

Τα χρόνια πέρασαν και τώρα ο καθένας μας υπηρετεί την επιστήμη μας από διαφορετικό μετερίζι. Παραμένει όμως η αγάπη και η εκτίμηση. Κι αν θέλετε να σας τον περιγράψω μέσα από τις μνήμες μου θα σας πω τα εξής:

Είναι ένας άνθρωπος με πάθος για τη ζωή και την επιστήμη του. Με διάθεση να μεταφέρει τη γνώση του στις επόμενες γενιές μέσα από τα γραπτά του και τις διαλέξεις του. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο χειμαρρώδης λόγος του, που δεν μπορεί να περιοριστεί από τα ρολόγια όταν καλείται να μιλήσει. Απεχθάνεται την απραξία και η φράση «αυτό που ζητάς δεν γίνεται» είναι μη αποδεκτή απάντηση στο θέλω του. Καταβάλει επίμονες προσπάθειες μέχρι να επιτύχει τον εκάστοτε στόχο του. Θυμάμαι ως ελάχιστο παράδειγμα ότι η αδυναμία του να χειριστεί τη νέα τεχνολογία για επικοινωνία και αναζήτηση πληροφοριών δεν στάθηκε εμπόδιο για καιρό. Έγινε «μαθητής» και σύντομα την κατατρόπωσε.

Οι λέξεις όπλο πανίσχυρο στα χέρια του. Θυμάμαι ατελείωτες ώρες συνεργασίας πάνω από ένα κείμενο προσπαθώντας να βρούμε τις λέξεις εκείνες που περιέχουν την έννοια και αποτυπώνουν καλύτερα το περιεχόμενο ενός εγγράφου. Και φυσικά τις αισθητικές βελτιώσεις των κειμένων προκειμένου να τονιστούν σωστά τα σημεία ενδιαφέροντος με πλάγια ή έντονα γράμματα. Σύμμαχός του πάντα το δερματόδετο λεξικό με τις τεράστιες αραχνοϋφαντες σελίδες που κατέχει εξέχουσα θέση στο γραφείο του, καθώς το συμβουλευέται συχνά.

Επιθυμεί το περιβάλλον εργασίας να είναι φιλόξενο και καλαίσθητο. Το γραφείο του κοσμούν αντικείμενα συναισθηματικής αξίας, αντικείμενα τέχνης και φυσικά τα βιβλία του, που καλύπτουν έναν ολόκληρο τοίχο από κάτω ως πάνω. Ακόμα και για το δικό μου γραφείο επέλεξε ένα πίνακα ζωγραφικής με την λέξη Ειρήνη γραμμένη σε όλες τις γλώσσες. Ένα πίνακα που μου χάρισε όταν έφυγα, γράφοντας μια εξαιρετική αφιέρωση στην πίσω όψη του με την χαρακτηριστική του πένα σε χρώμα σέπιας. Θυμάμαι ότι του αρέσει να δουλεύει υπό τον ήχο ορχηστρικής μουσικής και της ζεστασιάς του ήλιου που διαπερνά την πυκνή βουκαμβίλια, η

Ο κατασκευαστικός λόγος και μουσική του «Ολυμπιακού Ύμνου» έκλεισε την τελετή επίδοσης του «Κότινου» στον τιμώμενο, ο οποίος παρακολουθεί με τον καθηγητή και ακαδημαϊκό Χαράλαμπο Ρούσσο.

οποία καλύπτει το παράθυρο. Κι όταν δεν εργάζεται στο γραφείο του χαίρεται να περνάει ώρες ατελείωτες πάνω στη Λιόχαρη αρμενίζοντας τα πέλαγα και δημιουργώντας με συμμάχους τον καυτό ήλιο, την όστρια και την αρμύρα της θάλασσας.

Η κίνηση δεν αποτελεί για αυτόν μόνο ερευνητικό πεδίο, αλλά και τρόπο ζωής. Δεν μπορεί να ξεκινήσει την ημέρα του χωρίς άσκηση. Θυμάμαι την ενέργεια με την οποία ερχόταν τα πρωινά έχοντας ολοκληρώσει την πρωινή του άσκηση, που περιελάμβανε σίγουρα τρέξιμο ανάμεσα στις ελιές.

Λατρεύει την αετοφωλιά του στο αγαπημένο του νησί την Άνδρο και είναι εξαιρετικός οικοδεσπότης. Η φιλοξενία του ήταν εξαιρετική όταν συναντηθήκαμε τυχαία στο νησί. Μας έκανε να νιώσουμε άνετα και διαπιστώσαμε τις εξαιρετικές του ικανότητες στο ψήσιμο του ψαριού.

Λάτρης του ωραίου. Απολαμβάνει την λεπτότητα ενός γιασεμιού, τη μυρωδιά

του αλατιού στους ηλιοκαμένους βράχους, τη δροσιά του ανέμου που ανακατεύει τη χαίτη του, τη ζεστασιά του ήλιου που χρωματίζει την επιδερμίδα του, τη γλώσσα ενός καλού βιβλίου, τη γόνιμη αντιπαράθεση με έναν άξιο συνομιλητή, τις παραστάσεις στα αρχαία θέατρα, τη γεύση ενός καλού κρασιού.

Στη μνήμη μου θα μείνει για πάντα χαραγμένη η μορφή του. Λυγρόκορμος μέσα στο μαύρο του κουστούμι με ένα κλαδάκι γιασεμί στο πέτο και τη λευκή του χαίτη να ανεμίζει διασχίζοντας το διάδρομο του Τμήματος ως το γραφείο του.

Κύριε Καθηγητά, ήταν ιδιαίτερη τιμή να μαθητεύσω πλάι σας. Θα ευχηθώ να είσαστε γερός και να συνεχίσετε να αποτελείτε πηγή έμπνευσης για τους ανθρώπους γύρω σας.

ΔΡ. ΕΙΡΗΝΗ Γ. ΚΟΣΣΥΒΑ

*ΕΔΙΠ Αθλητικής Παιδαγωγικής
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Οι φοιτητές μιλούν

-Όλα θα ήταν καλύτερα στον κόσμο αν οι επιστήμονες ήταν ποιητές.

Γράφει ο ανώνυμος φοιτητής από το μακρινό 1990 σε ένα μικρό κομμάτι χαρτί για τον καθηγητή της Εργοφυσιολογίας Βασίλη Κλεισούρα. Ομιλούντα ιστορικά τεκμήρια αλλά πάνω από όλα, καταθέσεις ψυχής νεαρών αγοριών και κοριτσιών που στο λυκαυγές της επιστημονικής τους ζωής γίνονται κοινωνοί του οράματος του.

-Οι διαλέξεις είναι μοναδικές αχτίδες φωτός μέσα στη γενικότερη άγνοια και ημιμάθεια. Τον ευχαριστούμε πολύ για τις προσπάθειες που καταβάλλει για τη δημιουργία ενός πιο σύγχρονου και επιστημονικού ΤΕΦΑΑ.

Χρόνια πολλά πριν στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα αρχίσει τη συζήτηση για την αξιολόγηση ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας ενδιαφέρεται για τις απόψεις των φοιτητών του σχετικά με το μάθημα αλλά και τον ίδιο.

-Ομολογουμένως δεν περίμενα ποτέ ως φοιτήτρια αυτού του τμήματος ότι θα βρισκόταν κάποιος καταξιωμένος καθηγητής σαν τον κ. Κλεισούρα να ζητά την γνώμη των φοιτητών του πάνω στο μάθημα, και πάνω στα μηνύματα που έχουμε δεχθεί κατά την διάρκεια των διαλέξεων. Η έκπληξη βασικά οφείλεται στο γεγονός ότι λίγοι ασχολούνται με διάθεση διαλόγου και επικοινωνίας με τους φοιτητές. Αυτή η όμως η διάθεση χαρακτηρίζει τον κ. Κλεισούρα.

Τα μέσα για αυτή την «συνομιλία» είναι μια σελίδα ή ένα κομμάτι χαρτί. Η τεχνική τις περισσότερες φορές είναι οι ανοιχτές ερωτήσεις. Ο Καθηγητής έχει εκπαίδευση θετικών επιστημών αλλά παιδεία ανθρωπιστικών επιστημών. Ο Καθηγητής ως επιστήμονας είναι Απολλώνιος αλλά ως δάσκαλος είναι Διονυσιακός.

-Δεν θέλω να σας κολακεύσω ούτε να σας συγχαρώ. Απλώς πιστεύω ότι κάνετε σωστά τη δουλειά σας, ότι ζείτε αυτό που κάνετε, ότι είστε ερωτευμένος με αυτό που κάνετε.

Η διδασκαλία του ακούγεται σαν από παλιά, σαν από μια μυθική εποχή. Μια εποχή που στο ελληνικό πανεπιστήμιο υπήρχαν καθηγητές που οι διαλέξεις τους ήταν μείζονες εκδηλώσεις. Ο καταξιωμένος ερευνητής από το McGill που ευαγγελίζεται την επιστημονική πρόοδο, το νέο, το αύριο δεν είναι στείρος τεχνοκράτης αλλά ένας εμπρηστής ψυχών.

-Γνώρισα ένα και μοναδικό καθηγητή που κρατά το αμφιθέατρο γεμάτο. Γνώρισα ένα δάσκαλο-ποιητή που ήθελα να ακούω επί ώρες.

- Άτομο καθαρά επαναστατικό. Αναζητά τα ατελείωτο.
- Ο τρόπος που μεταδίδει τις γνώσεις ο καθηγητής είναι μοναδικός και ανεπα-νάληπτος. Το μάθημα του ερέθισμα για την περαιτέρω ανάπτυξή μας.
- Από την μοναξιά των φτωχών μου γνώσεων στην αλήθεια της κοινωνίας της Εργοφυσιολογίας.
- Πάθος και ένταση.
- Θαυμάζω την αγάπη που τρέφει ο καθηγητής κ. Κλεισούρας για την χώρα μας. Ένας άλλος με τις γνώσεις, την εμπειρία και τις ικανότητές του δεν θα έμενε ούτε λεπτό στην Ελλάδα.
- Μέσα από την φιλοσοφία καθηγητή έμαθα να βλέπω τη ζωή με διαφορετικό μάτι.
- Επιβεβαιώνεται καθημερινά το πόσο αξίζει να αγωνίζεται κανείς και να έχει ιδανικά.
- Η ώρα της Εργοφυσιολογίας 'μυσταγωγία' αληθινή. Νομίζω ότι είμαστε από τις τυχερότερες σχολές που έχουμε έναν τέτοιο καθηγητή.
- Είστε από τους λίγους που μας μιλάτε για όνειρα. Ευχαριστώ.
- Κομψός, ειλικρινής, αληθινός, γοητευτικός. (Τα γράφω έτσι γιατί πιστεύω ότι δεν θα τα πάρει επάνω του.
- Είστε από τους λίγους καθηγητές που μπορούν να σταθούν στο Αμφιθέατρο. Χαίρομαι που αναζητάτε την τελειότητα.
- Ιδιόρρυθμος γι αυτό και ενδιαφέρουσα προσωπικότητα. Επιβλητικός αλλά και ανθρώπινος.
- Klissouras: an exciting person and a great teacher*
- Το πρώτο μάθημα που με έκανε να νοιώσω την επιστημονική θέση του καθηγητή της φυσικής αγωγής.
- Το μάθημα σας έχει μια «φλόγα» που λείπει από τα άλλα.
- Το μάθημα σας με έκανε να αισθάνομαι υπερήφανη που βρίσκομαι στο ΤΕ-ΦΑΑ και να συνειδητοποιήσω ότι το επάγγελμά μου είναι όντως επιστήμη.

Ο λόγος και το πνεύμα του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα κρατήθηκε ζωντανός στην σκέψη και στην καρδιά των φοιτητών και φοιτητριών του σε όλη την μετέπειτα ζωή τους. Τριάντα επτά χρόνια μετά, η τότε φοιτήτρια του Ξανθίππη Μπαλή και μετέπειτα καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής (Μsc Παιδαγωγικής και Νέων Τεχνολογιών – Ποιήτρια) γράφει σχετικά

-Φθινοπωρινό απόγευμα του 1980. Τα σύννεφα γεμίζουν τον αττικό ουρανό. Έρχεται βροχή. Δάφνη Λεωφόρος Όλγας 41. Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής. Έτος Ιδρύσεως 1939.

Το μεγάλο αμφιθέατρο της Σχολής είναι κατάμεστο. Φοιτητές και φοιτήτριες του τρίτου έτους περιμένουμε εναγωνίως τον Καθηγητή της Εργοφυσιολογίας.

Θα είναι το πρώτο μας μάθημα. Εδώ και καιρό ακούγαμε από τους τεταρτοετείς να μιλούν στα πηγαδάκια για έναν άλλο αέρα επιστήμης που άρχιζε σιγά-σιγά να πνέει στις αίθουσες και στα αμφιθέατρα της Σχολής.

Εντωμεταξύ οι αγώνες για την ανωτατοποίηση ήδη βρίσκονται στην κορύφωσή τους. Το πολιτικό κατεστημένο αντιδρά έντονα σε κάθε προσπάθειά μας, διεκδίκησης ανώτατου επιπέδου μόρφωσης και σπουδών.

Ζητούσαμε και απαιτούσαμε, οι γυμναστές να είναι επιστήμονες, να γίνονται καθηγητές ισάξιοι με όλες τις άλλες ειδικότητες στα σχολεία που θα πήγαιναν να διδάξουν. Χρειαζόμασταν Καθηγητές-Δασκάλους-Μέντορες στη Σχολή, με άριστη θεωρητική κατάρτιση στην αθλητική επιστήμη που τόσο αγαπούσαμε, γι' αυτό και την είχαμε διαλέξει.

Το παλιό, αναχρονιστικό μοντέλο του Γυμναστή με την σφυρίχτρα και τα παραγγέλματα στην αυλή δεν ήταν το ζητούμενό μας.

Και να! Μπαίνει ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας! Σχεδόν τρέχοντας, δεν πατάει στο έδαφος. Μια μορφή από έναν άλλο κόσμο. Ντυμένος elegant θα έλεγα, με γιακά Μάο, με μούσι περιποιημένο, όψη ήρεμη αλλά και επαναστάτη. Ανεβαίνει στην έδρα και με φωνή κάπως βραχνή συστήνεται και αρχίζει να μας μιλάει.

Απόλυτη σιωπή. Κρεμόμαστε από τις λέξεις: Μιτοχόνδριο, Κύκλος του Krebs, Αερόβια ικανότητα, Μυϊκές ίνες ταχείας και βραδείας συστολής κ.λπ.

Ω Θεέ μου, αυτοί είναι ιατρικοί όροι!

«Και ποιος σας είπε πως οι γυμναστές δεν είναι γιατροί;» Έχουν να κάνουν με το ανθρώπινο σώμα σε όλο του το μεγαλείο! Οι λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού κατά την άσκηση-το έργο. Ναι πράγματι, work-physiology, η φυσιολογία, οι μεταβολικές διεργασίες...

Αρχίζει η προβολή των slights. Το Πανεπιστήμιο McGill στον Καναδά, οι έρευνες, τα εργαστήρια, οι γνησιοδίδυμοι, η κληρονομικότητα, η γενετική, το DNA.

Η καρδιά σκιρτά, το εικοσάχρονο μυαλό δουλεύει στο φουλ και επεξεργάζεται κάθε νέα συγκλονιστική πληροφορία. Έχουμε απορροφηθεί τόσο που δεν ακούγεται άχνα.

Η μεγάλη έκπληξή μας αλλά και η μεγαλειώδης έμπνευσή μας.

Το έναυσμα δόθηκε. Δύο ώρες μαθήματος υπερβατικές. Δεν υπάρχουν λόγια να περιγράψει κανείς εκείνο το πρώτο μας μάθημα της Εργοφυσιολογίας.

Βγαίνοντας έξω στην αυλή, σχεδόν πετώντας, και ενώ η βροχή είχε σταματήσει, ένα τεράστιο, πολύχρωμο ουράνιο τόξο προμήνυε την αλλαγή πλεύσης στα γυμναστικά και αθλητικά δρώμενα.

Σήμερα, τριανταεπτά περίπου χρόνια μετά, οι εικόνες εκείνες φορτισμένες τόσο δυνατά, τόσο έντονα στη μνήμη, μαρτυρούν τη μεγάλη αλλαγή που έμελλε να έρθει στην αθλητική επιστήμη στην Ελλάδα. Ηθικός αυτουργός, ο οραματιστής Καθηγητής μας Β. Κλεισούρας.

Τον τιμούμε και τον ευχαριστούμε βαθιά μέσα από την καρδιά μας που μας έδωσε τη δυνατότητα να γνωρίσουμε, να μάθουμε, να ανακαλύψουμε, να πετάξουμε.

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας δεν είναι μόνο αστείρευτη πηγή έμπνευσης για τους φοιτητές του αλλά και σύμβουλος και αρωγός στα δικά τους όνειρα για ανώτερες σπουδές και πρόοδο. Τα πρώτα χρόνια της επιστροφής του στην Ελλάδα δεν υπάρχουν μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και συνεπώς οι φοιτητές και φοιτήτριές του προστρέχουν σε αυτόν για σχετικές συμβουλές και βοήθεια. Μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση ο σημερινός Κοσμήτορας της ΣΕΦΑΑ Καθηγητής Νίκος Γελαδάς που στην ουσία είναι το πνευματικό του παιδί στο χώρο της επιστήμης. Ο μεταπτυχιακός φοιτητής Νίκος Γελαδάς από τον Βανκούβερ του Καναδά γράφει στον δάσκαλό του:

-Αγαπητέ Δάσκαλε

Νάμαι πάλι από τον μακρινό Ειρηνικό. Πολλά δεν θα σου γράψω για τη ζωή μου, γιατί στο κακοτράχαλο μονοπάτι που πορεύομαι βρίσκω τα αχνάρια σας. Προχωράω καλά μέσα από τις ακόμα υπαρχτές δυσκολίες της γλώσσας και της προσαρμογής. Η υπερκόπωση από το πλησίασμα του αδύνατου σταλάζει και σβήνεται μέσα στον καυτό τριγμό από ορμές για περισσότερη γνώση, για γρήγορη δημιουργία...

Vancouver 1982

-Αγαπητέ Δάσκαλε

Σε ευχαριστώ για τα καλά σου λόγια και την πίστη που μου δείχνεις. Όμως όσο μεγάλα και ωραία αν είναι φαίνονται ασήμαντα στο μεγάλο έργο της υποθήκευσης του ονόματός σου για την μόρφωση και προκοπή μου... Σου υπόσχομαι για άλλη μια φορά, σαν φανατικός οπαδός της ουσίας και όχι του φαινομένου, σύντομα να σταματήσω να απαντώ με καλά λόγια και να απαντήσω με έργα (έρευνα, συγγραφή κ.ά) για τα κοινά ιδανικά.

Vancouver 1982

-Δάσκαλε.

Στην προσπάθειά μου για μόρφωση και προκοπή,

Αντλώ δύναμη και φως από τις αστραπές σου για μια καλύτερη Ελληνική Φ.Α

Vancouver 1985

Όταν ο Νίκος υπερασπίζεται την μεταπτυχιακή του διατριβή, στέλνει στον καθηγητή του την επίσημη πρόσκληση. Πάνω σε αυτή σημειώνει

-Αγαπητέ Δάσκαλε χαίρε.

Ο δρόμος μου ήταν μακρύς, γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις, μα την καλή πραγματεία την απόκτησα. Τώρα φουσκώνω τα πανιά για άλλο λιμάνι με πνευματικά μυρωδικά κάθε λογής. Θα γίνω "πλούσιος" για δεν προσδοκώ πλούτη να μου δώσει η Ελλάδα που είναι πάντα ο προορισμός μου. Διάβασα τις περιπέτειές σου με ...και άλλους στις εφημερίδες. Πες τους λοιπόν πως ο Κλεισούρας δυναμωμένος με θεωρία και τιμιότητα τα πάθη της πράξης του δεν τα φοβάται σαν δειλός. Κι αν δεν μπορούν να κάνουν την ζωή τους όπως την θέλουν ας προσπαθήσουν τουλάχιστον να μην την εξευτελίζουν. Ο μεγάλος Καβάφης τους έχει ονομάσει Βασιλικούς: «Το έργο των Θεών διακόπτονται τα βιαστικά άπειρα όντα της στιγμής... η Θέτις... αρχινά έργα καλά... αλλά οι Βασιλικοί ορμούν από το Παλάτι... και πάντοτε ο Πηλέας επεμβαίνει.»

-Καλή Χρονιά Δάσκαλε

*Τι λες θα τον ακουμπήσουμε τον ήλιο; Εμείς με τον φανατισμό του
νεοφώτιστου λέμε Ναι*

Vancouver 1987

Πολύ αργότερα το 1995 όταν οι κατηγορίες σε βάρος του Καθηγητή τείνουν στην κορύφωσή τους, ο Νίκος Γελαδάς ως συναγωνιστής πλέον στον αγώνα της διάσωσης του τμήματος από την πνευματική και επιστημονική καταβράθρωση του, του απευθύνει μια επιστολή διασκευάζοντας ένα κομμάτι του Μπρεχτ.

-Ότι και αν κάνεις, στιγματισμένος είσαι στον δυνατών τα μάτια από τότε που την τάξη τους απαρνήθηκες και για συντρόφους πήρες ταπεινούς γυμναστές.

Μα οι αδύναμοι διαβάζουν τα κατηγορητήρια και λεν: «Εσένα σε κυνηγάνε για δίκαιο σκοπό»

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είχε ένα όραμα. Ένα όραμα που δεν αφορούσε μόνο στην πρόοδο της επιστήμης αλλά και στην εξύψωση της *Ελληνικής Σωματικής Αγωγής*. Ένα όραμα που από φλόγα στην ψυχή ενός αγοριού από την περφηφανη Αρκαδική γη έγινε σύρραξη από δεκάδες συνοδοιπόρους και επανάσταση από χιλιάδες μάχιμους καθηγητές φυσικής αγωγής, προπονητές, ερευνητές και αθλητικούς επιστήμονες στην Χώρα μας. Το μέτρο της πραγμάτωσης του οράματός του είναι ο ατελείωτος αριθμός των συνεχιστών του στο διηνεκές. Για δάσκαλους σαν τον Βασίλη Κλεισούρα έχει γράψει ο Κωστής Παλαμάς:

*Σμίλεψε πάλι, δάσκαλε, ψυχές!
Κι ότι σ' απόμεινε ακόμη στη ζωή σου,
Μην τ' αρνηθείς! Θυσίασέ το ως τη στερνή πνοή σου!
Χτισ' το παλάτι, δάσκαλε σοφέ!*

*Κι αν λίγη δύναμη μεσ' το κορμί σου μένει,
Μην κουρασθείς. Είν' η ψυχή σου ατσαλωμένη.
Θέμελα βάλε τώρα πιο βαθειά,
Ο πόλεμος να μη μπορεί να τα γκρεμίσει.*

*Σκάψε βαθειά. Τι κι' αν πολλοί σ' έχουνε λησμονήσει;
Θα θυμηθούνε κάποτε κι αυτοί
Τα βάρη που κρατάς σαν Άτλαντας στην πλάτη,
Υπομονή! Χτίζε, σοφέ, της κοινωνίας το παλάτι ...*

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΚΙΟΣΟΣ

*Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας του Αθλητισμού
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Πέτρα και ουρανός

Προοίμιο

Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί κάποιος να αναφερθεί στην ζωή και στο έργο ενός επιστήμονα. Μπορεί για παράδειγμα να προσφύγει σε ένα ακαδημαϊκού τύπου βιογραφικό σημείωμα, ή να απευθυνθεί σε κάποιους που τον γνωρίζουν και έχουν συνεργασθεί μαζί του για να μιλήσουν για αυτόν ή ακόμη και να μελετήσει το έργο του. Όλοι αυτοί οι τρόποι αποκαλύπτουν, ο καθένας ξεχωριστά, μία από τις πολλές «αλήθειες» για αυτόν τον επιστήμονα, και εδώ η έννοια της αλήθειας ορίζεται με την πρότερη χρήση της, δηλαδή της α(μη) λήθης. Όλοι όμως, οι παραπάνω τρόποι, αποτυγχάνουν στο να ανασυγκροτήσουν πλήρως τα νοηματικά συστήματα και τις διαδικασίες νοηματοδότησης του δρώντος προσώ-

αφηγηματική βιογραφία

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

που, γιατί ακριβώς, αγνοούν την δική του «οπτική» και το δικό του προσωπικό «βίωμα». Η προσφυγή λοιπόν στην «βιογραφική αφήγηση» συνιστά μια πιθανή θεραπεία της προαναφερθείσας αποτυχίας.

Το παρόν κείμενο στηρίζεται σε μία σειρά αφηγηματικών βιογραφικών συνεντεύξεων του Ομότιμου Καθηγητή της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΣΕΦΑΑ από τούδε), του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου της Αθήνας (ΕΚΠΑ από τούδε), του Βασίλη Κλεισούρα. Βασική θεωρητική παραδοχή του κειμένου είναι, ότι η αφηγηματική βιογραφία μπορεί να συμβάλλει στην καλύτερη δυνατή, καταρχήν ανάκληση των δομών του προσανατολισμού της ατομικής δράσης και κατά δεύτερον στην γνωστική επεξεργασία της αλληλουχίας των βιωμένων γεγονότων. Με άλλα λόγια, η αφηγηματική απόδοση αναπαράγει το είδος της βιοματικής εμπλοκής του προσώπου της βιογραφίας στα γεγονότα. Στην βάση δε του γεγονότος ότι ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας ήταν ένα πρωταγωνιστικό πρόσωπο στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, η αφηγηματική βιογραφία του μπορεί εν δυνάμει να αποτελέσει δομικό στοιχείο της ιστορίας της φυσικής αγωγής στην Ελλάδα.

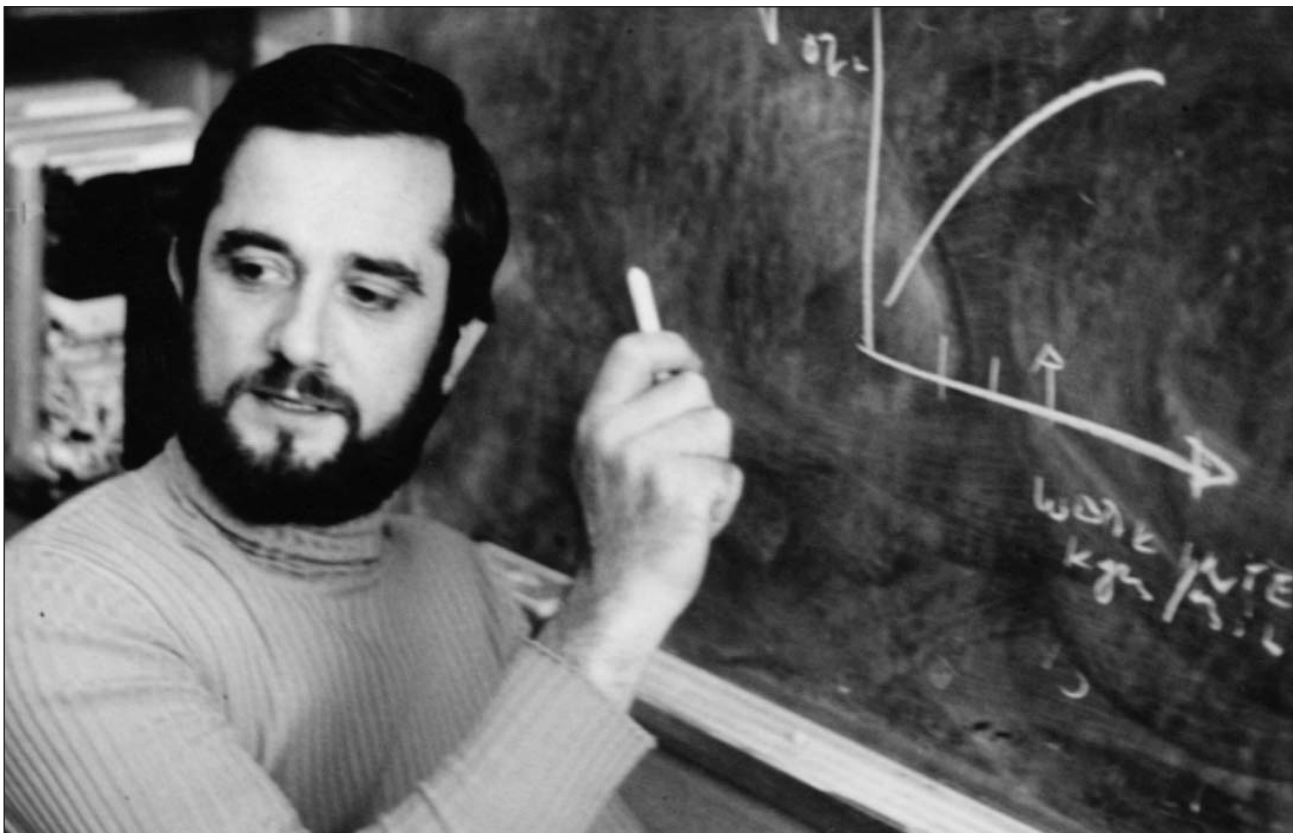
Οι συνεντεύξεις που πάρθηκαν ήταν έξι και ελήφθησαν κατά την ακαδημαϊκή

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

περίοδο 2015 - 16. Οι συνεντεύξεις δεν ακολούθησαν ένα άκαμπτο καθοδηγητικό νήμα, γιατί θεωρήθηκε ότι αν είχαν ένα τέτοιο, θα εγκαθίδρυναν έναν μονόδρομο τύπο διάδρασης και επικοινωνίας, που θα στερούσε από τον ερωτώμενο την δυνατότητα να κινηθεί στο δικό του σύστημα αναφορών. Το μόνο καθοδηγητικό στοιχείο που υπήρχε, ήταν η χρονικά διατεταγμένη αφήγηση της βιογραφικής εμπειρίας στην αφήγηση από μεριάς του Καθηγητή.

Σε ότι αφορά την ερμηνευτική ανάλυση των συνεντεύξεων, ακολουθήθηκαν δύο αναλυτικές κατηγορίες. Αυτή του «παρελθοντικού παρόντος» και αυτή του «παροντικού παρελθόντος». Στο πλαίσιο του «παρελθοντικού παρόντος» έγινε εστίαση στο πως «τότε» βίωσε και έδρασε βιογραφούμενος. Στο πλαίσιο του «παροντικού παρελθόντος» έγινε εστίαση στο τι «τώρα» επιλέγεται από τον βιογραφούμενο να αποτελέσει το αφηγηματικό του πλαίσιο.

Η δομή του κειμένου δεν ακολουθεί ένα τυπικό ακαδημαϊκό μοντέλο γραφής, ούτε και εντάσσεται σε κάποια άλλη κειμενική μορφή. Αποτελεί μια ελεύθερη μεταφορά αφηγηματικών αναφορών και επεξηγήσεων που ολοκληρώνεται με έναν αναστοχασμό σχετικά με την αφήγηση. Με άλλα λόγια είναι μια βιογραφία που στηρίζεται σε πολλά αυτο-βιογραφικά στοιχεία.

Διδάσκοντας στο Πανεπιστήμιο McGill (1967- 1982)

Τα παιδικά και μαθητικά χρόνια

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας γεννήθηκε το 1937. Ήταν το τέταρτο παιδί της οικογένειας, με δύο ακόμη μεγαλύτερα αδέρφια και μία αδελφή:

-Ο πατέρας μου, που τον έχασα όταν ήμουν εννέα ετών, ήταν κτίστης και ένας λαϊκός αρχιτέκτονας. Μεταξύ των άλλων είχε συμβάλλει στο χτίσιμο περιφερικών κτιρίων όπως το Γυμνάσιο, το Δημοτικό σχολείο και το ωρολογοστάσιο, που δεσπόζει στο κέντρο της κωμόπολης. Είχε επίσης χτίσει το σπίτι μας, ένα αρχοντικό του 1931, που στην Κατοχή οι κατακτητές το είχαν για αρχηγείο τους. Άκουγα πολλές ιστορίες, όπως δούλευε με το φανάρι για να τελειώσει μια δουλειά μετά τη δύση του Ηλίου ή ότι έλυνε εξισώσεις με το πρακτικό μυαλό του και γενικώς υπήρχε ένας μύθος γύρω από τον πατέρα μου. Ήταν πολύ στοργικός. Δυστυχώς πέρασε την Πύλη της λήθης πολύ νωρίς...

-Η μάνα μου, μια γυναίκα ταπεινής καταγωγής, ήταν ένας υπέροχος, περήφανος και γλυκός άνθρωπος που εξέπεμπε αρχοντιά και καλοσύνη. Πίστευε πολύ σε μένα. Αγωνίστηκε σκληρά για να αναθρέψει τα παιδιά της. Μια ζωή ένας αγώνας... Πραγματική ηρωίδα! Δεν έζησε να χαρεί τα δισέγγονά της, τον Ίκαρο, τον Τηλέμαχο, την Ίριδα.

Γενέτειρα γη του Καθηγητή η Δημητσάνα της Αρκαδίας:

Η γενέθλια γη, γη ευλογημένη από τη Φύση. Κτισμένη πάνω σε δύο αντικριστούς λόφους είναι ένα υπαίθριο μουσείο παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Με το μαγευτικό φαράγγι του Λούσιου ποταμού που στα νερά του μάθαμε παιδιά να κολυμπάμε. Με τα μονοπάτια του ανάμεσα στην άγρια βλάστησή από πουρνάρια, ιτιές και καστανιές, που περπατάγαμε για να πάμε στα αμπέλια, τους νερόμυλους, τους μπαρουτόμυλους και τα μοναστήρια τα λαξευμένα στους βράχους. Με τα μοναδικά σχολικά κτίρια και τη Βιβλιοθήκη, πραγματικό καταφύγιο των μαθητικών χρόνων. Γη κλεισμένη με αγέρωχα ψηλά βουνά που με ώθησαν στο πέταγμα και το όνειρο... Αγαπημένη γη με ανθρώπους ταπεινούς, λάτρεις της απλής ζωής.

Τα παιδικά χρόνια χαρακτηρίζονται από αρκετές στέρησεις

Με το χαμό του πατέρα η οικονομική μας κατάσταση άλλαξε ραγδαία. Τα πιθάρια στο κατώγι από λάδι και ελιές και τα βαρέλια από κρασί, άρχισαν να αδειάζουν και δεν θα ξαναγέμιζαν ποτέ. Δεν είχαμε έσοδα από κάποια άλλη πηγή εκτός, από το ενοίκιο που έπαιρνε η μάνα νοικιάζοντας δωμάτια του σπιτιού μας, που ήταν μεγάλο, σε μαθητές που έρχονταν από τα γύρω χωριά για να πάνε στο Γυμνάσιο. Τα μεγαλύτερα αδέρφια μου έφυγαν για την Αθήνα. Εγώ περιέργως δεν αισθάν-

Κρήνη στη Δημητσάνα, τη γενέθλια γη, γη των προγόνων, γη ορεινή με ανθρώπους ταπεινούς, λάτρεις της απλής ζωής, συμφιλιωμένους με τη Φύση.

Θηκα ένδεια ή στέρηση, εν μέρει ίσως λόγω του υπεραισιόδοξου χαρακτήρα μου ή λόγω του τρόπου που η μάνα μου αντιμετώπιζε τα πράγματα ή και γιατί οι ταξικές διαφορές ήταν δυσδιάκριτες και ανεπαίσθητες.

Τέλειωσε το εξατάξιο Γυμνάσιο της εποχής εκείνης

Είχα την τύχη να έχω μερικούς καλούς δασκάλους. Στις πρώτες τάξεις Γυμνασίου είχαμε φιλόλογο τον Σταματάκο που μας έκανε να κατανοήσουμε και να αγαπή-

σουμε τα αρχαία Ελληνικά κείμενα, ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις ο Νεγρεπόντης, ένας άλλος φωτισμένος φιλόλογος, μας μύησε στη σκέψη των φιλοσόφων της κλασικής και της προσωκρατικής περιόδου. Ήταν και η πλούσια Δημοτική Βιβλιοθήκη που μας βοήθησε να διευρύνουμε τους πνευματικούς μας ορίζοντες και να ξεφύγουμε πέρα από τους στενούς φυσικούς ορίζοντες.

Η σχέση του με τον αθλητισμό και τη γυμναστική ξεκινάει από τα μαθητικά χρόνια στο Δημοτικό:

Σαν παιδί μου άρεσαν τα παιχνίδια και οι πάσης φύσεως φυσικές δραστηριότητες. Μάλιστα στο Δημοτικό σχολείο είχα πάρει και την πρώτη μου νίκη σε έναν αγώνα δρόμου τετρακοσίων μέτρων.

Στο Γυμνάσιο συνεχίζει την ενασχόληση με τον Αθλητισμό:

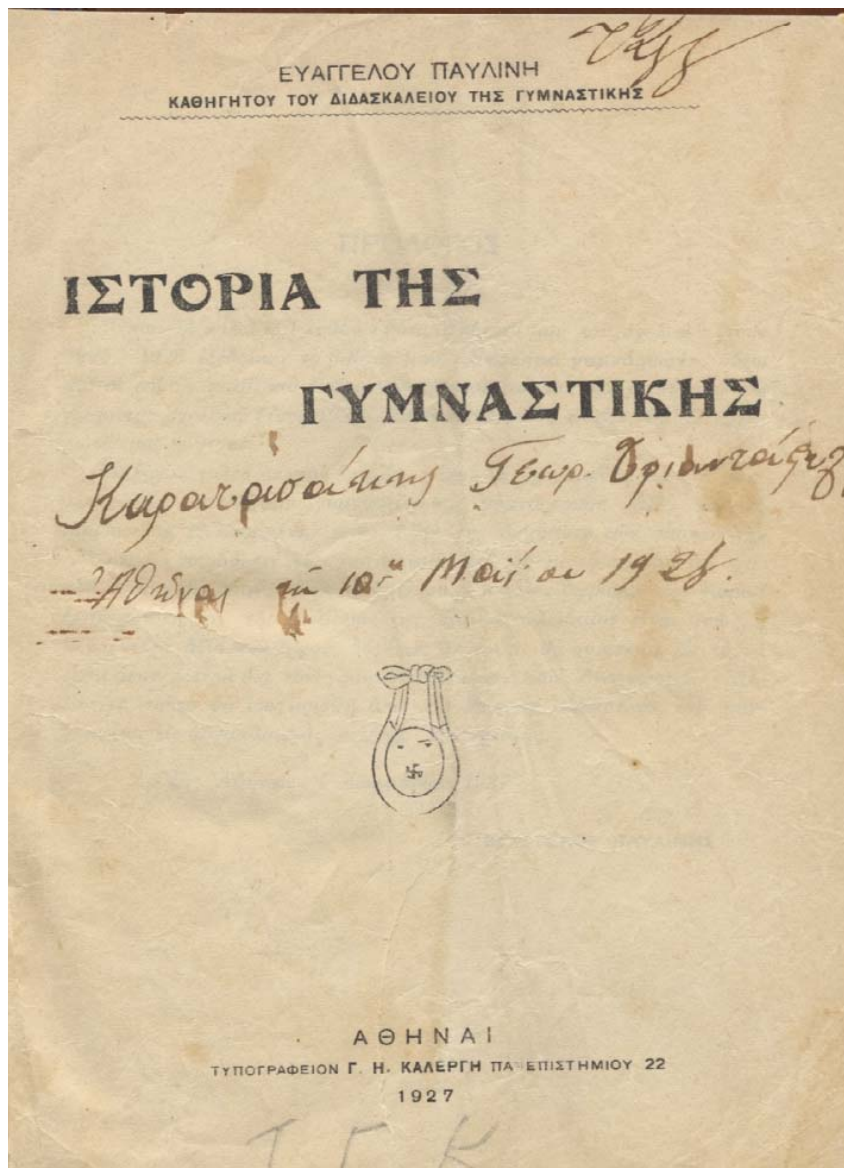
Στο Γυμνάσιο συνέχισα να ασχολούμαι με αθλητικές δραστηριότητες. Αρχισα να προπονούμαι κάπως συστηματικά στο άλμα εις ύψος. Με εκπλήσσει το γεγονός όταν ακόμα και σήμερα πιτσιρίκια εκείνης της εποχής μου εκμυστηρεύονται ότι οι προπονήσεις μου ήταν η ψυχαγωγία τους. Στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου (εξατάξιου την εποχή εκείνη) πήρα την πρώτη νίκη στο άλμα εις ύψος στους Παναρκαδικούς Μαθητικούς Αγώνες Στίβου που διεξήχθησαν στην Τρίπολη, πηδώντας μάλιστα με έναν δικής μου έμπνευσης παλμό.

Επηρεάζεται όμως για την Γυμναστική και τον Αθλητισμό και από συγκεκριμένα κείμενα με τα οποία ήρθε σε επαφή από τα μαθητικά του χρόνια

*Στο Γυμνάσιο είχαμε έναν πολύ καλό γυμναστή που τον έλεγαν Αλέξανδρο Μισίνη. Ένας ευθυτενής και ωραίος άνθρωπος. Επειδή λοιπόν ασχολιόμουν με τον αθλητισμό, είχα γίνει κάτι σαν βοηθός του. Μου έδινε τα κλειδιά της αποθήκης, μου εμπιστευόταν τις μπάλες και γενικά τέτοια απλά καθήκοντα. Το κυριότερο όμως ήταν, ότι μου έδινε και διάβαζα ένα περιοδικό που εξέδιδε τότε η Ένωση Γυμναστών Ελλάδας και που ονομαζόταν «**Η Γυμναστική**». Το σημαντικό σε αυτό το περιοδικό ήταν ότι έγραφαν όχι μόνο οι καλύτεροι γυμναστές της Ελλάδας, αλλά και διανοούμενοι, όπως για παράδειγμα, ο καλύτερος την εποχή εκείνη φιλόσοφος ονόματι Γεωργούλης καθώς και πολλοί άλλοι ακόμη. Σε ένα τέτοιο τεύχος του περιοδικού διάβασα ένα άρθρο για τον Ευάγγελο Παυλίνη που το υπέγραφε ο Τριαντάφυλλος Καρατασάκης και το τιτλοφορούσε «**Ο Επαναστάτης**». Ένα καταπληκτικό άρθρο, που μου προκάλεσε τον θαυμασμό. Ο Ευάγγελος Παυλίνης λοιπόν είχε γράψει ένα σύγγραμμα με τον τίτλο «**Ιστορία της Γυμναστικής**» μέσα στο οποίο βρίσκεται όλη η αρχαία ελληνική γραμματεία για την αγωνιστική και τη γυμναστική. Αρχισα λοιπόν να διαβάζω τον Παυλίνη και μέσα από αυτόν έμαθα και πείστηκα ότι ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός βασιζόταν σε δύο σκέλη. Στη μουσική και τη γυμναστική, όπως γράφει και ο Πλάτων στην Πολιτεία του:*

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

«Η Ιστορία της Γυμναστικής» του Ευάγγελου Παυλίνη ενέπνευσε τον τιμώμενο Καθηγητή και έδειξε τον δρόμο που θα ακολουθούσε. Το αντίτυπο αυτό κοσμεί τη βιβλιοθήκη του και αποτελεί παρακαταθήκη του αείμνηστου Δασκάλου του Καρατασάκη.

«Μοιάζει κάποιος θεός να έχει χαρίσει στους ανθρώπους δύο τέχνες, τη μουσική και τη γυμναστική, για να καλλιιεργείται η θυμοειδής και η φιλοσοφική προδιάθεση, όχι η ψυχή και το σώμα, αλλά και τα δυο μαζί αποβλέποντας στο πώς θα συνταιριάσουν αρμονικά»

Έτσι άθελά του ο γυμναστής μου με εισήγαγε στο βαθύτερο νόημα της γυμναστικής και με προσανατόλισε προς αυτήν.

Η απόφασή του να σπουδάσει γυμναστής δεν ήταν ευπρόσδεκτη ούτε από το στενό οικογενειακό περιβάλλον αλλά ούτε και από τον ευρύτερο περίγυρό του.

Ο Γυμνασιάρχης μας, ονόματι Δρίνης με είχε υπό την εποπτεία του και με περιέβαλλε με την στοργή του, ίσως γιατί ήμουν ορφανός. Παράλληλα όμως, πίστευε σε μένα, όπως και οι άλλοι καθηγητές του σχολείου και όλοι αυτοί μαζί είχαν αποφασίσει ότι θα έπρεπε να πάω στην Νομική. Όταν λοιπόν τους ανακοίνωσα ότι θα πάω στην Γυμναστική Ακαδημία αντέδρασαν έντονα, προσπάθησαν να με μεταπείσουν και στην προσπάθειά τους αυτή προσέφυγαν και στον μεγάλο μου αδελφό. Αυτός λοιπόν τότε άρχισε να μου στέλνει γράμματα από την Αθήνα όπου έμενε, γράφοντάς μου ότι οι γυμναστές έχουν χαμηλό επίπεδο και ότι δεν θα καταφέρω να διοριστώ διότι εκείνη την εποχή οι γυμναστές δεν διοριζόντουσαν ούτε εύκολα, ούτε γρήγορα. Ήταν τόσο μεγάλη η πίεση που μου ασκούσε, ώστε εν τέλει αναγκάστηκα να του απαντήσω με έναν τρόπο υπερβολικό λέγοντάς του ότι «αν είναι έτσι τα πράγματα στην Σχολή που θέλω να σπουδάσω τότε θα πάω εγώ και θα τα αλλάξω». Ανίθετα με τον αδελφό μου εγώ παρότρυνα την θυγατέρα του την Αδαμαντία να γίνει και έγινε γυμνάστρια, όπως εξάλλου παρότρυνα και τον πρωτότοκο γιο μου Αιμίλιο.

Φοιτητής στην τότε Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής με τον συμφοιτητή του Κώστα Εμμανουήλ, Οκτώβριος 1956.

Τα φοιτητικά χρόνια και τα χρόνια πριν την αναχώρηση στην Αμερική

Εισήχθη στην Γυμναστική Ακαδημία το 1956 μετά από εξετάσεις στις οποίες ήρθε δεύτερος στην βαθμολογική κατάταξη.

Μιλάμε για μια εποχή που ο λαός μας υπέφερε τα πάνδεινα και η χώρα μας ανασυγκροτείτο από τις βάρβαρες καταστροφές των ξένων κατακτητών και προσπαθούσε να επουλώσει τις βαθιές πληγές που είχε ανοίξει ο αδελφοκτόνος εμφύλιος πόλεμος. Ακόμη παίρναμε συσσίτιο με γάλα και ψωμί. Όμως, στο δικό μου μυαλό, λόγω της υπερβατικής μου ιδιοσυγκρασίας η Γυμναστική Ακαδημία ήταν για μένα ένας παράδεισος. Βίωνα το όνειρό μου. Ακόμη και σήμερα, όπως και τότε, απολαμβάνω τις μυρωδιές από τις νεραντζιές που ανθίζουν στον περιβάλλοντα χώρο.

Έρχεται σε επαφή με ένα ιδιαίτερο περιβάλλον και μια διαφορετική νοοτροπία που επικρατούσε στην Σχολή την εποχή εκείνη.

*Την εποχή εκείνη υπήρχε μόνο το κεντρικό κτίριο της Σχολής. Δεν υπήρχαν εργαστήρια, βιβλιοθήκη, ούτε επιστημονικά βιβλία, μόνο κάποιες πολυγραφημένες σημειώσεις που δεν διαβάζονταν. Τα μαθήματα ήταν επικεντρωμένα στην πρακτική εξάσκηση. Δεν είχα κανένα πρόβλημα με την εξάσκηση ή την συνεχή προπόνηση. Αντιθέτως εγώ ο ίδιος είχα ανακαλύψει ένα δίζυγο σε μια αποθήκη που έμενε αχρησιμοποίητο για πολλά χρόνια και το έβγαλα έξω. Αρχισα μάλιστα να ασκώμαι τόσο συστηματικά σε αυτό που οι συμφοιτητές μου με αποκαλούσαν χαριτολογώντας «ο βασιλιάς του δίζυγου». Εκείνο όμως που θέλω να επισημάνω είναι ότι η μοναδική πρόκληση που υπήρχε τότε ήταν η εκμάθηση μιας νέας άσκησης και δεν υπήρχε κάποιο άλλο είδος, για παράδειγμα πνευματικής πρόκλησης μέσα στο περιβάλλον της Σχολής. Και αυτό το περιβάλλον ήταν διαφορετικό από εκείνο, που είχα διαμορφώσει στο μυαλό μου διαβάζοντας, πριν ακόμη μπω στη Γυμναστική Ακαδημία, στα κείμενα του Παυλίνη, όπως το «**Προσευχή στην Ολυμπία**» ή και στο βιβλίο του Παυλίνη για την «**Ιστορία της Γυμναστικής**». Ένα μνημειώδες βιβλίο που το τύπωνε σταδιακά σε δεκαεξασέλιδα, λόγω έλλειψης πόρων! Η βιβλιοθήκη μου κοσμείται από το πρώτο ολοκληρωμένο προσωπικό αντίτυπο που μου δώρισε ο αείμνηστος Δάσκαλος μου ο Καρατασάκης, που ήταν σπουδαστής του το έτος 1928.*

Σε αντίθεση με τον μετέπειτα επιστημονικό προσανατολισμό του προς τις επιστήμες βιολογικής κατεύθυνσης, ως φοιτητής είχε μια ροπή προς τις ανθρωπιστικές επιστήμες και ιδιαίτερα στη φιλοσοφία και στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

Στις εισιτήριες εξετάσεις είχα γράψει άριστα στην έκθεση και μετέπειτα ως φοιτητής συνέχισα να γράφω και να αναστοχάζομαι. Σε μια από αυτές τις προσπά-

Ανέσυρε από την αποθήκη της Ακαδημίας ένα εν αχρησία Δίζυγο της Ενόργανης Γυμναστικής και ανέπτυξε ιδιαίτερες αγωνιστικές δεξιότητες. Εδώ ασκείται στο όργανο αυτό στην θερινή κατασκήνωση της Ακαδημίας στο Ζούμπερι (Ιούνιος 1957)

*Θειές μου προέκυψε ένα μικρό βιβλιαράκι με φιλοσοφική διάθεση που έφερε τον τίτλο «**Το Ανέβασμα**».*

*Στην διάρκεια μιας καλοκαιρινής κατασκήνωσης που είχαμε πάει στο πλαίσιο των μαθημάτων μας, σκηνοθέτησα και έπαιξα μαζί με άλλους συμφοιτητές μου σε μια αυτοσχέδια παράσταση την τραγωδία του Αισχύλου «**Προμηθέας δεσμώτης**». Στο τέλος δε της κατασκηνωτικής περιόδου μου ανέθεσαν οι συμφοιτητές μου να απευθύνω ένα λόγο αποχαιρετιστήριο, λόγω της αποφοίτησης μας και έγραψα ένα κείμενο «**Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο**». Είπα πράγματα που βαθεία πίστευα τότε, όπως πιστεύω και σήμερα, και βεβαίως ήταν κάτι που προδήλως δεν άρεσε καθόλου στον Διευθυντή της Σχολής.*

Βιώνει ένα περιβάλλον βαθιάς εκπαιδευτικής κοινωνικής και πολιτικής συντήρησης.

Η Σχολή ήταν απολιτική, παρόλο που η χώρα μας την εποχή εκείνη βίωνε έντονες πολιτικές αντιπαράθεσεις. Συμμετείχα συνειδητά σε διαδηλώσεις στους δρόμους για την ανεξαρτησία της Κύπρου και στους φοιτητικούς αγώνες του 1-1-4, το ακροτελεύτιο άρθρο του Συντάγματος που όριζε ότι «η τήρησης του παρόντος Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων». Εντελώς τυχαία συμμετείχα και στην «Κοινωνική Επιστημονική Εταιρεία Νέων Σπουδαστών Επιστημόνων», για την οποία αργότερα όταν πήγα στο Μόντρεαλ έμαθα από έναν καλά πληροφορημένο δημοσιογράφο ότι ήταν «Καραμανλική» οργάνωση που σκοπό είχε να αντιμετωπίσει ιδεολογικά την αριστερά. Παρόλα αυτά, εκεί είχα την ευκαιρία να γνωρίσω μερικούς φωτισμένους νέους ανθρώπους με τους οποίους διατηρώ ισόβια φιλία.

Ακόμη και αυτοί που πρέσβευαν το καινούργιο την εποχή εκείνη, αυτοί δηλαδή που ερχόντουσαν από την Σουηδία ή τη Γερμανία, από τις χώρες δηλαδή που πήγαιναν για μετεκπαίδευση, το μόνο που μας μάθαιναν ήταν «κυβιστήσεις» ή άλλες ασκήσεις στα στρώματα και το μονόζυγο. Πλάι σε αυτή την μονομέρεια η σχολή χαρακτηριζόταν και από έναν άκρατο κοινωνικό συντηρητισμό. Είχαμε για παράδειγμα έναν καθηγητή στον Παραδοσιακό Χορό, ο οποίος στο μισό και πλέον της ώρας του μαθήματος μας δίδασκε κανόνες καλής συμπεριφοράς. Δεν άντεχα λοιπόν να τον ακούω να μας λέει για το πώς θα ξυριζόμαστε και για το πώς θα χαμογελάμε για να είμαστε αρεστοί, οπότε μια μέρα του διαμαρτυρήθηκα και του επισήμανα ότι αν ήθελα έναν οδηγό καλής συμπεριφοράς θα μπορούσα να τον προμηθευτώ από το Μοναστηράκι. Όπως καταλαβαίνετε ο βαθμός μου στον Παραδοσιακό Χορό έγινε πέντε, κάτι που μου στέρησε να έχω άριστα στο πτυχίο μου.

Υπήρξαν όμως και λίγες αλλά σημαντικές εξαιρέσεις.

Από τους καθηγητές που μπορώ ανεπιφύλακτα να ξεχωρίσω ήταν ο αείμνηστος Τριαντάφυλλος Καρατασάκης, υποδιευθυντής της Γυμναστικής Ακαδημίας από το 1949 έως το 1964. Δίδασκε Παιδαγωγική και Διδακτική φωτίζοντας όχι μόνο το μυαλό μας αλλά ζεσταίνοντας και την ψυχή μας. Πραγματικός δάσκαλος, που προσπαθούσε όπως λέει και ο Σταϊνερ:

«Ν'αφυπνίσει στους φοιτητές του όνειρα πέρα από τα δικά του Να κάνει το εσωτερικό τους παρόν δικό του μέλλον»

Αυτόν τον άνθρωπο, όταν μου δόθηκε η ευκαιρία, πρότεινα και τον αναγορεύσαμε πρώτο Επίτιμο Διδάκτορα της Αθλητικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών,

συμβολικό κρίκο μεταξύ του παλιού και του νέου, του παρελθόντος και της νέας πανεπιστημιακής πορείας της Φυσικής Αγωγής στη χώρα μας.

Ολοκληρώνει τις σπουδές του στην Γυμναστική Ακαδημία το 1959.

Αφού τελείωσα το 1959 εργάστηκα ως γυμναστής στην Αθηναϊκή Σχολή. Η Αθηναϊκή Σχολή ήταν μια ιδιωτική σχολή με Δημοτικό σχολείο και εξατάξιο Γυμνάσιο στους Αμπελόκηπους. Εκεί είχα και την τύχη να γνωρίσω τη μετέπειτα σύζυγό μου, τη Σοφία, που ήταν τότε ακόμη μαθήτριά. Δίδαξα από τον Σεπτέμβριο του 1959 μέχρι τον Μάιο του 1960 γιατί μετά πήγα να υπηρετήσω την θητεία μου στον στρατό. Εδώ παρεμβαίνει η θεά τύχη ή η συγχρονικότητα κατά Jung, γιατί υπήρχαν δύο παιδάκια στο Δημοτικό σχολείο, μαθητές μου, τα οποία στεναχωρήθηκαν πολύ όταν έμαθαν ότι θα φύγω και ότι δεν θα παρέμενα μέχρι τις Γυ-

Κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας του νεοσύστατου τότε (1963), με πρωτοβουλία του τιμωμένου, Συλλόγου Γυμναστών - Προπονητών, όπου ο αείμνηστος Τριαντάφυλλος Καρατασάκης (στο μέσον) ήταν το τιμώμενο πρόσωπο (από αριστερά Κ.Γατζίας, Β. Κλεισούρας, Π. Παπαγεωργίου, Δ. Κομιτούδης). Ο Καρατασάκης, ως Καθηγητής στη Γυμναστική Ακαδημία άνοιξε τους κρουούς της γνώσης στο διψασμένο μυαλό των νέων γυμναστών, παροτρύνοντας και εμπυχώνοντας τους να επιδιώξουν Μεταπτυχιακές Σπουδές σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού και να μνηθούν στην επιστημονική έρευνα.

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

μναστικές επιδείξεις. Αυτά τα παιδάκια όμως, είχαν πατέρα έναν υποστράτηγο, που ήταν υπαρχηγός στο Γενικό Επιτελείο Στρατού και του μίλησαν για μένα. Ο πατέρας τους τότε με κάλεσε στο επιτελείο και μου πρότεινε να με στείλει ως έφεδρο αξιωματικό στην Κρήτη. Εγώ του απάντησα ότι το όνειρό μου ήταν να πάω στο εξωτερικό να σπουδάσω και γι' αυτό τον λόγο θα ήθελα, αν ήταν δυνατόν, να παραμείνω στην Αθήνα ως απλός στρατιώτης για να μπορέσω να προετοιμαστώ. Δεν μου είπε τίποτα βέβαια, αλλά όταν παρουσιάστηκα στην Κόρινθο μεταξύ δύο χιλιάδων νεοσυλλέκτων επιλέχθηκα, οι αείμνηστοι Θεόδωρος Αγγελόπουλος, ο μετέπειτα μεγάλος μας σκηνοθέτης, ο Μίμης Κουγιουμτζής του Θεά-

Με νικητές μαθητικών Αθλητικών Αγώνων στεφανωμένους με κότινο αγριελιάς.

τρου Τέχνης και ο εντελώς άσημος εγώ, για να πάμε στο Γενικό Επιτελείο Στρατού. Αυτό ήταν πάρα πολύ σημαντικό για μένα γιατί έτσι μπόρεσα να προετοιμαστώ και τελικά να δώσω εξετάσεις στο ΙΚΥ για να διεκδικήσω υποτροφία για το εξωτερικό.

Η στρατιωτική του θητεία στο Γενικό Επιτελείο συνδέεται με την γυμναστική μέσω μιας ραδιοφωνικής εκπομπής.

Προς το τέλος της θητείας μου το 1963, μου ανατέθηκε μια καθημερινή ραδιοφωνική εκπομπή στον Κεντρικό Ραδιοφωνικό Σταθμό των Ενόπλων Δυνάμεων (ο Κεντρικός Ραδιοφωνικός Σταθμός των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν ο πρόδρομος της Υπηρεσίας Ενημέρωσης Ενόπλων Δυνάμεων – ΥΕΝΕΔ που ήταν ο ραδιοφωνικός και τηλεοπτικός σταθμός των Ενόπλων Δυνάμεων από το 1968 έως το 1982 που έπαψε πια να είναι υπό την ευθύνη του στρατού και μετά ονομάστηκε ΕΡΤ2). Η εκπομπή είχε τίτλο **«Στη χαρά της Γυμναστικής με τον Βασίλη Κλεισούρα»** την οποία και την κράτησα μέχρι το 1967. Ήταν μια ενδιαφέρουσα εκπομπή, όπου πριν από την εκφώνηση των ασκήσεων που συνοδεύονταν με ζωντανή μουσική στο πιάνο, πρότασα δοξασίες για τις ωφέλειες της τακτικής άσκησης. Με εκπλήσσει το γεγονός ότι συχνά ακόμα και σήμερα συναντώ πολλούς που ενθουμούνται το πρωτόλειο εκείνο εγχείρημα.

Μετά την ολοκλήρωση της στρατιωτικής θητείας επικεντρώνεται στο όνειρο των σπουδών στο εξωτερικό. Το όνειρο όμως αυτό μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την απόκτηση μιας θέσης υποτρόφου από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών.

Έδωσα εξετάσεις στο ΙΚΥ για να πάρω την υποτροφία. Οι εξετάσεις ήταν γραπτές στην έκθεση και σε κάποια άλλα μαθήματα. Πρώτιστα στις εξετάσεις και είχα περιθώριο έξι μήνες για να μάθω την Αγγλική γλώσσα. Για τον σκοπό αυτό αφοσιώθηκα ολοκληρωτικά στην επίτευξή του. Έπαιρνα ιδιωτικά μαθήματα, έκανα δωρεάν ξεναγήσεις τουριστών στην Ακρόπολη, ακόμα και υπνοπαιδεία έκανα με ηχογραφήσεις. Έπρεπε πάση θυσία να πετύχω και στη γλώσσα.

Η εξασφάλιση της υποτροφίας ήταν το πρώτο βήμα για τις σπουδές στο εξωτερικό. Η υπεράσπιση της απόφασης σχετικά με τη χώρα προορισμού των σπουδών ήταν το δεύτερο βήμα.

Την εποχή εκείνη όλοι είχαν επικεντρωθεί στη Σουηδική Γυμναστική και γι αυτό τον λόγο πήγαιναν στην Σουηδία. Εκεί θεωρούσαν ότι ήταν η «Μέκκα της Γυμναστικής». Εγώ πάλι, είχα μια αίσθηση ότι η επιστήμη αναπτυσσόταν στην Αμερική. Πίστευα ότι το άγαλμα της Ελευθερίας στην Νέα Υόρκη συμβόλιζε την ελευθερία τόσο στην κοινωνία, όσο και στις επιστήμες και στα γράμματα. Είχε παράλληλα πέσει στα χέρια μου την εποχή εκείνη ένα βιβλίο «*Physiology of Muscular Activity*»

από την Αμερική οπότε η απόφασή μου να σπουδάσω εκεί ήταν πλέον αδιαπραγμάτευτη.

Δεν μου επέτρεπαν όμως να πάω στην Αμερική προφασιζόμενοι οικονομικούς λόγους, όπως για παράδειγμα το ακριβό εισιτήριο ταξιδιού και άλλα τέτοια. Στην ουσία ακολουθούσαν απλώς ένα μοντέλο σκέψης. Έπρεπε, επομένως, να βρω έναν τρόπο για να τους πείσω. Είχα λοιπόν την ιδέα να γράψω ένα γράμμα σε δέκα τουλάχιστον Πανεπιστήμια στην Ευρώπη, στην Αμερική ακόμη και στην Ιαπωνία ζητώντας πληροφορίες σχετικά: α) με την ύπαρξη πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών στη Φυσική Αγωγή σε προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο, β) την ύπαρξη εργαστηρίων γ) την ύπαρξη σχετικής βιβλιοθήκης καθώς επίσης και δ) την στελέχωση της σχολής με καθηγητές που έχουν συγγράψει βιβλία. Μου απάντησαν όλοι ανεξαιρέτως. Το φοβερό της υπόθεσης ήταν ότι οι Σουηδοί μου απάντησαν ότι δεν παρείχαν ούτε διδακτορικό, ούτε μεταπτυχιακό ούτε καν προπτυχιακό τίτλο. Το περίφημο Βασιλικό Ινστιτούτο Γυμναστικής στη Σουηδία δεν ήταν προφανώς Πανεπιστημιακό ίδρυμα αλλά διαβαθμισμένο στο επίπεδό της δικής μας Γυμναστικής Ακαδημίας. Δηλαδή, όσοι πήγαιναν για μεταπτυχιακά στην Σουηδία, στην ουσία δεν έκαναν μεταπτυχιακές σπουδές, παρόλο που η προκήρυξη του ΙΚΥ ήταν για Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξωτερικού! Μεταπτυχιακά και διδακτορικά στη Φυσική Αγωγή έδιναν τα Πανεπιστήμια των άλλων χωρών με τα οποία είχα αλληλογραφήσει.

Με βάση τις απαντήσεις που έλαβα συντάσσω λοιπόν μια έκθεση προς το ΙΚΥ στην οποία αναφέρω τα δεδομένα αυτά και υπογραμμίζω ότι σκοπεύω να κάνω πραγματικές Μεταπτυχιακές Σπουδές και όχι να μάθω κάποιες νέες ασκήσεις και να τις μεταφέρω στην Ελλάδα. Θέλω να έχω την επιστημονική μέθοδο και την επιστημονική σκέψη να δημιουργώ νέες ασκήσεις. Επομένως θέλω να πάρω α) Bachelor (πανεπιστημιακός προπτυχιακός τίτλος σπουδών), επειδή το δικό μας πτυχίο στην Ελλάδα, δεν είναι αυτού του επιπέδου, β) Master (πανεπιστημιακός μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών) και γ) Διδακτορικό. Με δέχθηκαν λοιπόν ο Διευθυντής του ΙΚΥ, ο Δημαράς και ο υποδιευθυντής, ο Αγγέλου, που ήταν και οι δύο σπουδαίοι φιλόλογοι και αυτοί τότε πείσθηκαν από τα επιχειρήματά μου και δέχτηκαν να με στείλουν στο Πανεπιστήμιο του Springfield των ΗΠΑ.

Αξίζει να μνημονεύσω και τούτο. Όταν κάποια στιγμή έχοντας εξασφαλίσει το ταξίδι για την Αμερική πήγα στον Διευθυντή Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας τον Καλφαρένζο να τον συμβουλευτώ, εκείνος ακούγοντας ότι θα πάω για μεταπτυχιακό και διδακτορικό στο Springfield άρχισε να γελάει με έναν απαξιωτικό τρόπο που ακόμη τον θυμάμαι με μεγάλη μου λύπη. Με συμβούλεψε μάλιστα, επειδή εκεί έχουν καλή κολύμβηση όπως είπε, να γίνω προπονητής κολύμβησης και αφού επιστρέψω, να με βοηθήσει να διοριστώ και να πάω προπονητής σε έναν Σύλλογο, εξασφαλίζοντας έτσι δύο μισθούς. Αυτή ήταν η εποχή!

Μια περίοδος της ζωής κλείνει και μια νέα ανατέλλει. Στον νέο κόσμο τον περιμένουν καινούργιες προκλήσεις που θα τις αντιμετωπίσει γιατί έχει μια συγκεκριμένη στάση ζωής!

*Ως φοιτητής ακόμα συχνάζα στους ιερούς βράχους της Πνύκας. Με σαγήνευε το γύρω τοπίο και είχα την αίσθηση ότι βίωνα την ατμόσφαιρα της κλασικής Αθήνας. Εκεί λοιπόν πήγαινα και καθισμένος σ' ένα βράχο έγραφα ένα βιβλιαράκι το «Ανέβασμα». Πρωτόλειο νεανικής διαμαρτυρίας και υπέρβασης για την κοινωνική αδικία, όπου υμνούσα τη φτώχεια ως αρετή και προέτρεπα τους νέους να παλέψουν αλλάξουν τον κόσμο, και να τον κάνουν πιο δίκιο και πιο όμορφο. Στην προμετωπίδα του μάλιστα παρακινούσα τον κάθε νέο: **«Εμπρός! Γιατί είσαι δυνατός και θαρρεμένος».***

Φαντάστηκα δε τον Σίσυφο ως σύμβολο στην πάλη αυτή. Να μετουσιώνει το μαρτύριό του σε παιγνιώδη δραστηριότητα καθώς του ξέφευγε ο βράχος πριν φτάσει στην κορυφή και να γίνεται έτσι σύμβολο του αγώνα για την επίτευξη κάθε μεγάλου έργου. Τι υπέροχη έκπληξη δοκίμασα όταν φτάνοντας στη Νέα Υόρκη, μετά από ένα 15ήμερο υπεραντλαντικό ταξίδι, και φυλλομετρώντας σ' ένα βιβλιοπωλείο για πρώτη φορά το «The myth of Sisyphus» του Albert Camus διαπίστωνα ότι και ο μεγάλος αυτός δημιουργός συμπέρανε **“The struggle itself [...] is enough to fill a man's heart. One must imagine Sisyphus happy”**

Πίστευα τότε και ακόμα πιστεύω στον Σισύφειο αγώνα, στη Σισύφεια χαρά του αγώνα, να προσπαθείς, να μη πτοείσαι όταν αποτυγχάνεις, να ξαναδοκιμάζεις με καινούργια ορμή και αμείωτο πάθος, να πιστεύεις ότι μπορείς να κάνεις το αδύνατο δυνατό, ότι μπορείς να αλλάξεις τον κόσμο. Η γενέθλια γη και τα πέτρινα χρόνια που έζησα, με δίδαξαν ότι ο άνθρωπος είναι η μοίρα του ανθρώπου. Γαλουχημένος με την πίστη ότι αν η πραγματικότητα δεν παίρνει τη μορφή που θέλουμε, εμείς φταίμε. Όπως λέει και ο Καζαντζάκης, που με τη σκέψη και το όραμά του γαλούχησε τη γενιά μου, **«Ν' αγαπάς την ευθύνη. Να λες εγώ, εγώ μονάχος μου θα σώσω τον κόσμο, αν χαθεί εγώ θα φταίω».**

Να προσθέσω και τούτο. Πάντα προσπάθησα να μεταπλάθω την πραγματικότητα. Να την κάνω καλύτερη και ομορφότερη απ' ό,τι είναι και να την εναρμονίζω με τους ευγενείς, υψηλούς και υπερβατικούς μου στόχους. Ενίοτε πεθύμησα και το φαινομενικά ακατόρθωτο. Και με τον αγώνα, τον Σισύφειο αγώνα και το πάθος, έχω την αίσθηση ότι κάτι κατάφερα. **«Πεθύμησέ το, λέει πάλι ο Καζαντζάκης, δώσε το αίμα σου, τον ιδρώτα σου, τα δάκρυα και θα γίνει κορμί».**

Οι σπουδές και η καριέρα στην Αμερική

Το 1963 ξεκινάει τις σπουδές του στο Springfield και μπαίνει αμέσως στα βαθιά νερά.

Ήταν Αύγουστος του 1963, μόλις είχα ξεκινήσει τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο και βρίσκομαι στο εργαστήριο του Καθηγητή Peter Karrovich, που καταγόταν από την Αγία Πετρούπολη και ήταν μαθητής του Ivan Pavlov, του μεγάλου Ρώσου Φυσιολόγου, δαφνοστεφούς με το βραβείο Νόμπελ το έτος 1906 για την περιγραφή του φαινομένου των εξαρτημένων αντανακλαστικών με πειράματα που έκανε σε σκύλους.

Ο Karrovich, ένας από τους σημαντικότερους πρωτεργάτες της Εργοφυσιολογίας, είχε το χάρισμα να διακρίνει πράγματα αθέατα για τους άλλους («όψις αδήλων τα πράγματα») και να οδηγεί τους νέους ερευνητές, ως Βιργίλιος, στο purgatorio

Ο αείμνηστος Καθηγητής Peter V. Karrovich, πρωτεργάτης της Εργοφυσιολογίας και μαθητής του μεγάλου φυσιολόγου Ivan Pavlov (Νόμπελ Φυσιολογίας 1906), μύησε τον τιμώμενο στη μαγεία της έρευνας, καθοδηγώντας τον στις Μεταπτυχιακές του Σπουδές (Master και Doctorate)

τηξέρεινας. Μέσα στη μυσταγωγία του εργαστηρίου του, «ορυχείο» το αποκαλούσε συμβολικά, μάθαιναν οι νέοι ερευνητές την ιερότητα της Επιστήμης και καταλάβαιναν πολύ νωρίς, ότι ακόμα κι αν είχαν δύο ζωές πάλι δεν θα έφταναν για να την υπηρετήσουν. Εδώ χάλκεψαν την επιστημονική τους σκέψη μερικοί εργοφυσιολόγοι οι οποίοι άνοιξαν τους κακοτράχαλους δρόμους της έρευνας και συνέβαλαν στην κατανόηση της σοφίας του σώματος κατά τη μυϊκή προσπάθεια. Εργοφυσιολόγοι όπως ο Charles Tipton, Ο Howard Knutgen, ο αείμνηστος Philip Gollnick.

Το πρώτο μάθημα που πήρα για την ιδιοτυπία της επιστημονικής μεθόδου ήταν την πρώτη μέρα κιόλας όταν φτάνοντας στο εργαστήριο με κάλεσε ο καθηγητής να συμμετάσχω σε συνάντηση που είχε με τους συνεργάτες του. Είχαν επινοήσει ένα δυναμόμετρο που μετρούσε για πρώτη φορά τα διάφορα είδη μυϊκής συστολής και στη συνάντηση αυτή προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν τα ευρήματα προβάλλοντας τους πιθανούς φυσιολογικούς μηχανισμούς. Όλα αυτά που άκουγα ήταν τόσο σαγηνευτικά, αλλά και τόσο πρωτόγνωρα για μένα! Είχα παντελή άγνοια για τη φυσιολογία του μυός και τους μηχανισμούς δράσης αυτού του εκπληκτικού οργάνου. Για τα διαφοροποιημένα κύτταρά του, που είναι οργανωμένα σε μια θαυμάσια αρχιτεκτονική και μετατρέπουν τη χημική ενέργεια σε μηχανική, επιτυγχάνοντας την κίνηση του ανθρώπινου σώματος...

Το δέος που με κατείχε κορυφώθηκε όταν ο καθηγητής γύρισε και, μπροστά σε όλους, ζήτησε και τη δικιά μου ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Να πω, δηλαδή, πού κατά τη γνώμη μου οφείλεται η μεγαλύτερη παραγωγή μυϊκής δύναμης με την πλειομετρική συστολή, σε σύγκριση με τη μειομετρική και την ισομετρική συστολή και γιατί ακόμα με την ισομετρική παράγεται μεγαλύτερη δύναμη από τη μειομετρική. Ξεπερνώντας την αρχική μου αμηχανία προσπάθησα ν' αρθρώσω ένα συλλογισμό, από εκείνους που μαθαίναμε στο σχολείο, όπως αν το α δεν είναι β και το β δεν είναι γ, άρα και το α δεν είναι γ. Ο καθηγητής με κοίταξε με πολλή συμπάθεια και με έμφαση μου είπε:

«Vassilis, the Logic is not physiologic»

Προφανώς και η Λογική δεν είναι η Φυσιολογία. Έτσι, ξεκίνησα για να κατακτήσω την terra incognita της Φυσιολογίας, στενεύοντας καθημερινά το πεδίο της άγνοιάς μου και διευρύνοντας το πεδίο της γνώσης.

Ο Νέος Κόσμος του προσφέρει αυτό που φανταζόταν και που πρόσμενε.

Η πανεπιστιούπολη του Springfield προσέφερε τις ιδανικές συνθήκες για να επιδιώξω την αυτοπραγμάτωσή μου. Ήταν το φυσικό καταπράσινο περιβάλλον με τη χλόη, τα ποώδη φυτά, τα βαθύσκιωτα δένδρα και η λίμνη με τους κύκνους που το περίβαλε. Ήταν τα πανέμορφα κτίρια κτισμένα με κοκκινωπά τούβλα που κα-

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

Όταν παρέλαβα το Bachelor of Science, είχα την τύχη ν' ακούσω την πανηγυρική ομιλία αποφοίτησης που έδωσε ο Δρ. Martin Luther King, 10 μήνες μετά την περίφημη διακήρυξη «I have a dream» και έξι μήνες πριν από την παραλαβή του Νόμπελ Ειρήνης. Εδώ (όρθιος πρώτος από αριστερά) με τον Πρύτανη Glen Olds (καθιστός πρώτος από αριστερά) και Συγκλητικούς του Springfield College μετά την ομιλία του στις 14 Ιουνίου 1964.

λύπτονταν από αναρριχώμενους κισσούς και η αρχιτεκτονική που θύμιζε αναγεννησιακά πανεπιστήμια. Ήταν το δωμάτιό μου στον κοιτώνα των μεταπτυχιακών φοιτητών με θέα τη γαλήνη της λίμνης. Ήταν το βιβλιοπωλείο με όλα τα πανεπιστημιακά συγγράμματα, όπου η βιβλιομανία μου με οδηγούσε να ξοδεύω το μεγαλύτερο μέρος του μηνιαίου εμβάσματος της υποτροφίας, όπως ξόδευα κατά τα φοιτητικά μου χρόνια στην πατρίδα τις πενιχρές εισπράξεις του μικροπωλητή, κάθε σαββατοκύριακο, στο υπόγειο παλαιοπωλείο βιβλίων στην οδό Ηφαίστου στο Μοναστηράκι.

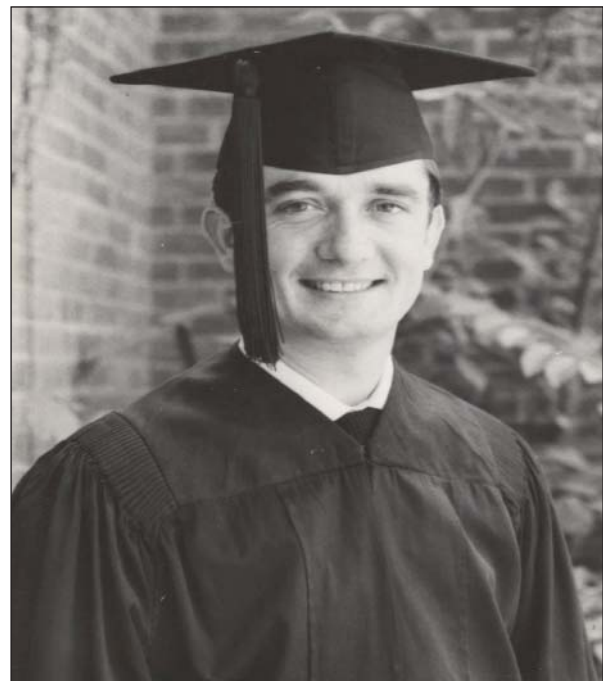
Ήταν το επίπεδο των σπουδών και το ύφος της ακαδημαϊκής συναναστροφής στις σχέσεις φοιτητών – καθηγητών. Ήταν το επιστημονικό κλίμα, όπου ενθαρρυνόταν η ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και ο ανοιχτός δημοκρατικός διάλογος, διεγειρόταν η κρίση, μεταδιδόταν η ικανότητα λογικής και μεθοδικής, καταπολεμιόταν ο δογματισμός και ενισχυόταν η μετριοφροσύνη και ο αλληλοσεβασμός.

Καθηγητές που εμφυσούσαν το πνεύμα της επιστημονικής αναζήτησης και μας ενέπνεαν να φτάσουμε τα όρια των δυνατοτήτων μας. Και ακόμα να έχουμε την τόλμη να διακινδυνεύουμε σε πνευματικές περιπέτειες.

Ήταν το πνεύμα, το ήθος, οι αξίες και η ενέργεια των ανθρώπων. Φοιτητές από πολλές χώρες που έδιναν στην πανεπιστημιούπολη έναν πολύχρωμο διεθνή πανανθρώπινο χαρακτήρα με την παρουσία τους, τη χαρακτηριστική τους ομιλία, τις πολιτιστικές τους εκδηλώσεις και μια βιωματική συμπεριφορά αποδοχής της ετερότητας και ενσωμάτωσης του «μη-Εγώ» στο «Εγώ». Φοιτητές από 60 χώρες είχαμε το δικό μας *cosmopolitan club*, και εγώ είχα τη χαρά να προεδρεύω.

Ύστερα ήταν εποχή κοινωνικών ανατροπών και αναταράξεων των ηθικών αξιών. Ήταν η εποχή που οι Νέγροι διεκδικούσαν να σπάσουν τις επαίσχυντες αλυσίδες του φυλετικού διαχωρισμού. Ποτέ δεν θα ξεχάσω τη συγκλονιστική ομιλία του *Martin Luther King*, που έδωσε κατά την αποφοίτησή μου (*Bachelor of Science*) το 1964, για τους Νέγρους που ζούσαν όπως είπε «**σ' ένα απομονωμένο νησί πενίας μέσα στον απέραντο ωκεανό της υλικής αφθονίας**». Έγινε γνωστό τότε ότι η *FBI* και άλλοι ασκούσαν αφόρητες πιέσεις στον Πρύτανη *Glenn Olds*, να ματαιώσει την ομιλία του συμβολικού ηγέτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δαφνοστεφούς λίγο αργότερα με το βραβείο Νόμπελ. Ο Πρύτανης όμως είχε το ηθικό σθένος να αντισταθεί και να μην συμμορφωθεί προς τις υποδείξεις της εξουσίας. Ήταν όντως από τις πιο λαμπρές στιγμές της ιστορίας του Πανεπιστημίου και έπος μιας εποχής για εμάς τους φοιτητές του.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πρόσφορο περιβάλλον διαποτισμένο από μια φαουστική διάθεση κατάκτησης της γνώσης, απελευθερώνονται οι δημιουργικές σου δυνάμεις και ενισχύονται οι ιδεογόνες σου ικανότητες. Εδώ μπορούσα να αφοσιωθώ ολοκληρωτικά δίχως περισπασμούς στη λατρεία της επιστήμης, να σμιλέψω το ακατέργαστο άγαλμα της επιστημονικής μεθόδου και να χαλκεύσω την ερευνητική μου σκέψη. Είχα ήδη καταλάβει ότι για ν' αποκτήσω τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τις αρετές που χαρακτηρίζουν τους πυρφόρους της επιστήμης θα χρειαστεί πολύς μόχθος και ασάλευτη πίστη. Τα επιστημονικά επιτεύγματα είναι προϊόντα θέλησης και επίπονης προσπάθειας και ανταμοιβή ενός διακαούς πάθους αναζήτησης της αλήθειας

Αποφοίτηση (*Bachelor of Science*), *Springfield College* 1964.

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

Μεταπτυχιακοί φοιτητές στο Springfield College από διάφορες χώρες (Αίγυπτο, Ινδία, Ιαπωνία, Ιδουνησία, Νιγηρία, Νορβηγία, Ορουγουάη). Ο τιμώμενος στο μέσο με το σήμα των ολυμπιακών κύκλων στο πέτο (Νοέμβρης 1963).

Το 1964 ολοκληρώνει το Bachelor of Science και συνεχίζει τις Μεταπτυχιακές Σπουδές του υπό την επίβλεψη του Καθηγητή Φυσιολογίας της Άσκησης, του Peter Karponich.

Με συνάρπαζε το ότι μάθαινα βιωματικά μέσα στο εργαστήριο του Καθηγητή μου Karponich. Μου είχε παραχωρήσει μάλιστα ένα γραφείο μέσα στο εργαστήριο και εκεί περνούσα τις περισσότερες ώρες μου. Αν δεν ήμουν εκεί θα βρισκόμουν στη βιβλιοθήκη. Μια πλούσια βιβλιοθήκη με τη μυσταγωγική ατμόσφαιρα και τα υαλογραφήματα στα παράθυρά της, όπου και εκεί είχα επιλέξει ένα προσωπικό χώρο να μελετώ.

Αναπολώ τις συζητήσεις που κάναμε στα μαθήματα και στο εργαστήριο μαζί με

τους άλλους φοιτητές και τον Καθηγητή μου. Είχα μάλιστα και την τύχη πολλά Σαββατοκύριακα να τον συνοδεύω, μαζί με την γυναίκα του, που ήταν και αυτή μια εξέχουσα προσωπικότητα και Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Columbia, την Josephine Rathbone, στο εξοχικό τους. Εκεί μπορούσα να συζητάω μαζί του ακόμη περισσότερο και αυτές οι συζητήσεις ήταν πιο συναρπαστικές.

Το 1965 ολοκληρώνει το Master of Science και έρχεται στην Ελλάδα για διακοπές όπου και παντρεύεται την γυναίκα του Σοφία. Την περίοδο εκείνη επισκέπτεται την Ολυμπία και έχει μια πρόγευση της αντιμετώπισης που θα έχει αργότερα από τους «Ποντίφικες» του κλάδου όταν θα προσπαθήσει να επιστρέψει στην Ελλάδα.

Στην Ολυμπία πήγα σαν σε προσκληνυτής. Πάντα με σαγήνευε το κατανυκτικό της τοπίο και την επισκέπτομαι ως ιερό τόπο για «ν'αλείψω με λάδι την ψυχή και το νου μου». Είχα παρακολουθήσει την πρώτη Σύνοδο της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΔΟΑ) το 1961, τότε που τα μαθήματα γινόντουσαν κάτω από τα βαθύσκια πεύκα και μέναμε σε σκηνές. Βαθειά χαραγμένα παραμένουν μέσα μου, από εκείνη την ιστορική Σύνοδο, τα βιώματα, ο βαθυστόχαστος λόγος του αείμνηστου Καθηγητή Carl Diem και τα πειράματα Φυσιολογίας του αείμνηστου επίσης Καθηγητή Arthur Steinhaus (φωτογραφία).

Ο αείμνηστος Αμερικανός Εργοφυσιολόγος και εμπνευσμένος δάσκαλος Arthur Steinhaus κάνει επίδειξη ενός περιστεριού χωρίς εγκεφαλικό ημισφαίριο στην 1η Σύνοδο της ΔΟΑ, αποδεικνύοντας ότι ο εγκέφαλος δεν είναι απαραίτητος για απλές φυσικές δραστηριότητες, είναι όμως απαραίτητος για εκούσιες κινήσεις.

Κατά την τωρινή μου επίσκεψη συνέβη κάτι το αδιανόητο. Με έπιασαν τότε ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, Διευθυντής της ΕΑΣΑ και ο Όττο Σίμιτσεκ, Κοσμήτορας της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας και προσπάθησαν να με νουθετήσουν να μην γυρίσω στην Ελλάδα! Κατέβαλαν μάλιστα μια τεράστια προσπάθεια ώστε να με πείσουν. Η στάση τους αυτή μου προκάλεσε αλγεινή εντύπωση και πολλά ερωτηματικά για τα κίνητρά τους. Μια 10ετία αργότερα, όταν είμουν πλέον Τακτικός Καθηγητής στο McGill και αγωνιούσα να επιστρέψω στην πατρίδα υποβάλλοντας την υποψηφιότητά μου για τη θέση Συμβούλου στο ΚΕΜΕ (το σημερινό Παιδαγωγικό Ινστιτούτο), επανήλθε ο Παλαιολόγος παρατρύνοντάς με να μην γελαστώ και αφήσω «την περίζηλη θέση», όπως έγραφε, « εσύ που μεσουρανείς στο διεθνές στερέωμα της επιστημονικής έρευνας» και θα «αναγκαστείς να γίνεις ένας γραφειοκράτης». Περίεργα πράγματα ...

Στις διδακτορικές του σπουδές θα προσπαθήσει να ασχοληθεί με το ζήτημα που τον απασχολούσε από χρόνια και που θα τον αναδείξει αργότερα ως επιστήμονα στο διεθνές στερέωμα. Η προσπάθεια αυτή δεν θα στεφθεί με επιτυχία μιας και το θέμα της διατριβής του θα είναι άλλο.

Με ενδιέφερε να μελετήσω την κληρονομικότητα. Διερωτώμουν για παράδειγμα γιατί ο Διαγόρας ο Ρόδιος που ήταν Ολυμπιονίκης στην αρχαιότητα, ήταν και γενάρχης Ολυμπιονικών. Συγκεκριμένα αναρωτιόμουν πώς εκτός από τον ίδιο, και ο γιός του Δωριέας και τα εγγόνια του Ευκλείης και Πεισίρροδος, στέφθηκαν Ολυμπιονίκες. Υπήρχε κάτι στα γονίδιά τους; Όταν έθεσα τον προβληματισμό μου στον Καρρονίχ μου είπε ότι ήταν δύσκολο θέμα και ότι δεν μπορούσε να φανταστεί πώς θα μπορούσαμε να το διερευνήσουμε. Παρόλα αυτά με κατεύθυνε να πάω σε ένα εργαστήριο γενετικής. Πράγματι πήγα για τρεις μήνες στο εργαστήριο Γενετικής ενός Καθηγητή ονόματι Smith που έκανε μελέτες με μύγες δροσόφylla. Εμένα όμως δεν με ενδιέφεραν καθόλου οι μύγες και δεν μπορούσα να συνδυάσω αυτού του τύπου τις μελέτες με το δικό μου ερευνητικό πρόβλημα. Γύρισα λοιπόν στο εργαστήριο του Καθηγητή μου, εγκαταλείποντας προσωρινά όπως έδειξε η μετέπειτα εξέλιξη των πραγμάτων το ζήτημα αυτό. Παρόλα αυτά έμαθα πολλά για την γενετική με τον Smith και σίγουρα δεν βγήκα χαμένος.

Όταν γύρισα αποφασίσαμε το θέμα της διατριβής μου να είναι ο ενεργειακός μεταβολισμός στο κολύμπι. Μάλιστα επινοήσαμε ένα ειδικό εργόμετρο κολύμβησης, όπου μπορούσαμε να αυξάνουμε προοδευτικά την επιβάρυνση αναγκάζοντας τους κολυμβητές να αυξάνουν την ταχύτητά τους χωρίς να μετατοπίζονται. Ακόμα επινοήσαμε και ένα σύστημα μέτρησης της πρόσληψης οξυγόνου κατά την κολύμβηση σε διάφορες ταχύτητες.

Έτσι, τα ενεργειακά δεδομένα μας επέτρεψαν να κατασκευάσουμε εξισώσεις πρόβλεψης της αγωνιστικής επίδοσης στην κολύμβηση. Τότε μυήθηκα και στην ακρι-

βή μέτρηση των αναπνευστικών αερίων (O₂ και CO₂) με τους αναλυτές Scholander και Haldane, μια επίπονη αλλά βασική διεργασία που μου χρησίμεψε πολύ στις μεταγενέστερες έρευνές μου.

Αναπολώ την όλη διεργασία εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής ως μια ιερουργία. Αρκεί να μνημονεύσω ότι την εποχή εκείνη για να προσδιορίσω τη μέγιστη πρόσληψη οξυγόνου ενός κολυμβητή άρχιζα νωρίς το πρωί και τέλειωνα με τις αναλύσεις σχεδόν τα μεσάνυχτα. Μια διαδικασία που σήμερα με τα αυτοποιημένα όργανα της σύγχρονης τεχνολογίας απαιτεί μόνο λίγα λεπτά.

Ως υποψήφιος διδάκτορας ο τιμώμενος καθηγητής συλλέγει σε αερόσακους τον εκπνεόμενο αέρα ενός κολυμβητή κατά την προοδευτικά αυξανόμενη ένταση της κολυμβητικής προσπάθειας σ'ένα αυτοσχέδιο εργόμετρο. Μετρώντας τον όγκο του εκνεόμενου αέρα και αναλύοντας τη σύστασή του σε O₂ και CO₂ μπορούσε να υπολογίσει την κατανάλωση οξυγόνου στη μονάδα του χρόνου.

Ολοκληρώνει το διδακτορικό του και ετοιμάζεται να γυρίσει στην Ελλάδα. Το εισιτήριο επιστροφής που του είχε σταλεί από το ΙΚΥ είχε ημερομηνία την 21 Ιουνίου 1967. Στις 21 Απριλίου όμως στην Ελλάδα εκδηλώνεται το πραξικόπημα των Συνταγματαρχών. Η ιστορία του διδάκτορα πλέον Βασίλη Κλεισούρα παίρνει άλλη τροπή. Μια σειρά γεγονότων που έχουν ξεκινήσει δέκα χρόνια πριν οδηγούν τα βήματα του σε άλλες λεωφόρους. Σε αυτές της επιστημονικής έρευνας και καταξίωσης.

Το 1957 είχαν καλέσει τον Καθηγητή μου τον Καρρονίχ στο Πανεπιστήμιο McGill να εισηγηθεί πώς να αναπτυχθεί η Εργοφυσιολογία στην Ιατρική Σχολή. Το 1966 έχει αποφασισθεί να προκηρυχθεί μια θέση Assistant Professor¹ στο McGill και η προθεσμία υποβολής υποψηφιοτήτων δεν είχε ολοκληρωθεί μέχρι το καλοκαίρι του 1967. Όταν λοιπόν ανακοίνωσα στον Καθηγητή μου ότι δεν σκοπεύω να επιστρέψω στην Ελλάδα λόγω των πολιτικών εξελίξεων με πληροφόρησε ότι υπήρχε αυτή η θέση και με παρότρυνε να υποβάλλω την υποψηφιότητά μου.

Για τον διδάκτορα Βασίλη Κλεισούρα η προσφορά αυτή ξεπερνά την φαντασία του. Έχει επισκεφθεί το McGill σε ένα ταξίδι και ...

Δεν είχα διαανοηθεί ότι θα έκανα πανεπιστημιακή καριέρα στην Αμερική. Μάλιστα ένα χρόνο νωρίτερα, είχαμε κάνει με τη Σοφία, τη γυναίκα μου, ένα ταξίδι αναψυχής στον Καναδά με ένα μικρό αυτοκίνητο. Στο ταξίδι αυτό επισκεφτήκαμε τους περίφημους καταρράκτες του Νιαγάρα στο Οντάριο και το Πανεπιστήμιο McGill στο Μόντρεαλ. Είχα δε εντυπωσιασθεί από την επιβλητική του πύλη και την αισθητική της πανεπιστημιούπολης. Δεν μπορούσα να φανταστώ τότε ότι θα γινόμουν καθηγητής σε αυτό το Πανεπιστήμιο.

Η ζωή όμως είχε άλλα σχέδια και επεφύλασσε άλλα πράγματα για τον νεαρό επιστήμονα. Η εμπιστοσύνη και η πίστη που έτρεφε για αυτόν ο Καθηγητής του έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων.

Υπέβαλλα την υποψηφιότητά μου και με κάλεσαν μετά της συζύγου, ως είθισται, για συνέντευξη. Μεταξύ δέκα έξι υποψηφίων επέλεξαν εμένα. Θεωρώ όμως και πρέπει να το αναφέρω ότι καθοριστικό ρόλο στο να πάρω αυτή τη θέση έπαιξε ο Καθηγητής μου και η συστατική επιστολή που είχε γράψει για μένα. Έτσι βέβαια, αποδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος του, γιατί εγώ είχα τότε μία μόνο ερευνητική δημοσίευση με συσσυγγραφέα τον ίδιο. Τέλος πάντων στις αρχές του Ιουλίου δέχομαι ένα τηλεφώνημα από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου και μου ανακοινώνει ότι είχα επιλεγεί για τη θέση με θητεία τριών ετών...

¹Η αντίστοιχη θέση του Επίκουρου Καθηγητή

Ο νεαρός όμως επιστήμονας παρότι του προσφέρεται μιας τέτοιας αίγλης θέση οραματίζεται την επιστροφή του στην Ελλάδα.

...και τότε του απάντησα. Τρία χρόνια, μα κύριε Πρύτανη εγώ θέλω σε ένα χρόνο να γυρίσω στην Ελλάδα. Φαίνεται ότι εξεπλάγη ο άνθρωπος ακούγοντας την αφέλη μου απάντηση και μου λέει: Αυτό που είπατε μην το ξαναπείτε, εγώ δεν το άκουσα, όπως καταλαβαίνετε...

Η καθηγητική καριέρα στο McGill άρχισε τυχαία εξαιτίας της δικτατορίας. Η δικτατορία θα επηρεάσει τη ζωή του όχι μόνο γιατί θα τον εμποδίσει να γυρίσει στην Ελλάδα αλλά και γιατί αργότερα στην Δημοκρατική Ελλάδα κάποιιοι θα τον κατηγορήσουν ως συμπαθούντα την Χούντα στην προσπάθειά τους να τον πολεμήσουν με κάθε τρόπο.

Στο Μοντρεάλ είμαστε τότε αρκετοί Καθηγητές Πανεπιστημίου που ενταχθήκαμε στην Δημοκρατική Άμυνα και αναπτύξαμε αξιόλογη δράση. Το 1973 αρχίσαμε να συζητάμε στο πλαίσιο της Δημοκρατικής Άμυνας αν θα έπρεπε να γυρίσουμε στην Ελλάδα και αν θα έπρεπε να πάρουμε θέσεις στο κρατικό μηχανισμό ή όχι.

Είχε την τύχη να βιώσει επιστημονικά και ακαδημαϊκά την εδραίωση της Εργοφυσιολογίας και γενικότερα την γέννηση της Αθλητικής Επιστήμης.

Το 1969 ήμουν στο McGill όταν ο Howard Skip Knuttgen απόφοιτος και αυτός όπως εγώ του Springfield, σπουδαίος εργοφυσιολόγος, και Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης, οργάνωσε τότε ένα ιστορικό Συμπόσιο, που παρακολούθησα,

Το Πανεπιστήμιο Mc Gill ένα από τα κορυφαία πανεπιστήμια στον κόσμο ιδρύθηκε το 1821 που συμβολικά συμπίπτει με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης για Ανεξαρτησία. Φημίζεται για την αριστεία στη διδασκαλία και την έρευνα σε όλους τομείς και ιδιαίτερα στην Ιατρική και τις Συμπεριφορικές Επιστήμες. Ενδεικτικά γίνεται αναφορά στις πρόσφατες καινοτόμες έρευνες στην Επigenετική, που αποτελούν και το πεδίο του παρόντος ερευνητικού ενδιαφέροντος του τιωμωμένου Καθηγητή. Εδώ εικονίζεται η είσοδος της Βιβλιοθήκης στην πανέμορφη πανεπιστημιούπολη.

Με τον Ακαδημαϊκό και Καθηγητή Χαράλαμπο Ρούσσο και τον Καθηγητή Milic Emile στον κήπο της Εστίας του τιμωμένου (Μάιος 2008), αναπολώντας τις «ένδοξες» μέρες στο McGill. Ο Milic αφηγείται αυτό που συνήθιζε να λέει ότι «Ο Βασίλης όταν ερωτάται αν μεγαλώνει ο Emil ο άρτυ γεννηθείς (1968) γιος απαντά: μακραίνει, γιατί τον βλέπει πάντα κλινήρη αφού φεύγει για το Πανεπιστήμιο χαράματα και επιστρέφει μεσάνυχτα»...

με θέμα **«Φυσιολογική Βάση της Ανθρώπινης Απόδοσης»** και ομιλητές τους επιφανέστερους ερευνητές της εποχής στην Εργοφυσιολογία, που δεν βρίσκονται σήμερα κοντά μας, όπως *Loring Rowell, Bengt Saltin, Philip Gollnick, Lars Hartmensen, Jan Snellen* κ.ά. Τα Πρακτικά αυτού του Συμποσίου αποτέλεσαν το πρώτο Τεύχος ενός από τα πιο έγκριτα επιστημονικά περιοδικά του χώρου μας σήμερα, του **Medicine and Science in Sports and Exercise** που εκδίδεται από το *American College of Sports Medicine*.

Σε σχέση με τους ομιλητές, οφείλω να μνημονεύσω ότι ο Καθηγητής Rowell ήταν εξωτερικός κριτής στη διδακτορική διατριβή του Κοσμήτορά μας Νίκου Γελαδά, που σπούδαζε στο Πανεπιστήμιο του Vancouver, ενώ ο Καθηγητής Saltin στη διδακτορική διατριβή του Καθηγητή Κώστα Μανδρούκα και ακόμα επιβλέπων στη διδακτορική διατριβή της Καθηγήτριας Μαρίας Κοσκολού, ενώ επέβλεψε και τις Μεταπτυχιακές έρευνες του Καθηγητή Γεράσιμου Τερζή. Επιπλέον, η συνεισφορά

του στην εδραίωση των Μεταπτυχιακών μας Σπουδών «**Βιολογία της Άσκησης**» ήταν εράστια, γι' αυτό και η Σχολή μας όταν ωρίμασε ευγνωμονούσα τον αναγόμευσε Επίτιμο Διδάκτορά της.

Ήμουν λοιπόν πολύ τυχερός που βρέθηκα εκεί όταν η Εργοφυσιολογία, με μια έννοια, έκανε τα πρώτα της βήματα και γνώρισα προσωπικά όλους αυτούς τους μεγάλους επιστήμονες και ερευνητές και βεβαίως που είχα ως Μέντορά μου τον πρωτοπόρο της Εργοφυσιολογίας και Εργομετρίας Peter Karponich. Του ιδρυτή του Εργαστηρίου της Εργοφυσιολογίας στο Springfield το 1927, όπου μνήθηκα στην έρευνα και ενός από τους έντεκα συνιδρυτές του Αμερικάνικου Κολλεγίου Αθλητιατρικής το 1954. Αυτός ο άνθρωπος ήταν μέρος της ιστορίας των πρώτων χρόνων της Αθλητικής Επιστήμης στις αρχές του αιώνα και της εδραίωσής της στο δεύτερο μισό της.

Ύστερα ήμουν τυχερός που στο Τμήμα Φυσιολογίας του McGill συναναστρεφόμουν καθημερινά και συνεργαζόμουν ερευνητικά και διδακτικά με κορυφαίους φυσιολόγους σε διάφορα πεδία όπως στην καρδιοαναπνευστική, νευρομυϊκή και μεταβολική λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού.

Εκτός όμως από την τύχη έχει πάθος για την επιστήμη του και αστείρευτη φαντασία.

Υπάρχουν κάποια πράγματα που δεν πρόκειται να ξεχάσω ποτέ. Νεοφώτιστος ακόμα ερευνητής το 1969, βρέθηκα ως περιηγητής στο Μεξικό με τη γυναίκα μου και τον Emil, τον ηλικίας 1.5 έτους πρωτότοκο γιο μας. Από το Ακαπούλκο που είναι στο επίπεδο της θάλασσας θα πηγαίναμε με το αυτοκίνητό μας στην πόλη του Μεξικού που έχει υψόμετρο 2300 μέτρα και που ένα χρόνο πριν είχαν διοργανωθεί οι Ολυμπιακοί Αγώνες, Στους Αγώνες αυτούς ως γνωστόν δεν σημειώθηκαν αξιόλογες επιδόσεις σε αγωνίσματα που διαρκούν πάνω από δύο λεπτά και έχουν υψηλές αερόβιες απαιτήσεις. Αυτό οφείλετο στο γεγονός ότι στο υψόμετρο αυτό η Μέγιστη Πρόσληψη Οξυγόνου του ανθρώπου που σχετίζεται με την αντοχή, είναι περίπου 10% χαμηλότερη από ό,τι είναι στην επιφάνεια της θάλασσας, και τούτο γιατί τ' οξυγόνο λιγοστεύει στην ατμόσφαιρα όσο μεγαλώνει το υψόμετρο.

Έτσι, μου γεννήθηκε η ιδέα να μετρήσω την επίδραση του υψομέτρου στην καρδιακή συχνότητα κατά την άσκηση ανεβαίνοντας από το Ακαπούλκο στην πόλη του Μεξικού, και δεδομένου ότι και η απλή ψηλάφηση του καρδιακού σφυγμού κατά την άσκηση, μπορεί να δώσει πολύτιμες πληροφορίες για τις αποκρίσεις του σώματος και τις απαιτήσεις της μυϊκής προσπάθειας. Στερούμενος παντελώς εργαστηριακών μέσων, χρησιμοποίησα για **εργόμετρο** μια απλή ξύλινη κλίμακα, ένα σκαμνί που μπορούσα να το τοποθετήσω με τρεις διαφορετικούς τρόπους δημιουργώντας τρία σκαλοπάτια διαφορετικού ύψους και ανάλογης επιβάρυνσης. Για **στηθοσκόπιο** χρησιμοποίησα ένα 2μετρο λάστιχο που από τη μια άκρη

κατέληγε σε μια κοινή ξύστρα που είχε τη μορφή σομπρέρο, και μπορούσε με ευκολία να επικολληθεί στην επικάρδια περιοχή του δοκιμαζομένου, ενώ η άλλη του άκρη διακλαδιζόταν και κατέληγε σε δύο καπάκια στυλό Big που με ευκολία μπορούσαν να τοποθετηθούν στα αυτιά του εργομέτρη και να διασφαλίζουν άριστη ακουστική. Επιπλέον, χρειαζόμουν ένα μετρονόμο για να μου δίνει το ρυθμό στο ανεβοκατέβασμα στα σκαλοπάτια. Σκέφθηκα να χρησιμοποιώ τους υαλοκαθαριστήρες του αυτοκινήτου αλλά αυτοί μετά από λίγο ξεράθηκαν και άρχισαν να χάνουν την κανονική ταχύτητά τους. Τελικά την λύση μου την έδωσε ο Emil, που παίζοντας άθελά του άναψε τα φλάς του αυτοκινήτου. Το τελευταίο πρόβλημα ήταν η **περιβαλλοντική θερμοκρασία**, που ως γνωστόν μειώνεται με το υψόμετρο και επηρεάζει την καρδιακή συχνότητα. Για καλή μου τύχη στον δρόμο υπήρχαν πολλά μοτέλ με κλιματισμό. Το εργαστήριο της εργομέτρησης ήταν έτοιμο και το χρησιμοποίησα με την βοήθεια της γυναίκας μου που λειτούργησε ως εργομέτρη καταγράφοντας τα δεδομένα. Εγώ μέσα στο δωμάτιο του μοτέλ να βλέπω έξω από το παράθυρο το φλάς του αυτοκινήτου και να ανεβοκατεβαίνω στο σκαμνί.

Το πείραμα παρά τα πρωτόγονα μέσα είχε επιτυχία και όταν γύρισα στο Πανεπιστήμιο και οι φοιτητές μου έμαθαν για αυτό ενθουσιάστηκαν. Μάλιστα αρέσκονταν να χρησιμοποιούν το αυτοσχέδιο στηθοσκόπιο αντί του κανονικού. Η έρευνα είναι μια παιγνιώδης δραστηριότητα και γι' αυτό πολύ σοβαρή! Πρέπει να την απομυθοποιήσουμε...

Η καταξίωση δεν αργεί να έρθει με μια έρευνα που θα αποτελέσει σταθμό στη μελέτη της Γενετικής του Αθλητισμού.

Τα πρώτα χρόνια που είχα πάει στο McGill δίδασκα στην Ιατρική και την Παιδαγωγική Σχολή – είχα διττό διορισμό - ένα γενικό μάθημα Εργοφυσιολογίας που το έπαιρναν όλοι οι φοιτητές. Ξεκινούσα δε με την αερόβια ικανότητα. Σε ένα από τα μαθήματα αυτά ένας φοιτητής που καθόταν στα μπροστινά θρανία με ρώτησε τι επίδραση έχει η γενετική στην αερόβια ικανότητα. Του απάντησα ότι δεν ξέρω. Έφυγε και πήγε να ψάξει στην βιβλιογραφία για το θέμα αλλά ούτε εκεί βρήκε κάτι. Τέλος πάντων επέμενε πολύ για αυτό το ζήτημα και κάποια μέρα τον ρώτησα σε τι οφειλόταν αυτή η επιμονή του. Μου είπε τότε ότι ήταν αθλητής στο Αμερικάνικο ποδόσφαιρο και ότι είχε έναν αδελφό που ενώ δεν ήταν αθλητής, όταν κάποιες φορές τρέχανε μαζί ο αδελφός του είχε την ίδια αντοχή με αυτόν. Και κυρίως ότι ήταν δίδυμος με τον αδελφό του και μάλιστα «γνησιοδίδυμος». Η ιδέα λοιπόν γεννήθηκε εντελώς τυχαία αλλά η συνέχεια απαιτούσε σχεδιασμό. Τους κάλεσα να τους μετρήσω και στην συνέχεια ανέπτυξα το θεωρητικό μοντέλο δίδυμων με το οποίο θα μπορούσα να υπολογίσω την κληρονομησιμότητα διαφόρων φαινοτύπων. Βρήκα επίσης ότι υπήρχε στο Μόντρεαλ σύλλογος γονέων δίδυμων με τον οποίο επικοινωνήσα και έτσι βρήκα και πληθυσμό για να αντλήσω το δείγμα μου.

Ο Καθηγητής στο Εργαστήριο Εργοφυσιολογίας, που δημιούργησε στο McGill εκ του μη όντος, μετράει την αερόβια ικανότητα σ'έναν αθλητή με τη βοήθεια του εκλεκτού του βοηθού από την Ινδονησία Wahono Kartdihardjio (καθιστός) και του επισκέπτη επιμορφωμένου από την Ελλάδα Γιώργου Νικολόπουλου, ομότιμου Καθηγητή σήμερα του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η έρευνα αυτή απογειώνει την καριέρα του. Στις εφημερίδες εμφανίζονται διθυραμβικά άρθρα για τον Καθηγητή του McGill που έλυσε το πρόβλημα της κληρονομικότητας και η καριέρα του απογειώνεται.

Για πολύ καιρό οι εφημερίδες της εποχής αγγλόφωνες και γαλλόφωνες συχνά αναφέρονταν στην έρευνα αυτή τιτλοφορώντας για παράδειγμα τα άρθρα τους «Καθηγητής του McGill λύνει το αίνιγμα της κληρονομικότητας» ή «Ο αθλητής γεννιέται ή γίνεται;». Η απήχηση ήταν αισθητή και στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Άνοιξε αίφνης ένα παράθυρο από όπου έμπαινε το γλυκό αεράκι της διεθνούς ερευνητικής συνεργασίας. Άρχισα να δέχομαι προσκλήσεις από διάφορα Πανεπιστημιακά Εργαστήρια που εξειδικεύονταν σε διάφορα πεδία της Εργοφυσιολογίας. Έτσι, όταν τέλειωνα τα διδακτικά μου καθήκοντα στο McGill στις αρχές Απριλίου βρισκόμουν κάθε χρόνο για πολύμηνες έρευνες σε κάποιο Εργαστήριο του εξωτερικού.

Αναπολώ με νοσταλγία τις προδρομικές έρευνες και τις δημοσιεύσεις που κάναμε με καταξιωμένους συναδέλφους ερευνητές και τις αξέχαστες εμπειρίες που βίωσα συνήθως με την οικογένειά μου τα χρόνια εκείνα στα Πανεπιστήμιά τους και στις πανέμορφες χώρες τους, στην Ελβετία, το Βέλγιο, τη Φιλανδία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, τη Μαλαισία, την Ινδονησία.

Μπορώ να πω, παραφράζοντας τον Καβάφη, ότι η έρευνα «μ' έδωσετ' ωραίο ταξίδι, χωρίς αυτήν δεν θάβγαινα στον δρόμο».

Η καθηγεσία και η έρευνα στο McGill είχε και πολλές όμορφες και περίεργες εκπλήξεις.

Είχα την τύχη στο McGill να έχω Μεταπτυχιακούς φοιτητές από πολλά μέρη του κόσμου. Αργότερα όταν τελείωναν τις Σπουδές τους και έπαιρναν επιτελικές θέσεις στη χώρα τους με καλούσαν να τους βοηθήσω να οργανώσουν Εργαστήρια ή Κέντρα για τον εργομετρικό έλεγχο αθλητών. Εργομετρικά Κέντρα οργανώσαμε τόσο στην Τζακάρτα της Ινδονησίας όσο και στην Κουάλα Λουμπούρ της Μαλαισίας..

*Στη Μαλαισία κάποιος Καθηγητής Κοινωνιολογίας μου ανέφεραν για μια πρωτόγονη ολιγάριθμη φυλή τους **Orang Asli** που ζούσε στη ζούγκλα και που θεωρούνταν ανόθευτη γενετικά. Έπεισα λοιπόν μια μικρή ομάδα συνεργατών και πήγαμε για πειράματα στην ζούγκλα, μένοντας αρκετές μέρες. Ολοήμερο ταξίδι με ποταμόπλοιο. Πήραμε μαζί μας τα απαιτούμενα όργανα και μηχανήματα, όπως ένα αυτοσχέδιο βαθμιδοεργόμετρο για τη μέτρηση του έργου, αερόσακους για τη συλλογή εκπνεόμενου αέρα, σύριγγες για τη λήψη δειγμάτων αερίων που θα αναλύαμε επιστρέφοντας στο εργαστήριο, ένα φορητό τηλεμετρικό σταθμό για τον έλεγχο της καρδιακής συχνότητας, κ.ά. Ο κοινωνιολόγος ανέλαβε την επικοινωνία. Η βιωματική στη ζούγκλα με την ιδιοτυπία της, το κυνήγι με τα φουσοντούφεκα, οι βραδινές τελετές με τους μυσταγωγικούς χορούς, ήταν μια μοναδική και αλησμόνητη εμπειρία.*

Αλλά και τα πορίσματα της έρευνάς μας είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Δείξαμε για πρώτη φορά με δεδομένα ότι δεν υπάρχουν φυλετικές διαφορές στην ευρωστία, και ακόμα ότι η ευρωστία των πρωτόγονων ανθρώπων δεν υπερτερεί σημαντικά, όπως κοινώς πρεσβεύεται, από αυτή των ανθρώπων που ζουν έναν μη πρωτόγονο τρόπο ζωής.

Η ζωή και η καριέρα στο McGill ήταν εκπληκτική σε κάθε της διάσταση. Αστέρευτες ερευνητικές δυνατότητες, τεράστια αποδοχή και σεβασμός από τους ακαδημαϊκούς συναδέλφους και οικονομική άνεση και ασφάλεια. Όλα τα καλά του κόσμου όμως δεν αρκούν για να σβήσουν το όνειρο της επιστροφής στα πάτρια εδάφη και της αναβάθμισης της επιστήμης στη χώρα του.

Πιστεύοντας ότι σύντομα θα πέσει η χούντα άφηναν τη βάφτιση των παιδιών τους να γίνει στην πατρίδα. Ο Αιμίλιος όμως και ο Αχιλλέας που τους κρατάει πατέρας και μάνα έγιναν 4 και 2 ετών και έτσι η βάφτισή τους δεν μπορούσε να περιμένει άλλο.

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

Η ζωή μας στο Μόντρεαλ ήταν δημιουργική, γιομάτη, ευχάριστη και θα μπορούσε να πει κανείς ονειρώδης. Σχεδόν όλους τους Έλληνες πανεπιστημιακούς του Μόντρεαλ μας ένωνε το άλγος του νόστου. Είχαμε γίνει μια μεγάλη οικογένεια. Δημιουργήσαμε δεσμούς φιλίας ισόβιας. Εκεί γεννηθήκανε και τα δικά μας παιδιά. Πιστεύοντας ότι σύντομα θα πέσει η χούντα αφήναμε να βαφτιστούν στην πατρίδα. Βλέποντας όμως ότι η ευλογημένη μέρα της επιστροφής αργεί και τα παιδιά μεγάλωσαν και έγιναν 4 και 2 ετών, αποφασίσαμε και έγινε η βάφτισή τους στα ξένα.

Τα «πικροτράγουδα του ξενιτεμού» είναι μια από τις ποιητικές συλλογές της Σοφίας Κλεισούρα, φιλολόγου και συζύγου του τιμωμένου, που γράφτηκε τα χρόνια του McGill και εκφράζει τη λαχτάρα επιστροφής στην πατρίδα και προετοίμασε το “νόστιμον ήμαρ”.

Ο μεγάλος μας καημός ήταν να γυρίσουμε στην πατρίδα που η χούντα μάς την είχε στερήσει. Ο νόστος έτρωγε τα σωθικά μας. Η Σοφία, η γυναίκα μου, μετουσίωνε τον πόνο και την πίκρα μας σε πικροτράγουδα. Σε μια στροφή γράφει:

Δος μου μια πνοή
να ζεσταθεί η ψυχή μου,
την άλλη τη χρονιά
γυρίζουμε, καλή μου.

Και την άλλη χρονιά η χούντα δεν έπεφτε. Και εκείνη συνέχιζε το πικροτράγουδο:

Μη μιλάς πια για τον ήλιο,
τη χρυσή ακρογιαλιά,
μη μιλάς για τα όνειρά μας
μου στερεύεις τη λαλιά.

Με τον πολύχρονο ξενιτεμό άρχισε να φωλιάζει μέσα μας ένας μικρόφοβος:

Φαντάσου, λέει, να γυρίζαμε πίσω
και το γιασεμί να μην άνθιζε πια,
άρωμα νάχω για τον κόρφο.
Φαντάσου, λέει, να γυρίζαμε πίσω
και πατρίδα να μην ήταν πιά...

Μπορεί να ζούσαμε με άνεση μέσα στην υλική αφθονία, μπορεί να είχαμε πολλά οφέλη και χαρές, αλλά όπως λέει και ο Καβάφης στη «Σατραπεία» **«άλλα ζητεί η ψυχή μου, γι' άλλα κλαίει»**. Ουσιαστική χαρά, πραγματική ευτυχία μπορούσε να μου προσφέρει μόνο η εκπλήρωση του κυρίαρχου στόχου μου, του ονείρου: **«να γίνω δουλευτής, ένας στήλος του μεγάλου έργου του συντροφικού»**, να ρίξουμε τον σπόρο της Αθλητικής Επιστήμης στον τόπο μας. Παρά την εκρηκτική πρόοδο που είχε σημειώσει η Επιστήμη αυτή σε άλλες κοινωνίες και παρά την ανθρωποπλαστική της αξία και την τεράστια σημασία της για την ανύψωση του βιολογικού δυναμικού του λαού, παρέμενε στον τόπο μας περιθωριακή, για να μην πω, άγνωστη. Είναι σαν να είχαν ορθώσει «κάποιοι» μεγάλα και υψηλά τείχη τριγύρω που κράτησαν τη Φυσική Αγωγή για πολλές δεκαετίες «ανεπαισθήτως» έξω από τον χώρο της Επιστήμης. Παραφράζοντας πάλι τους συμβολικούς στίχους του οικουμενικού μας ποιητή από τα «Τείχη» **«Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ, μεγάλα κι υψηλά τριγύρω της έκτισαν τείχη»**.

Η επιστροφή και οι πρώτες αντιδράσεις

Η φλόγα της επιστροφής στην Ελλάδα κρατιέται άσβεστη όλη την περίοδο της ακαδημαϊκής καριέρας στον Καναδά. Μια φλόγα που συνδυάζεται με ένα αίσθημα ευθύνης απέναντι στη χώρα του και την εξέλιξη της αθλητικής επιστήμης σε αυτήν. Τον νόστο της επιστροφής και την ευθύνη που νοιώθει την εκφράζει σε έναν από τους λίγους ανθρώπους που εκτιμά στο χώρο της ελληνικής φυσικής αγωγής τον Τριαντάφυλλο Καρατασάκη. Σε ένα απαντητικό γράμμα που του απευθύνει το 1968 γράφει χαρακτηριστικά:

Αγαπητέ μου Δάσκαλε... Σπεύδω να αποκριθώ σε εκείνη τη φουρτούνα των αισθημάτων που είχατε την καλοσύνη να μας εκφράσετε. Ήταν το γράμμα σας ένας Ιωνικός Παιάνας που τους ήχους του δεν τους απολαύσαμε απλώς αλλά τους ζήσαμε. Μας μεταφέρατε στον Ελληνικό χώρο, στο χώρο της έξαρσης, του πνεύματος, της πάλης, της ευγένειας, στο χώρο του πεπρωμένου μας... Γνωρίζετε καλά την συνείδηση της αποστολής που έχω για την Ελλάδα... Γνωρίζετε καλά πως η σταύρωσή μου στην ξένη για τόσα χρόνια αποβλέπει αποκλειστικά στην ανάσταση της επιστημονικής αθλητικής σκέψης στην Ελλάδα.

Η πρώτη απόπειρα επιστροφής του στην γενέθλια γη θα πραγματοποιηθεί στα τέλη της περιόδου της διδακτορίας. Συγκεκριμένα, στην διάρκεια της δικτατορίας οργανώνεται στην Δημοκρατική Άμυνα και ειδικότερα σε μία ομάδα της που δραστηριοποιείται στο χώρο των Πανεπιστημιακών.

Στον Μόντρεαλ είχαμε μια ομάδα της Δημοκρατικής Άμυνας που συνδεόταν μάλιστα με τον Σάκη τον Καράγιωργα.⁰ Στην ομάδα αυτή συμμετείχαν διανοούμενοι και πανεπιστημιακοί, μεταξύ των οποίων και ο Καθηγητής Στρατής Κουνιάς. Σκοπός μας ήταν κυρίως η συλλογή χρημάτων. Ο Στρατής έχει ακόμη το βιβλιάριο που είχαμε για τον σκοπό αυτό με όνομα ΚουΚλει (από τα αρχικά Κου-νιάς Κλει-σούρας). Τις δε συναντήσεις της ομάδας μας τις φιλοξενούσα στο Εργαστήριό μου στο McIntyre Medical Building.

Το 1973 λαμβάνεται μια απόφαση στην Δημοκρατική άμυνα με βάση την οποία καλούνται όσοι από τα μέλη της θέλουν να γυρίσουν στην Ελλάδα και να συμμετάσχουν στον κοινωνικό γίνεσθαι της χώρας, αλλά να μην πάρουν κάποια κυβερνητική θέση. Τότε ο καθηγητής Κλεισούρας παίρνει άδεια έξι μηνών από το Πανεπιστήμιο και έρχεται στην Ελλάδα για να βολιδοσκοπήσει την πιθανή επι-

⁰Ο Σάκης (Διονύσης) Καράγιωργας (1930-1985) ήταν εξέχουσα ακαδημαϊκή μορφή στα μέσα του 20ου αιώνα. Στην διάρκεια της δικτατορίας πρωτοπορεί στη συγκρότηση της Δημοκρατικής Άμυνας, συλλαμβάνεται, βασανίζεται και φυλακίζεται.

στροφή του. Του γίνεται πρόταση να δημιουργήσει τμήμα Εργοφυσιολογίας στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής. Επειδή όμως δεν προβλεπόταν η δυνατότητα πρόσληψης εκτάκτων επιστημόνων από την Σχολή, η πρόσληψη σχεδιάζεται να γίνει από το Υπουργείο Παιδείας. Στην εισήγηση του τότε Διευθυντή Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Ιωάννη Ξανθινάκη ο λόγος της πρόσληψής του στο Υπουργείο παρουσιάζεται εναργώς ως εξής:

Κατόπιν των ανωτέρω εισηγούμαι ότι ο ανωτέρω ως εκ της επιστημονικής αυτού κατάρτισεως χρησιμοποιηθεί υπό της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής και δη εις τον τομέα της οργανώσεως του τμήματος της Εργοφυσιολογίας όπως προβλέπεται και στο νομοσχέδιο περί αναδιαρθρώσεως της ΕΑΣΑ. Επειδή εκ του οργανισμού της ΕΑΣΑ δεν προβλέπεται η επ' αμοιβή πρόσληψη και απασχόληση εκτάκτως ειδικών επιστημών εκ της αλλοδαπής δια τούτο παρακαλούμε θερμώς όπως προσλάβετε τούτον ως ειδικόν σύμβουλο υμών επ' αμοιβή δια ορισμένο χρόνο και διαθέσετε τούτον εν συνεχεία στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής για την πραγμάτωση του ως άνω σκοπού.

Αυτή η πρόσληψη θα χρησιμοποιηθεί αργότερα ως επιχείρημα εναντίον του και συγκεκριμένα ως τεκμήριο απόδειξης της συνεργασίας του με την δικτατορία. Το γεγονός αυτό βέβαια συμβαίνει, παρά τις όποιες αποδείξεις των κειμένων που διαψεύδουν τους επίδοξους συκοφάντες, όπως επίσης και τις πάμπολλες μαρτυρίες των Πανεπιστημιακών που συμμετείχαν μαζί του στην Δημοκρατική Άμυνα.

Το 1973 έγινε σε ένα σπίτι στην Φιλοθέη μια άτυπη και εν πολλοίς παράνομη συνδιάσκεψη της Δημοκρατικής Άμυνας. Στην συνάντηση αυτή υπήρχαν πολλά άτομα που την εποχή εκείνη δεν τα γνώριζα. Μεταξύ αυτών και η μετέπειτα Καθηγήτρια του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Μίκα Χαρίτου-Φατούρου η οποία αργότερα ήταν και μέλος του εκλεκτορικού σώματος στην εκλογή μου ως Καθηγητής. Σε αυτήν λοιπόν την εκλογή με ρώτησε για εκείνη τη συνάντηση στη Φιλοθέη, προφανώς για να δείξει την εμπλοκή μου στην Δημοκρατική Άμυνα και να απαντήσει σε όσους μου καταλόγιζαν συνεργασία με την δικτατορία.

Τελικά η προσπάθεια δημιουργίας του τμήματος Εργοφυσιολογίας δεν ευοδώνεται και επιστρέφει στον Καναδά. Το 1976 όμως προκηρύσσεται μια θέση συμβούλου της σωματικής αγωγής στο Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (ΚΕΜΕ).³ Εκδηλώνει ενδιαφέρον για αυτήν την θέση αλλά οι τότε ιθύνοντες της Φυσικής Αγωγής στην χώρα τον αποθαρρύνουν. Την θέλησή του όμως για επι-

³Το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (ΚΕΜΕ) ιδρύθηκε από την πρώτη Κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1975. Είχε προηγηθεί το 1967 η κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, που είχε ιδρυθεί το 1964 από την Κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου, από την Δικτατορία και θα ακολουθήσει επανίδρυση του το 1981 από την κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου και η κατάργηση του ΚΕΜΕ.

στροφή θα την διατρανώσει σε πολλές επιστολές του αλλά ακόμη και στις απαντήσεις του σε επιστολές που ελάμβανε. Σε μια τέτοια επιστολή του, την εποχή εκείνη γράφει χαρακτηριστικά:

Όπως θα διαισθάνεστε από τον τόνο της γραφής μου είμαι αποφασισμένος να τερματίσω την αυτοεξορία μου και να επιστρέψω στην πατρίδα με την πίστη πως η συλλογική προσπάθεια για μια αναγέννηση της αθλητικής επιστήμης δεν θα πάει χαμένη. Είναι καιρός να αγωνιστώ και να μοχθήσω για τα ελληνικά νιάτα. Καμιά δύναμη δεν θα μπορέσει να μου ανακόψει το δρόμο.

Στο Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης δεν προχώρησε ποτέ η εκλογή του Συμβούλου αλλά η επιστροφή του θα γίνει μέσω της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων και της δημιουργίας του Εργομετρικού Κέντρου.

Στην Ολυμπιάδα του Μόντρεαλ το 1976 συνάντησα μέλη της Ελληνικής αποστολής όπως, τον Δημήτρη Χριστόπουλο, τον τότε Διευθυντή Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας, τον Κώστα Παπαναστασίου, Γενικό Γραμματέα Αθλητισμού και τον Δημήτρη Λεοντίδη, που ήταν Μέλος της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, και συζητήσαμε πολλά θέματα μεταξύ των οποίων και μια πιθανή εμπλοκή στα θέματα του Ελληνικού Αθλητισμού. Από εκεί και πέρα ξεκίνησε μια αλληλογραφία. Έτσι την επόμενη χρονιά μου έγινε η πρόταση να προσληφθώ ως επιστημονικός σύμβουλος της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής που εποπτευόταν από την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού της οποίας ήταν προϊστάμενος ο Παπαναστασίου. Πήρα λοιπόν μια άδεια από το Πανεπιστήμιο και ήλθα στην Ελλάδα να δω τι θα μπορούσα να κάνω.

Ο ρόλος του όμως ως επιστημονικός σύμβουλος δεν θα του αρέσει καθόλου. Επειδή δε είναι αποφασισμένος να μην οδηγηθεί από τις περιστάσεις αλλά να τις δημιουργήσει...

Ο Γενικός Γραμματέας της Ολυμπιακής Επιτροπής Νίκος Φιλάρετος αντιλαμβανόταν τον δικό μου ρόλο κυρίως ως κειμενογράφο των λόγων του στις διάφορους συνόδους της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής. Εγώ σκεφτόμουν όμως την έρευνα και το πώς η ελληνική σωματική αγωγή θα αποκτήσει επιστημονική υπόσταση. Μου δόθηκε λοιπόν η ευκαιρία στο πλαίσιο της προπαρασκευαστικής επιτροπής της επόμενης Ολυμπιακής ομάδας αθλητών, και με την ένθερμη υποστήριξη του Προέδρου της Αντώνη Τζήκα, να εισηγηθώ την ίδρυση του Εργομετρικού Κέντρου Αθλητικών Ερευνών. Η εισήγησή μου πέρασε παμψηφεί και αμέσως άρχισα να ψάχνω χώρο που θα στεγαστεί. Τότε επισκέφθηκα τις Ολυμπιακές Εγκαταστάσεις στο ΟΑΚΑ και ειδικότερα τους χώρους που είχαν κτισθεί ως ξενώνες των αθλητών. Σε ένα από αυτά τα κτήρια έγιναν εργασίες για να μπορέσει να φιλοξενησει το Εργομετρικό Κέντρο..

Η πρώτη του μεγάλη συνεισφορά στην Ελληνική Σωματική Αγωγή είναι η ίδρυση του Εργομετρικού Κέντρου Αθλητικών Ερευνών. Παράλληλα ως ωρομίσθιος καθηγητής την εποχή εκείνη διδάσκει στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής το μάθημα της Εργοφυσιολογίας. Αυτό δεν αρέσει καθόλου στους ιθύνοντες της Σωματικής Αγωγής της εποχής εκείνης που τον αντιμετωπίζουν με τρόπο, και απρεπή και αχαρακτήριστο.

Ο Διευθυντής της Σχολής τότε με ρώτησε πως είναι δυνατόν να διδάξω την Εργοφυσιολογία από τη στιγμή που δεν είμαι γιατρός αγνοώντας ή υποκρινόμενος άγνοια ότι το διδακτορικό μου είναι στο πεδίο αυτό και ότι είμαι Τακτικός Καθηγητής Εργοφυσιολογίας στο Πανεπιστήμιο του McGill, ένα από την «αγία τριάδα» των Πανεπιστημίων της Βόρειας Αμερικής: McGill, Yale, Harvard. Επίσης κάποια άλλη στιγμή μου πρότεινε να διοριστώ ως Καθηγητής Σωματικής Αγωγής στη Μέση Εκπαίδευση (!) και να με αποσπάσει στην Σχολή (!). Άλλη εποχή ...

«Ο νέος αέρας που κομίζει» δεν αρέσει σε πολλούς. Κάποιοι από αυτούς είναι οι καθηγητές της Σχολής (ΕΑΣΑ) που παρόλα αυτά τον εκλέγουν Πρόεδρο του Συλλόγου των καθηγητών της Σχολής ΕΑΣΑ. Ο ουρανός της επιστροφής του στην Ελλάδα όμως, δεν θα είναι «ανέφελος». Το κατεστημένο της εποχής δεν θα τον ανεχθεί και θα τον αντιπαλέψει με κάθε μέσο και πέρα από κάθε ηθική. Μια από αυτές τις φορές ήταν το 1980 όταν δημοσιεύεται ανώνυμη καταγγελία σε μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδα της εποχής εκείνης ότι είναι «χουντικός».

Το κατεστημένο της Σωματικής Αγωγής είχε αρχίσει να αντιδρά γιατί εγώ μιλούσα την εποχή εκείνη για το τι έπρεπε να κάνουμε για την επιστήμη μας και αυτοί το εκλάμβαναν ως απειλή. Γιατί είχαν «υψώσει τείχη» και αρνιόντουσαν την εξέλιξη. Δεν είναι τυχαίο ότι εγώ πήρα διδακτορικό στην Αμερική το 1967 και το πρώτο διδακτορικό στην επιστήμη του αθλητισμού στη χώρα μας δόθηκε είκοσι χρόνια μετά. Η αντίδρασή τους λοιπόν πήρε και την μορφή της ανώνυμης καταγγελίας σε βάρος μου. Η καταγγελία αυτή αναπαράχθηκε πολλές φορές. Όπως επίσης διέδιδαν, ότι ενώ είχα πάρει υποτροφία είχα γίνει τουρίστας και γύριζα από χώρα σε χώρα (το σωστό είναι ότι γύριζα ως προσκεκλημένος ομιλητής σε επιστημονικά Συνέδρια και σε Πανεπιστήμια) για να πάρω τελικά δίπλωμα «εργομέτρη!», Αθλιότητες!

Όλες αυτές οι αντιδράσεις θα συνεχιστούν και θα ενταθούν τα επόμενα χρόνια. Όμως η απόφασή του να προσφέρει στην Ελληνική Σωματική Αγωγή δεν θα καμφθεί από αυτές. Τουναντίον, μόνος στην κυριολεξία σταδιακά οργανώνει το πρώτο κέντρο αθλητικών ερευνών στην Ελλάδα σχεδιάζοντας τον εξοπλισμό, το θεσμικό πλαίσιο και το στελεχιακό δυναμικό του. Όλα αυτά σε μια εποχή που τα πολιτικά ήθη στην Ελλάδα είναι οξυμένα και οι πολιτικές παρεμβάσεις δεν λείπουν. Αντιμέτωπος με μια τέτοια παρέμβαση σκέφτεται σοβαρά την παραίτηση.

Με πήρε τηλέφωνο ο Αθανασιάδης, Πρόεδρος της Ολυμπιακής Επιτροπής και μου είπε ότι του κατήγγειλαν ότι κάποιος φοιτητής⁴ έρχεται στο Εργομετρικό με τον «Ριζοσπάστη» στα χέρια και ότι «αυτός ο κομμουνιστής μέχρι να έρθω το μεσημέρι πρέπει να έχει φύγει από το Εργομετρικό». Αυτή η παρέμβαση ήταν απαράδεκτη, στηριζόταν σε κακοήθεια και καταφανές ψεύδος και σε κάθε περίπτωση με πρόσβαλλε. Σκέφθηκα τότε σοβαρά να παραιτηθώ. Με συγκράτησε όμως ο ίδιος ο φοιτητής και συνεργάτης μου ο οποίος προς τιμήν του πρότεινε να αποχωρήσει για να μην δημιουργηθεί πρόβλημα στο έργο που γινόταν στο Κέντρο. Σύντομα δε θα έπερνε τον δρόμο λαμπρών Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Vancouver, από όπου θα επέστρεφε αργότερα πάνοπλος και ώριμος ερευνητής για να συμβάλλει «στο μεγάλο έργο το συντροφικό».

Όνειρο του ήταν, το Εργομετρικό Κέντρο να γίνει χώρος καλλιέργειας της ερευνητικής νοοτροπίας στην Αθλητική Επιστήμη στην Ελλάδα. Για τον σκοπό αυτό δημιουργεί εργομετρικές μονάδες σε κάθε νομό σε όλη την Ελλάδα, κάνει διαλέξεις, οργανώνει σεμινάρια και επιμορφώσεις και πολλά άλλα. Όλο αυτό το έργο αποτελεί «το λυκαυγές της αθλητικής επιστήμης» στην Ελλάδα. Ένα έργο που θα συνεχισθεί στο Πανεπιστήμιο σε πείσμα λυσσωδών συγκρούσεων, αντιτιθέμενων δυνάμεων και συντηρητικών αντιλήψεων. Από εδώ και πέρα ο ουρανός του δεν θα είναι απλώς νεφοσκεπής αλλά καταιγιδόφορος.

---

⁴Πρόκειται για τον μετέπειτα Καθηγητή Εργοφυσιολογίας και σημερινό Κοσμήτορα της Σχολής Νικο Γελαδά

Η ακαδημαϊκή καριέρα στην Ελλάδα και η εκπλήρωση του οράματος

Η εγκατάλειψη μιας μεγάλης καριέρας στην αλλοδαπή, για την εκπλήρωση του ονείρου της προώθησης της επιστήμης στο χώρο της Σωματικής Αγωγής στην Ελλάδα, θα τον φέρει αντιμέτωπο όχι μόνο με το κατεστημένο του χώρου, αλλά και με τον κυρίαρχο πολιτικό φορέα της εποχής, που αναλαμβάνοντας την εξουσία στη χώρα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ξεκινάει μια προσπάθεια να ελέγξει τον Πανεπιστημιακό χώρο, προωθώντας κομματικούς φίλους ή τοποθετώντας πολιτικούς εγκάθετους. Ειδικότερα με τον Νόμο πλαίσιο 1268 του 1982 που αφορούσε τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, καταργείται η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής και ιδρύονται δύο Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Ένα στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και δεύτερο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στην σύνταξη του νόμου για την ίδρυση των Πανεπιστημιακών Τμημάτων λαμβάνει ενεργό ρόλο.

Ως Διευθυντής του Εργομετρικού Κέντρου Αθλητικών Ερευνών συμμετείχα σε κάποια επιτροπή του Υπουργείου Παιδείας για την ανωτατοποίηση της Σχολής. Την εποχή εκείνη οι περισσότεροι του γυμναστικού χώρου ήθελαν να ιδρυθεί μια ανεξάρτητη πανεπιστημιακή Σχολή όπως για παράδειγμα η ΑΣΟΕΕ. Εγώ πίστευα και εξακολουθώ να πιστεύω ότι αν γινόταν κάτι τέτοιο όλο το κατεστημένο του χώρου θα μπορούσε να αποκτήσει εύκολα κάποιο ρόλο και στο νέο ίδρυμα και έτσι κάθε προσπάθεια επιστημονικής ανάπτυξης του χώρου θα κατέρρεε. Άλλωστε, την εποχή εκείνη δεν υπήρχε άλλο διδακτορικό στην αθλητική επιστήμη και μια τέτοια προσπάθεια από το κατεστημένο θα είχε πολλές πιθανότητες επιτυχίας. Αντίθετα στο Πανεπιστήμιο πίστευα, επηρεασμένος και από την εμπειρία μου στο McGill, ότι θα υπήρχαν μηχανισμοί ανάσχεσης σε τέτοιου είδους ανθρώπους. Τέλος, το γεγονός ότι ο αριθμός των ανεξαρτήτων Σχολών πανεπιστημιακού επιπέδου σε όλο τον κόσμο είναι εξαιρετικά περιορισμένος, δείχνει ότι αυτό το μοντέλο δεν είναι και το καλύτερο. Έτσι έδωσα μάχη για να ενταχθεί η Σχολή στο Πανεπιστήμιο. Μερικοί απορούσαν για τη θέση μου αυτή επειδή θεωρούσαν βέβαιο ότι σε μια ανεξάρτητη Σχολή θα γινόμουν Πρύτανης.

Με την ίδρυση του ΤΕΦΑΑ της Αθήνας προκηρύσσονται και οι πρώτες θέσεις Διδακτικού Επιστημονικού Προσωπικού.

Τότε μαθεύτηκε ότι επρόκειτο να προκηρυχθούν οι πρώτες θέσεις για τα γνωστικά αντικείμενα Κοινωνιολογία, Βιομηχανική, Κλασικός Αθλητισμός, Αθλοπαιδιές, Κολύμβηση και Παιδαγωγική. Σχεδιάζοντας δε να με αποκλείσουν από την εκλο-

γική διαδικασία δεν συμπεριλάμβαναν την Εργοφυσιολογία που είναι το γνωστικό μου αντικείμενο, παρόλο που θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος του επικοδομήματος της Αθλητικής Επιστήμης. Επίσης όλες οι θέσεις ήταν σε βαθμίδα λεκτόρων, ενώ αυτή της Βιομηχανικής σε βαθμίδα αναπληρωτή καθηγητή. Ο σχεδιασμός αυτών που κινούσαν τα νήματα ήταν απλός και προέβλεπε ότι αυτός που θα εκλεγεί στην θέση του αναπληρωτή καθηγητή θα γινόταν και ο Πρόεδρος του Τμήματος.

Αυτός που προόριζαν για Πρόεδρο του Τμήματος, ήταν ένας εκλεκτός της τότε πολιτικής ηγεσίας και με ανύπαρκτο ερευνητικό, συγγραφικό και διδακτικό έργο. Ένας άνθρωπος δε που τον είχα καλέσει για ένα διάστημα και στο McGill και έκανε μαζί μου την πρώτη του (!) δημοσίευση και για τον οποίο είχα παλέψει επί ένα έτος για να έρθει στο Εργομετρικό, να δουλέψει, γιατί λόγω του ότι είχε σπουδάσει στην Ανατολική Γερμανία δεν ήταν αποδεκτός από την Ολυμπιακή Επιτροπή. Κίνησα γη και ουρανό για να τον φέρω στο Εργομετρικό και ομολογώ ότι ποτέ δεν μπόρεσα να κατανοήσω τον αμοραλισμό ενός ανθρώπου που όχι μόνο δεν αναγνωρίζει την ευεργεσία που του έκαναν, αλλά στρέφεται και αδίκως εναντίον του ευεργετούντος και του έργου του

Ευτυχώς, με την βοήθεια του αδελφικού φίλου και συντάκτη της Ελευθεροτυπίας, Δημήτρη Γκιώνη και του συντάκτη για θέματα εκπαίδευσης της εφημερίδας, Μάκη Γιαμπαζολιά, επισκέφθηκα τον τότε Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας, Καθηγητή Δημήτρη Ρόκο. Στην συνάντηση αυτήν ενημέρωσα τον Γενικό Γραμματέα, ένα φωτισμένο πανεπιστημιακό, σχετικά με το τι είναι η Εργοφυσιολογία και ποιος ήταν ο σχεδιασμός όσον αφορούσε στο Τμήμα. Ακούγοντας όλο το ιστορικό ο Γενικός Γραμματέας αποκρίθηκε με έναν ευφυή ελιγμό. Έδωσε την εντολή η θέση της Βιομηχανικής να προκηρυχθεί ως Βιομηχανική ή Εργοφυσιολογία. Έτσι μπόρεσα να υποβάλλω και εγώ υποψηφιότητα.

Η δυνατότητα όμως της υποβολής υποψηφιότητας ήταν μόνο το πρώτο βήμα.

Αμέσως ξεκίνησαν οι πιέσεις για να αποσύρω την υποψηφιότητά μου. Κάποια στιγμή με κάλεσε ο φίλος μου ο Δημήτρης ο Γκιώνης να πάω σε μια συνάντηση στην οποία θα συζητούσα με κάποιους παράγοντες την υποψηφιότητά μου. Έχοντας απόλυτη εμπιστοσύνη στο φίλο μου, ο οποίος δεν γνώριζε το τι θα ειπωθεί και με καλή την πίστη μου πρότεινε να πάμε μαζί. Στην συνάντηση ήρθαν κάποια μέλη του Κυβερνώντος κόμματος για να μου πουν ότι αναγνωρίζουν μεν ότι ως επιστήμονας υπερτερώ καταφανώς (χαρακτηριστικά ειπώθηκε ότι συγκριτικά εγώ είμαι στο 100% ενώ ο συνυποψήφιος μου στο 5% !), αλλά δεν είμαι κομματικό στέλεχος και θα ήθελαν να αποσύρω την υποψηφιότητά μου με το αιτιολογικό ότι η ίδρυση του νεοσυσταθέντος Τμήματος απεικόνιζε την κοινωνική πολιτική της κυβέρνησης και για τον λόγο αυτό ήθελαν να εκλεγεί Πρόεδρος σε

αυτό, από δικό τους πολιτικό στέλεχος. Μάλιστα σε αντάλλαγμα μου προσέφεραν ότι μέχρι το τέλος του έτους (1982) θα προκήρυσσαν θέση τακτικού καθηγητή Εργοφυσιολογίας με γραπτή διαβεβαίωση του τότε Υπουργού Παιδείας καθώς και με χρηματική εγγύηση!

Τότε βέβαια θεώρησα ότι όλα τελείωσαν και ότι δεν είχα πολλά να κάνω πέρα από το να τους καταγγείλω κατά πρόσωπο. Έβγαλα λοιπόν έναν Φιλιππικό λόγο και αποχώρησα με τον φίλο μου που εξεπλάγει και αυτός με τον απίστευτο πολιτικό αμοραλισμό και την αναισχυντία.

Η αποχώρηση από την συνάντηση κινητοποίησε ένα νέο κύμα συκοφαντιών στηριγμένο στο μοτίβο των κατηγοριών περί χουντικού παρελθόντος. Φαίνεται όμως, ότι δεν υπήρχε απόλυτη ομοφωνία στο κόμμα για τα τεκταινόμενα. Πολλές φορές, η ζωή δίνει ρόλους σε ανθρώπους, που δεν θα μπορούσε κάποιος ούτε καν να τους διανοηθεί.

*Μετά από αυτήν τη συνάντηση άρχισα να επικοινωνώ και να επισκέπτομαι τα μέλη του εκλεκτορικού σώματος ως είθισται. Επισκέφθηκα επίσης, με την παρέμβαση του Νικηταρά⁵ τον Λαλιώτη⁶. Ακούγοντας όλη την ιστορία σήκωσε το τηλέφωνο και απευθυνόμενος στο πρόεδρο του εκλεκτορικού σώματος του είπε. **«Άκουσε: Σε ό,τι αφορά την εκλογή στο ΤΕΦΑΑ θα εκλέξετε τον καλύτερο!»**. Νομίζω ότι αυτή η παρέμβαση έπαιξε έναν καθοριστικό ρόλο, λαμβάνοντας υπόψη το «ποιόν» του προέδρου όπως αποκαλύφθηκε στο πανελλήνιο αργότερα (τέθηκε σε διαθεσιμότητα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών για την συμπεριφορά του που απάδει προς στην αξιοπρέπεια του πανεπιστημιακού λειτουργού), μαζί με το γεγονός ότι πολλά από τα μέλη του εκλεκτορικού ήταν άτομα με κύρος και ήθος που δεν πιστεύω ότι μπορούσαν να επηρεαστούν. Όλες οι προσπάθειες αποδόμησης της προσωπικότητάς μου έπεσαν στο κενό και εκλέχτηκα ομόφωνα.*

Εκλέγεται λοιπόν και διορίζεται το 1983 ως Αναπληρωτής Καθηγητής και είναι ο πρώτος Καθηγητής το πρώτο μέλος ΔΕΠ του νεοσύστατου Τμήματος και ο πρώτος Πρόεδρός του. Το δεύτερο μέλος ΔΕΠ ήταν ο Κωνσταντίνος Μπουντόλος⁷, που εκλέχθηκε στον Κλασικό Αθλητισμό και το τρίτο ο Αντώνης Μανδηλάς που εκλέχθηκε στις Αθλοπαιδιές. Στην συνέχεια θα εκλεγούν άλλα δύο μέλη ΔΕΠ⁸ και από

⁵Νικήτας Νικηταράς Αναπληρωτής Καθηγητής ΣΕΦΑΑ στο γνωστικό αντικείμενο Άσκηση για Όλους».

⁶Κωνσταντίνος Λαλιώτης - εξωκοινοβουλευτικός Υφυπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως Ανδρέα Παπανδρέου, υπεύθυνος για το Υφυπουργείο Νέας Γενιάς, την Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών και την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, την εποχή εκείνη.

⁷Κωνσταντίνος Μπουντόλος Καθηγητής στην Αθλητική Βιομηχανική στη ΣΕΦΑΑ του ΕΚΠΑ

⁸Ο Ιωάννης Σταμίρης Ομότιμος Καθηγητής στην Αθλητική Κοινωνιολογία και ο Σαράντης Χαντζηκωνσταντίνου Ομότιμος Τακτικός Καθηγητής στην Αθλητιατρική

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

εκεί και πέρα αρχίζει να διαμορφώνεται σταδιακά το πρώτο πρόγραμμα σπουδών μετά την ίδρυση του ΤΕΦΑΑ. Η πρώτη μάχη που δίνει ήταν σχετικά με την τύχη των καθηγητών της πρώην ΕΑΣΑ και με το πώς θα μπορούσαν να ενταχθούν στη νέα Πανεπιστημιακή Σχολή, παρότι δεν είχαν διδακτορικό δίπλωμα.

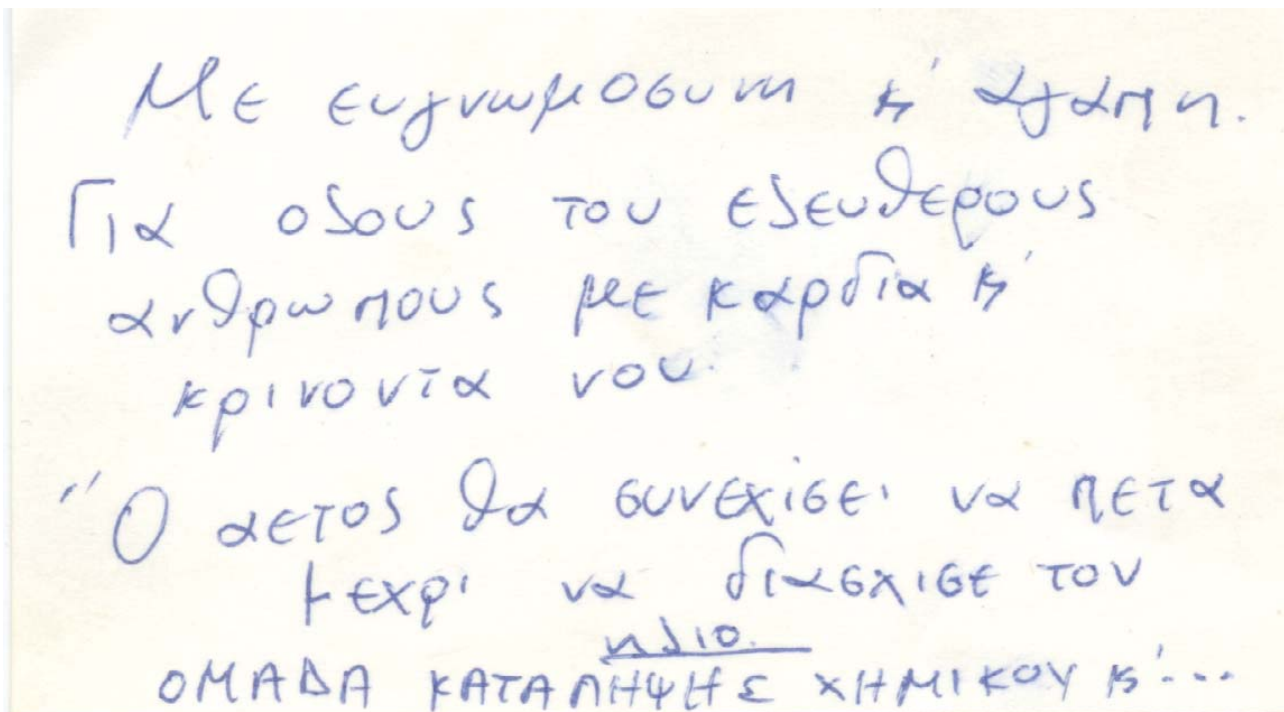
Ένα από τα πρώτα προβλήματα ήταν το τι θα γινόταν με όλους τους καθηγητές της ΕΑΣΑ που δεν είχαν διδακτορικό ή μεταπτυχιακό. Αρχικά όλοι αυτοί είχαν πετύχει να γίνουν λέκτορες χωρίς διδακτορικό στο πρότυπο της Αρχιτεκτονικής. Τότε δόθηκε μια μεγάλη μάχη να μην ισχύσει κάτι τέτοιο, γιατί αφενός μεν επειδή η Αθλητική Επιστήμη είναι Επιστήμη και όχι Τέχνη όπως η Αρχιτεκτονική και αφετέρου γιατί έτσι θα αναιρείτο κάθε προσπάθεια επιστημονικής ανέλιξης στον κλάδο. Η μάχη αυτή κερδήθηκε, δίνοντάς τους την δυνατότητα σε όλους αυτούς να ενταχθούν ως λέκτορες με θητεία έως την απόκτηση διδακτορικού. Παρόλα αυτά έπρεπε να ενσωματωθεί δημιουργικά το παλιό στο καινούργιο. Για το σκοπό αυτό πήρα ως υποψήφιους διδάκτορες τον Σταύρο Τζωρτζή, τον Μιχάλη Αναστασιάδη και τον Γεώργιο Γεωργιάδη, οι οποίοι στη συνέχεια έγιναν Καθηγητές, γνήσιοι εκφραστές και κήρυκες της Επιστήμης στον Αθλητισμό.

Ως Συγκλητικός διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο για τρεις θητείες, διατυπώνοντας θέσεις και προτάσεις που είχαν ευρεία απήχηση. Εδώ επί Πρυτανείας Κωνσταντίνου Δημόπουλου.

Στην παραπάνω μάχη, συγκρούονταν δύο αντιλήψεις. Η μία που αντιλαμβανόταν την σωματική αγωγή ως τέχνη και μάλιστα καθαρά εμπειρική και η δεύτερη που αναφερόταν σε κάτι ευρύτερο της σωματικής αγωγής, της παιδαγωγικής, δηλαδή, εφαρμογής της κίνησης και επικεντρωνόταν στην επιστημονική μελέτη όλων των εκφάνσεων της κίνησης, είτε αυτή έχει ως στόχο την αγωγή (σωματική αγωγή), είτε την υγεία (υγεία και ευρωστία), είτε την έκφραση (κινητική αναψυχή και χορός). Η πρώτη αντίληψη ήθελε τον γυμναστή ως ένα είδος εμπειροτέχνη (παιδοτρίβη κατά την αρχαιοελληνική ορολογία) ενώ η δεύτερη τον ήθελε επιστήμονα, ερευνητή και στοχαστή. Την περίοδο εκείνη, οι παλιοί καθηγητές της ΕΑΣΑ που βρίσκονται στο ΤΕΦΑΑ απαξιώνουν στα μαθήματά τους την νέα αντίληψη προσπαθώντας να κερδίσουν την μάχη των εντυπώσεων στα μάτια των φοιτητών. Η προσπάθειά τους όμως είναι χαμένη.

Είναι η εποχή των πύρινων λόγων και αντιπαραθέσεων στις Γενικές Συνελεύσεις του Τμήματος. Απευθυνόμενος ίσως αρκετά σκληρά σε όσους ήταν εκφραστές της άποψης ότι πρέπει τα πρακτικά μαθήματα (μαθήματα που οι φοιτητές/τριες διδάσκονται συγκεκριμένα αθλήματα), να είναι βασικά μαθήματα, τους είπα ευθέως ότι εκφράζουν το παρελθόν και διακήρυξα το αυτονόητο ότι από εδώ και πέρα θα μπει η Επιστήμη στη Σχολή...

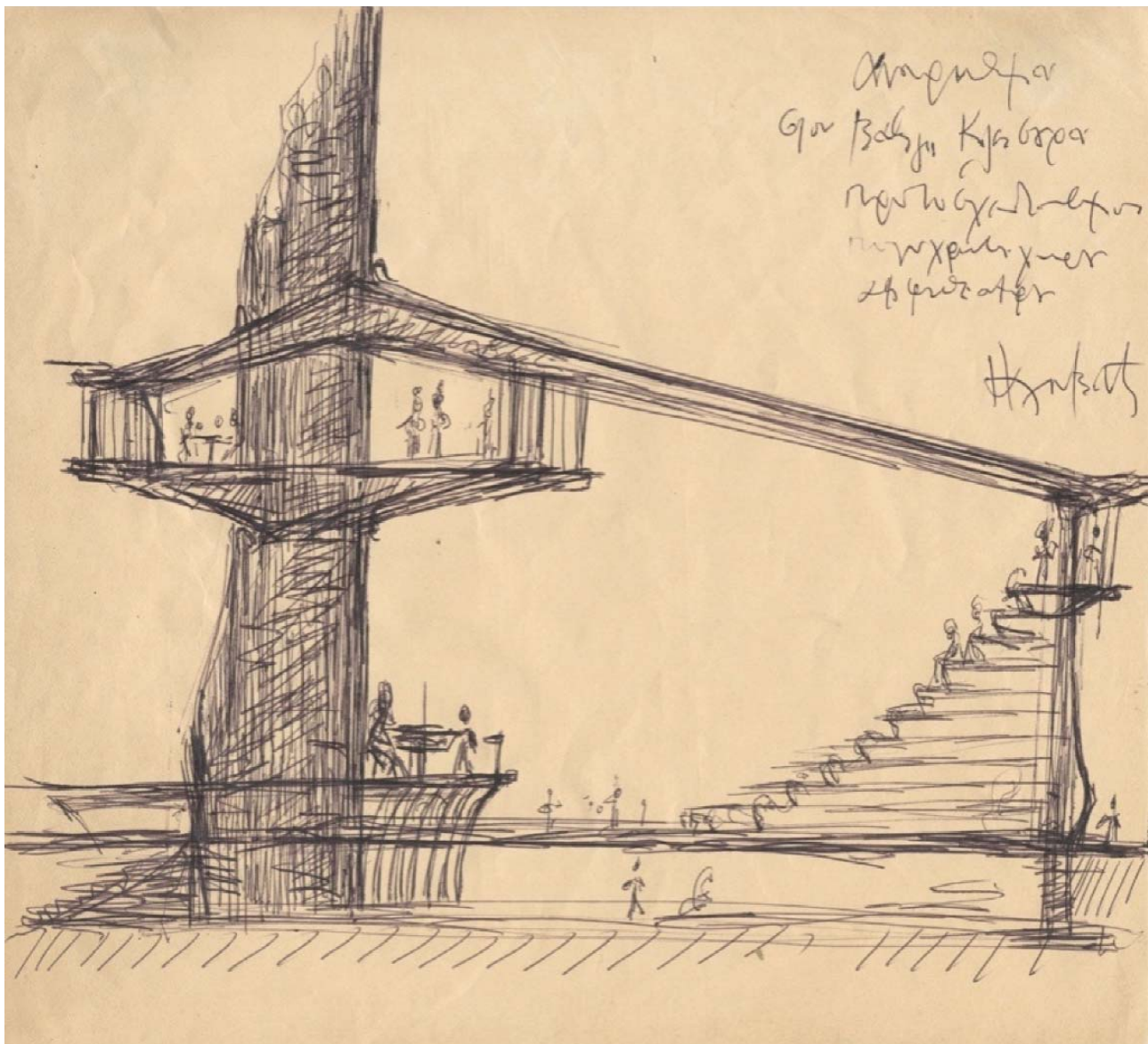

Σε μια δραματική περίοδο κατάληψης του Χημείου στην οδό Σόλωνος επί Πρυτανείας Σταθόπουλου, ο τιμώμενος Καθηγητής ήταν ο μόνος που δέχτηκαν οι φοιτητές ως συζητητή εκ μέρους της Συγκλήτου και διαπραγματεύτηκαν μαζί του τον τερματισμό της κατάληψης. Η ομάδα κατάληψης του Χημείου επισκέφθηκε αργότερα την ίδια μέρα τον τιμώμενο στην οικία του για να τον ευχαριστήσουν με μια ανθοδέσμη συνοδευόμενη από το το εικονιζόμενο σημείωμα.

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

Αυτές τις μάχες δεν τις δίνει μόνο μέσα στη Γενική Συνέλευση του Τμήματος αλλά και μέσα στην Σύγκλητο του Πανεπιστημίου. Πριν προλάβει να αναλάβει τα ηνία της σχολής ως Πρόεδρος, θέτει στον Πρύτανη το πρόβλημα των εγκαταστάσεων της Σχολής. Το ΤΕΦΑΑ στεγάζεται στις εγκαταστάσεις της ΕΑΣΑ που έχουν δημιουργεί το 1938 και είναι σχεδιασμένες για 100 το πολύ φοιτητές και φοιτήτριες. Το ΤΕΦΑΑ την εποχή εκείνη δέχεται τουλάχιστον 500 φοιτητές/τριες ανά έτος και φυσικά ασφυκτιά στον συγκεκριμένο χώρο.

Ο αξέχαστος μεγάλος μας γλύπτης Κώστας Κλουβάτος, εισηγητής της Χωροπλαστικής στην Ελλάδα, είχε ήδη αρχίσει να σχεδιάζει τη διαμόρφωση του εξωτερικού χώρου του «ναού» της Αθλητικής Επιστήμης στην Πανεπιστημιούπολη. Έργο που απέβλεπε να αποπνέει το αρχαιοελληνικό πνεύμα του Αθλητισμού.

Ήταν μια δύσκολη εποχή που το πολιτικό κατεστημένο και κυρίως οι εκφραστές του στο Πανεπιστήμιο ήθελαν τον απόλυτο έλεγχο και την απόλυτη υποταγή. Εγώ από την άλλη, ήμουν ανυποχώρητος και ειλικρινά αναρωτιέμαι, αν σε αυτή την συγκυρία, ήμουν ο καταλληλότερος για να προωθήσω τα συμφέροντα του Τμήματος. Έχω θέσει το ερώτημα αυτό σε πολλούς συναδέλφους με τους οποίους συμπορεύτηκα και όλοι τους εκφράζουν την άποψη ότι αν έδινα «γη και ύδωρ» το Τμήμα θα είχε στην κυριολεξία αλωθεί και δεν θα ήταν αυτό που είναι σήμερα. Σήμερα έχουμε μέλη ΔΕΠ υψηλού επιπέδου, σύγχρονα προγράμματα προπτυχιακών σπουδών, μεταπτυχιακά προγράμματα από τα καλύτερα στην Ευρώπη. Το κτιριολογικό πρόγραμμα όμως παραμένει όνειρο ανεκπλήρωτο μέχρι σήμερα.

Η ανέγερση νέων εγκαταστάσεων αποτέλεσε πρωταρχική μου μέριμνα. Μετά από διαρκή και έντονο αγώνα καταφέραμε να εγκρίνει η Σύγκλητος την οριοθέτηση των νέων εγκαταστάσεων του Τμήματος στην Πανεπιστημιούπολη και το ΥΠΕΠΘ να εγκρίνει την ένταξή του στο ΠΔΕ κτιριολογικό πρόγραμμα που περιλαμβάνει χώρους για Διδασκαλία, Έρευνα, Εργαστήρια, Σπουδαστήρια, Βιβλιοθήκη, Φοιτητική Μέριμνα, Αθλητική Εκπαίδευση και Διοίκηση συνολικής επιφανείας 45.398 m² (κλειστοί χώροι), 36.560 m² (ανοιχτοί χώροι) και διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου 27.319 m². Ο προϋπολογισμός δαπάνης ανερχόταν σε 10.000.000.000 δρχ. Για τη διαμόρφωση των ανοιχτών χώρων και του περιβάλλοντος χώρου θ' απαιτείτο συμπληρωματική δαπάνη 5.000.000.000 δρχ. Παρόλη την πρόοδο αυτή η προσπάθεια κάποιων να ελέγξουν το Τμήμα είχε ως αποτέλεσμα την αναστολή του έργου.

Σε μεταγενέστερη ανάλυση της Προεδρείας του Τμήματος επανέφερα και πάλι, μετά από μια περίοδο στασιμότητας, το φιλόδοξο σχέδιο υλοποίησης του κτιριολογικού προγράμματος. Αυτή τη φορά δυναμωμένο το Τμήμα και με αναπτωμένο το ηθικό μας από τα επιτεύγματά και την ευρύτερη αποδοχή του, παρά τις πληγές που είχαν αφήσει οι συγκρούσεις ταπεινών κινήτρων, προχωρήσαμε σε δημόσιο διαγωνισμό μελέτης ανέγερσης των εγκαταστάσεων. Επιτέλους φάνηκε μια ηλιαχτίδα φωτός στο βάθος της σήραγγας. Το γραφείο Δοξιάδη προκρίθηκε και εκπόνησε, με τη στενή συνεργασία συναδέλφων, ένα μεγαλειώδες πρόγραμμα που αποτελεί μέθεξη του σύγχρονου με το αρχαιοελληνικό λιτό κάλλος (βλ. σκίτσο). Προλογίζοντας τον Οδηγό Προπτυχιακών Σπουδών έγραφα: **«Ένα μεγαλεπήβολο κτιριολογικό πρόγραμμα αντάξιο της αθλητικής και ακαδημαϊκής παράδοσης του τόπου, που φιλοδοξούμε να γίνει ο "ναός" της αθλητικής επιστήμης, βρίσκεται σε εξέλιξη στην Πανεπιστημιούπολη».**

Προφανώς είχα ελαχιστοποιήσει την απαισιοδοξία της γνώσης και μεγιστοποιήσει, όπως τόχω συνήθειο, την αισιοδοξία της βούλησης. Ήταν το 2001, η τελευταία μου Προεδρεία. Δυστυχώς η διάδοχός μου επέλεξε τον δρόμο του συμβιβασμού, να είναι αρεστή στην εξουσία και όχι χρήσιμη στο Τμήμα.

Ένας καημός μου έμεινε, ότι παρότι το πάλεψα χρόνια μαζί με άλλους, τελικά μας απόμειναν τα σχέδια και η αρχιτεκτονική μελέτη. Πιστεύω όμως πως η σημερινή ηγεσία της Σχολής με Κοσμήτορα τον Καθηγητή Νίκο Γελαδά, έναν φωτισμένο επιστήμονα με διεθνές κύρος και έναν ανιδιοτελή αγωνιστή που έχει παίξει ιστορικό ρόλο στη θεμελίωση της Σχολής μας από τα φοιτητικά του κιάλια χρόνια δεν θ' αφήσει το όνειρο να πάει χαμένο.

Η μάχη για το κτιριακό πρόβλημα της Σχολής δεν θα λυθεί. Θα αποτελέσει το στοιχείο των συνεχιστών της προσπάθειάς του. Για αυτά όμως για τα οποία παλεύει αλλά και το γεγονός ότι αποτελούσε από την πρώτη στιγμή ανυπέρβλητο εμπόδιο στις προσπάθειες κάποιων κύκλων να ελέγξουν το Τμήμα τοποθετείται στο στόχαστρο των αντιπάλων του. Οι αντίπαλοί του είναι αφενός μεν συγκεκριμένοι καθηγητές του Τμήματος και εξωγενείς πολιτικοί παράγοντες κυρίως από το κυβερνών την εποχή εκείνη κόμμα. Τον κατηγορούν για διάφορα θέματα. Μεταξύ αυτών και η προμήθεια όλων των διατριβών στη Αθλητική Επιστήμη σε μικροφίλμ που αγοράστηκαν από το Όρεγκον των ΗΠΑ το 1984. Μια προμήθεια ιδιαίτερα σημαντική πηγή γνώσης για τους φοιτητές του Τμήματος για την οποία όμως κατηγορήθηκε γιατί δήθεν δεν τηρήθηκαν οι διαδικασίες. Καταφέρνουν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 να εκλέξουν φιλικό προς αυτούς Πρόεδρο.¹² Μετά από δεκαοχτώ μήνες ο νέος Πρόεδρος εξαναγκάζεται σε παραίτηση μετά από σωρεία παρατυπιών και παραπτώματων.

Η προσπάθεια να ελεγχθεί το Τμήμα από ένα συγκεκριμένο πολιτικό χώρο έχει ξεκινήσει από την εκλογή τη δική μου και όχι του εκλεκτού του κυβερνώντος κόμματος το 1983. Δεν τελείωσε όμως εκεί. Ξαναπροσπάθησαν να εκλέξουν τον εκλεκτό τους αλλά και πάλι στην θέση της Βιομηχανικής ήταν συνυποψήφιος ο Κωνσταντίνος Μπουντόλος. Ο εκλεκτός της πολιτικής εξουσίας δεν μπορεί να καταλάβει την θέση γιατί αποκαλύπτεται ότι είχε μεταφράσει από τα Γερμανικά το βιβλίο Βιομηχανικής του Καθηγητή του και το είχε εκδόσει ως συγγραφέας (!) με το δικό του όνομα ! Αυτός ο σφετεριστής είναι ο ίδιος που βάλθηκε να ανακόψει και τον δικό μου δρόμο. Είναι ο ίδιος που προσπαθούσε αθέμιτα το Κυβερνών κόμμα να τον κάνει Πρόεδρο στο νεοσύστατο Τμήμα μας, να τον κάνει πνευματικό ταγό της νεολαίας μας, αποδομώντας και σπηλώνοντας μάλιστα έντιμους πανεπιστημιακούς δασκάλους.

O tempora, o mores !

Από την στιγμή λοιπόν που ο τότε Πρόεδρος του Τμήματος έβλεπε ότι δεν επρόκειτο να εκλεγεί ο εκλεκτός του, καθυστέρησε την εκλογή με διάφορους τρόπους. Μετά από 17 αναβολές της συγκεκριμένης εκλογής αλλά και άλλες παράτυπες

¹²Πρόκειται για τον Καθηγητή Γεώργιο Φαράντο

αποφάσεις τις οποίες πήρε παρενέβη η Πρυτανεία και ο Πρόεδρος εξαναγκάστηκε σε παραίτηση.

Το Τμήμα τίθεται υπό προσωρινή εποπτεία με Πρόεδρο τον Καθηγητή της Παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αντώνιο Δανασσή – Αφεντάκη. Η τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα ανατέλλει και ο Καθηγητής Κλεισούρας εκλέγεται ξανά Πρόεδρος με ευρύτατη αποδοχή. Την εποχή εκείνη μετά από μια προσπάθεια εξομάλυνσης των αντιθέσεων εντός του Τμήματος τα πράγματα ηρεμούν προσωρινά. Είναι μια περίοδος που το ΤΕΦΑΑ παίρνει νέες θέσεις ΔΕΠ και φαίνεται ότι όλοι συντάσσονται πίσω από την διοίκηση του Προέδρου του. Η ηρεμία όμως εκτός από πρόσκαιρη ήταν και φαινομενική. Αρχικά το 1993 στις εκλογές Προέδρου του τμήματος ο Καθηγητής δεν είχε δικαίωμα να διεκδικήσει νέα θητεία και θα εκλεγεί Πρόεδρος ξανά ο Φαράντος με τις ψήφους των φοιτητών/τριων που πρόσκεινται στο κυβερνών κόμμα και στο κόμμα της μείζονος αντιπολίτευσης. Καθοριστικής όμως σημασία ήταν και ότι πολλά μέλη ΔΕΠ θεωρούν τις εκλογές ως παράνομες και απέχουν της διαδικασίας. Το σκηνικό λοιπόν της σύγκρουσης, της μεγαλύτερης και πιο σημαντικής θα προετοιμαστεί το 1993 και θα ξεσπάσει το 1994. Σε πρώτη φάση ξεκινούν καταγγελίες και κατηγορίες σε βάρος του Καθηγητή για διάφορα θέματα που στην ουσία αποτελούν πρόσχημα για τα όσα θα ακολουθήσουν.

Με κατηγορούσαν ότι στήριζα να γίνουν Καθηγητές άνθρωποι που δεν είχαν τα τυπικά προσόντα και πως ενέκρινα στο ΔΙΚΑΤΣΑ τίτλους σπουδών που δεν είχαν. Για παράδειγμα, ισχυρίζονταν ότι κακώς ενέκρινα τη διδακτορικό του Καθηγητή Κώστα Μανδρούκα γιατί στη διατριβή του εμφανίζονται ονόματα συσσυγραφέων! Οι κατήγοροι προφανώς δεν είχαν ακαδημαϊκή εμπειρία και αγνοούσαν παντελώς τις ακαδημαϊκές πρακτικές και διαδικασίες. Στα Σκανδιναυικά Πανεπιστήμια όπου ο Μανδρούκας εκπόνησε τη διατριβή του είθισται να αναγνωρίζονται και όλοι οι συνεργάτες που έχουν ουσιαστικά συμβάλει στη διεξαγωγή των πειραμάτων. Αυτό εξάλλου απορρέει και από το γεγονός ότι η εργαστηριακή έρευνα σήμερα είναι μια ομαδική υπόθεση. Συνέβη δε και τούτο το παράδοξο, η διατριβή του Μανδρούκα που εστιάζεται στον μετασχηματισμό των μυϊκών ινών με την προπόνηση, είναι μια πρωτοποριακή έρευνα για την εποχή της, ο δε εξωτερικός κριτής της ήταν ο κορυφαίος Εργοφυσιολόγος Καθηγητής Bengt Saltin. Αυτό όμως δεν εμπόδισε να καθίσω στο εδώλιο του κατηγορουμένου και μάλιστα με το Υπουργείο Παιδείας ως Δημόσιο κατήγορο !

Με τις ίδιες αίολες κατηγορίες συκοφαντήθηκα και κάθησα στο εδώλιο ότι ενέκρινα τίτλους σπουδών που δήθεν δεν είχε (!) για τον άλλο καταξιωμένο Καθηγητή Γιάννη Μουρατίδη. Η ορθοφροσύνη όμως της Δικαιοσύνης με αθώωσε, όπως και τους συναδέλφους μου που κατηγορούντο δήθεν ως ηθικοί αυτουργοί.

Εκείνη την περίοδο μου είχαν κάνει δεκαπέντε μηνύσεις. Ο στόχος τους ήταν καταφανής. Να με εξοντώσουν, και να με κάμψουν εξουθενώνοντάς με ηθικά και συναισθηματικά με τις συνεχείς δίκες. Σε μια από αυτές τις δίκες μάλιστα που γινόταν στην Θεσσαλονίκη ανέφερα στο δικαστήριο ότι ο Πρύτανης του McGill είχε πει όταν έφευγα από τον Καναδά ότι η επιστροφή μου στην Ελλάδα θα ήταν «ο επιστημονικός μου θάνατος». Και συνέχισα λέγοντας στους δικαστές ότι «η επιστροφή μου μπορεί να μην ήταν ο επιστημονικός μου θάνατος ήταν όμως ο ηθικός μου θάνατος».

Η συμπαράσταση των συναδέλφων ήταν πάνδημη και η οργή τους εκδηλωνόταν παντοιοτρόπως. Χαρακτηριστικό ήταν το μήνυμα που μου έγραψε (18 Δεκέμβρη 1995) ο σημερινός Κοσμήτορας της Σχολής Καθηγητής Νίκος Γελαδάς διασκευάζοντας τον Μπρεχτ:

*«Ό,τι και να κάνεις, στιγματισμένος είσαι στων δυναστών τα μάτια,
από τότε που την τάξη τους απαρνήθηκες και
για συντρόφους πήρες τους ταπεινούς γυμναστές.
οι αδύναμοι διαβάζουν τα κατηγορητήρια και λεν:
«Εσένα, σε κυνηγάνε για δίκαιο σκοπό».*

Αξίζει να μνημονεύσω ότι ο Νίκος ήταν από τους πρώτους που στρατεύτηκε στην ιερή υπόθεση ανέγερσης του εποικοδομήματος της Αθλητικής Επιστήμης στον τόπο μας. Για τον σκοπό αυτό σμίλειψε το εσωτερικό άγαλμα του ερευνητή και δασκάλου στο Πανεπιστήμιο του Vancouver και επέστρεψε πάνοπλος για το «μεγάλο έργο το συντροφικό». Από τον μακρινό Ειρηνικό δε, δεν παρέλειπε να συμπάσχει και να μας ενδυναμώνει που κρατάγαμε, όπως έγραφε (6 Γενάρη, 1987) «το κάστρο της Σχολής με τα χέρια, το στήθος και τα δόντια». Και ακόμα, «Εσείς, σκαρφαλωμένοι σε σκαλωσιές επικίνδυνες, καθαρίζετε τ'αετώματα των ναών μας. Εγώ; Δουλεύοντας μαθαίνω τη σωστή δουλειά και τέχνη». Για τους επιβουλεύοντες δε του αγώνα μας σημείωνε ότι «ο καρκίνος του βολέματος που τους θανατώνει μέρα με τη μέρα, εκπυρσοκροτεί γονιδιακές μεταλλάξεις και στους δικούς μας αισιόδοξους πυρήνες' εμείς θα πεθάνουμε από δημιουργικότητα, αγωνιστικότητα και αιωνιότητα».

Με βάση αυτές τις καταγγελίες καταφέρνουν με την βοήθεια της πολιτικής ηγεσίας να τον στείλουν στο πειθαρχικό. Η προσπάθεια είχε συγκεκριμένη στόχευση. Αφενός μεν να τεθεί σε διαθεσιμότητα ο Καθηγητής Κλεισούρας από το πειθαρχικό και με απόφαση του Υπουργού Παιδείας να απολυθούν τα μέλη ΔΕΠ του ΤΕΦΑΑ Αθήνας Ιωάννης Ζέρβας, Κωνσταντίνος Μπουντόλος και Δημήτριος Χατζηχαριστός, να ρίξουν βαθμίδα τα μέλη ΔΕΠ Σταύρος Τζωρτζής και Μαγδαληνή Ζωγράφου και να εκπέσουν της θέσης τους τα μέλη ΔΕΠ του ΤΕΦΑΑ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Μανδρούκας και Ιωάννης Μουρατίδης με το αιτιολογικό ότι δεν

έχουν διδακτορικό τίτλο σπουδών. Όλες αυτές οι κατηγορίες ήταν αστήρικτες και οι καταγγέλλοντες το γνώριζαν. Άλλωστε με βάση το σκεπτικό της απόφασης του Συμβουλίου Επικρατείας όλοι οι παραπάνω κατηγορούμενοι απαλλάχθηκαν των κατηγοριών. Αυτό όμως που επεδίωκαν οι καταγγέλλοντες ήταν να κερδίσουν χρόνο και να ελέγξουν και τα δύο Τμήματα. Στην αρχή οι καταγγέλλοντες επιτυγχάνουν του στόχου τους καταφέροντας την τελευταία μέρα της Υπουργείας του Δημητρίου Φατούρου¹³ να τον πείσουν να υπογράψει το ΦΕΚ με τις απολύσεις.

Ενώ όμως το ΦΕΚ με τις απολύσεις εκδίδεται τον Ιούλιο του 1994 τον Αύγουστο κερδίζονται τα ασφαλιστικά μέτρα κατά της απόφασης του Υπουργού. Με βάση την απόφαση των ασφαλιστικών μέτρων και μέχρι την τελική εκδίκαση της υπόθεσης στο Συμβούλιο της Επικρατείας όλοι έπρεπε να γυρίσουν στην θέση τους αλλά ο Πρόεδρος του Τμήματος, ο Φαράντος κωλυσιεργούσε και δεν εφαρμόζε την απόφαση. Τελικά η Πρυτανεία ωθεί τον Φαράντο σε παραίτηση και το Τμήμα ξαναμπαίνει σε εποπτεία με Πρόεδρο τον Νικόλαο Συμεωνίδη¹⁴ και αντιπρόεδρο τον Νικόλαο Κλαμαρή¹⁵.

Μιλάμε για μια δύσκολη εποχή για το Τμήμα. Οι δύο επόπτες είχαν έρθει με πολλές σε βάρος μας προκαταλήψεις αν και όταν έφυγαν είχαν καταλάβει το τι ακριβώς συνέβαινε. Αρχικά όμως ήταν τόσο αρνητικοί που και στην Πρυτανεία είχε αρχίσει να συζητείται αν έπρεπε το Τμήμα να αποβληθεί από το Πανεπιστήμιο!

Το Συμβούλιο της Επικρατείας δικαιώνει τον Καθηγητή και όλους τους υπόλοιπους κατηγορούμενους Καθηγητές. Η εποπτεία και ο κίνδυνος για το Τμήμα δημιουργεί ξανά το περιβάλλον για εξομάλυνση των αντιπαραθέσεων και έτσι με το τέλος της εποπτείας το 1999, Πρόεδρος του Τμήματος εκλέγεται ξανά ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας. Πρόκειται για την τελευταία θητεία του ως Πρόεδρος λίγο πριν την ολοκλήρωση της ακαδημαϊκής του πορείας στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Ακαδημαϊκή καριέρα πλήρης ερευνητικού έργου (...) διδακτικού έργου (...) αλλά και διοικητικού έργου (...).

Αναπόδραστα τίθεται το Πυθαγόρειο ερώτημα «τι παρέβην, τι δ' έρεξα, τι δε μοι δέον ουκ ετελέσθην». Στο τι δ' έρεξα, τι έκαμα, έχω την αίσθηση ότι κάτι έκανα. Στο τι ουκ ετελέσθην, τι δεν έκανα που έπρεπε να κάνω, συνεχίζω να διερωτώμαι παρά την εκφρασθείσα αντίθετη άποψη των συνοδοιπόρων μου, ότι μήπως δεν έπρεπε να είμαι τόσο ασυμβίβαστος, τόσο ανυποχώρητος. Διερωτώμαι

¹³Δημήτρης Φατούρος διετέλεσε πρύτανης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στην τελευταία κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου από τον Οκτώβριο του 1993 έως τον Ιούλιο του 1994.

¹⁴Νικόλαος Συμεωνίδης αείμνηστος Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Γεωλογίας & Γεωπεριβάλλοντος και πρώην Κοσμήτορας της Σχολής Θετικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού

¹⁵Νικόλαος Κλαμαρής Ομότιμος καθηγητής Νομικής Σχολής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Τρεις γιοί, τρία κάστρα Βενετσιάνικα: Αιμίλιος, Οδυσσέας, Αχιλλέας (από αριστερά), στο Alpha Romeo, το μόνο αυτοκίνητο που απέκτησε ο τιμώμενος όταν έγινε Καθηγητής στο McGill το έτος 1967 (Φωτογραφία στη Σαντορίνη, 1984)

αν σε αυτή την συγκυρία, ήμουν ο καταλληλότερος για να προωθήσω τα συμφέροντα του Σχολής μας, αν κάποιος άλλος ενδοτικός και εύκαμπτος είχε κατορθώσει να εκπληρώσει το κοινό μας όραμα, να κτίσει τον «Ναό» της Αθλητικής Επιστήμης στην Πανεπιστημιούπολη.

Για τη λασπολογία τι έχω να πω; Μόνο τούτο: ότι η πίκρα από τις άδικες μομφές, τις μικρότητες, τις κακίες, τις έχθρες, τις συκοφαντίες δεν αλλοίωσε ούτε στιγμή τη Σισύφεια χαρά του αγώνα, δεν άφησαν να χαθεί η προσήλωσή μου στην πραγμάτωση του κοινού οράματος, δεν μείωσε την ορμή και το πάθος για δημιουργία. Δεν έχασα την πίστη μου ότι μπορώ να κάνω το αδύνατον δυνατό, ότι μπορώ ν' αλλάξω τον κόσμο, ότι ο άνθρωπος είναι η μοίρα του ανθρώπου.

Με ρωτούν φίλοι και συνοδοιπόρο, πώς και δεν λύγισα, από πού αντλούσα τη δύναμή μου. Καταρχήν έχω την ικανότητα να μεταπλάθω την πραγματικότητα. Να την κάνω καλύτερη και ομορφότερη απ' ό,τι είναι και να την εναρμονίζω με τους ευγενείς, υψηλούς και υπερβατικούς μου στόχους. Ύστερα, η δράση μου στη ζωή διέπεται από το αξίωμα **«μη βλάπτειν τον άλλον, ωφελείν εαυτόν»**. Εαυτός με την ευρεία έννοια που συμπεριλαμβάνει τους δικούς μου ανθρώπους, τους συνοδοιπόρους και τις ιδέες για τις οποίες αγωνίζομαι.

Να τελειώσω με ένα προφητικό όνειρο. Όταν πήρα τη αμετάκλητη απόφαση να επιστρέψω στην Πατρίδα για το «μεγάλο έργο το συντροφικό» είδα την προηγούμενη νύχτα στον ύπνο μου το εξής όνειρο. Κολυμπούσα λέει, μέσα σε μια λίμνη ολόγυμνος, όπου ένα ανθρώπινο κρανίο ορμούσε να με κατασπαράξει. Διέκρινα ότι ήταν το κρανίο ενός άσπονδου «συναδέλφου» που εναντιωνόταν καθαρά για ιδιοτελείς επιδιώξεις στην επιστροφή μου και διέδιδε αίολες κατηγορίες και συκοφαντίες στην προσπάθειά του να αποδομήσει την προσωπικότητα μου και να με αναγκάσει να μην πραγματοποιήσω το «νόστιμον ήμαρ». Τότε, μ' ένα ασημί στυλό διαρκείας Parker που χρησιμοποιούσα στη δουλειά μου επέφερα αλλεπάλληλα χτυπήματα και έκανα το κρανίο θρύψαλα.

Την επομένη αφηγήθηκα την εφιαλτική εμπειρία στον αδελφικό μου φίλο και Καθηγητή Ψυχανάλυσης στο McGill Κωνσταντίνο Αρβανιτάκη, ο οποίος ερμήνευσε το **όνειρο ως προφητικό**. Να απαντώ δηλαδή σε όσους με πολεμούν και μ' εχθρεύονται με το έργο μου. Και αυτό έκανα κατά την περίοδο της σωρείας των ιταμών διώξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η καταδίκη του "συναδέλφου", ενορχηστρωτή των συκοφαντικών επιθέσεων εναντίον μου, σε ένα χρόνο φυλάκιση χωρίς αναστολή με στέρηση για δύο χρόνια των πολιτικών του δικαιωμάτων. Είχα επανέλθει στην Προεδρεία και θα μπορούσα να τον οδηγήσω σε διαθεσιμότητα με βάση τη δικαστική αυτή απόφαση και εν συνεχεία σε απόλυση για συμπεριφορά που απάδει στην αξιοπρέπεια πανεπιστημιακού λειτουργού. Δεν το έπραξα.

Ενότητα 3: Αφηγηματική Βιογραφία

Το ερευνητικό έργο του Καθηγητή αναθερμαίνεται με την συνταξιοδότησή του και στην ουσία ξεκινά μια γονιμότετη περίοδος που σηματοδοτείται από την στροφή στην έρευνα πάνω στην Επιγενετική. Ιστιοπλώνοντας για νέες ακτές...

Όταν ο Ουρανός αγκάλιασε την Πέτρα

Ο Ουρανός της Αρκαδικής γης χάρισε στον νεαρό Βασίλη Κλεισούρα το δώρο της δημιουργικής Φαντασίας, ενώ τα Βουνά της, το δώρο της ακλόνητης Θέλησης.

Η απεραντοσύνη του ουρανού ενέπνευσε τον νεαρό Βασίλη Κλεισούρα στο μεγάλο ταξίδι της γνώσης και τον μετέβαλλε σε εμβληματική προσωπικότητα στο διεθνή επιστημονικό χώρο. Το στιβαρό μεγαλείο των Βουνών σμίλεψε τον νεαρό και τον κατέστησε φυσικό ηγέτη του επιστημονικού χώρου στην πατρίδα του.

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας δεν διαδραμάτισε κυρίαρχο ρόλο στην θεσμική ανωτατοποίηση της Σχολής των Γυμναστών αλλά ήταν ο βασικός πρωταγωνιστής της ουσιαστικής ανωτατοποίησής της. Ως πρωταγωνιστής αλλά κυρίως ως ταγός της, έγινε ο κύριος αντίπαλος όσων την αντιμάχονταν ή πρόσβλεπαν μέσω αυτής προς ίδιον όφελος. Τους κατανίκησε όλους γιατί ήταν αποφασισμένοι να καταστραφεί, όχι όμως και να ηττηθεί.

Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας είναι ένας άνθρωπος, και όπως όλοι οι άνθρωποι, δεν είναι τέλειος. Όμως αυτός ο τόπος δεν γεννά τέλειους ανθρώπους αλλά αθλητές, δηλαδή ανθρώπους που ξεπερνούν τον εαυτό τους στην αέναη προσπάθεια της τελείωσης. Ο Καθηγητής Βασίλης Κλεισούρας ήταν και είναι, ένας Αθλητής!

Η κληρονομιά του Καθηγητή Βασίλη Κλεισούρα δεν είναι μόνο το επιστημονικό, διδακτικό ή διοικητικό του έργο. Ίσως η σημαντικότερη κληρονομιά του είναι ο Ουρανός και η Πέτρα, το απέραντο της φαντασίας και το σθένος της θέλησης.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΚΙΟΣΟΣ

*Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας του Αθλητισμού
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού
Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*